

Athanasiana

42

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

42

Nyíregyháza
2016

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Orosz Atanáz, Szabó Péter, Véghseő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.atanaz.hu
atanaz@atanaz.hu

Postacím
H 4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó: Véghseő Tamás rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2016

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Tartalom

TANULMÁNYOK

Nemzetközi Teológiai Bizottság: Néhány, a krisztológiára vonatkozó kérdés	7
Nagy Andrea: Integráció vagy inklúzió / felzárkóztatás vagy szegregáció	31
Pákozdi István: Irgalmasság a római rítus liturgikus gyakorlatában	42
Vincze Krisztián: Martin Heidegger fundamentálonológiai szempontjai Bernhard Welte értékelésében	53
Mincsik Veronika: 1850 és 1950 között szentelt görögkatolikus papok gyermekvállalási és keresztnévadási szokásai a „Görögkatolikus papok történeti névtára” alapján	66

KÖZLEMÉNYEK

Medvigy Mihály (ford.) – Melles Tivadar (közread.): Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata die 1 martii celebrata in Collegio Croatico – Protocollum – Magyarországi bizánci rítusú püspökök 1773-as bécsi zsinata március elsején a Horvát Kollégiumban – Jegyzőkönyv	87
Ivancsó István: A munkácsi egyházmegye elhunyt papjai a sematizmusok alapján (1814–1915)	101
Nyirán János: Az elveszettnek hitt Roskovics-féle liturgiafordítás	127
Kührner Éva: A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára 2015-ben	154
Vincze Krisztián: Az emberi személy teológiai megközelítésből	159

KÖNYVAJÁNLÓ

Legújabb könyvek 165

KRÓNIKA

A 2015/2016-os tanév második félévének fontosabb eseményei 172

BIBLIOGRÁFIA

Gáncz Endre: Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2015–2016 187

Néhány, a krisztológiára vonatkozó kérdés*

TARTALOM: Bemutató; Bevezető; I. Jézus Krisztus személyének és művének megközelítése; 1. A Jézus Krisztusra irányuló történelmi kutatások; 2. A földi Jézus és a megdicsőült Krisztus közötti egység; II. A Jézus Krisztusban való hit az első zsinatok szerint; 1. Krisztus istenségéről: az Újszövetségtől a Niceai Zsinatig; 2. Jézus, az Isten és az ember, a Kalkedóni Zsinaton; 3. Krisztus embersége a harmadik Konstantinápolyi Zsinaton; III. A krisztológiai dogma mai értelmezése; 1. Krisztológia és antropológia a modern kultúrában; 2. Korunk emberének valódi nehézségei; 3. A krisztológiai hit maradandó jelentése a maga szándékában és tartalmában; 4. A krisztológiai tanítás és prédikáció aktualizálásának szükségessége; IV. Krisztológia és szoteriológia; 1. „A mi üdvösségünkért”; 2. A földi Jézus proegzisztenciájának szempontja; 3. Az eszkatologikus Megváltó; 4. A megváltásról szóló tanítás egysége és sokfélesége az egyházban; V. Újjonnan megfontolandó krisztológia dimenziók; 1. Krisztus fölkenése a Szentlélek által; 2. Krisztus kozmikus uralma.

*A Nemzetközi Teológiai Bizottság „sajátos formában” elfogadott szövege.

Bemutató

A Nemzetközi Teológiai Bizottság tagjainak már 1977 óta szándékában állt, hogy munkájukat a krisztológiai kutatásnak szenteljék. Azonban nem arról volt szó, hogy egy teljes áttekintést nyújtsanak róla, hanem hogy azt előkészíthessék, miközben néhány, időszerűsége és nehézsége miatt választott kérdést tárgyalnak. Különböző módszereket kellett használni: egyrészt a szerkesztő történetkritikai szinten kívánt maradni, hogy rámutasson a felmerülő nehézségekre; másrészt a biblikus, a történész, a teológus a maga szemszögéből akarta vizsgálni a kérdést. Mások pedig, akik különösen érzékenyek voltak a mai elterjedt ellenvetésekre és nehézségekre, azzal akartak foglalkozni, hogy bemutassák: a krisztológiai dogmákat mennyire lehet mai formában előtárni anélkül, hogy ezzel elveszítenék az eredeti jelentésüket.

Ezért Šeper bíboros, a bizottság elnöke, összehívta egy albizottságba azokat a tagokat, akik erre a munkára vállalkoztak: Urs von Balthasar, Can-

talamessa, Congar, Dhanis, Gonzalez de Cardedal, Le Guillou, Lehmann, Martelet, Ratzinger, Schumann, Semmelroth és Walgrave. Az előkészületi munkálatok idején az Úr magához szólította az albizottság két tagját: Dhanis és Semmelroth atyát. Legyen szabad itt kifejeznem őszinte részvétünket és nagyrabecsülésünket azért a munkáért, amit végső erejükig végeztek, valamint azért a készségért, amellyel mindig rendelkezésre álltak. A csoport irányítását kezdetben Ratzinger monsignoréra bízta, aki nem sokkal később München és Freising bíboros érseke lett; majd Semmelroth atyára, végül pedig Lehmann monsignoréra, aki már két hasonló jellegű munkát sikerrel irányított.

Mindig nagy különbség van egy olyan munkadosszié állapota között, amely mintegy tíz személy kutatásának a gyümölcse, és a végső állapot között, amelyben egy hét (1979. október 21–27.) élénk és heves, ám szívélyes vitájának az eredménye található. Felmerülnek új kérdések; előkerülnek új és jobb kifejezések. A teológiai tanárok megismerhetnek néhány előkészületi tanulmányt az Urs von Balthasar által publikált könyvből (Johannes Verlag, Einsiedeln). Itt viszont a Nemzetközi Teológiai Bizottság munkájának végeredményét találják, amelyet sajátos formában fogadott el a bizottság tagjainak többsége. Ezért ezt a végső tanulmányt hozza nyilvánosságra mint közös állásfoglalást.

Róma, 1980. október 20.

Philippe Delhaye, a bizottság általános titkára

Bevezetés

Jézus Krisztus kérdése új élességgel jelent meg korunkban mind a vallássság, mind a teológia szintjén. Sok új elemet lehetett szerezni a Szentírás tanulmányozásából és a nagy krisztológiai zsinatok történetének tanulmányozásából. Új sürgetéssel teszik fel az emberek a kérdést: „Ki ez az ember?” (vö. Lk 7,49), „Honnét vette ezt? Hol tett szert erre a bölcsességre? És a csodák, amiket kezével végbevisz?” (Mk 6,2). Világos, hogy nem elegendő egy olyan válasz, amely megmaradna a vallástudomány általános tanulmányozásának szintjén. Eme munkálatok folyamán csodálatos nyitottságot lehetett meg tapasztalni. De feszültségek is jelentkeztek, nemcsak a teológiai szaktudósok között, hanem néhányuk és az egyházi Tanítóhivatal között is. Ez a helyzet arra ösztönözte a Nemzetközi Teológiai Bizottságot, hogy részt vegyen a

gondolatoknak eme gazdag kicserélésében. Reméli, hogy sikerül néhány értékes pontosítást adnia. A bizottságnak nem volt olyan ambiciózus szándéka, hogy teljes krisztológiát foglaljon össze. Úgy gondolta, sokkal bölcsebb, ha néhány különösen jelentős pontra irányítja a figyelmét, illetve amelyeknek nehézségeit a jelenkori viták nyilvánosságra hozták.

I. JÉZUS KRISZTUS SZEMÉLYÉNEK ÉS MŰVÉNEK MEGKÖZELÍTÉSE

I. A Jézus Krisztusra irányuló történelmi kutatások

1. Jézus Krisztus, aki az egyház hitének a tárgya, sem nem mítosz, sem nem valamiféle elvont fogalom. Ő egy olyan ember, aki történelmi körülmények közepette élt, aki meghalt, miután életét a történelem folyamatában leélte. A rá irányuló történelmi kutatás így magának a keresztény hitnek a követelménye. Egyébként pedig ebből a kutatásból nem hiányzanak a nehézségek, amint az kitűnik azokból a problémákból, amelyeket ez a kutatás az idők folyamán átélt.

1.1. Az Újszövetségnek nem az a célja, hogy pusztán történelmi adatokkal szolgáljon Jézusról. Mindenekelőtt arra törekszik, hogy az egyházi hit tanúságtételét adja tovább Jézusról, és hogy a „Krisztus” és a „Küriosz” teljes jelentésében mutassa be őt. Ez a tanúságtétel a hit kifejezése, és a hitet akarja ébren tartani. Tehát a szó modern értelmében, pontos és aprólékos elbeszélést nem állíthatott össze. De ugyanez érvényes az ókor és középkor számos személyére is. Ebből azonban nem kellene túlzott pesszimizmussal a jelzett következtetéseket levonni a történelmi Jézus megismerésének lehetőségére vonatkozóan. A mai egzegézis ezt világosan megmutatja.

1.2. Az utóbbi századokban a Jézusra irányuló történelmi kutatás többször a krisztológiai dogma ellen irányult. Mindazonáltal, ez a dogmaellenes magatartás önmagában nem szükségszerű következménye a történetkritikai módszer jó használatának. Az egzegetikai kutatás keretein belül biztosan megengedett Jézusnak pusztán történelmi képét rekonstruálni, vagy pedig – realisabb módon szólva – világossá tenni és igazolni azokat a tényeket, amelyek Jézus történelmi létezését körülveszik. Ezzel szemben egyesek Jézus képét úgy akarták bemutatni, hogy elvetették az első keresztény közösségek

tanúságtételét. Amikor így tettek, azt hitték, hogy teljes és valóságghű történelmi látványhoz igazodtak. Azonban nyílt vagy burkolt formában, ezek a kutatók többé-kevésbé elterjedt filozófiai előítéletekre alapoztak, mégpedig annak apropóján, amit a modern idők elvárnak az ideális embertől. Másokat viszont a Jézus öntudatát övező pszichológiai feltételezések vezetnek.

1.3. A modern krisztológiáknak el kerülniük, hogy ezekbe a tévedésekbe essenek. A veszély különösen nagy az „alulról jövő krisztológiák” esetében, annak mértékében, amennyire ezek pusztán történelmi kutatásokra akarnak alapozni. Biztos, hogy szabad a legújabb egzisztenciális kutatásokkal is számolni, de ugyanannyira óvatosnak is kell lenni, és nem szabad visszaesni azokba az előítéletekbe, amelyekről az imént beszéltünk.

2. A földi Jézus és a megdicsőült Krisztus közötti egység

2. A történelmi Jézusra irányuló tudományos kutatásoknak bizonyosan nagy értékük van. Ez egészen különleges módon igaz az alapvető teológiára és a nemhívókkal való párbeszédre. De a Jézusról szóló valóban keresztény ismeretszerzés nem állhat meg ezen a korlátozott szinten. Jézus Krisztus személyét és művét csak úgy lehet teljesen megérteni, ha elkerüljük a történelmi Jézus és a hirdetett Krisztus szétválasztását. Jézus Krisztusnak ez a teljes megismerése megkívánja a keresztény közösség élő hitét, amely ennek a szemléletnek az alapját képezi. Ez éppúgy érvényes a történelmi Jézus megismerésére és az Újszövetség keletkezésére, mint a mai krisztológiai reflexióra.

2.1. Maguk az újszövetségi szövegek az egyre mélyebb ismeretet és a hit elfogadását célozzák meg. Ezek tehát nem a pusztá történelem vagy az életrajz irodalmi válfajának perspektívájában szemlélik Jézust, mintegy visszatekintő horizonton. Jézus Krisztus örömhírének és személyének egyetemes és eszkatológiai értelme megkívánja, hogy túllépjünk mind az egyszerű történelmi emléken, mind pedig a kizárólagosan funkcionális értelmezéseken. A történelem modern felfogása – amit egyesek képviselnek a hittel szemben, és egyenesen úgy tárnak elő, mint egy múlt valóságnak a pusztá és objektív bemutatását – így különbözik attól a történelemtől, ahogy azt az ókoriak értelmezték.

2.2. A földi Jézusnak a megdicsőült Krisztussal való lényegi és radikális identitása az evangéliumi örömhír lényegéhez tartozik. Az olyan krisztológiai kutatás, amely csak a „történelem” Jézusának kutatására törekedne, össze-

egyeztethetetlen az Újszövetség lényegével és struktúrájával, még mielőtt egy külső egyházi hatóság visszautasítaná azt.

2.3. A teológia Jézus feltámadásának értelmét és horderejét csak a halála eseményének fényében tudja összefoglalni. Jézus halálának értelmét szintén nem tudja megérteni másképp, csak életének, tevékenységének, örömhírének a fényében. Az üdvösséget hozó Jézus Krisztus teljessége és egysége magába foglalja az ő életét, halálát és feltámadását.

2.4. A földi Jézus és a feltámadott Krisztus eredeti és nagyon régi szintézise különböző „hitvallási formulákban” és „homológiákban” található meg, amelyek egyszerre és sajátos intenzitással a haláláról és feltámadásáról szólnak. A Róm 1,3 sk. mellett idézhetjük az 1Kor 15,3-4 részletet is: „Elsősorban azt hagytam rátok, amit magam is kaptam: Krisztus meghalt bűneinkért, az Írások szerint, eltemették és harmadnap feltámadt, az Írások szerint”. Ezekben a szövegekben hiteles összefüggés áll fenn az egykori történelem és Jézus Krisztus mindig élő jelentősége között. Szintézisben mutatják be Jézus Krisztus „lényegének történetét”. Az ilyenfajta szintézis példa és modell marad minden hiteles krisztológia számára.

2.5. Ez a krisztológiai szintézis nemcsak feltételezi a keresztény közösség hitvallását a történelem részeként, hanem azt is megmutatja, hogy a különböző korszakokban jelen lévő egyház Jézus Krisztus személye és műve igazi ismeretének helye marad. Az egyházi hit segítségének közvetítése nélkül Krisztus megismerése ma sem lehetséges, mint ahogy nem volt az az Újszövetség korában sem. Nincs archimédési pont ezen az egyházi kontextuson kívül, még akkor sem, ha a mi Urunk ontologikusan megőrzi prioritását és primátusát az egyházban.

2.6. Eme szélesebb képen belül a földi Jézushoz való visszatérés ma gyümölcsöző és szükséges a dogmatikus teológia területén is. Jobban világossá kell tenni Jézus Krisztus emberségének kimeríthetetlen gazdagságát, mint ahogy azt a máig ismert krisztológiák tették. Jézus Krisztus a legmagasabb fokon illusztrálja és ragyogtatja fel újra az ember végső mértékét és konkrét lényegét.¹ Így tekintve, az, hogy Jézus a testvérünk, és hogy szolidáris velünk, egyáltalán nem homályosítja el az ő istenségét.

2.7. A Szentlélek, aki Jézust Krisztusként nyilvánította ki, magának a szentháromságos Istennek az életét közli a hívekkel. Feléleszti és élteni a Jézusban mint Isten Fiában való hitet, aki a dicsőségben felmagasztaltatott, és

¹ II. JÁNOS PÁL, *Redemptor hominis* 8,10.

aki az emberi történelemben jelen van. Ez a keresztény hit. Ez az összes keresztény ember hite is, amennyiben – az Újszövetségen túl – hűségesen őrzik az egyházatyák krisztológiai dogmáját, hirdetik azt, tanítják azt, és tesznek róla tanúságot egész életükben.

II. A JÉZUS KRISZTUSBAN VALÓ HIT AZ ELSŐ ZSINATOK SZERINT

I. Krisztus istenségéről: az Újszövetségtől a Niceai Zsinatig

1. Azok a teológusok, akik ma kétségbe vonják Krisztus istenségét, gyakran erre az érvelésre hivatkoznak: egy ilyen dogma nem származhat a hiteles bibliai kinyilatkoztatásból; eredete a hellenizmusban található. Ezzel szemben elmélyültebb történelmi kutatások igazolják, hogy a görögök szerinti gondolkodásmód teljesen idegen ettől a dogmától, és minden erejével elutasítja azt. A Krisztus istenségét hirdető keresztény hittől a hellenizmus szembehelyezte az isteni transzcendencia dogmáját, amit összeegyeztethetetlennek tartott a názareti Jézusnak az emberi történelemben való kontingenciájával és egzisztenciájával. A görög filozófusok számára különösen nehéz volt elfogadni az isteni megtestesülés gondolatát. A platonikusok elképzelhetetlennek tartották azt az istenségről való tanításuk alapján; a sztoikusok pedig a kozmoszról szóló tanításukkal nem tudták azt összeegyeztetni.

2. Hogy válaszoljon ezekre a nehézségekre, sok keresztény teológus nyíltan vagy kevésbé nyíltan kölcsönvette a hellenizmusból a „deuterosz theosz” (a másodlagos, vagy köztes Isten, vagyis a demiurgosz) eszméjét. Világos, hogy így megnyílt a szubordinacionizmus veszélyének a kapuja. Ez néhány apologétánál és Órigenésznél látsens volt. Áriusz formális herezist csinált belőle; ő azt tanította, hogy a Fiú köztes helyet foglal el az Atya és a teremtettség között. Az arianizmus eretneksége világosan megmutatja, hogyan jelentkezne Krisztus istenségének dogmája, ha az a filozófiai hellenizmusból, nem pedig az isteni kinyilatkoztatásból származna. A Nikaiai Zsinaton (325) az egyház definiálta, hogy a Fiú „egylényegű” („homousziosz”) az Atyával. Ezzel elvetette az arianizmusnak a hellenizmussal való kompromisszumát, s ugyanakkor alapjában módosította a görög metafizika skémáját, főleg a platonikusokét és a neoplatonikusokét. Valójában, bizonyos értelemben, az

egyház demitizálta a hellenizmust, és keresztény megtisztítást hajtott végre rajta, csupán két létezési módot ismerve el: a nemteremtett („nem készített”) és a teremtett létmódot; elvetette ugyanis a köztes lét eszméjét. Biztos, hogy a Nikaiai Zsinat által használt „homooosziosz” fogalom filozófiai, nem pedig bibliai fogalom. Mindazonáltal világosan kitűnik, hogy a zsinati atyák végső szándéka csak az volt, hogy az Újszövetség állításainak hiteles értelmét fejezzék ki Krisztusról, mégpedig egyértelmű módon, bármiféle kétértelműség nélkül. Ily módon, miközben az egyház megvédte Krisztus istenségét, az üdvösség tapasztalatára és az embernek Krisztusban való átistenülésére is alapozott. Másrészt pedig a nikaiai dogmatikai definíció meghatározta és megjelölte az üdvösség megtapasztalását. Ezért el lehet ismerni, hogy mély interakció van az élő tapasztalat és a teológiai tisztázás folyamata között.

3. Az egyházatyák teológiai reflexiói nem maradtak el a Krisztusban létező isteni preegzisztencia különleges problémájával kapcsolatban sem. Különösen Római Hippolitoszra, Ankürai Markelloszra és Fótinoszra lehet itt gondolni. Az ő törekvésük az volt, hogy Krisztus preegzisztenciáját ne az ontológiai valóság szintjén mutassák be, hanem csak az intencionalitás szintjén. Krisztus csak annyiban lehetett preegzisztens, amennyiben ő előrelátható volt (kata prognoszin, secundum praevisionem). A katolikus egyház elégtelennek tekintette a Krisztus preegzisztenciájáról szóló eme véleményeket, és elvetette őket. Így nyilvánította a Krisztus ontológiai preegzisztenciájába vetett hitét. Az Igének az Atyától való örök származására alapozott. Az egyház csak arra hivatkozott, amit az Újszövetség nagyon egyértelműen állít Isten Igéjének a világ teremtésében való tevékeny szerepéről. Világos, hogy az, aki még nem létezik, vagy pedig aki csak intencionálisan létezik, nem fejthet ki tényleges tevékenységet.

2. Jézus, az Isten és az ember, a Kalkedóni Zsinaton

4. Az egész krisztológiai patrisztikus teológia Krisztus metafizikai és üdvözítő identitásával foglalkozik. Ezekre a kérdésekre kíván válaszolni: „Micsoda Jézus?”, „Kicsoda Jézus?”, „Hogyan üdvözít ő?”. Úgy lehet azt tekinteni, mint az Isten Krisztusban megnyilvánuló tökéletes transzcendenciája és immanenciája titkának fokozatos megértését és dinamikus teológiai kiformalódását. Ezt a kutatást valójában két tényező konvergenciája befolyásolja. Egyrészt az Ószövetség hite Isten abszolút transzcendenciáját hirdeti. Másrészt itt van a „Jézus Krisztus esemény”: ezt úgy kell tekinteni, mint magá-

nak Istennek a világban való személyes és eszkatologikus jelenlétét. Itt egy magasabb szintű immanenciáról van szó, ami egészen más minőségű, mint amit Isten Lelkének a prófétákban való bennlakása jelentett. Nem szabad könnyedén figyelmen kívül hagyni a transzcendenciáról szóló állítást: ez Krisztus teljes és hiteles istenségének állításából ered. Abszolút szükséges a „redukáló” krisztológiák – az ebionizmus, az adopcionizmus, az arianizmus – legyőzéséhez. Ugyanakkor megengedi az olyan monofizita szellemű állítás elutasítását is, amely összekeveri az Istent és az embert Jézusban, és amely Isten változhatatlanságának és szenvedésmentességének eltörlésével végződik. Más oldalról viszont az immanencia eszméje – amely az Ige megtestesülése hitéhez kötődik – lehetővé teszi Krisztus valóságos és hiteles emberségének állítását a gnosztikusok doketizmusával szemben.

5. Az antióchiai és az alexandriai iskolák vitája folyamán nem lehetett látni, hogyan lehetséges összeegyeztetni a transzcendenciát – vagyis a természetek különbözőségét – az immanenciával, vagyis a hüposztatikus unióval. A Kalkedóni Zsinat 451-ben² azt akarta bemutatni, hogyan volt lehetséges a két szempont szintézise, párhuzamosan két kifejezést véve segítségül: „keveredés nélkül” (aszünkhütosz, inconfuse) és „osztatlanul” (adiairetosz, indivise). Itt látható a formula apofatikus megfelelése, amely Krisztus „két természet és egy hüposztaszisztát” állítja. A „keveredés nélkül” természetesen a két természetre vonatkozik, és Krisztus autentikus emberségét állítja. Ugyanakkor a formula Isten transzcendenciájáról is tanúságot tesz az antiariánusok kívánsága szerint, mert azt állítja, hogy Isten Isten marad, az ember pedig ember marad. Ez a formula kizár bármiféle köztes stádiumot az istenség és az emberség között. Az „osztatlanul” az Isten és az ember legmélyebb és visszafordíthatatlan egyesülését hirdeti az Ige személyében. Ugyanakkor Istennek a világban való teljes immanenciáját is állítja: ez alapozza meg a keresztény üdvösséget és az ember átistenülését. Ezekkel az állításokkal a zsinati atyák új szintet értek el a transzcendencia felfogásában. Ez nemcsak „teológiai”, hanem „krisztológiai” is. Már nem csak annak állításáról arról van szó, hogy Isten végtelenül transzcendens az emberhez viszonyítva. Most már Krisztusnak, az Istenembernek a végtelen transzcendenciájáról is szó van, a történelem embereinek egyetemességéhez viszonyítva. A zsinati atyák szerint a keresztény hit abszolút jellege a transzcendenciának ebben a második szempontjában van, amely ugyanakkor eszkatologikus és ontologikus is.

² Vö. DS 301. sk.

6. Mit képvisel tehát a Kalkedóni Zsinat a krisztológia történetében? Kalkedón dogmatikai definíciója nem törekszik arra, hogy kimerítő választ adjon arra a kérdésre, „Krisztusban hogyan létezhet együtt az Isten és az ember?”. A megtestesülés misztériumát azonban éppen ez jelenti. Állító formulák révén egyetlen definíció sem tudja kimeríteni ennek gazdagságát. Ezért inkább negatív úton kell elindulni, és ki kell jelölni egy olyan területet, amelytől nem szabad eltávolodni. Az igazságnak erre a területére helyezte a zsinat „az egyiket” és „a másikat”, amelyek – úgy tűnik – kizárják egymást: a transzcendenciát és az immanenciát, az Istent és az embert. A két szempontot megszorítás nélkül kell állítani, de kizárva mindazt, ami szemben állna vele, vagy összekeveredést jelentene. Így Krisztusban a transzcendencia és az immanencia tökéletesen egyesül. Ha az értelmi kategóriákat és a használt módszereket vesszük figyelembe, az Újszövetség hitének egy bizonyos hellenizációjára lehet gondolni. De másrészt, egy másik szempontból, a kalkedóni definíció radikálisan túllépi a görög gondolkodásmódot. Ugyanis ez két szempontot egyesít, amiket a görög filozófia mindig összeegyeztethetetlennek tartott: az isteni transzcendenciát, ami a platonikusok szisztémájának a lelke, valamint az isteni immanenciát, amely történelmi teória szelleme.

3. Krisztus embersége a harmadik Konstantinápolyi Zsinaton

7. A helyes krisztológiai tanítás leszögezéséhez nem elegendő csak azoknak az elgondolásoknak a fejlődésével számot vetni, amelyek a Kalkedóni Zsinathoz vezettek. Figyelmet kell fordítani az utolsó úgynevezett krisztológiai zsinatokra is, különösképpen a 681-es III. Konstantinápolyi Zsinatra.³ Ennek a zsinatnak a definíciójával az egyház megmutatta, hogy a krisztológiai problémát még jobban tisztázni tudja, mint ahogy azt a Kalkedóni Zsinaton tette. Így késznek mutatkozott arra, hogy újra megvizsgálja a krisztológiai kérdéseket, az újonnan felmerült nehézségek miatt. Az egyház teljesen el akarta mélyíteni azt az ismeretet, amit abból szerzett, amit a Szentírás Jézus Krisztusról mond.

A 649-es Lateráni Zsinat⁴ elítélte a monotheletizmust, és így előkészítette a III. Konstantinápolyi Egyetemes Zsinatot. Ugyanis az egyház 649-ben, különösképpen Maximosz Hitvallónak köszönhetően, jobban világossá tette

³ Vö. *DS* 556. sk.

⁴ Vö. *DS* 502. sk.

Krisztus emberi szabadságának a megváltás művében működő lényegi részét. Ezáltal pedig aláhúzta az eme emberi szabadakarat és az Ige hüposztaszisza közötti kapcsolatot. Ezen a zsinaton az egyház kinyilvánította, hogy üdvösségünket egy isteni személy akarta egy emberi akarat által. A Lateráni Zsinat fényében így értelmezve, a III. Konstantinápolyi Zsinatnak a mély gyökerei az atyák tanításáig és a Kalkedóni Zsinatig nyúlnak vissza. Másrészt viszont egészen sajátos módon segít minket abban, hogy válaszolni tudjunk korunk igényeire a krisztológia területén. Ezek ugyanis arra törekszenek, hogy jobban megvilágítsák: Krisztus embersége és az ő földi életének különböző „misztériumai” – mint a keresztség, a kísértések, a Getszemáni kertben való „agóniája” – milyen helyet kaptak az emberek üdvözítésében.

III. A KRISZTOLÓGIAI DOGMA MAI ÉRTELMEZÉSE

I. Krisztológia és antropológia a modern kultúrában

1. A krisztológiának bizonyos értelemben fel kell vállalnia és integrálnia kell azt a képet, amit a mai ember szerez önmagáról és a történelméről abban az újraértelmezésben, amit az egyház nyújt a hívőnek. Ezáltal korrigálni lehet azokat a hibákat, amelyek a krisztológiában jelentkeznek, annak túl szorosan vett fogalmából keletkezve, amit „természetnek” nevezünk. Azt, amit a mai kultúra legitim módon hozzáad az emberi állapot világosabb megértéséhez, Krisztusra – aki mindent önmagában egyesít – is lehet vonatkoztatni (vö. Ef 1,10).

2. A krisztológiának a jelenlegi kultúrával való illetén szembesítése új és mélyebb ismeretet ad ahhoz, amit az ember önmagáról szerezhet. Másrészt viszont igazolja és tapasztalja az ilyen ismeretet, aláveti a saját kritériumának, amikor azt szükségesnek ítéli, például a politika és a vallás területén. Ez főleg az utóbbira érvényes. Valójában a vallást vagy tagadják és teljesen elvetik az ateizmussal, vagy pedig eszközként értelmezik a dolgok egyetemessége végső mélységére való eljutáshoz, kifejezetten kizárva egy transzcendens és személyes Istent. Ezért a vallás azt kockáztatja, hogy pusztán úgy jelenik meg, mint az emberiség „megváltoztatója”, miközben Krisztus elveszíti a maga identitását és egyetlenségét. Mindkét esetben logikusan arra az eredményre lehet jutni, hogy az emberi kondíció méltósága eltűnik, Krisztus elveszíti

primátusát és nagyságát. Orvosság erre a helyzetre máshonnan nem tud jönni, csak a Krisztus misztériuma fényében megvilágított, megújított antropológiából.

3. A két Ádámról szóló páli tanítás (vö. 1Kor 15,21 sk; Róm 5,12–19) az a krisztológiai elv, amelyből ki kell indulni, hogy irányítva legyen és meg legyen világítva mind az emberi kultúrával való szembesülés, mind a megítélés kritériuma a jelenlegi kutatásban az antropológia területén. Ennek a párhuzamnak köszönhetően Krisztust, aki a második és utolsó Ádám, nem lehet az első Ádámmal való számolás nélkül értelmezni, vagyis a mi emberi kondícióink nélkül. Az első Ádámot, a maga részéről a maga valódi és teljes emberségében csak úgy lehet felfogni, ha megnyílunk Krisztus felé, aki üdvözít és életével, halálával és feltámadásával átistenít bennünket.

2. Korunk emberének valódi nehézségei

4. Sok kortársunk nehézségekbe ütközik, amikor a kalkedóni dogmával találkozunk. A zsinati atyák által használt „természet” és „személy” szavaknak még ugyanaz az értelme, mint a közbeszédben, de azok a valóságok, amelyekre vonatkoznak, egészen más fogalmakkal vannak megfogalmazva a különböző filozófiai szóhasználatban. Sokak számára az „emberi természet” kifejezés már nem a közös és változatlan lényegyet jelenti; csupán egy skémára, olyan jelenségeknek egy összefoglalására utal vissza, amelyek valójában az emberekben az esetek nagy többségében megtalálhatók. A személy fogalmát nagyon gyakran pszichológiai terminusokkal írják le; elfelejtik az ontológiai szempontot.

Ma sokan vannak azok, akik még nagyobb nehézségeket fogalmaznak meg a krisztológia dogmák megváltástani szempontjaival kapcsolatban. Ők visszautasítják az üdvösség mindenféle elgondolását, amely megakadályozná az életprogram körüli heteronómiát. Kritizálják azt, amiről azt gondolják, hogy a keresztény üdvösség pusztán individuális jellemzője. A jövő boldogság ígérete számukra olyan utópiának tűnik, amely elvonja az embereket a kötelességük teljesítésétől, s amelyek az ő szemükben kizárólag földiek. Azt kérdezik, mitől kellett az embereknek megváltódni; kinek kellett az üdvösség árát megfizetnie. Felháborodnak azon az elgondoláson, hogy Isten egy ártatlan személynek a vérét kívánta volna; ebben az elgondolásban a szadizmus szempontjának jelenlétét vélik felfedezni. Az ellen érvelnek, amit „helyette-

sító elégtételnek” neveztek (vagyis amit egy közvetítő vitt végbe), arra hivatkozva, hogy ez erkölcsileg lehetetlen. Azt állítják, hogy minden lelkiismeret autonóm, ezért azt nem szabadíthatja meg más. Végül bizonyos kortársaink azon siránkoznak, hogy az egyház és a hívek életében nem található meg a szabadulás misztériumának az a megélt kifejeződése, amit hirdetnek.

3. A krisztológiai hit maradandó jelentése a maga szándékában és tartalmában

5. Mindezen nehézségek ellenére is az egyház krisztológiai tanítása, valamint egészen sajátos módon a Kalkedóni Zsinaton definiált dogma végleges értéket őriz. Bizonyosan megengedett – talán szükséges is – az elmélyítésének keresése, de nem lehet megengedni az elvetését. Történelmi szinten téves az a megállapítás, amely szerint a kalkedóni zsinati atyák a keresztény dogmát hellenisztikus fogalmak értelmében alakították volna. Másrészt a jelenlegi nehézségek, amiket már említettünk, megmutatják, hogy egyes kortársaink egyáltalán nem ismerik a krisztológiai dogma hiteles értelmét. Ugyancsak nincs helyes szemléletük a látható és láthatatlan világot teremtő Istenről sem.

A Krisztusban és az általa hozott üdvösségben való hitre történő eljutáshoz szükséges feltételezni, hogy az élő Isten szeretet, és hogy ő szeretetből teremtett mindent. Ez az élő Isten – Atya, Fiú, Szentlélek – a saját képére teremtette az embert az idők kezdetén. Személyi méltóságot adott neki, értelemmel felruházva, a világegyetem középpontjába helyezve őt. Amikor elérkezett az idők teljessége, a szentháromságos Isten teljessé tette a művét Jézus Krisztusban. A béke és a szövetség közvetítőjévé rendelte őt, amit az egész világnak nyújtott, minden ember és minden kor számára. Jézus Krisztus a tökéletes ember. Ugyanis teljesen az Atyából és az Atyáért él. Ugyanakkor teljesen az emberekkel és az ő üdvösségükért él, vagyis az ő teljességükért. Ő tehát az új emberiség példája és szentsége.

Krisztus élete új ismeretet ad nekünk Istenről és az emberről is. Amint „a keresztények Istene” új és sajátos, úgy „a keresztények embere” is új és eredeti az emberről szóló minden más felfogással szemben. Isten alászállása (condescenduntia) és – ha szabad a kifejezést használni – az ő alázata (humilitas) szolidarissá teszi őt az emberekkel a megtestesülés – a szeretet műve – által. Ezzel lehetővé teszi az új embert, aki dicsőségét a szolgálatban, nem pedig az uralkodásban találja.

Krisztus létezése az emberekért volt (pro-egzistentia); értük vette fel a szolga alakját (vö. Fil 2,7); értük halt meg és támadt fel a halálból az igazi életre. Krisztusnak ez a másokra irányuló élete megérteti velünk, hogy az ember igazi autonómiája nem a felülkerekedésben és nem a szembenállásban van. A felülkerekedés szellemével (supra-existentia) az ember megpróbál mások elé helyezkedni és másokon uralkodni. A szembehelyezkedésben (contra-existentia) igazságtalanul bánik az emberekkel, és megpróbálja őket manipulálni. Első megközelítésre a Krisztus életéből levezetett emberi élet fogalma nem tud nem hagyni tilalmakat. Ezért az egész ember megtérését kívánja meg, nemcsak kezdetben, hanem egész élete folyamán, annak végéig történő kitarással. Ez a megtérés csak a szeretetből fakadó szabadságból születhet.

4. A krisztológiai tanítás és prédikáció aktualizálásának szükségessége

6. A történelem folyamán – a kultúrák változatosságában – a Kalkedóni és III. Konstantinápolyi Zsinat tanításait mindig aktualizálni kell az egyház tudatában és prédikációjában a Szentlélek vezetése alatt. Ez a szükséges aktualizálás mind a teológusok, mind a lelkipásztorok és hívek apostoli buzgóságára hárul.

6.1. A teológusok feladata elsősorban az, hogy megalkossanak egy olyan szintézist, amely kiemeli Krisztus misztériumának minden aspektusát és értékét. Át kell venniük a bibliai egzegézis és az üdvtörténet kutatásainak hiteles eredményeit. Azzal a móddal is számolniuk kell, ahogyan a különböző népek vallásai nyugtalanságot tanúsítanak az üdvösség iránt, és ahogyan általában az emberek törekszenek a hiteles megszabadulás elérésére. Figyelniük kell továbbá a szentek és a hittudósok tanítására is. Az ilyen szintézis gazdagítani fogja a kalkedóni formulát a szoteriológusabb perspektívákkal, megadva a formulának minden jelentését: Krisztus értünk halt meg. A teológusoknak teljes figyelmet kell szentelniük az örökké problémákat okozó nehézségekre. Felidézzük Krisztus öntudatának és tudásának problémáját, azt a módot, amivel meg lehet érteni a Krisztus által egyszer s mindenkorra végbevitt megváltás abszolút és egyetemes értékét.

6.2. Elérkezünk az egyház közösségéhez, amely Isten messiási népe. Erre az egyházra hárul az a feladat, hogy Krisztus misztériumának részesévé legyen minden embert és minden népet. Krisztusnak ez a misztériuma biz-

tosan ugyanaz mindenki számára; mindazonáltal olyan módon kell azt bemutatni, hogy mindenki asszimilálni és ünnepelni tudja a maga életében és kultúrájában. Ez annál sürgetőbb, minél inkább tudatosul a mai egyházban a különböző kultúrák eredetisége és értéke. Ugyanis a népek ezekben fejezik ki a maguk életérzését sajátos szimbólumokkal, gesztusokkal, jelekkel, nyelvezettel. Ez meghatározott következményeket foglal magába. A misztériumot Isten az általa választott szent embereknek nyilatkoztatta ki. A keresztények hitték, megvallották, ünnepelték. A történelemben megismételhetetlen tényről van szó. De ez a misztérium részben új, felfedezendő kifejezésekkel tárul fel. Így a tanítványok minden népnek és minden korban felkínálhatják az Úr Krisztusban való hitüket – akibe inkorporálódtak. Krisztus misztikus teste a tagok nagy változatosságából állt össze; ő az egység békéjét ajándékozta nekik, anélkül azonban, hogy ezzel eltüntetné a részleges jellegzetességeik értékét. A Lélek „mindent egybefog és minden szót ismer”.⁵ Ettől a Lélektől kapta minden nép és minden ember a maga gazdagságát és a maga karizmáit. Ezekkel gazdagodott Isten egyetemes családja, mert Isten fiai egy szájjal és egy szívvel, de különböző nyelveken hívják segítségül a mennyei Atyát Jézus Krisztus által.

IV. KRISZTOLÓGIA ÉS SZOTERIOLÓGIA

I. „A mi üdvösségünkért”

1. Az Atyaisten „nem kímélte saját Fiát, hanem mindnyájunkért áldozatul adta” (Róm 8,32). A mi Urunk emberré lett „értünk és a mi üdvösségünkért”. Isten úgy szerette a világot, hogy saját, egyszülött Fiát adta érte, „hogy aki hisz benne, az el ne vesszen, hanem örökké éljen” (Jn 3,16). Ezért Jézus Krisztus személyét nem lehet elválasztani a megváltói műtől; az üdvösség javait nem lehet elválasztani Jézus Krisztus istenségétől. Csak Isten Fia tudja megvalósítani a hiteles megváltást a világ bűnétől, az örök haláltól és a törvény szolgáltatásától, az Atya akarata szerint, a Szentlélek közreműködésével. Néhány teológiai elgondolás nem őrizte meg elégséges módon ezt a bensőséges kapcsolatot a krisztológia és a szotériológia között. Ma is szükséges keresni,

5 „A pünkösdvasárnapi szentmise nyitó verse”, in *Római misekönyv*, editio typica (Typis Polyglottis Vaticana 1970), 313.

hogyan lehet jobban kifejezni azt a kölcsönösséget, ami az üdvösség eseményének ezt a két aspektusát összeköti, amely önmagában egyetlen. Ebben a tanulmányban csak két további problémát kívánunk szemlélni. Az első egy történelmi jellegű kérdés; ez Jézus földi létezése periódusának szintjén jelentkezik. Közeppontjában ez a probléma áll: Mit gondolt Jézus a saját haláláról?” A kérdés nehézsége miatt a problémát történeti-kritikai szinten kell vizsgálni (vö. 2. pont). Ezt természetesen ki kell egészíteni a megváltás húsvéti szemléletével (vö. 3. pont). Újból meg kell ismételni, hogy a Nemzetközi Teológiai Bizottság nem kíván sem előtárni, sem magyarázni egy teljes krisztológiát. Nem tárgyalja részletesen Jézus Krisztus emberi tudatának a problémáját. Csak Krisztus misztériumának alapját próbálja előtárni Jézus földi élete és feltámadása alapján. Egy második kutatás más szintre helyezkedik (4. pont). Ez azt mutatja be, hogy a megváltói mű újszövetségi terminológiájának sokfélesége mennyire gazdag a szótérolgiai tanításban. Megkíséreljük szisztematizálni, összefoglalni a teológiai értelmét. Ez a kutatás természetesen alá lesz vetve a szentírási szövegekkel való egybevetésnek.

2. A földi Jézus proegzisztenciájának szempontja

2.1. Jézus teljesen tudatában volt – szavaiban és gesztusaiban, létezésében és személyében –, hogy Isten Országa és uralma egyszerre jelen lévő valóság volt, amit várni kellett, és ami elközelgetett (vö. Lk 10,23 sk; 11,20). Így ő maga is eszkatologikus Megváltóként mutatkozott, és közvetlen, bár implicit módon magyarázta a küldetését. Ő az eszkatologikus üdvösséget hozta, mivel az utolsó próféta, Keresztelő János után jött. Jézus jelenvalóvá tette Istent és az ő Országát. Beteljesedésére vezette az ígéret idejét (Lk 16,16; vö. Mk 1,15a).

2.2. Ha a szenvedés Jézus számára csődöt jelentett volna, hajótörést, ha kiábrándult volna Istenből és a maga küldetéséből, a halálát nem lehetne úgy felfogni, mint az üdvöngöztetés végső aktusát, sem akkor, sem ma. Egy pusztán passzív formában elszenvedett halál nem lehetne a „krisztológiai” üdvösség eseménye. Ez a halál Jézus engedelmességének és szeretetének következménye kellett legyen, amivel ő feláldozta magát. Ennek az aktivitás és passzivitás komplex aktusában kellett egyesülnie (vö. Gal 1,4; 2,20). Jézus eszményi élete – és általában a cselekvési módja – azt mutatja, hogy a halála felé haladt, és kész volt azt elszenvedni. Így tette gyakorlattá azt, amit ő maga is a tanítványainak ajánlott (vö. Lk 14,27; Mk 8,34–35; Mt 10,28–29,30).

2.3. Jézus haldokolva is kifejezi az akaratát, hogy szolgálni akar, és életét oda akarja ajándékozni (vö. Mk 10,45): ez az ő egész élete magatartásának hatása és folytatása (Lk 22,27). Mind a két szempont abból az alapvető magatartásból származott, amely afelé tendált, hogy Istenért és az emberekért meghaljon. Ez az, amit egyesek másokért-való-létnek, pro-egzisztenciának neveznek. Eme készsége miatt Jézus arra irányult, „lényegénél” fogva, hogy eszkatologikus Üdvözítő legyen, aki a „mi” üdvösségünket szerzi (vö. 1Kor 15,3; Lk 22,19–20b), „Izrael” üdvösségét (Jn 11,30), mint ahogy a nemzetek üdvösségét is (Jn 11,51 sk). Ez az üdvösség sokaké (Mk 14,24; 10,45), az összes emberé (2Kor 5,14 sk), a „világé” (Jn 6,51c).

2.4. Hogyan lehet megérteni a másokért való létezésnek ezt az alapvető készségét, vagyis a teljes felajánlás és teljes odaajándékozás készségét (vö. 3,5. pont) a halál elszenvedéséig, amint az Jézus földi létezésének folyamán megjelenik? Ez lényegileg ragyogó nyitás az Isten akaratának való megfelelés irányában. A megélt események kibontakozása nyilvánvalóan nem tudta nem még előbbé és konkrétabbá tenni ezt az irányultságot. Ezért Jézus a reményben és a bizalomban várta – mint az üdvösség eszkatologikus közvetítője, mint az Isten Országának küldötte – a végleges módon megvalósuló isteni uralmat (vö. Mk 14,25 és párh.).

Bár Jézus teljesen nyitott volt az Atya akarata felé, mégis meg tudta tapasztalni bizonyos problémák jelentkezését. Az Atya teljes és tökéletes sikert adott az Isten Országának hirdetéséhez? Izrael népe képes volt az eszkatologikus üdvösség elfogadására? El tudta fogadni a halál keresztségét (vö. Mk 10,38 sk.; Lk 12,50) és kiinni a szenvedés kelyhét (vö. Mk 14,36)? Az Atya meg akarta volna alapítani az ő Országát, ha Jézus tudta volna a sikertelenséget, a halált és – ami leginkább számít – a kegyetlen mártírhalált? Végül az Atya hatékonyra tette volna az üdvösségért azt, amit Jézus elszenvedett „másokért meghalva”?

Jézus ezekre a kérdésekre abból a tudatból merítette a választ, hogy ő az üdvösségnek, Isten Orzága jelenlétének eszkatologikus közvetítője. Ezért tudta teljes bizalommal várni az előtte álló problémák megoldását. Jézusnak ezt a bizalmát abból kiindulva lehet állítani és megérteni, amit mondott és tett az utolsó vacsorán (Lk 22,19 sk. és párh.). Kész arra, hogy a halál felé haladjon, s mégis várja és hirdeti a feltámadását és felmagasztalását (Mk 14,25), újra megerősíti az eszkatologikus üdvösség jelenlétét és ígérte.

2.5. Hogyan fogta fel és fejezte ki Jézus az ő „másokért való” alapvető magatartását, az arra való készségét, hogy önátadással szolgáljon, ami a te-

vékenységét és a halálát vezette? Nem volt szükséges, hogy ez Izrael áldozati kultuszának hagyományából származó mentális kategóriák és sémák szerint történjen vele. Ebben az esetben a „vértanú másokért történő helyettesítő és engesztelő halála” bensőséges megszemélyesítése lett volna, vagyis „Jahve Szolgájának” szenvedése (vö. Iz 53). Jézus valójában fel tudta fogni és meg tudta élni (vö. később 3.4.b pont) ezeket a fogalmakat, mélyebb értelmet adva nekik és átváltoztatva őket. Lelkében tehát meg lehetett „a másokért való létezés készségének” kifejezése. Mindenesetre, Jézusnak az emberek üdvösségére való irányultságát semmiféleképpen nem lehet határozatlannak vagy kétértelműnek felfogni. Nincs értelme, ha nem foglal magába egy ismeretet és egy személyes tudatot, egy határozott hozzáállást abban, aki átadja magát (vö. később 3.3. pont).

3. Az eszkatologikus Megváltó

3.1. Isten feltámasztotta és felmagasztalta Jézust. Ezzel megerősítette, hogy ő egyszer s mindenkorra és végleges módon a hívek Üdvözítője. Így megerősítette, hogy ő az „Úr és Krisztus” (ApCsel 2,36), ő az Emberfia, aki a világ bírójaként jön (vö. Mk 14,62). Bemutatta, hogy Jézus „a halálból való feltámadásával az Isten hatalmas Fiának bizonyult” (Róm 1,4). A hívek új fényt találtak Jézus feltámadásában és felmagasztalásában: ezek megmutatták, hogy a kereszthalál megvalósította az üdvösséget. Húsvét előtt ezek az igazságok még nem lehettek ilyen tökéletesen világos módon kifejtve.

3.2. Amint már szó volt róla, két szempont érdemel egészen sajátos megfontolást: a) Jézus tudatában volt annak, hogy ő a végső idők végleges Üdvözítője (vö. 2.1. pont), aki meghirdette és jelenvalóvá tette Isten Országát (vö. 2.2. és 2.3. pont); b) Jézus feltámadása és megdicsőülése (vö. 3.1. pont) kinyilvánította, hogy az ő halála alkotó eleme az Isten uralmát és hatalmát elhozó üdvösségnek (vö. Lk 22,20 párh.). Az 1Kor 11,24 Jézus halálát úgy mutatja be, mint az új szövetség alkotó elemét, amely már elkezdett megvalósulni végleges és eszkatologikus módon. Ez a két szempont megengedi a következtetést: Jézus halála hatékony az üdvösség érdekében.

3.3. Ha szoros értelemben és egyszerű ismeretközlésként beszélünk, nem könnyű „engesztelő áldozatként” vagy „helyettesítő áldozatként” minősíteni azt az isteni tevékenységet, amely visszavonhatatlanul meghozza az üdvösséget az eszkatologikus Üdvözítő élete és halála, valamint feltámadása által

is, ami őt végleges és visszafordíthatatlan módon Üdvözítővé teszi. De lehet ebben a perspektívában is szemlélni ezeket a dolgokat, ha Jézus halála és cselekedetei olyan lényegi és alapvető készséghez kötődnek, amely bizonyos személyes ismeretet foglal magába (vö. fentebb 2.5. pont) és olyan akaratot, hogy megszerezze az emberek büntetésének (vö. Gal 3,13) és bűnének eltörlését (vö. Jn 1,29; 2Kor 5,21).

3.4. Hogy Jézus ingyenesen létrehozta ennek a helyettesítő áldozatnak a hatásait, azt csak azért tehette, mert elfogadta, hogy ő „az Atyától adatott”, és mert teljesen „az Atyának adta át magát”, aki a feltámadásban visszafogadta őt. Arról van szó, hogy Jézus „másokért való”, proegzistens áldozati halála a preegzistens Fiú áldozati halála volt (Gal 1,4; 2,20).

Ezért, amikor az üdvösség misztériumát ilyen módon szemléljük, és amikor a „helyettesítő áldozatról” beszélünk, kettős analógiát kell szem előtt tartanunk. A vértanú „önfeláldozása” – különösképpen Jahve Szolgájáé (Iz 53) – teljes egészében különbözik az állatok feláldozásától, amik egyszerűen „előképek és árnyékok” (vö. Zsid 10,1). Még nagyobb hangsúlyt kell fektetni az örök Fiú „feláldozására”, és még világosabban hangsúlyozni kell a szituációk analógiáját. Ugyanis az örök Fiú, amikor „a világba jött”, azért jött, hogy „az Isten akaratát” teljesítse (Zsid 10,5.7b). Ő az, „aki az örök Lélek által saját magát adta tiszta áldozatul az Istennek” (Zsid 9,14). (Ezt a feláldozást – adekvát módon – áldozatnak lehet nevezni, például a Tridenti Zsinaton,⁶ de vissza kell adni a szónak az eredeti értelmét.)

3.5. Jézus halála tökéletesen hatásos „helyettesítő áldozat” volt, mivel az Atyának az a gesztusa, amellyel a Fiút ajándékozta (Róm 4,25; 8,32; vö. Jn 3,16; Jn 4,9), példászerűen és valóságosan megismétlődik Krisztusnál, aki önmagát ajándékozta, tökéletes szeretettel átadva és ajándékozva magát (vö. Ef 5,2.25; 1Tim 2,6; Tit 2,14). Az, amit hagyományosan „helyettesítő áldozatnak” neveztek, „szentháromsági eseménynek kell értelmezni, átformálni és magasztalni.

4. A megváltásról szóló tanítás egysége és sokfélesége az egyházban

4. Az egész megváltástannak kezdete és magja már az ősegyházban megtalálható, még Szent Pál előtt. Ez a megváltástan magának Jézusnak a szava-

⁶ Vö. TRIENTI ZSINAT, 22. ülés, „Kánonok a szentmiseáldozatról”, in *DH* 1753.

ira és tudatára alapozódik. Ő tudja, hogy meghal értünk, a mi bűneinkért; ennek a tudatában éli egész földi életét, így szenved és így támad fel. Öt elemet lehet itt felsorolni:

- 1) Krisztus önmagát ajándékozza;
- 2) Elfoglalja helyünket az üdvösség misztériumában;
- 3) Megszabadít bennünket „az eljövendő haragtól” és minden rossz hatalomtól;
- 4) Ezzel az Atya üdvözítő akaratát teljesíti;
- 5) Így akar bevezetni minket a szentháromsági életbe, a Szentlélek kegyelmében való részesedés által.

A későbbi teológia feladata, hogy megmutassa, hogyan lehet ezeket a szempontokat harmonizálni. Szent Tamás a maga részéről a megváltás műve végbevételének öt aspektusát húzza alá: érdem (meritum), elégtétel (satisfactio), megváltás (redemptio), áldozat (sacrificum), ható ok (causa efficiens). Bizonyára továbbiakat is hozzá lehet még fűzni. Az Újszövetség irataiban – mint ahogy a teológia történetének különböző korszakaiban is – a megváltástan egyes szempontjai a többenél jobban vagy kevésbé kapnak hangsúlyt. Mindazonáltal, mindegyiküket a húsvéti misztériumhoz való közeledésként kell tekinteni, és amennyire lehetséges, vissza kell őket vezetni egy szintetikus szemléletre.

5. Az atyák korában – mind keleten, mind nyugaton – a megváltástan uralkodó aspektusa a „csere” (commercium) szempontja. A megtestesüléssel és a szenvedéssel az isteni természet és az emberi természet közötti csere megvégebe általánosan és részleteiben. Pontosabban: a bűnös állapot felcserélődik az isteni gyermekké fogadás állapotával. Azonban az atyák – számolva Krisztus kiemelkedő méltóságával – árnyalták és korlátozták a csere gondolatát. Krisztus a bűnös természet jellegzetességeit (pathé) csak külsődleges (szketikósz) módon vette magára. Ő maga nem „bűnné” lett (2Kor 5,21), hanem a „bűnért való áldozati felajánlás”.

6. Szent Anzelm egy olyan másik elgondolást javasolt, amely a legutóbbi időkig érvényben maradt. A Megváltó nem helyettesíti magát a bűnös em-

bert szoros értelemben, hanem olyan egyedülálló tevékenységet fejt ki, amely Isten szemében kompenzálja az emberi bűnök adósságát. Elfogadja a halált, aminek nem volt alávetve; cselekedetének végtelen értéke van a hüposztatikus unió révén. A Fiúnak ez a tevékenysége megvalósítja a teljes Szentháromság üdvözítő tervét. Az elégtételnek ebben a szisztémájában a „meghalt értünk” formula elsősorban azt jelenti, hogy Jézus „a mi javunkra” és nem „a mi helyünkben” fogadja el a halált. Szent Tamás lényegében elfogadta az üdvtörténetnek ezt a bemutatását, és néhány, az atyáktól vett elemet fűzött hozzá. Ő azt a tényt hangsúlyozza, hogy Krisztus az egyház feje, és hogy az általa – mint fő által birtokolt kegyelem (*gratia capitis*) – az egyház minden tagjára átszáll a misztikus test szerves egysége révén.

7. Egyes legújabb szerzők megpróbálják a „csere” (*commercium*) gondolatát visszaállítani, amelyre Szent Anzelm teológiája nem fektetett nagy hangsúlyt. A kutatás két területét nyitották meg.

a) Egyesek hangsúlyt fektetnek a szolidaritás fogalmára. Egyébként ezt sokféleképpen lehet értelmezni. Szorosabb értelemben a szolidaritás azt a módot hangsúlyozza, amelyben a szenvedő Krisztus magára veszi – a maga sajátos módján – az Istentől való távolságnak azt a megtapasztalását, amit a bűnösök élnek meg. Kevésbé szoros értelemben ezek a teológusok a Fiúnak mind az életében, mind a halálában megnyilvánuló akarataról beszélnek, amivel az Atyának feltétlen megbocsátását akarja kinyilvánítani.

b) A helyettesítés fogalmával azt a tényt hangsúlyozzák, hogy Krisztus valóságosan magára vette a bűnösök állapotát. Nem arra kell itt gondolni, hogy Isten mihelyettünk büntette vagy ítélte el Krisztust. Ez egy tévesen keletkezett teóriája volt néhány szerzőnek, különösképpen a reformáció teológiájában. Más teológusok elkerülik ezt a perspektívát. Ők egyedül azt húzzák alá, hogy Krisztus „a törvény átkát” (vö. Gal 3,13) szenvedte el, vagyis azt az averziót, amit Isten a bűnnel szemben érez. Krisztus magára vette az emberiség ama bűneinek súlyát, amelyek Isten haragjában tárgyai voltak. Ez is Isten „féltekeny” szeretetének egy szempontját képezi, amit Isten a nép irányában – akivel megkötötte szövetségét – érez, amikor az eltávolodik tőle.

8. A megváltásnak a „helyettesítés” által történő magyarázata egzegetikai és dogmatikai szinten lehetséges. Azzal ellentétben, amit egyesek állítanak, ez nem tartalmaz semmiféle belső ellentmondást. A teremtetten lények szabadsága nem teljesen autonóm. Mindig szüksége van isteni segítségre. Amikor eltávolodik Istentől, saját erejéből nem tud visszatérni hozzá. Másrészt, az ember azért lett teremtvé, hogy Krisztusba integrálódjon, és így a Szenthá-

romság életébe. Bármily nagy legyen is a bűnös ember eltávolodása Istentől, az mindig kevésbé mély, mint a Fiúnak az Atyától való eltávolodása a kenotikus önküüresedésében (Fil 2,7) és az „Atyától való elhagyatottság” nyomorában (Mt 27,46). Ugyanis itt a szentháromsági Személyek közötti kapcsolat üdv gondozási módjáról van szó, akik ugyanazon természet és a végtelen szeretet azonosságában tökéletesen egyesülnek.

9. Tekintetbe kell venni az üdvösség művének elválaszthatatlan szempontjaiként mind a bűn objektív jóvátételét, mind az isteni életben a kegyelem által történő részesedést. Ezt az utóbbit az embernek bizonyosan a hitelesen visszaszerzett szabadságában kell elfogadnia. Az egyház egész hagyománya – a Szentírásra alapozva – azt tanítja, hogy az üdvösség művének helyes magyarázata érdekében két misztériumhoz kell azt kötni. Egyrészt: Jézus valóságos Isten. Másrészt: teljesen szolidáris velünk, minthogy magára vette az emberi természetet a maga teljes integritásában.

10. A megváltás teljességében nem szabad elhagyni Szűz Máriának a Krisztus áldozatában való „sajátos együttműködését”. Az ő beleegyezése folyamatos maradt a megtestesülésre kimondott első igenjétől kezdve. Ez a beleegyezés a hit legmagasabb tökéletességét jelenti az örök szövetségben, amint azt a *Lumen gentium* 61. pontja nagyon világosan kifejezi.

Nem szabad elfelejteni azt a bensőséges kapcsolatot sem, amely a keresztet és az eucharisziát összeköti. Ezek ugyanannak az üdvösséget hozó eseménynek kiegészítő szempontjai. Az egyik oldalról Krisztus magára veszi az emberi bűnt a saját testében. Másik oldalról viszont a saját testét adja az embereknek. Az eucharisztikus liturgiában szükségszerűen egybekapcsolódik Krisztus áldozata és az egyház önátadása. Az egyház így beletestessül a Fiú Atyának bemutatott örök felajánlásába, amit a Szentlélek tesz teljessé.

V. ÚJONNAN MEGFONTOLANDÓ KRISZTOLÓGIA DIMENZIÓK

1. A biblikus és klasszikus krisztológia tartalmazza azokat a nagy jelentőségű szempontokat, amelyek ma – különböző okokból – nem kapják meg azt a figyelmet, amit érdemelnének. Itt ezek közül két aspektusnak a fontosságát kívánjuk aláhúzni, mintegy kiegészítésképpen. Az egyik a krisztológia pneumatologikus dimenziójára vonatkozik; a másik pedig annak kozmikus dimenziójára. Azonban ezt korlátozott formában tesszük: szisztematikus

bemutatásuk nem férne bele ennek a szövegnek az összefoglalást nyújtó keretébe. A pneumatológiát illetően csak bibliai kutatásra szorítkozunk: ez természetesen utat nyit a további kutatások számára, és rámutat a téma végtelen gazdagságára is. A kozmikus dimenzió pedig megmutatja a krisztológia végső jelentését: Krisztus tevékenysége nem szorítkozik „a mennyben, a földön és a föld alatt” (Fil, 2,10) lévő teremtményekre, hanem kifejti hatását az egész kozmoszra és az egyetemes történelemre.

1. Krisztus fölkenése a Szentlélek által

2. A Szentlélek folyamatosan közreműködött Krisztus megváltói művében. Ő borította be árnyékával Szűz Máriát. Ezért a születendő Szent is az Isten Fiának hívatott (Lk 1,35). A Jordánban megkeresztelt Jézus (Lk 3,22) megkapta a „fölkenést”, hogy betöltse messiási küldetését (ApCsel 10,38; Lk 4,18), az égből jövő szózat pedig Fiúnak nyilatkoztatta ki, akiben az Atyának kedve telik (Mk 1,10 és párh.). Ettől kezdve Jézust sajátos módon „a Szentlélek vezette” Lk 4,1), hogy elkezdje és beteljesítse a „szolgai” szolgálatát: Isten ujjával kiűzte az ördögöket (Lk 11,20), meghirdette, hogy „Isten Országa közel van” (Mk 1,15), és hogy ennek a Szentlélek által kell beteljesednie. Krisztus gyermeki lelkülettel járta a Szolga útját, a halálíg engedelmeskedett az Atyának, akit ő „a Szentlélek segítségével” szabadon elfogadott (Római misekönyv; vö. Zsid 2,14). Végül az Atyaisten feltámasztotta Jézust és emberségét az ő Lelkével töltötte el. Így ez az emberség magára öltötte a megdicsőült Isten Fia emberségének formáját (vö. Róm 1,3–4; ApCsel 13,32–33), miután megismerte a szolga formáját. Megkapta azt a hatalmat is, hogy a Szentlelket ajándékozza minden embernek (ApCsel 2,22 sk.). Így az új és eszkatologikus Ádámot „elevenítő szellemi lénynek” lehet nevezni (1Kor 15,45; 2Kor 3,17). Így Krisztus misztikus testét teljesen valóságos módon mindig Krisztus Lelke élteti.

2. Krisztus kozmikus uralma

3.1. A páli iratok a feltámasztott Krisztust gyakran nevezik annak, „akinek (az Atya) mindent a lába alá vetett”. Ez a különféle formában alkalmazott uralom kifejezetten a következő helyeken található meg: 1Kor 15,27; Ef 1,22; Zsid 2,13. Hasonló megfogalmazások találhatók még a következő helyeken: Ef 3,10; Kol 1,18; Fil 3,21.

3.2. Bármi is lehetett ennek a kifejezésnek az eredete (Ter 1,26 a Zsolt 8,7-en keresztül), elsősorban Krisztus megdicsőült emberségére vonatkozik, és nem csupán az ő istenségére. Valójában a megtestesült Fiúhoz illik az, hogy „minden a lába alatt legyen”, mivel egyedül ő törte meg a bűnt és a halált birtokló hatalmat, amely az embert szolgaságba veti. Krisztus, aki feltámadásával az első Ádám romlandóságát legyőzte, testében különlegesen „szellemi testté” vált, megnyitja a romolhatatlanság uralmát. Ezért ő „a második és utolsó Ádám” (1Kor 15,46–49), akinek „minden alá van vetve” (1Kor 15,27), és hogy „minden alá lehet vetve” neki (Fil 3,21).

3.3. A halál hatalmának ez a Krisztus részéről való eltörlése, magába foglalja nem csak az emberek, hanem a világ számára is azt az egyetlen és ugyanazon megújítást, amely az idők végeztével nyilvánosan kifejezésre juttatja a hatásait. Máté ezt „új teremésnek” nevezi (palingeneszia; Mt 19,28); Pál az egész teremtett világ várakozását látja benne (Róm 8,19); a Jelenések könyve (Jel 21,1) pedig az Ószövetség szóhasználatát kölcsön véve (Iz 65,17; 66,22) nem habozik „új égről” és „új földről” beszélni.

3.4. Egy túlságosan korlátozott olyan antropológia, amely lebecsüli, vagy legalábbis elhanyagolja az emberben ezt a világgal való kapcsolatát adó lényegi szempontot, azt igazolja, hogy nem értékeli megfelelőképpen az Újszövetség állításainak értékét Krisztusnak a világ fölötti uralmáról. Mégis, az ilyesfajta megállapítások is figyelemreméltó jelentőséggel bírnak korunk számára. Ugyanis úgy tűnik, hogy most a természettudományok fejlődése, a világ jelentősége és az emberi létezésre való hatása, valamint a világ által az ember elé állított problémák miatt a korábbi időknél sokkal inkább figyelembe veszik azokat.

3.5. A fő ellenvetés, amely szembehelyezkedik Krisztusnak a feltámadásában és a parúziájában megnyilvánuló kozmikus uralmával, nagyon gyakran egy bizonyos krisztológiai koncepciótól függ. Ha ugyanis soha nem szabad összekeverni Krisztus emberségét az ő istenségével, ugyanúgy nem szabad elválasztani sem egyiket a másiktól. Amennyiben Krisztus embersége felszívódna az ő istenségébe, vagy ha a kettő elszigetelődne egymástól, ennek a kozmikus uralomnak az elismerése, amit Isten Fia kap a maga megdicsőült emberségében, egyáltalán nem lenne lehetséges. Mindkét esetben csak az Ige istenségének tulajdonítanánk azt, ami a felsorolt újszövetségi szövegek szerint egyértelműen ugyanúgy az emberségéhez is tartozik, hiszen az az Úrrá lett Jézus Krisztus emberségéhez tartozik, és ezért kap meg „minden név fölötti” nevet (Fil 2,9).

3.6. Másrészt, mivel Krisztusnak ez a kozmikus uralma azt illeti meg, aki „elsőszülött a sok testvér között” (Róm 8,29), ugyanennek az uralomnak kell a mi, benne való uralmunknak is lennie. Valójában már most is létezik valami ebből a szellemi „identitásból”, amit Krisztus ajándékoz nekünk (vö. 1Kor 3,21–23). Bár véglegesen csak a parúziában nyilvánul majd meg, de már ettől a mostani életünktől kezdve valóságosan megadja nekünk a hatalmat arra, hogy az evilág minden hatalmától szabadok legyünk (Kol 2,15), hogy szeretni tudjuk Krisztust a világ változékony körülményei közepette is, még a halálunkat is beleértve (Róm 8,38–39; 1Jn 3,2; Róm 14,8–9).

3.7. Krisztusnak ez a kozmikus uralma azonban nem takarhatja el szemünk elől azt a másikkal való uralmat, amit neki kell gyakorolnia a történelemben és az emberi társadalomban, főleg az igazságosság által, amelynek jelei gyakorlatilag nélkülözhetetlenek tűnnek az Isten Országa hirdetéséhez. De magának Krisztusnak ez az emberek történelme fölötti uralma nem érheti el máshol a csúcsát, csakis abban az uralomban, amit ő a kozmikus világ – mint olyan – fölött fejt ki. Ugyanis a történelem gyakorlatilag a világ és a halál igája alá vetve marad mindaddig, amíg Krisztus csodálatos uralma, az újra eljövedele előtt, korlátlanul meg nem valósul az emberi nem teljessége javára.

Integráció vagy inklúzió / felzárkóztatás vagy szegregáció

ANDREA NAGY: Integration or Inclusion / Closing the Gap or Segregation

The aim of the present paper is to analyse the practical application of the Equal Opportunity Act in Hungary. An attempt is made to find out on jurisprudential grounds why a particular state needs to prohibit discrimination. It is argued that it is essential to better define the concept of equality and to replace the currently used term „equality of outcome” with „equality of opportunity”.

The question of when and in what form integration as required by legislation could be implemented may involve some interesting problems. Furthermore, it is also revealed that segregation may be best eliminated through the principles of inclusive education. An analysis of segregation-related legal actions taken by human rights activists highlights several deficiencies. Whether or not Roma/Gypsy children's education may be comparable to that of Afro-American children could also be a relevant issue. The critical conclusions of the article are mostly intended to ensure that the actual implementation of the principle of equality of opportunity is feasible.

„A természet állapotában az emberek valóban egyenlőnek születnek, de nem tudnak ilyennek megmaradni. Egyenlőségüket a társadalom veszteti el velük, és csak a törvények teszik őket újra egyenlőekké.”¹

A cikkben egy igen aktuális kérdést szeretnék körbejárni: az esélyegyenlőségi törvény oktatásra vonatkozó részét kívánom megvizsgálni, mennyiben tudja elérni azokat a célokat, melyeket a jogalkotók kitűztek.

Kiinduló idézetünk szerint a fennálló rend óhatatlanul diszkriminál, vagyis egyik vagy másik személy hátrányára különbségeket tesz bizonyos indok alapján. Ezek az indokok sokszor az adott társadalom számára teljesen természetesek (egy muszlim társadalomban természetesnek tűnhet, hogy egy nő nem jelenhet meg fedetlen fővel az utcán, nem vállalhat munkát, ami ellen az állam, nemhogy nem tesz semmit, de még szankcionálja is azok megsértését). Egy modern államnak azonban a racionálisan indokolhatatlan különbségeket meg kell szüntetnie, és az állampolgároknak azonos jogi helyzetét kell biztosítania.

¹ MONTESQUIEU, *A törvények szelleméről*, VIII. könyv, III. fejezet.

Az adott állam feladata így kettős a diszkrimináció elleni küzdelemben: elsősorban tiltania kell tagjai között a hátrányos megkülönböztetést, illetve ha szükséges – az esélyegyenlőség jegyében – a jogalanyok között bizonyos különbségtétel alkalmazásának lehetőségét biztosítania kell.

Ez a felfogás a diszkriminációtíltalom egyik alapelvének az *egyenlőség eszméjét* teszi meg.

„Jogi szempontból az egyenlőség, illetve a diszkrimináció tilalma leegyszerűsítve ugyanazon érem két oldalát jelenti: az egyenlőséghez való jog az egyén alanyi joga, a diszkrimináció tilalmának tiszteletben tartása pedig mások ezzel szemben álló kötelezettsége.”²

Az egyenlőség gondolata az igazságosság megkövetelésének igényéből ered. A társadalmi-politikai vagy jogi rend akkor igazságos, ha az egyenlőséget valószínűsíti meg, vagyis bizonyos javakat valamilyen értelemben egyenlően oszt el.

A 20. században ezen az elven nyugszik a jog uralma szerint működő alkotmányos demokrácia is:

„Egyenlőség nélkül nincs egyéni szabadság, mert az egyenlőtlenek együttesen biztosan nem szabadok. A kollektív, még inkább az összegzett egyéni szabadság alkotmányos berendezkedése – az alkotmányos demokrácia – a közösség tagjainak egyenlőségén, és ettől elválaszthatatlan egyéni szabadságán alapul.”³

Az egyenlőség elve szerint a társadalom számára irreleváns, hogy a tagjai milyen külső ismérvekkel bírnak. Az államnak *egyenlő méltóságú személyekként* kell bánnia mindenkiel (itt még az állampolgársági kapocs sem számíthat). Az, hogy nő, homoszexuális vagy roma az illető, az állam számára egy értéksemleges tulajdonság.

A *jogegyenlőség* fogalma azt a követelményt írja elő, hogy *mindenki számára ugyanazon jogi helyzetet kell megteremteni*, vagyis egyenlő mértékben kell a jogokat a jogalanyok között kiosztani (például ilyen követelmény a hatvanas évekbeli Amerikában, hogy a fekete bőrszínű állampolgár ugyanolyan feltételekkel utazhasson a buszokon, vagy ugyanabba az iskolába járthasson, mint fehér bőrű társa).

Bár a diszkrimináció tilalmánál maradva, ez a mindenki számára megnyíló jogi lehetőség még nem vezet az igazságosság szerint megkövetelt teljes egyenlőséghez. Legtöbbször csak *formális egyenlőséget* teremtünk ezzel

2 WELER MÓNKA, *Emberi jogok és európai integráció*, Budapest 2000, 24.

3 BRAGYÓVA ANDRÁS, „Az Alkotmány és szabadság”, in *Fundamentum* 3–4 (2003) 6.

a társadalom tagjai között, mert a társadalom bizonyos csoportjai eleve ki voltak zárva ebből (pl. a rabszolgák). A formális egyenlőségnek a polgári társadalmakban az volt a legnagyobb ellentmondása, hogy megléte a tényleges egyenlőtlenséget nemcsak *fenntarthatta*, hanem növelhette is. A formális egyenlőség még ma sem veszi figyelembe, hogy az *egyének jogérvényesítő képessége és lehetősége* között a jogok igénybevételekor, induláskor, lehetnek komoly különbségek. (Lehet, hogy ugyanolyan joga van valamilyen ügy elintézéséhez egy tolókcocsis embernek, mint a fogyatékos nélkül élőknek, azonban a hivatal lépcsője már áthidalhatatlan akadályt jelent. Így a tolókcocsis ember az ügyintézőhöz be sem tud jutni, hogy egy meglévő, mindenkivel azonos jogát érvényesítse).

Ezért a jogegyenlőség mellett megjelenik egy másik fogalom, mely a tényleges egyenlőség megteremtését tűzi ki célul. Az *esélyegyenlőség* kifejezés arra utal: először meg kell teremteni az egyenlő esélyt arra, hogy mindenki, főleg a valamilyen szempontból hátrányos helyzetben lévő személy, a jogegyenlőség által, mindenkinek biztosított jogokkal élni tudjon.

A tényleges egyenlőség megteremtése két fázisban kell hogy történjék:

Az *első szakaszban* a hátrányos helyzetben lévő csoportot a többség szintjére kell emelni. Ezzel már mindenki ugyanolyan helyzetből indulhat az állam által biztosított jogok megszerzéséért. (Talán jól érzékelteti a fenti szituációt az egyik minisztérium felkérésére 2005-ben készített reklámfilm. Ebben a kis jelenetben a két kisgyermek áll a stadion pályáján, és versenyfutásra készülnek, azonban a fehér kislány több méterrel előrébb áll a roma társánál. Valószínű, hogy ilyen indulási feltételekkel soha sem fogja tudni a roma kislány utolérni a társát.)

Így csak a *második szakaszban* lehet követelmény a különböző csoportok azonos szintű szabályozásának igénye.

Így a hátrányos diszkrimináció tiltása nem feltétlenül azt jelenti, hogy mindenkinek tartózkodni kell a másik valamilyen szempont alapján való megkülönböztetésétől, hanem beleférhet a csoportok eltérő bánásmódja is. Ez azonban komoly *állami beavatkozást* igényelhet. Az állam saját maga tekintetében is kötelezettséget ír elő, hogy a fent bemutatott kategóriákat hatalma gyakorlása közben érvényesítse. Sőt, a jogállam mai követelménye, hogy az állam saját állampolgáraitól is megkövetelje a hátrányosnak ítélt megkülönböztetés *mellőzését*.

Itt azért csak a mellőzést és nem a tiltás kifejezést használtam, mert az egy további cikk témája lehetne, hogy a diszkrimináció tiltása mennyiben

lehet csak jogszabályi feladat, illetve mennyire szankcionálható ez. Ennél a kérdésnél nagyon sok függ attól a társadalmi környezettől, ahol a másság elfogadásának gondolatát meg akarják valósítani.

A cikk megírásában az játszott szerepet, hogy napjainkban újra terítékre kerültek az egyes városok oktatásban alkalmazott szegregációs ügyei, melyeket jogvédő szervezetek az esélyegyenlőségi törvény rendelkezései alapján támadtak meg. Ezekben a perekben mindig arra hivatkoznak, hogy a tanulók „külön oktatása” jogellenes elkülönítésnek minősül.

Szeretném előljáróban leszögezni, hogy nem a hátrányos megkülönböztetés fenntartását segítő, rossz gyakorlatok megtartása mellett érvelek, de fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a mai törvényi feltételek csakis tiltanak. Nem veszik figyelembe, azokat a specifikumokat, melyek alapján a törvény nem tudja azt a szabályozó funkciót betölteni, amit a jogalkotók a törvényalkotás folyamatában megfogalmaztak.

Ezért a jogszabályi tiltás nem ad megfelelő megoldást, és nem mindig éri el a hátrányok felszámolásának lehetőségét, sőt sok esetben mélyíthetik a csoportok egymás közötti konfliktusait.

Véleményem szerint problémát jelenthet az is, hogy a jogalkotó által kívánt integráció követelménye etnocentrista dimenziót takar, hiszen a többségi magyar társadalomba kellene integrálni a cigány roma csoportokat. „Ez az iskolánál alapvetően a viselkedési szokások megváltoztatására való törekvést jelenti.”⁴ Ez azonban mindenképpen egyoldalú folyamat, hiszen, csak a fogadó intézmény szabályai érvényesülnek. A más közegből érkező, eltérő kulturális alapokkal bíró gyermek beléphet ugyan a többségi társadalom által használt iskolába, de az ottani szabályoknak maximálisan meg kell felelni. Ez azonban az eltérő kiindulási pontok miatt nagyon nehezen sikerül. Így az integrációnak az lehet a következménye, hogy a hátrányos helyzetben lévő gyermekeket sokszor magatartási és tanulási zavarokra utaló jegyekkel látják el.

„Az inkluzív pedagógiai mozgalom azt tűzte ki célul, hogy megváltoztassa az iskolai légkört és az iskolai gyakorlatot, hogy elősegítse az igazán befogadó modelleket, és végső soron elősegítse a tanulók tárgyi tudásának fejlődését, szociális kompetenciájának, szociális készségeinek, attitűdjeinek megváltozását és a pozitív társas kapcsolatok kialakítását.”⁵

4 ARATÓ FERENC, *Pozitív diszkrimináció vagy megerősítő intézkedések*, in <https://www.ofi.hu/tudastar/arato-ferenc-pozitiv>

5 *A gyógypedagógia változó identitása. Paradoxonok és dilemmák a kultúra és a tér nézőpontjából*,

A jelenleg kialakult helyzetet nevezhetjük akár *rideg integrációnak* is, mert látszólag ugyanolyan lehetőséget biztosítunk minden gyerek számára az azonos minőségű oktatáshoz, de a jogegyenlőség szigorú biztosításán kívül az oktatási intézmény monokulturális szemléletű marad. Ezzel csak azt a korábban már említett formális egyenlőséget valósíthatja meg az állam, mely a társadalmi egyenlőtlenségek, előítéletek újratermelődéséhez vezet. A tanárokból, diákokból kialakulhat az a meggyőződés, hogy a kisebbséghez tartozók butábbak, lusták, koszosak, alkalmatlanok a felsőbb tanulmányok elvégzéséhez. Talán ez is elvezetett oda, hogy a mai oktatási palettán egyre több helyen megjelennek azok az intézmények, ahonnan a roma/cigány tanulók kiszorultak, és lesznek olyan iskolák, ahol ezeknek a tanulóknak a száma akár a 100%-ot is elérheti. A folyamat megállítására, a roma/cigány tanulók minőségi oktatásának megkövetelésére a jogvédő szervezetek sorra pereket indítanak a „szegregáló” intézmények ellen. A jogvédők az iskolák létrejöttét jogellenes elkülönítésként értékelik, melynek megszüntetését követelik.⁶

Ha jogellenes elkülönítés tényét akarjuk bizonyítani, akkor mindig legalább két csoportot kell létrehoznunk, melynek helyzetét össze kell hasonlítani. Ebből a szempontból a roma és a nem roma tanulók oktatását kell megvizsgálnunk.

Igazából talán a csoportalkotásnál pontosabb lenne, ha a hátrányos helyzet lenne a kiinduló pont. A hátrányos helyzetű gyermekek jó minőségű oktatása nagyon fontos, hiszen a helyzetük javításában ez is segíthet.

Az összehasonlítás után láthatjuk, hogy ezek a gyermekek s családjaik sokkal rosszabb körülmények között élnek, mint a többségi társadalom gyermekei. A családok oktatáshoz való viszonya, a gyermekek tanulási motivációja is teljesen más. Ezt talán úgy lehet a legjobban érzékeltetni, hogy nem mindegy, hogy egy gyerek fejére otthon a lábas vagy a lexikon esik le.

A két csoport vizsgálatakor azt is láthatjuk, hogy a helyzetük azért más, mert az egyik csoportban lévők nagy hátrányban, lemaradásban vannak a többségi társadalom tagjaival szemben.

Véleményem szerint, ezért a hátrányos helyzetű csoportot nem lehet ugyanúgy kezelni, mint a másik csoportot. Először mindenképpen azonos

in http://epa.oszk.hu/00000/00011/00108/pdf/iskolakultura_EPA00011_2006_10_003-035.pdf

6 (2) Jogellenes elkülönítésnek minősül az a rendelkezés, amely a 8. §-ban meghatározott tulajdonságai alapján egyes személyeket vagy személyek csoportját a velük összehasonlítható helyzetben lévő személyektől vagy személyek csoportjától – anélkül, hogy azt törvény kifejezetten megengedné – elkülönít.

szintre kell hozni a két csoportot, és csak aztán lehet ugyanolyan szabályoknak, követelményeknek alávetni őket.

„Az egyenlőség valójában magában foglalhatja az eltérő bánásmód szükségességét, azért, hogy olyan eredményt érjen el, mely egyensúlyt hoz létre különböző helyzetek között”.⁷

Álláspontom szerint nem mindegy, milyen egyenlőségi fogalommal dolgozunk: a szakirodalom kétfélét különböztet meg:

– *esélyegyenlőség* (equality of opportunity): az egyének indulását vizsgálja, eszerint bizonyos csoportok eleve hátrányban vannak a többiekkel szemben, ezért nekik abban kell segíteni, hogy az élet különböző szituációiban azonos feltételekkel tudjanak helyt állni.

Ezeknél a csoportoknál az iskola léte azért nagyon fontos, mert segíthet a hátrányok ledolgozásában ki. Az oktatás legfontosabb célja: olyan helyzetbe hozni ezeket a gyermekeket, hogy közel azonos szintre kerüljenek, mint azok a társaik, akik nem ilyen halmozottan hátrányos helyzetből kerültek ki.

– A szegregációs perekben azonban a felperesek nem ezt az egyenlőségi fogalmat követelik meg. Ők az *eredményegyenlőség* (equality of result, equality of condition) kategóriáját szeretnék a per során érvényesíteni. Ez a fogalom mindenféle speciális helyzetet figyelmen kívül hagyva, csakis a *statisztikára* helyezi a hangsúlyt.

Ennek a hívei – főleg Amerikában – a quótarendszerrel próbálják orvosolni a felmerülő problémákat, vagyis a többség-kisebbség arányszámát a foglalkoztatás, oktatás területén objektív mérceként kívánják érvényesíteni.

Ezzel szemben komoly kritika fogalmazható meg, hiszen ezekben az esetekben a többség által nem igazán kedvelt kisebbség tagjai az előnyben részesítettek, ezzel a köztük lévő távolság tovább mélyülhet. Amerikában már a 70-es évektől meghaladottá vált ez, és a Bakke-ügyben⁸ már a fehér felperes felvételét rendelte el a bíróság, mert jobb felvételt írt, mint az előnyben részesítendő fekete társa.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a szakértők a perekben a romák szegregációjának negatívumait az amerikai néger lakosság körében végzett statisztikai adatokból levont következtetésekkel próbálják igazolni.

7 *PCIJ Minority School's in Albania*, Permanent Court of International Justice Series A/B No. 64.4

8 *Regents of the University California kontra Bakke*, 438. U.S. 265.(1978)

Az afroamerikai és roma/cigány lakosság helyzete szerintem abból a szempontból lehet azonos, hogy bőrszín alapján elkülönülnek a többségtől, és életkörülményeiket tekintve hátrányosabb helyzetben élhetnek.

De álláspontom szerint nagyon fontos különbség, hogy a több száz éve rabszolgának behurcolt afrikai lakosok sokkal jobban asszimilálódtak, vagy ha finoman fogalmazok, akkor integrálódtak az amerikai társadalomba, mint a romák. Ez azért is lehetséges, mert Amerikának célja volt „a nagy olvasztó tégely” megvalósítása. A hazai romák esetében a három nagy csoport (romungro, oláh, beás) sokkal jobban elkülönülve élte a mindennapjait több száz éven keresztül a társadalom periferiáján, többen saját nyelvüket, hagyományait is megtartották. A romákkal szembeni előítéletesség a többségi társadalomban mindvégig megmaradt.

A feketék esetében viszont az jelentősen csökkent, sőt az oktatás és a munka tekintetében a csoport integrációja igen jól megvalósult. A lassan 60 éves diszkriminációt tiltó állami magatartásnak köszönhetően lényegesen javult is. Kialakult egy sorsát irányítani képes *középréteg*, mely a tanulás tekintetében igen komoly motivációval bír. (Elég, ha a jelenlegi amerikai elnökre gondolunk.) A hazai cigányság esetében ez is egy komoly hiányosság, hiszen még mindig nagyon nehéz a cigány gyermekek esetében a megfelelően motiváló személyeket, érveket megtalálni!

További különbség adódhat a *szabad identitás* választás jogából is. Míg Amerikában az afroamerikaiakat nem a nyelvi, kulturális szempontok különböztetik meg leginkább a többségtől, hanem bőruk színe, addig nálunk a romák – és főleg a romungrok – esetében az is problémaként merülhet fel, hogy kit tekintünk a csoporthoz tartozónak. Sokszor a társadalom periferiára szorító hátrányos helyzet a kulcsszó. Itt gondoljunk a „ki a cigány?” problematikára, mely a szociológusoknak komoly fejtörést okoz a mai napig.⁹

A hazai romák esetében a *kettős identitás* kérdése eleve problémás lehet, melyet a „magyar cigány” elnevezés jól érzékeltet.

A címben feltett kérdésre visszatérve, továbbra is azt állítom, hogy a törvény ereje a mai magyar helyzetben csakis rideg integrációt hozhat létre, melynél mindenképpen jobbnak tartom a többségi társadalomban hátrányokkal küzdő csoport elkülönült oktatását. Csakis további feltételek megléte, egy az oktatáson túl, sok mindenre odafigyelő komplex program megléte esetén tudom elképzelni a valódi integrációt.

9 Csak az, aki annak vallja magát, vagy akiről a társadalom állítja, hogy az.

A komplex programnak nemcsak a hátrányos helyzetben lévők eltérő kezelésével kell foglalkozni, hanem azzal a közeggel, a többségi társadalommal is, ahol a valódi integrációt meg akarják valósítani. Vitathatatlan tény, hogy a magyar lakosság nagyon előítéletesen gondolkodik. Sokszor a jogvédők által beperelt szegregált iskolák úgy jönnek létre, hogy a többségi társadalom választása másik iskolára esik, mert az előbbiben megjelentek a roma tanulók. (Ilyen pl. a szegedi Móra Ferenc Általános Iskola.)

Joggal merülhet fel a kérdés, a szülő gyermekének nevelése körében miért ne választhatna szabadon a településen levő iskolák közül?

Zlinszky János volt alkotmánybíró gondolatmenete szerint¹⁰ a magánjog területén az „emberi méltóságból levezetetten érvényesülő *magánautonómia* van, melyből a szabad ember választási és döntési szabadsága következhet.”¹¹ Vagyis joga van saját belátása szerint dönteni, hogy a piacon kitől vásárol, vagy a kerti munkás, takarító kiválasztásakor objektíve alkalmas jelöltek közül akár közjogilag diszkriminatívnek minősülő szempontok szerint, kit választ. Zlinszky szerint „nem szabad arra törekedni – és nem is lehet elérni –, hogy ott, ahol a szerződési szabadság, vagy a családi kapcsolatok szűk köre szabadságként érvényesül, s az államnak a tartózkodást írja elő, bármely hatóság „diszkrimináció gyanújának ürügyével beleavatkozzék a magánszférába, s megrontsa annak nyugalma.”¹²

Igaz, hogy a magánautonómia a személyek olyan területét jelöli, ahonnan az államnak ki kell vonulnia, de ennek az államnak a magánautonómia tiszteletben tartásán kívül az is a feladata, hogy biztosítsa a területén élő minden személy emberi méltóságát. Az adott ember emberi méltóságába beletartozik, hogy hátrányos megkülönböztetéstől mentes környezetben élhessen. A szülő gyermeke nevelésével kapcsolatos joga alapján eldöntheti, hogy milyen iskolába írja be a gyermekét, ott kik legyenek a tanárai és az osztálytársai. Kérdés, hogy a döntése meghozatalában az állam állíthat-e fel korlátokat, tilthat-e bizonyos döntéseket. (Ez kétirányú lehet: egyrészt tilthatja-e, hogy csak olyan iskolák jöjjenek létre, melyek kizárnak bizonyos csoportokat a felvételnél; másrészt tilthatja-e, hogy a szülők választása olyan iskolára essen, ahol csak a saját csoportjának tagjai vannak jelen.)

10 ZLINSZKY JÁNOS, „Gondolatok és aggályok egy koncepció kapcsán” in *Fundamentum* 2 (2003) 133.

11 ZLINSZKY, „Gondolatok és aggályok egy koncepció kapcsán”, 134.

12 ZLINSZKY, *Uo.*

A magán- és a közszféra szabályozásának elkülönítése azért lényeges, hogy a diszkriminatív szempontok alkalmazását lehetőleg elkerüljük, és ha szükséges, jól szankcionáljuk.

A magánszférában – véleményem szerint – nem lehet elsődleges szankció a büntetéssel való fenyegetettség. Ez, ha lehet, még tovább rontja a helyzetet, s nem a társadalmi békés együttélés, a másik elfogadásának irányába hathat.

A magánszférában inkább ösztönző, támogató lépésekkel lehet elérni, hogy az egyéni döntések meghozatalában ne az előítéletek, sztereotípiák szülte hátrányos megkülönböztetés játssza a döntő szerepet. Ezeket – a szinthe – az „emberrel együtt nevelkedő” előítéleteket pedig nagyon fontos lenne csírájában elfojtani!

Látható, hogy az antidiszkriminációs törvénynek az állam által megkövetelt megkülönböztetés mentes környezet biztosításán túl azt a célt is meg kellene valósítani, hogy a társadalom tagjai közötti távolságot csökkentse, esetenként akár megszüntesse. Az így szabályozott környezetben az eltérő csoportok saját tapasztalataik hatására tompítsák vagy számolják fel a többi csoporttal szembeni előítéleteket, negatív beállítódásukat.

Igazából, ebből a szempontból mindenképpen fontos lenne az integrált oktatás bevezetése, hiszen a két csoportnak így lenne lehetősége, hogy egymást megismerje, és ne az előzetesen kapott sztereotípiák határozzák meg döntéseiket.

Eddig a többségi társadalom oldaláról vizsgáltuk a szülők szabad iskolaválasztás jogát. Most érdemes a hátrányos helyzetű csoport szüleinek szabad iskolaválasztáshoz fűződő jogát megvizsgálni.

A guszevi általános iskola perében a Kúria a következőkkel indokolta az iskola működésének legalizálását:

„az egyházi fenntartású oktatási intézménybe a szülők a részükre megadott tájékoztatás alapján, kellő ismeretek birtokában, a vallási elkötelezettségű nevelés, oktatás elfogadásával, szabad iskolaválasztási jogukkal élve írtatták be gyermekeiket. Az intézmény oktatási, nevelési színvonalát a felperes sem vitatta a perben. Megállapítható volt, hogy a gyermekeket hátrány nem éri. Mindezek alapján az Ebktv. 28. §-ában meghatározott kimentési okok fennállnak, ezért az adott esetben az egyenlő bánásmód megsértése, a jogellenes elkülönítés nem állapítható meg.”¹³

13 A Nyíregyházi Törvényszék 10G.15-13-040 099/22 számú ítélete a guszevi iskola ügyében.

A szülő alapjoga a gyermeke nevelésében vitathatatlan. Ez az iskola közel van a lakhelyükhöz, úgy érzik, hogy itt a gyermeknek nem kell a társadalom mélyen előítéletes viselkedésével szembesülnie. Sokszor a megfelelő ruházat okán a gyermeknek nem kell szégyellnie magát szegényesebb, kopottabb darabok miatt. Olyan tanárok foglalkoznak a gyermekkel, akik értik és elfogadják az ilyen gyermekeknek a csoportjait. Ez pedig a kötődés szempontjából nagyon fontos, „az otthonitól eltérő szokások közepe tette még nagyobb jelentősége lehet annak, hogy a gyermek érezze, bízhat tanítójában, tanárában, aki szükség esetén segíti, megvédi őt.”¹⁴ Kutatások igazolják, hogy a tanárok iránt érzett szeretet jelentősen befolyásolta a továbbtanulási törekvéseket. Minél több tanárt tüntet ki a szeretetével a gyermek, annál hosszabb ideig kíván iskolai keretek között maradni.

Ezért furcsa, hogy ebben az esetben a szülői igényeket egyáltalán nem akarják meghallani, és csakis az integráció lebeg a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó előtt.

Számomra a szegregációs perekben a legnagyobb probléma az, hogy a jogvédő szervezetek keresetükben csakis a szegregáció tényleges megszüntetését követelik, de egyáltalán nem, vagy csak nagyon érintőlegesen foglalkoznak további kérdésekkel, melyekkel a valódi integrációt ténylegesen elősegíthetnék.

Láthatjuk azt is, hogy a szegregációs ítéletek következményeinek utókövetése nem nagyon történik meg. Nem tudjuk, hogy a jogvédők kérésére – sokszor a felek akarata ellenére – végrehajtatott ítéletek milyen következményekkel jártak. Nem vizsgálják, hogy a szegregációt megszüntető perek tényleges integrációt tudtak-e létrehozni, mellyel nagyobb esélyhez jutatták a perekben érintett tanulókat, s rajtuk keresztül a családjaikat.

Vitathatatlan tény, hogy a többség-kisebbség viszonyának javítását az együttélés színtereinek integrációjával lehet elérni. Elfogadom, hogy az oktatás terén a leghatékonyabb a két csoport gyermekeinek együttnevelése. Elfogadom, hogy ezzel mind a két csoport gazdagodhat.

De, sajnos ennek a feltétele, szerintem nem mindenütt adott! A valódi integráció, mely eredményes lesz, csakis komplex feladatként valósítható meg.

Egyaránt fontos, hogy a hátrányok leküzdése miatt a hátrányos helyzetű, képletesen szólva a többségtől „lemaradt csoportot” felzárkóztassuk. Itt

¹⁴ FEJES JÓZSEF BALÁZS – SZÜCS NORBERT, „Pedagógusképzés és hátránykompenzálás”, in FEJES JÓZSEF BALÁZS – SZÜCS NORBERT (szerk.): *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*, Szeged 2013, 171–188.

egyrészt a gyermekek fizikai, lelki felzárkóztatását is érteni kell, másrészt a gyermekek családjának oktatáshoz való viszonyán is változtatni kell.

Ez azonban nem elég, a többségi társadalomban is komoly változásokat kell megteremteni. Ezt nem a jogszabályi korlátokkal, tiltással kell elérni, hanem az érzékenyítéssel: a másik csoportról szerezhető pozitív tapasztalatok megszerzésének lehetőségével, így az előítéletek által épített falak leomolhatnak!

Merem remélni, hogy a fenti gondolatok hozzájárulhatnak az eredményeket hozó valódi integráció gyakorlatának megteremtéséhez!

PÁKOZDI István

Irgalmasság a római rítus liturgikus gyakorlatában
„Irgalmasságot akarok és nem áldozatot – Boldogok az irgalmasok...”
(Oz 6,6; Mt 5,7)

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Irgalmasság a liturgikus szövegekben; 3. Irgalmasság egy új ünnep bevezetése által; 4. Irgalmasság egy rendkívüli szentévből; 5. Irgalmasság a bűnbocsánat szentségében; 6. Irgalmasság új imádságainkban; 6.1. Az Irgalmasság litániája; 6.2. Ferenc pápa imája; 7. Összegzés.

ISTVÁN PÁKOZDI: Mercy in the Liturgical Praxis of the Roman Rite

In the extraordinary Holy Year of Mercy, studying mercy in the context of the liturgy of the Catholic Church is particularly apposite. The Western (Latin) Rite pays special attention to evoking divine mercy: Outstanding biblical sections, liturgical prayers, an entire anaphora and a special feast (the second Sunday of Easter) convey the concept of mercy. In addition, a separate votive mass has also been devoted to the mercy of God. Consciousness of divine mercy permeates liturgical texts. The Bull announcing the current extraordinary Holy Year aptly expresses the intention of Pope Francis for believers to experience God's infinite mercy (indulgence, reconciliation, forgiveness) not only in the Divine Liturgy but also through confession and the various forms of pilgrimage. The Western Church is not reluctant to compose new liturgical prayers: two such texts have been produced in the spirit of mercy (a litany and a prayer by Pope Francis).

Keywords: mercy, extraordinary holy year, liturgy, parables, Misericordia, texts of the Mass, confession, indulgence, new feast, new liturgical prayers.

1. Bevezetés

Az „Irgalmasság rendkívüli szentévé” van. Hol is keresnénk elsősorban az irgalmasság megjelenését, ünneplését, ha nem az egyház liturgiájában? Ott, ahol mindennap megújul Krisztus világmegváltó áldozata, ott, ahol az irgalmasság forrásából merítünk, ott, ahol az Eucharisztia és a többi szentség folyamatosan táplálják hívő, vallásos életünket. Ebből fakad azután minden más: a tanítás, a beteggondozás, a segítségnyújtás, a karitás és minden egyéb.

2. Irgalmasság a liturgikus szövegekben

Az irgalmasság fogalmának megvilágításához Jézus nem lexikális tudást adott, még csak nem is egy definíciót, hanem felejtethetetlen képeket. Azért felejtethetetlenek, mert velünk is meg szokott történni hasonló, ismerjük a helyzetet. Ezeket hallva azt mondjuk: „Ez az! Ez bánt engem is nagyon!” Vagy: „Ez az, itt van, itt érhető nyomon az irgalom!” Egyházunk történelme során a liturgia nem helyezett különös hangsúlyt arra, hogy sokáig akár külön ünnepe legyen az irgalmasságnak. Maga a fogalom azonban sokszor megjelent és hangsúlyos tanításként szövődött a latin rítusú igehirdetésbe, pl. az irgalmas szamaritánusról szóló evangéliumban.¹ A Lk 10,29b-37-nek szinte minden Szentírás ezt a címet adja: *az irgalmas szamaritánus*. A történetet Jézus válaszul mondja el egy törvénytudónak, aki azt kérdezi tőle: „Ki az én felebarátom?” (29b) Jézus úgy tanít, hogy a kérdező maga mondja ki a választ: „Az, aki irgalmas volt hozzá (a félholt sebesülthöz)” (37.). Az pedig nem a liturgiából ismert pap és levita volt, a kultusz képviselői, hanem a szamaritánus, aki többet tett a minimumnál: „megszánta”, egy sereg aprósággal, de pénzével is kifejezte, mit jelent az irgalom. Van azonban ennek a szakasznak egy „második olvasata” is, ami kifejezetten liturgikus természetű: az olaj és a bor, ami utal a szentségekre.² Talán ezért olyan kedvelt bibliai szakasz ez mind a keleti, mind a nyugati gyakorlatban.³

A Mt 18,21–53-at is felolvassuk a római liturgia szerint,⁴ ennek ismert neve: *a szívtelen szolga története*; a leírt eset sajnos nem egyedi. A szolgatárs irgalmatlan volt, ami nyilvánvalóvá teszi, mi is az irgalom. Könyörület, elengedés, türelem, kivárás... *Homo homini lupus* (ember embernek farkasa). Az első szolga 10 ezer talentummal tartozott urának (kb. 26 kg arany), a másik 100 dénárral (= pár gramm, 600 ezerszer kevesebb), az arány meseszerű... „Nem kellett volna neked is megkönyörülnöd?” (18,33).⁵ – Mennyire más a kosárban megtalált, nyöszörgő, kis Mózes láttán a fáraó leánya magatartása, akiben volt irgalom, *megkönyörült rajta*, nem ölette

1 Lásd a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját megelőző gyakorlat szerint a pünkösd utáni 12. vasárnap evangéliuma (minden évben ismétlődő módon). Az új, hároméves olvasmányrend-szerben ez az Évközi 15. vasárnapon hangzik el minden harmadik esztendőben (a „C” évben).

2 Vö. ALOIS STÖGER, *A Lukács-evangélium*, PruggVerlag, Eisenstadt 1975, 176; valamint KOC SIS IMRE, *Lukács evangéliuma*, Szent István Társulat, Budapest 1995, 264.

3 A görögkatolikus olvasmányrend szerint a pünkösd utáni 25. mozgó vasárnap olvassák, a karácsonyi böjt (november 15-e) előtt.

4 Az évközi 24. vasárnapon az „A” évben.

5 Lásd JAKUBINYI GYÖRGY, *Máté evangéliuma*, Szent István Társulat, Budapest 1991, 212.

meg a többi fiúgyermekkel a fáraó parancsára, hanem átadta egy héber asszonynak (a gyermek anyjának), hogy szoptassa (vö. Kiv 2,6). Pedig ez az Ószövetség hajnalán történt.

Van egy harmadik újszövetségi idézet, ami határozottan rámutat az irgalom lényegére: „Mivel nagy főpapunk van, aki áthatol az egeken, Jézus, az Isten Fia, ragaszkodjunk hitvallásunkhoz! Mert nem olyan főpapunk van, aki ne tudna együttérezni erőtlenségeinkkel, hanem olyan, aki hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett, de a bűntől mentes maradt. Járuljunk tehát bátor bizalommal a kegyelem trónusához, hogy *irgalmat nyerjünk* és kegyelmet találjunk, amikor segítségre van szükségünk” (Zsid 4,14–16). Az irgalom tehát szolidaritás, együttérzés, *con-passio*, együttsszenvedés... Ez a szakasz szintén szerepel a szentleckék között.⁶

Ha a latin egyház liturgiájának szövegeit tanulmányozzuk, ismételten visszatér az irgalom fogalma már a mise bevezető énekeiben – introitusában – is: „Misereris omnium, Domine...” – ezzel kezdődik a nagyböjt;⁷ vagy „Reminiscere miserationum tuarum, Domine...”⁸ és ugyanígy folytatódhatnak szinte az egész Szent Negyvennap alatt.⁹ A „Különbféle szükségletekben mondható misék” között találjuk „Az evangélium terjedése a népek között” miseszöveget, amelynek introitusa: „Deus misereatur nostri...” (vö. Zsolt 66,2–3). A „bűnök bocsánataért” miséé: „Misereris omnium, Domine...” (vö. Bölcs 11,23), a „betegekért” végzett mise bevezető éneke pedig: „Misereremini, Domine...” (Zsolt 6,3). És ezek csak a mise bevezető szavai, hányszor idézzük még az irgalmasság kifejezését az olvasmányközi énekekben, az áldozási énekekben... A Misekönyv legújabb változata bevezette „Az isteni irgalmasságról” szóló (új) miseformát a votív misék közé, ennek szinte minden imádsága erről szól.¹⁰ A legutóbbi idők új eucharisztikus imáiból (anaforák) kettő *kiengesztelő misekanon*, amelyek az irgalmasság jegyében fogalmazódtak.¹¹ Nem feledhetjük, hogy a Miatyánkot

6 Lásd Évközi 29. vasárnap „B” évben.

7 Hamvazószerda introitusa, vö. Bölcs 11,24.

8 Nagyböjt 1. hete szerda és nagyböjt 2. vasárnapja introitusa, vö. Zsolt 24,6.

9 Nagyböjt 2. hete hétfő: „Redime me, Domine, et miserere mei...” (vö. Zsolt 25, 11–12); szombat: „Miserator et misericors Dominus...” (vö. Zsolt 144, 8–9); Nagyböjt 5. hét hétfő: „Miserere mihi, Domine...” (vö. Zsolt 55,2), u. ez pénteken is (de Zsolt 30,10-ból). Sőt az évközi 22. vasárnap introitusa is: „Miserere mihi, Domine...” (vö. Zsolt 85,3).

10 MR (2008), 1158–1159.

11 MR (2008), 674–685. Az Istentiszteleti Kongregáció 1974-ben adott engedélyt ezeknek a használatára (*Preces eucharisticae de reconciliatione*).

követő embolizmusban is szerepel: „Libera nos, quaesumus Domine... ut, ope misericordiae tua eadiuti...”.

És van egy kiemelt helyen álló, igen gyakran imádkozott zsoltár, ami a keresztények szinte mindennapi imádsága lett, az az 51. (50.) – a *Miserere*. „Ez a zsoltár a bűnbánati zsoltárok közül a legfontosabb. *Nagy Szent Bazilnál* (†379) az éjszakai imádság záró zsoltáraként szerepel. Már a kezdeti időktől reggeli zsoltárként használják, a bencés regula szerint pedig a laudes első zsoltára. A római liturgiában először a böjti időn kívüli vasárnapokon és ünnepnapokon helyettesítik más zsoltárokkal, *X. Piusz* breviáriumreformját követően pedig csak a böjti hétköznapiakra korlátozódik a használata. Az új, II. Vatikáni Zsinatot követő zsolozsmáskönyvben valamennyi pén-teki laudes első zsoltára”.¹²

A latin *miser cordia* szó két másik szógyökre emlékeztet: miser – a nyomor, a siralom, a száanalomra méltóság (vö. mizerábilis); és a cor, cordis – a szív szavakra. Mert az irgalomban van részvét (gyengédség, jóság, megbocsátás, könyörület) és hűség: pietás, tudatos akarat, kötelesség. Isten irgalmassága egyszerre *atyai* (mint a tékozló fiú apja) és *anyai*¹³ („ha meg is feledkezne csecsemőjéről az asszony, én akkor sem feledkezem meg rólad! Íme, a tenyeremre rajzoltalak téged!” Iz 49,15–16. Oly nagy, hogy „magához édesget” minket Oz 2,16). Benne örültségig elmenő jóhiszeműség van: mint a gonosz szőlőmunkások történetében a gazda: „a fiamat csak becsülni fogják” (vö. Mt 21,37). Ezért mondja Jézus: „*Legyetek irgalmasok, amint a ti Atyátok is irgalmas!*” (Lk 6,36)¹⁴ – ez az idei szentév mottójának is a szentírási alapja.

3. Irgalmasság egy új ünnep bevezetése által

A szent lengyel pápa rendelete óta húsvét 2. vasárnapja, korábban Fehérvasárnap is volt a neve (vasárnap még húsvét nyolcadában), nem csak „Tamás-vasárnap”, a minden évben elhangzó evangélium – Jn 20,19–31 – nyomán, hanem az „Isteni irgalmasság vasárnapja” is.¹⁵ „Ezt a vasárna-

¹² RUPERT BERGER, *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Vigilia Kiadó, Budapest 2008, 334.

¹³ Rembrandt híres tékozló fiú festményén az apa egyik keze férfi, a másik női kéz.

¹⁴ Ezt az evangéliumi szakaszt – talán nem véletlenül – a II. Vatikáni Zsinat előtt a pünkösöd utáni I. vasárnap evangéliumában olvastuk.

¹⁵ *Dominica II Paschaeseu de divina Misericordia* a hivatalos elnevezése, lásd *MR* (2008), 386. Külön miseszövegrészt nem tartalmaz, az eddigi maradt használatban.

pot II. János Pál pápa 2000-ben *Szent Fausztina* nővér közlései alapján az irgalmasság vasárnapjának nyilvánította. Az Apostoli Penitenciaria 2002. június 29-én kelt dekrétuma szerint teljes búcsú nyerhető a szokásos feltételek mellett...¹⁶ Természetesen ez a kegyelmi lehetőség adott a keleti szertartású hívek számára is. A nővér Lengyelországban élt (1905–1938). Gyermekkorától kezdve az imádság, a testvéri szeretet, a feltétlen engedelmesség jellemezték, valamint az emberi nyomor iránt tanúsított érzékenysége. Húszéves korában lépett be – szülei akarata ellenére – az Irgalmasság Anyja Nővérek kongregációjába, ahol szakács, kertész és portás volt. Egész életét a bűnösök megtéréseért ajánlotta fel, hosszas, fájdalmas betegségben hunyt el. „Közlései”, magánkinyilatkoztatásai, naplója az irgalmas Jézus szeretetére tanították a világot. Ezek alapján rajzolták, festették meg azt a sugárzó szívű Jézus-képet, ami nemcsak a nővér Josefow-kolostor-templomában látható, de a hatalmas, modern, az Isteni Irgalmasság-bazilikájában is Krakkó közelében. A kép másolatai eljutottak az egész világra.¹⁷ Fausztina nővért, mint „az Isteni Irgalmasság titkárnőjét” II. János Pál pápa 1993-ban boldoggá, 2000-ben pedig szentté avatta.¹⁸

4. Irgalmasság egy rendkívüli szentévből

2015. március 13-án, megválasztásának második évfordulóján Ferenc pápa a Szent Péter-bazilikában tartott pénteki nagyböjti bűnbánati szertartáson mondott homíliájában hirdette meg az „Irgalmasság rendkívüli szentévet”, amely 2015. december 8-án kezdődik a Szent Péter-bazilika Szent Kapujának a megnyitásával¹⁹ és 2016. november 20-ával zárul Krisz-

¹⁶ Ez a magyarázat áll azóta minden évben e nap liturgikus megjelölése mellett a *Direktórium (A zsolozsma és a mise rendje a Római Kalendárium szerint a 2015-2016. liturgikus évre, „C”, Magyarország latin szertartású egyházmegyéi számára*, Kiadja a MKPK, Budapest 2015, 69.

¹⁷ Felirata: „Jezu, ufam Tobie!” azaz „Jézusom, bízom benned!” A festő neve: Eugeniusz Marcin Kazimierowski (1873–1939). E nyomán lett ismertté és közkedvelté a péntek délután 3 órakor mondott Irgalmasság szentolvasója is, amit az áhítatos latin keresztények igen megkedveltek.

¹⁸ A pápa különleges érzékenységet mutatott az irgalmasság megtapasztalására és hirdetésére, lásd *Dives in Misericordia*, pápasága második enciklikája. Vö. FAUSTINA M. KOWALSKA, *Diario. La misericordia divina nella mia anima*, 44. Szent Fausztina megemlékező emléknapja október 5-én van.

¹⁹ Végül is a pápa afrikai útja alkalmával Banguiban 2015. november 29-én nyitotta meg a szentév legelső szentkapuját (a történelemben legelőször nem Rómában). Ezt mondta: „Bangui ma a világ spirituális központja lesz. Az Irgalmasság Szentéve korábban érkezik erre a földre. Ez a föld sok év óta szenved a háború, a gyűlölet, a meg nem értés és a béke hiánya miatt. De

tus Király ünnepén. Április 11-én, szombaton délután, az isteni irgalmasság vasárnapjának első vesperásán tette közzé Ferenc pápa a jubileumot meghirdető bulláját, amelynek címe: „*Misericordiae Vultus*” (*Az irgalmasság arca*). A bullában a pápa megmagyarázza, hogy a vatikáni bazilika Szent Kapujának megnyitására két okból kerül sor 2015. december 8-án: először is azért, mert ez a dátum egybeesik Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepével. Mária az, akit Isten akart „szentnek és szeplőtelennek”, hogy „az emberiséget ne hagyja a gonosz fogságában”. Másodszor: december 8-a egybeesik a II. Vatikáni Zsinat lezárásának 50. évfordulójával. A zsinat ledöntötte azokat a „magas falakat, amelyek túl sok időn át bezárták az egyházat egy kiváltságos erődtítménybe”. A zsinat nyomán az egyház „kilépett egy új világba, hogy hirdesse az evangéliumot, ahogyan Szent XXIII. János mondta: az irgalmasság orvosságát használva, ahelyett, hogy a szigor fegyverét ragadta volna magához”. Az irgalmasság egy szemöldökfa, amely „alatt átlépve a feltámadott Úr ereje kísér bennünket zarándokutunkon”.²⁰

Minden szentévnék van egy speciális mottója, a mostaninak: „Irgalmasok, mint az Atya”. A pápa emlékeztet rá, hogy számára az irgalmasság témája különösen fontos, olyannyira, hogy ezt választotta püspöki jelszavává: „*Miserando atque eligendo*” (*Megkönyörült és kiválasztotta*) – utalás Lévi meghívástörténetére: „Meglátta őt Jézus, megkönyörült rajta, és kiválasztotta” (Mt 9,9).

A bulla arra szólít: tegyünk egy zarándoklatot, ne bíraskodjunk, és ne ítélkezzünk, hanem bocsássunk meg és adakozzunk, maradjunk távol a „pletykáktól”, a „féltékenység és az irigység” által sugallt szavaktól. Nyissuk meg a szívünket a lét perifériái felé, vigyünk vigaszt, irgalmasságot, szolidaritást és figyelmet mindazoknak, akik a mai világban nélkülöznek és szenvednek. Örömmel hajtsuk végre a testi és lelki irgalmasság műveit. Növeljük az egyházmegyékben a „24 óra az Úrért” ima és bűnbánati kezdeményezéseket, amelyeket nagyböjt negyedik hetében pénteken és szombaton kell megtartani.²¹

itt vannak ezen a szenvedő földön mindazok az országok is, amelyek a háború keresztjét élik át. Bangui az imádság lelki fővárosa lesz az Atya irgalmassága által. Békét, irgalmasságot, megbocsátást, szeretetet kérünk mi mindnyájan. Kérjük Bangui számára, az egész Közép-afrikai Köztársaság, az egész világ, minden ország számára, mely a háborútól szenved, kérjük a békét! És kérjük mindnyájan együtt szeretetet és békét! Mondjuk tehát együtt: *Doy é Siriri!* Szeretetet és békét!”

20 FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, 4.

21 *Misericordiae...*, 17.

A dokumentum végén Ferenc pápa Mária, „az Irgalmasság Anyja” alakjára irányítja a figyelmünket, akinek életét a „testté vált irgalmasság jelenléte” alakította. „Az Isten és az emberek közötti Szövetség Szekrénye”, Mária „tanúskodik arról, hogy Isten Fiának irgalmassága nem ismer határokat, és mindenkit elér, senkit nem zár ki”. A pápa emlékeztet *Szent Fausztina Kowalska* nővérre is, aki „arra kapott meghívást, hogy elmerüljön az isteni irgalmasság mélységében”.²²

5. Irgalmasság a bűnbocsánat szentségében

Ferenc pápa szentévi bullája szerint az irgalmasság: szó – tett – alaptörvény – és út.²³ E négy vonás megvan a bűnbocsánat szentségében, amelyet mint az irgalmasság szentségét különös módon is ajánl az egyház a szentévben.

Rómában, az ezer templom szent városában van egy, amelynek ez a beceneve: *a jó gyónás temploma*. A betegápoló kamilliánus rend kegyhelye ez, a Szent Magdolna-templom. Itt nyugszik a rend alapítója: Lellisi Szent Kamill (1550–1614). A bejárat homlokzat fölött ez áll: „Üdvöz légy, Kereszt, egyetlen remény!” A négy oldalfülkében pedig Szent Kamill a kereszttel, Néri Szent Fülöp egy szívvel, valamint Szent Mária Magdolna, valamint Szent Márta szobrai láthatók, a szolgáló szeretet jelképei. Amiért ez a templom a jó gyónásról lett elnevezve, az a *hat* gyóntatószék felett álló hat jellegzetes szobor és az alájuk írt latin jelzők üzenete. A jó gyónás tulajdonságait jelenítik meg a szobrok és teszik egyértelművé a latin feliratok.

A márványszobrok akár egy jó gyónás előkészítői is lehetnének. A fontos fogalmak így hangzanak: „humilis” (alázatos), „secreta” (titkos), „simplex” (egyszerű), „verecunda” (szemérmes), „fidelis” (hűséges) és „lacrymabilis” (könnyes). Az alázatos a kezében tartott koponyára tekint, a titkos egy kulcsot szorít az ajkához, az egyszerű galambot és liliomot tart, a szemérmes lefátyolozottan látjuk, a hűséges mellett egy kutya látható. A könnyes keservesen sír. (A templom oltárfestménye viszont a bűnbánó Magdolna alakját állítja elénk, aki szemléli az angyaloktól tartott keresztet.)

A szentgyónás szentségét az *irgalmasság szentségének* is szokták nevezni, mert benne Isten felénk hajló, megbocsátó, végtelen jóságú, irgalmas sze-

²² *Uo.*, 24.

²³ *Uo.*, 2.

retetével találkozunk. Jézus maga nem gyóntatott, ám isteni erővel megbocsátotta a bűnöket. Mint a béna meggyógyításakor, sokszor mondja: „Bocsánatot nyertek bűneid” (Mt 9,5). Aztán maga mondta Péternek és a többi apostolnak: „Amit feloldasz a földön, fel lesz oldozva a mennyekben is” (Mt 16,19), és apostolait a bűnbocsánat továbbításának kötelezettségével küldi a világba: „Menjetek el az egész világra... aki hisz és megkeresztelkedik, megmenekül... azokat, akik hisznek, jelek fogják kísérni...” (Mk 16,15).

A keresztyének kezdettől meg voltak győződve arról, hogy a *keresztség* szentsége minden bűnünket eltörli: „ha valaki nem születik újjá, nem láthatja meg Isten országát” (mondta Jézus Nikodémusnak, lásd Jn 3,3). Az egyházatyák egyöntetűen vallották: a keresztség az a kapu, amelyen Isten irgalmasságába léphetünk, ő fogad örökbe minket, adoptál, a víz által tisztulunk meg bűneinktől. Az ember azonban sajnos visszaeső, gyenge, hosszú élete során többször képes elbukni. Ezekre az esetekre pedig áll Jézus kijelentése: „Ha vétkezik ellened testvéred... és naponta hétszer tér vissza hozzád, és így szól: Megbántam – bocsáss meg neki!” (Lk 17,4). Az a „kényelmes gyakorlat”, amelyet a templomokban felállított *gyóntatószékek* nyújtottak évszázadokon át, az irgalom forrásához vezette az embereket. Ma sokan mindenféle keleti meditációs gyakorlattól, pszichológusok közreműködésétől, horoszkópoktól, jóslásoktól várják azt, amit Isten szeretete a bűnbánat szentségén keresztül ingyen ad a megtérőnek.

A katolikus tanítás kiegészíti a szentgyónás szentségét egy (választható) kis „ráadással”, ez pedig a *búcsúk* gyakorlata. Két fogalmat kell jól elkülöníteni: a *redemptiót* (megváltás, megszabadulás, feloldozás) és a *remissiót* (elengedés, büntetés-elengedés). A bűneinktől való szabadulás kétségtelen és tökéletes a szentgyónásban, ha őszinte a bánatunk és alázatos a megvallásunk. Az ősegyházban azonban, amikor a nagy bűnöket nyilvánosan kellett megvallani, vezeklést szabtak ki a megtérőre. Ezt alkalomadtán le lehetett rövidíteni, sőt a vértanúk, a hitvallók érdemeire tekintettel az egyház ezt meg is tette. Pál apostol szavaira hivatkozva: „örömmel szenvedek értetek és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az egyháznak a javára” (Kol 1,24). Ez az alapja a búcsúknak. A bűn nyomait („negatív lenyomatát” – Ferenc pápa szavai),²⁴ az ideig tartó büntetéseket mérsékli vagy engedi el különféle imádság, jótett, szentévi

²⁴ *Misericordiae...*, 22.

zarándoklat stb. megtételével. A búcsút pedig fel lehet ajánlani elhunyt szeretteinkért is. Ennek valóságát egy katolikus ember nem tagadhatja. „Az Úr irgalmas és kegyelmes, nagy irgalmú és hosszan tűrő... megemlékezik rólunk, hogy csak por vagyunk...” (103. zsoltár).

6. Irgalmasság új imádságainkban

Új liturgikus imádságok korunkban is keletkeznek és kerülnek át a gyakorlatba. Talán még inkább, mint a keleti (a hagyományokat jobban őrző) liturgikus használatban. Ilyen a most folyó „Irgalmasság rendkívüli szentévére” közzétett litánia.

6.1. Az Irgalmasság litániája

Emeljük fel szívünket az ég kívánsága szerint!

– *Üdvözíts minket, Urunk!*

Szabadítsd meg valamennyi embertestvérünket az örök haláltól!

– *Üdvözíts minket, Urunk!*

Add meg elhunyt híveidnek az örök nyugalmat!

– *Üdvözíts minket, Urunk!*

Szabadítsd meg az emberiséget az éhségtől, a háborútól és minden borzalomtól!

– *Üdvözíts minket, Urunk!*

Ajándékozz az egész világnak igazságot és békét!

– *Üdvözíts minket, Urunk!*

Bátorítsd és világosítsd meg szent Egyházadat!

– *Hallgass minket, Urunk!*

Támogasd a pápát, a püspököket, a papságot és az Evangélium szolgáit!

– *Hallgass minket, Urunk!*

Küld új munkásokat aratásodba!

– *Hallgass minket, Urunk!*

Add meg valamennyi kereszténynek a hit egységét!

– *Hallgass minket, Urunk!*

Vezess minden embert az Evangélium igazságára!

– *Hallgass minket, Urunk!*

Vigyázz a mi helyi egyházunkra és annak püspökére!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Légy jelen minden házban és minden családban!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Nyújts vigaszt az öregeknek a Szentlélek kegyelmével!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Add, hogy a fiatalok növekedjenek barátságodban!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Bölcsességeddel világosítsd meg a törvényhozókat és a kormányzókat!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Védeld az igazság miatt üldözötteket!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Add vissza hazájukat a menekülteknek!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Vigasztald beteg és szenvedő testvéreinket!

– *Hallgass meg minket, Urunk!*

Istenünk, imádságunknak az életünkben kell kifejezésre jutnia. Az irgalmasság az imádságból születik, és azután konkrét tettekben ölt testet. Imádságunkban tehát szeretetben egyesülünk azokkal, akikkel találkozunk: segítsük őket szükségükben, álljunk a szolgálatukra, azért, hogy megvalósítsák valódi létüket. Halottainkra emlékezve pedig világosítson meg minket az élet igazi értelme. Krisztus, a mi Urunk által. Ámen.²⁵

6.2. Ferenc pápa imája

Ugyanígy azonnal elterjedt – szentmisék áldozást követő hálaadásában is gyakran imádkozzák – Ferenc pápa szentévi imádsága:

Urunk Jézus Krisztus, Te, aki megtanítottál minket, hogy irgalmasak legyünk, mint az égi Atya, és azt mondtad nekünk, hogy aki téged lát, az őt látja, mutasd meg nekünk arcodat és mi üdvözlünk. A te szerető tekinteted megszabadította Zakeust és Mátét a pénz rabszolgaságából; a házasságtörő asszonyt és Magdolnát attól, hogy boldogságukat csupán egy teremtményben keressék; sírva fakasztotta Pétert a tagadása után, és biztosította a mennyországot a bűnbánó latornak. Tedd, hogy valamenynyien magunkra vegyük szavaidat, melyeket a szamaritánus asszonynak

25 *Adorazione eucaristiche 5, Le opere di misericordia spirituale, Anno Santo della Misericordia.* Padri Sacramentini, Centro Eucaristico, Ponteranica BG, 86–88. – Magyarul lásd PÁKOZDI ISTVÁN (szerk.), *Jöjjetek, imádjuk! Szentségimádások az Irgalmasság rendkívüli szentévében,* Szent István Társulat, Budapest 2015, 61–63.

mondta: „ha ismernéd Isten ajándékát!” Te vagy a láthatatlan Atya látható arca, azé az Istené, aki mindenhatóságát elsősorban a megbocsátáson és az irgalmasságon keresztül mutatja meg: tedd, hogy az egyház a világban a Te látható arcod legyen, az ő Uráé, aki feltámadt a dicsőségben. Te azt akartad, hogy papjaidat is gyöngeséggel ruházd föl, hogy igaz együttérzéssel viseltessenek azok iránt, akik tudatlanságban és tévedésben vannak: tedd, hogy bárki hozzájuk járul, úgy érezze, hogy Isten várja, szereti őt és megbocsát neki. Küldd el Lelkedet és szentelj meg mindnyájunkat felkenése által, hogy az Irgalmasság Jubileuma az Úr kegyelmi éve legyen, és egyházad megújult lelkesedéssel vihesse el a szegényeknek az örömhírt, hirdesse a börtönök foglyainak és az elnyomottaknak a szabadságot, a vakoknak pedig adja vissza látásukat. Mária, az Irgalmasság Anyja közbenjárására kérjük ezt Tőled, aki élsz és uralkodol az Atyával és a Szentlélekkel örökkön örökké. Ámen.²⁶

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző az Esztergom-Budapesti Főegyház-megye papja, a *Praeconia* főszerkesztője, liturgiatanár a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán, tanszékvezető. 1992-től a budapesti R. K. Egyetemi és Főiskolai Lelkésztség vezetője, szentszéki bíró, 1994-től pápai káplán. (ipakozdi55@gmail.com)

²⁶ *Uo.*, a füzet hátoldalán.

VINCZE Krisztián

Martin Heidegger fundamentálonológiai szempontjai Bernhard Welte értékelésében

TARTALOM: 1. Egy eredeti gondolkodó hagyománytól való elszakadása; 2. Martin Heidegger fundamentálonológija és a létfelejtés, 2.1 A létmegértés kerete: a szorongás és a semmi korrelációja, 2.2 A semmi és a létmegértés kapcsolata, 2.3 Heidegger létfelejtés fogalma, 2.4 A heideggeri lehetséges fordulópont a létfelejtésben; 3. Welte a létfelejtést illető kritikai megjegyzése, 3.1 Szent Tamás és Eckhart Mester a léttel, Istennel, a semmivel szemben, 3.2 Welte: Heidegger és a második mózesi törvény.

KRISZTIÁN VINCZE: Martin Heidegger's Fundamental-Ontology-Related Considerations in Bernhard Welte's Assessment

Bernhard Welte, a Catholic priest and German philosopher of religion, would keep an eye on Martin Heidegger's thinking all his life, which is patently reflected in some of his works since Heidegger's notions of phenomenology, analysis of existence and hermeneutics constitute part of Welte's philosophy. Apart from Karl Jaspers, it was Heidegger who affected Welte's oeuvre to the greatest extent. This brief study is meant to conclusively address the question of how Welte assesses Heidegger's oeuvre, with special emphasis on his fundamental ontology. For Christians, Heidegger was a rather disputed personality as many claimed to discern atheistic tendencies in his philosophy. Welte concentrates on Heidegger's concept of oblivion of being and criticises Heidegger on this account while, overall, evaluating Heidegger's philosophy as positive, a point that might yield useful implications for Christian philosophy.

1. Egy eredeti gondolkodó hagyománytól való elszakadása

Bernhard Welte szerint a 20. században óriási hatást váltottak ki Martin Heidegger filozófiai művei.¹ Munkái közül a *Lét és idő* című valószínűleg a legismertebb, amelynek tükrében már rögtön elmondható, hogy Heidegger egyáltalán nem tekinthető olyannak, aki egzisztencializmust az egzisztencializmus kedvéért képviselt volna, hiszen célja kifejezetten eredeti volt, amikor

¹ Vö. WELTE, B., „Die Lichtung des Seins. Bemerkungen zur Ontologie Martin Heideggers”, in WELTE, B., *Denken in Begegnung mit den Denkern II, Hegel – Nietzsche – Heidegger*, in *Gesammelte Schriften*, II/2, Herder, Freiburg im Breisgau 2007, 105–119.

a létmegértést úgy kutatta, hogy annak alapjait és lehetőségét az emberi jelenvaló létben (*Dasein des Menschen*) vélte felfedezni. Welte tisztában van azzal, hogy Heidegger egészen sajátos és sokat vitatott szerző. Amikor ugyanis felteszi a kérdést, hogy mi a lét, akkor erre a legfőbb és legalapvetőbb kérdésre nem a hagyományos kereteken belüli megszokott fogalmakon és definíciókon keresztül ad választ; hanem inkább egy „veszélyesebb és félreérthetőbb úton” indul el.² Ezen az úton aztán rendkívüli erőfeszítésekkel tulajdonképpen a hagyományos metafizikai fogalmak alig reflektált előfeltevéseit vizsgálja, másrészt igyekszik ezen hagyományos fogalmak „titkosan bekövetkezett meghamisítottságait, félreértettségét és sematizáltságait” maga mögött hátrahagyni.

Heidegger szerint a korábbi metafizika számunkra áthagyományozott régi gondolkodási szokásait kellene levetkőzni, amelyek egy egészen hosszú történelem alatt váltak számunkra magától értetődővé. Ennek alapján Heidegger megpróbálja megtalálni azt az egészen elfeledett utat, amely visszavezethet bennünket a meghamisító elképzelések, s azok egész története előtti helyzethez.³

Természetesen a kereszténység számára úgy merül fel kérdésként az egész heideggeri filozófia, hogy benne az érdekel bennünket a legjobban, hogy tekinthető-e Istenhez vezető útnak, vagy nem, esetleg lehet-e róla alkotott jogos ítélet, hogy kifejezetten nihilista vonásai vannak. Welte szerint Heidegger erre soha sem adott világos választ, s éppen ennek okán zavarta meg azokat, akik türelmetlenül vagy felületesen szegezték neki ezt a kérdést, így hát – nem kevesek elmarasztaló véleménye szerint – filozófiája kifejezetten az ateizmus felé tendált.

Mire azonban Welte már a hetvenedik évét betöltő Heideggert köszöntötte, láthatóvá vált, hogy a korábban elhangzott ateizmus vádak igazságtalanságok, elhamarkodottak voltak, hiszen Heidegger ilyen vonatkozású kijelentései teljesen elhalkultak, s későbbi (igaz, hogy csak „egynéhány és takarékos”⁴) szavai pedig már egészen másról árulkodnak. Welte továbbá – úgy tűnik – akkor is és oly módon is védelmébe veszi Martin Heidegger filozófiáját a nihilizmus és az ateizmus vádjaival szemben, hogy arra utal, hogy Heidegger egész életműve a „kérdések kérdése” körül zajlott, hiszen arra a kérdésre akart

2 „Zu Martin Heideggers 70. Geburtsstag. Eine christliche Erwägung”, in WELTE, *Denken in Begegnung mit den Denkern II*, 127–130, 127.

3 Vö. WELTE, „Zu Martin Heideggers 70.”, 127.

4 WELTE, „Zu Martin Heideggers 70.”, 128.

választ, hogy vajon *mi is a lét maga*. Márpedig erre senki közülünk nem tudja megadni a megfelelő választ!⁵

A *Lét és idő* című mű emberre vonatkoztatott legfontosabb megállapítása, hogy ő az, akiben a létmegértés feltűnik és egyfolytában zajlik. Az 1927-ben megírt könyv (mely sohasem folytatódott az eredetileg hozzágondolt további fejezetekkel) az emberi jelenvaló lét analitikája.⁶ Ennek a műnek Welte szerint az a legfőbb tulajdonsága, hogy nem szubjektivizmust képvisel, nem pszichoanalízist jelent és foglal magában (mint ahogyan a modernkori filozófiák ezt sokszor megtették), hanem a létezőket és a létet illető ősi filozófiai kérdést teszi fel minden részletében. A *Lét és idő*-ben a szerző fenomenológiai módszerrel egzisztenciaanalízist nyújt, miközben e mű természete alapvetően fundamentálonológiai. A fenomenológia mint módszer arra törekszik, hogy minden a fenoménen megjelenőt leolvasson.⁷ Az ember a jelenségekkel állandó kontaktusban él, s éppen ez az a jelenségekkel való kontaktus az a hely, amelyen keresztül a létmegértés lehetségessé válik. Ha azonban megszűnik, mesterségessé válik az ember jelenségekkel való kapcsolata, akkor annak a veszélynek lesz kitéve, hogy megfogalmazott mondatai csak absztrakt és formális kijelentésekké válnak, amelyek csak elméletileg kigondolt tárgyakra vonatkoznak, nem pedig a fenomenológiai módszer által adott reális jelenségre.⁸

Welte Martin Heidegger metafizikáját fontosnak tartja értékelni. Számára ugyanis az egyik legerősebb vágy abban merül ki, hogy a kereszténység számára érthetővé és lényegi jegyeiben felismertté váljon a korszellem. Papként, vallásfilozófusként arra törekedett életművében, hogy korának szellemi ismertetőjegyeit helyesen azonosítsa be, abban feltárja azt, ami megkönnyíti, s azt is, ami ellehetetleníteni próbálja a kereszténység önmegfogalmazását és továbbadhatóságát. E cikk célja így tulajdonképpen az, hogy bemutassa, vajon Welte mit emel ki Heidegger filozófiájából, másrészt vajon e kiemelt heideggeri tartalmakra milyen (a) keresztény(ségre nyitott) bölcséleti reflexió adható meg.

5 „Die Frage aller Fragen: Was heisst dies, das Sein selbst? Und wer von uns dürfte sagen, dass er die gemässe Antwort darauf gefunden hätte?” – WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 118.

6 Vö. WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 106.

7 Vö. HEIDEGGER, M., *Sein und Zeit*, 34. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 107.)

8 Vö. WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 107.

2. Martin Heidegger fundamentálonológája és a létfelejtés

2.1. A létmegértés kerete: a szorongás és a semmi korrelációja

A 20. századi filozófiában fontosnak tartott fenomenológiai magatartásmódot jellemző mondatok megfogalmazása után Welte rögtön arra irányítja figyelmünket, hogy a *Lét és idő* egzisztenciaanalízisének központi gondolata a semmi és a szorongás. Heidegger szerint ugyanis a semmi a szorongás korrelátumának fenomenológiai ismertetőjegye, s a semmi éppen a szorongás felől válik láthatóvá és érthetővé. Másrészt azt is megfogalmazza Heidegger, hogy a szorongás az, amiben a létmegértő emberi egzisztencia struktúrája eredendően és teljesen feltárulhat.⁹ Innentől már csak egy lépés vezet el a következő felismerésig: „Ha sikerül a szorongást megértenünk, akkor talán megértjük a létet is”.¹⁰ A szorongás honnanja ugyanis nem valami világon belüli létezőből fakad, így nem is rokonítható semmi mással; a szorongás nem a világon belül meglévő vagy kéznél levő (kézhezálló) dolgok mentén ered. Ha egy a világon belüli dolog semmijére gondolunk, akkor az nem a totális semmi, hanem csak a konkrét meglévő semmije, illetve megfordítva azt mondhatnánk, hogy egy meglévő dolog semmije az eredendően a világban lévő valamiben alapozódik meg. A szorongás ennek tükrében úgy definiálódik Heidegger látásmódjában, hogy az az emberi lét alapvető tulajdonsága, amely eredendően átjárja a világban-való-létet. A jelenvaló lét alapformája a világban-benne-lét (*in-der-Welt-Sein*), s arra utal, hogy mindig valamire vonatkoztatottan élünk. Az ember mindig kontaktusban, érintkezésben van valamivel, s azért tekinthető léte alapformájaként a világban-benne-lét, mert léte az állandó valamire való vonatkoztatottság (*Bezogenheit auf etwas*). „A félelemmel szemben, amelynek mindig valami világon belüli a korrelátuma, a szorongásban minden valami irrelevánssá válik, s ilyenkor, hogy mi is vagyok a szorongásban, egy akármilyen valamiből, valamilyen világon belüli létezőből nem érthetem meg”. Mivel az, ami miatt szorongok, nem egy konkrét dolog semmije, tagadása, így semmi sem képes nekem segíteni a szorongás leküzdésében, sem ember, sem semmi egyéb más dolog. Azonban eközben sem hagyok fel azzal, hogy

9 „Dass das Nichts eine phänomenologische Kennzeichnung des Korrelats der Angst ist und also nur von ihr aus ursprünglich gesehen und verstanden werden kann.“ Továbbá: „Angst [...] in der sich die Struktur des seinsverstehenden menschlichen Daseins ursprünglich und darum ganz erschliesst.“ Vö. Welte, *Die Lichtung des Seins*, 108.

10 WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 109.

valamire vonatkoztatott legyek, hiszen mindig megmarad emberlétünkhöz tartozóan a valamire való vonatkoztatottság (*Bezogenheit auf...*), „csakhogyan ilyenkor nem valamire, nem valamilyen létezőre vagyok vonatkoztatott”! Ilyenkor a „puszta vonatkoztatottság jellemez engem” (*das reine Bezogenheit auf...*), anélkül, „hogyan ehhez bármilyen létezőt tudnék társítani, ami kitölti a kipontozott részt”. Úgy tűnik tehát, hogy emberi létünk honnan-ja, hová-ja és miért-je „a szorongás semmijének és seholjának fátylában marad elrejtve”.¹¹ Welte szerint innentől fogva a világban-való-lét(ünk) nem azt jelenti, hogy vonatkoztatottságunk valamilyen konkrét létezőt illetően áll fenn, hanem azt jelenti, hogy létünk alapstruktúrája az a fajta vonatkoztatottság, „amely éppen hogy semmilyen világon belüli létezővel ki nem tölthető és meg nem magyarázható”. Akárhogyan is fokoznánk vagy halmozunk is a létezőt vagy a különböző létezőket, azok nem tölthetik be számunkra a fenoménként megmutakozó semmit; hiszen vele szemben, előtte „jelentéktelenné válik minden”.¹²

Mindennek következménye az is, hogy az ember a világban gondoskodóan (*Besorgen*) és gondozóan (*Fürsorge*) van jelen. Mivel alapvetően valamire vonatkoztatottak vagyunk, arra válunk képessé, hogy dolgokkal és más emberekkel szemben gondoskodjunk és gondozunk, másképpen mondva az ember olyan létező, akinek léte a „dolgának lenni valamit illetően”-nel (*Zutun-haben mit*) jellemezhető.

2.2. A semmi és a létmegértés kapcsolata

„A semmi fenoménjének az eredendő létmegértéssel, s ezen keresztül magával a léttel kell kapcsolatban lennie, benne a lét gyökereinek kell fenomenálisan rejtekeznie” – ebben áll Heidegger szerint a szorongás fundamentálon-tológiai jelentősége!¹³ Welte nemcsak a *Lét és idő*-t vizsgálja ezen szempontok mentén, hanem kitér Heidegger másik e tárgyú jelentős művére, a *Mi a metafizika?*¹⁴ című írására is. Ezek az oldalakon is úgy szerepelteti a filozófus a szorongást, mint az emberi létmegértő jelenvaló lét „lényegiségét és tulajdonképpeniségét”. „A szorongás nem valamitől vagy valami miatt van. Ennek meghatározatlansága azonban – tehát amitől és ami miatt szorongunk – nem a meghatározottság pusztá hiánya, hanem a meghatározhatóság lényegi

¹¹ WELTE, „Die Lichtung des Seins”, III.

¹² WELTE, „Die Lichtung des Seins”, III.

¹³ Vö. WELTE, „Die Lichtung des Seins”, II2.

¹⁴ Az írás megjelenési éve: 1929.

lehetetlensége.” Továbbá, „a szorongás hangoltságával érjük el a jelenvaló lét történéseit, amely történésben a semmi nyilvánvalóvá válik, amin keresztül e történésre rákérdezhetünk”.¹⁵ Ez a fenomenalitás az elviekben meghatározatlan (és meghatározhatatlan), amely Welte Heideggerrel illető elemzésében egyben felfoghatatlan és határtalan, így teljesen elkülönül a létezőtől. Eközben „a szorongás semmijének világos éjében ered a létezőnek mint ilyennek az eredendő nyitottsága: azaz hogy létező, és nem semmi”.¹⁶ Tulajdonképpen ez az a rejtett mélység, amelyből minden létező elénk tárul, ez az, ami lehetővé teszi, hogy a legtitokzatosabbat és közben a leghétköznapiabbat igazi rácsodálkozással észlelhessük akkor, amikor felfedezzük, hogy a létező van, a nem létező pedig nincs. A semmi fenomenális mélysége az, ami minden egyes létkijelentésünkben mint megelőző és mint azokat lehetővé tevő igazolódik.¹⁷ Heidegger szerint tulajdonképpen „csak mert az emberi jelenvaló lét mélyén a semmi a nyilvánvaló, csak ezért érhet bennünket a létező által keltett megütközésünk. A létező által bennünk keltett megütközés az, ami a dolgokra való rácsodálkozásunkat felébreszti és magára vonja”.¹⁸ Mindez azt jelenti tehát, hogy az ember a saját a semmi által keltett szorongásának alapján örülhet és csodálkozhat a létezők felett.

Harmadik lépésben a katolikus vallásfilozófus Heideggernek a *Parmenidészről és Herakleitoszról szóló előadásait*¹⁹ idézi emlékezetbe, ahol már inkább arra tett próbálkozásai testesülnek meg, hogy a létet mint létet gondolja el. Ezekben az előadásiban egyrészt azt hangsúlyozza, hogy a lét elgondolása mindig csak egyfajta ugráson keresztül érhető el, amely a létezőtől a mélységbe, egyfajta szakadékba, a feneketlen mélységbe (*Bodenlose*) rugaszkodik, s amelynek így el kell tekintenie a magyarázat hídjától, hiszen minden ember által megadott magyarázat tényeken nyugszik, amely tényekbe való beleka-

15 Angst „nicht um dieses oder jenes. Die Unbestimmtheit dessen jedoch, wovor und worum wir uns ängstigen, ist kein blosses Fehlen der Bestimmtheit, sondern die wesenhafte Unmöglichkeit der Bestimmbarkeit”. HEIDEGGER, M., *Was ist Metaphysik*, 9. „Mit der Grundstimmung der Angst haben wir das Geschehen des Daseins erreicht, in dem das Nichts offenbar ist und aus dem heraus es befragt werden muss”. HEIDEGGER, *Was ist Metaphysik*, 30. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 112.)

16 „In der hellen Nacht des Nichts der Angst erstet erst die ursprüngliche Offenheit des Seienden als eines solchen: dass es Seiendes ist – und nicht Nichts”. HEIDEGGER, *Was ist Metaphysik*, 31. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 113.)

17 Vö. WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 113.

18 HEIDEGGER, *Was ist Metaphysik*, 37. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 113.)

19 HEIDEGGER, M., *Vorlesung über Parmenides und Heraklit*, 1942/1943 Wintersemester, Freiburg. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 114.)

paszkodás azonban kivétel nélkül minden esetben a lét elfelejtéséhez vezet! „A lét ugyanis nem talapzat, hanem a talapzatnélküli”;²⁰ elodottja minden talapzatnak és alapnak, ugyanis azokra nem szorul rá. Aminek talapzatra van szüksége, az a létező, amennyiben a létre vonatkoztatott. „Talapzatnélküiségnek csak a létezőt illető hiány számítható, melyben minden támaszt elveszítünk”.²¹ Ezen a ponton azonban Welte valami egészen újra és bámulatosra hívja fel a figyelmünket: ez a tapasztalat ugyanis pozitív megnevezést is magán visel! Ez a megnevezés a lét, ami korábbi és hatalmasabb minden létezőnél, amely nem szorul rá alapra, s amely mindeközben számunkra a semmi és a talapzatnélküli fenoménjén keresztül leplezi magát.²² Heidegger a semmi elemzésében felteszi a kérdést, hogy vajon a semmi, amely a szorongást lényegében hangolja, kimerül-e a létezők üres tagadásában, avagy pedig, ami soha, sehol nem a létező, vajon leleplezi-e magát úgy mint a létezőtől önmagát megkülönböztető, s úgy mint az, amit mi a létnek hívunk?²³ Miközben ezt az ígéretes kérdést felteszi Heidegger, közben óva int bennünket attól, hogy a semmi rejtélyes többértelműségét átengedjük bármiféle elhamarkodott válasznak. Ezen a ponton sokkal inkább abban a készségünkben kell felvértezettnek lennünk, hogy a semmiben azt a helybeliséget és tágasságot (*Weiträumigkeit*) tapasztaljuk meg, amely minden létezőnek a létét adja meg.²⁴

2.3. Heidegger létfelejtés fogalma

Amikor Martin Heidegger egy egészen új, a korábbival szemben álló metafizikai utat próbál meg bejárni, akkor a metafizikai hagyomány szemére köztudottan a létfelejtés vádját hárítja. Véleménye szerint a lét az emberi jelenvaló lét hagyományaiban és a nyelvben nyilvánulhat meg. A lét azonban mindenkor történetileg, s így áthagyományozáson keresztül tárul és fénylik

20 „Das Sein ist kein Boden, sondern das Bodenlose”. HEIDEGGER, *Vorlesung über Parmenides und Heraklit*. Vö. WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 114.

21 WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 114.

22 Vö. WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 115.

23 Vö. HEIDEGGER, M., *Nachwort zum Was ist Metaphysik*, 41. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 114.)

24 „Statt solcher Übereilung eines leeren Scharfsinns nachzugeben und die rätselhafte Mehrdeutigkeit des Nichts preiszugeben, müssen wir uns auf die einzige Bereitschaft rüsten, im Nichts die Weiträumigkeit dessen zu erfahren, was jedem Seienden die Gewähr gibt zu sein. Das ist das Sein selbst.” HEIDEGGER, M., *Nachwort zum Was ist Metaphysik*, 41. (Idézi: WELTE, „Die Lichtung des Seins”, 116.)

fel. A lét mindig csak egyik avagy másik történelmi veretel jelenik meg,²⁵ megjelenésének minden esetben epochális, azaz korszakhoz kötött karaktere van. A lét megjelenésének története azonban Heidegger szerint egyenesen végzet jellegű az európai bölcséletben. Ez a léthez kötött végzet a preszokratikus filozófusokkal kezdődik meg, s egészen Nietzscheig fut ki, tehát az egész nyugat-európai gondolkodás ennek az egyetlen végzetnek a kihordása. A végzet arra utal, hogy a metafizika már a kezdetektől fogva megfeledkezett a lét és létező különbségéről. A görög nyelvben van egy fontos fogalom, a *Λήθη*, amely jelent feledést, elrejtettséget, eltakartságot és beburkoltságot. Heidegger szerint már a kezdetektől fogva az jellemezte a filozófiát, hogy ennek a feledésnek a jegyében fordult a lét felé.²⁶ Ebből az következett, hogy a filozófia gondolkodásmódja az a fajta megjelenítő gondolkodásmód (*vorstellendes Denken*) lett, amely magát a létezőket a fogalom által átfogja, maga elé állítja, megállapítja, s illetén mivoltában egyszerűen magának lefoglalja és birtokba veszi.²⁷ Ezzé lett, illetve ilyené vált a metafizika Heidegger megfigyelése szerint! Ez pedig nem véletlenül lett így, hanem a lét sorsszerűségének elrendelése alapján.²⁸

Ezzel összefüggésben Heidegger szerint továbbá egy rendkívül neuralgikus pontot jelent az, hogy a keresztények Istene is ennek a megjelenítő gondolkodásnak lett az áldozata. A kereszténység teológiája ugyanis Heidegger szerint metafizikai teológiává vált a közép- és újkorban. Ez a fajta gondolkodásmód pedig szerinte Istent mint a legfőbb létezőt láttatja velünk, s ennek

25 „Es gibt Sein nur je und je in dieser und jener geschicklichen Prägung”. HEIDEGGER, M., „Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik”, in HEIDEGGER, M., *Identität und Differenz*, Pfullingen 1957, 35–73, 47, 64. (Idézi: WELTE, B., „Thomas von Aquin und Heideggers Gedanke von der Seinsgeschichte”, in WELTE, B., *Denken in Begegnung mit den Denkern I, Meister Eckhart – Thomas von Aquin – Bonaventura*, Gesammelte Schriften, Band II/1, Freiburg im Breisgau 2007, 291–306, 293–295.)

26 „Das ist die Vergessenheit der Differenz (nämlich des Seins und des Seienden). Die hier zu denkende Vergessenheit ist die von der *Λήθη* (*Verbergung*) her gedachte Verhüllung der Differenz als solcher, welche Verhüllung ihrerseits sich anfänglich entzogen hat”. HEIDEGGER, „Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik”, 46. (Idézi: WELTE, „Thomas von Aquin”, 294.)

27 „Das Denken wird vorstellendes Denken, in dem es dazu gelangt, das Seiende im Ganzen durch den Griff des Begriffs vor sich hinzustellen und als so vor sich Hingestelltes fest- und sicherzustellen. Dies epochal so bestimmte und ermöglichte Denken als vorstellendes, feststellendes, sicherstellendes Begreifen des Seienden im Ganzen wird Metaphysik genannt.” (Idézi: WELTE, „Thomas von Aquin”, 295.)

28 „Diese Weise des Denken (und des von Denken bestimmten Daseins des Menschen im Ganzen) ist nach Heidegger nicht zufällig, sie ist vom Geschick des Seins verhaengt und muss ausgetragen werden”. WELTE, „Thomas von Aquin”, 296.

alapján még ha Ő a legfőbb létező is, mégiscsak a létnek alávetetten jelenik meg a teológiában.²⁹ Úgy is mondhatnánk, hogy Heidegger szerint a kereszténység egyszerűen dologiasította Istent, mert nem volt tekintettel arra a differenciára, ami a létező és a lét között áll fenn. Mindennek következménye az lett hosszú távon, hogy az Isten hiánya (*Fehl Gottes*) vált jellemzővé az európai szellemi légkört illetően. Isten bár a legfőbb létező volt, de ilyenén mi-voltában mégis elfeledhető. Nietzsche-re utalva megállapítható, hogy „Isten halála” azt jelenti, hogy a természetfeletti világnak nincs már ránk gyakorolt hatása.³⁰ A kereszténység számára talán ez a létfelejtéssel összefüggésben álló egyik legkomorabb gondolata Heidegger filozófiájának. Olyan szűkös időt kellett ugyanis megélnie az embernek, melyben az elmenekült istenek már nem voltak, s az eljövendő pedig még nem érkezett el,³¹ s mindez szerinte egy elhibázott metafizikának a következménye!

2.4. A heideggeri lehetséges fordulópont a létfelejtésben

Nem áll meg azonban ezen a ponton a heideggeri léttörténet felvázolása. Heidegger ugyanis úgy látja, hogy a metafizika uralma tulajdonképpen a leg-szélsőségesebb alakját vette fel magára a technikában. A 20. század technikai civilizáltsága tehát a létfeledés által meghatározott metafizikának az eredménye. Az a gondolkodásmód, amely mindent fogalmakban rögzít, megállapít és lefoglal a maga számára, odavezetett, hogy az európai ember egy a technika által teljesen átalakított környezetben találja magát. Innentől fogva azonban, mivel ez egy olyan alakja a megjelenítő gondolkodásnak, amit már nem lehet intenzívebbé tenni vagy tovább fokozni, lehetőség nyílik arra, hogy „a metafizika a nem gondoltra gondoljon”. Az emberi gondolkodás ugyanis visszatérhetne a metafizika uralmának legyőzésében, illetve a metafizika önlegyőzésében oda, ahonnan gyökerezik és ahonnan ered. Itt az embernek olyan figyelmet kellene ápolnia magában, amely a léthez, s annak vigaszához közeledne.

29 Vö. HEIDEGGER, M., „Brief über den Humanismus 99”, GA IX, 349. (Idézi: WELTE, B., „Bemerkungen zum Seinsbegriff Heideggers”, in WELTE, Denken in Begegnung mit den Denkern II, 120–126, 125.)

30 „Das Wort 'Gott ist tot' bedeutet: die übersinnliche Welt ist ohne wirkende Kraft”. Az idézet Heideggertől, amikor Nietzsche-t elemzi. Vö. HEIDEGGER, M., „Nietzsches Wort 'Gott ist tot'” in Holzwege 200, GA V, 217. (Idézi: WELTE, „Bemerkungen zum Seinsbegriff Heideggers”, 120–126, 125.)

31 Vö. WELTE, B., „Bemerkungen zum Seinsbegriff”, 126.

3. Welte a létfelejtést illető kritikai megjegyzése

Ahogy eddig érzékeltük, Welte egészen átadja magát Martin Heidegger gondolatvilágának. Rögtön tisztázta, hogy a Heideggert érő vádak elkapkodottak, azt is Heidegger mentségére említette, hogy a kérdések kérdése mentén nem lenne szabad magabiztos választ adni. Heideggert tehát egyszerű analitikus tekintettel kíséri, azonban a létfelejtés heideggeri koncepcióját nem hagyja szó és kritika nélkül. Szerinte ugyanis a kereszténység gondolatvilágában az *Isten* és a *lét* fogalmak éppen ezt a létfeledettséget cáfolják. Egészen pontosan Aquinói Szent Tamás metafizikájára hivatkozik, s e hivatkozásában kérdezi meg, vajon ez a metafizika is beletartozik-e a létfelejtés sorsszerűségébe. A kérdést továbbá egy másik módon is megfogalmazza: Ha Heideggernek igaza van abban, hogy a metafizika önmegtagadása, önlegyőzése (*Überwindung der Metaphysik*) lehetséges a mai kor gondolkodója számára, akkor a tamási metafizikában vannak-e olyan mozzanatok, amelyek ezen önlegyőzés által a kezdetekhez való visszafordulást elősegítik?

3.1. Szent Tamás és Eckhart Mester a léttel, Istennel, a semmivel szemben

Ha Aquinói Szent Tamás metafizikáját olvassuk, akkor abban a létező tűnik elsődlegesnek, hiszen pl. az emberi megismerésben a szellemi lélek azt fogja fel legelőször, ami a leginkább ismert számára, s ami minden fogalmat magában hord, azaz a létezőt.³² Ennek ellenére azonban a 13. századi gondolkodó azt is hangsúlyozza, hogy a létezők esetében el kell különíteni a lét aktusát is, hiszen más a dolog, amiről szó van, és más az az aktus, az a cselekvés, az a létaktus, ami e konkrét létezőt megilleti.³³ A lét tehát az, ami egy konkrét létezőhöz járulva annak létét képezi. Itt a különbség, a differencia a létező és annak léte között áll fenn első ránézésre. (Tehát ezen a ponton még nem a heideggeri értelemben vett, a létező és a lét közötti különbségről van szó!) Innentől azonban tesz még egy további lépést Aquinói metafizikája. A létaktus ugyanis, amennyiben minden létezőnek a létehez hozzájárul, nem felettivé válik. Mivel a létaktus, a lenni (*esse*) a létezők minden különleges módját átfogja, így olyan lét, amely semmilyen meghatározó *modus*-t nem hord magán, tehát a létaktus létet mindenféle meghatározott *modus* nélkül

32 „Illud quod primo intellectus concipit quasi notissimum, et in quo omnes conceptiones resolvit, est ens”. AQUINÓI SZENT TAMÁS, *De veritate* I, 1

33 „Distinguitur actus essendi ab eo, cui actus ille convenit”.

jelöli! A létező léte Aquinói szerint az eddigiekben tárgyaltak keretén belül a következő módokon jelenik meg. Egyrészt Tamás szerint a lét minden dolog valósága.³⁴ Másodsorban az emberi gondolkodásban, az emberi gondolkodó lelken keresztül úgy jelenik meg, mint ami minden dolog közöse, s így az *ens commune* megnevezést nyeri el.³⁵ Welte szerint továbbá harmadrészt azzal kapcsolatban jelenik meg az *esse* a tamási gondolkodásban, hogy ezen keresztül nyer kifejezést az *ipsum esse subsistens*. Ez pedig már nem egy létező konkrét létét fedi le, nem is azt a létet, ami minden létezőben közös, hanem ez az a létezés, ez az a létaktus, ez az a lét, amely önmagában megáll, amely önmagát hordja, amely így semmiféle modalitás által nincs lehatárolva vagy meghatározva. Természetesen ezen metafizikai fogalom alatt Tamás azt érti, amit más összefüggésben filozófiája Istennek nevez.³⁶ A tamási filozófia ezeket a fogalmakat aztán árnyalja és egybeköti, hiszen Isten az, akinek lényege a saját léte,³⁷ továbbá Isten olyan, aki mindenféle nemnek és létmódnak felette áll.³⁸ (Létmódon, nem azt értjük, hogy valamiről, a létezőkről kijelentések fogalmazhatóak meg, s ezen megfogalmazások csoportjai adják a létezők elkülönülő fajait, neveit, kategóriáit vagy módusait.)

Szent Tamás ezen gondolatai azért kerülnek Welte írásaiban felidézésre, mert ezen gondolatok tükrében a heideggeri létfelejtés abszolutizálása a metafizika történetét illetően jogtalanoknak tűnik. Igaz, hogy a skolasztika a létet magát Istennel azonosítja, azonban ennek az azonosításnak a megtörténte után Tamás rögtön kijelenti, hogy tulajdonképpen egyáltalán nem tudjuk megmondani, hogy Isten mi is pontosan, hiszen mivel a léttel azonosítatik, így sem kategóriák, sem nembeli megnevezések nem illeszthetők rá.³⁹ Ez azt jelenti, hogy ámbár a skolasztikus hagyomány is egyfolytában a dolgok, a létezők pontos definíciójára utal, azonban mindig a tudatában van annak, hogy Istent illetően nem élhetünk a fogalmak rögzítő, körülíró képességével.

Welte azon tézise, amely szerint a létfelejtéssel a kereszténység gondolatvilágát nem jellemezhetjük, azáltal kerül még alátámasztásra, hogy egy Tamás-

34 Vö. AQUINÓI SZENT TAMÁS, I, q 4, a 1, ad 3. („Ipsum esse est actualitas omnium rerum”).

35 Aquinói Szent Tamás szerint, ha a lét tulajdonságait, legáltalánosabb jegyeit keressük (mint pl. a transzcendentális tulajdonságokat), akkor ezt nem tehetjük meg anélkül, hogy ne fordulnánk az emberi lélek felé, amely képes minden létezővel egybe esni. „anima [...] quod natum est convenire ad omni ente”. AQUINÓI SZENT TAMÁS, *De Veritate*, I, 1.

36 WELTE, „Thomas von Aquin”, 300.

37 „Deus est sua essentia, est suum esse. Dei essentia est suum esse.” *ST*, I, q 3, a 4.

38 „...quod Deus non sit in aliquo genere”. *ST*, I, q 3, a 5.

39 *ST*, I, q 3.: „De Deo scire non possumus quid sit”.

hoz mérten még markánsabb gondolkodót is felidézzen Eckhart Mester személyében. Eckhart tanításában ugyanis kibontakozott Welte szerint az, ami Tamás keresztény bölcseletében a „metafizika önlegyőzésének szunnyadó lehetősége volt”.⁴⁰ Eckhart ugyanis több helyen azt hangsúlyozza, hogy ami nem egy konkrét létmódban jelenik meg, ami nem enged magát illetően semmiféle fogalmilag pontosan rögzített kijelentést, az előtt a gondolkodásnak csendben kell megállnia, sőt egyenesen semmivé kell válnia. A legnagyobb tehát mint csend és mint pusztá válik csak megtapasztatná az ember számára. Ezért írja a domonkos misztikus, hogy „csak akik a semmihez hasonlóak, csak azok hasonlítanak Istenre. Isten lényege a semmivel azonos. Abban sem kép, sem alak sincs!”⁴¹ Természetesen tisztában van azzal Bernhard Welte, hogy Tamásnak és leginkább Eckhartnak ezen gondolatai egyáltalán nem alkottak iskolát, sőt az utóbbi szerző sokat szenvedett félreértések és meg nem értések okán.⁴² Ennek ellenére gondolatai és azok következményei igenis tovább éltek, még ha csak kisebb vagy rejtett körökre jellemzően is. Nyugtalanító kivételes gondolatokként kísérték az európai gondolkodást, s időnként felszínre kerültek olyan gondolkodóknál, mint Cusanus vagy Hegel és mint Heidegger.⁴³

40 „Was in der Metaphysik des Thomas aber die schlummernde Möglichkeit der Überwindung der Metaphysik war, dies ist bald nach Thomas in Meister Eckhart zu einer kurzen und grossartigen Entfaltung gekommen. Eckhart knüpft ausdrücklich an den Gedanken ‘Deus non est in genere’, wie an viele andere Gedanken des Thomas von Aquin an. Er bildete daraus seine Gedanken von der Abgeschlossenheit: Was nicht in einer Weise des Seins und des Aussagens steht: vor dem muss alles Aussagen, aller Begriff, alle Feststellungen fallen, vor dem muss das Denken stille stehen und wie nichts werden. [...] Der Höchste wird als Schweigen, als Nichts, als Wüste erfahren.” WELTE, „Thomas von Aquin”, 305.

41 Eckhart Iusti vivent in aeternum művét idézi Welte. (WELTE, „Thomas von Aquin”, 305.)

42 Egész merészen azt írja Welte, hogy az avignoni pápai udvarban az Eckhart elleni, tételei elleni per tekinthető bizonyos szempontból a lét ellen folytatott pernek is, amikor is a lét saját sorsszerűségének akart mérészen elébevágni, de azt nem tehette. Vö. WELTE, „Thomas von Aquin”, 306.

43 Egy másik írásában Welte Areopagita Dénest is felidézi a következő mondaton keresztül: „Er ist nicht seiend, weil jenseits aller Seiendheit”. Eckhart Mester esetében a 10. prédikációból emel ki részeket: „Sie dringt weiter auf den Grund und sucht weiter und erfasst Gott in seiner Einung und in seiner Einöde. Sie nimmt Gott in seiner Wüste und in seinem eigenem Grunde. [...] Wenn Gott weder Güte noch Sein noch Wahrheit noch eins ist, was ist er dann? Er ist gar nichts, er ist weder dies noch das.” Ebben a szöveggörnyezetben hivatkozik végül Keresztes Szent János misztikáján belül a „noche oscura” fogalomra is. Vö. WELTE, B., „Das Licht des Nichts. Von der Möglichkeit neuer religiöser Erfahrung (1979)”, in WELTE, B., *Zur Frage nach Gott, in Gesammelte Schriften*, Band III/3, Herder, Freiburg in Breisgau 2008, 115–116. „Religionsphilosophie” című szisztematikus művében pedig Nazianzi Szent Gergelyt idézi fel Welte: „Allnamiger, wie soll ich dich nennen, Du einzig Unnennbarer!” WELTE, B.,

3.2. Welte: Heidegger és a második mózesi törvény

Amikor Bernhard Welte Martin Heidegger 70. születésnapjához kapcsolódóan fogalmaz meg egy rövid írást, akkor Heidegger Istenről való hallgatagságát „a legnagyobb fokú óvatossággal és elővigyázatossággal” magyarázza. Szerinte észre kellene vennünk, hogy hosszú ideje nem akadt olyan gondolkodó, aki annyira komolyan vette volna a második mózesi törvényt, mint ő. Istenről nem szabad faragott képet készíteni, s ez a parancs nyilvánvalóan vonatkozik az Istenről való gondolkodásunkra, a Róla való beszédünkre, beszédmódunkra is.⁴⁴ Ha Heideggerrel szemben sokan elkapkodottan nyilatkoztak, s láttak filozófiájában ateizmust a kortársak, akkor velük szemben Welte egészen más módon érzékeli és értékeli azt. A katolikus vallásfilozófus, aki éppen ugyanabban a németországi Messkirchben látott napvilágot pár év (17 év) eltéréssel mint aki a létfelejtés vádját emeli a nyugati filozófiával szemben, úgy véli, hogy Heidegger művei esélyt adhatnak arra, hogy annak az előkészületnek legyenek mozzanatai, amelynek kibontakozása az, hogy a Kimondhatatlan újabb, a kezdetiség tisztaságával jellemezhető módon, s Isten pedig istenségében nyilvánul meg. Mi pedig, keresztények, ámbár a hit kegyelme által birtokoljuk istenismeretünket, nem tehetjük meg, hogy önmagunkat az istenismeretnek magabiztos és gondolatnélküli, gondolkodásnélküli boldog birtokosokaiként azonosítsuk be. A kereszténységünknek részét kell hogy alkossa az is, hogy történelmünket, az abban felmerült szent szavak és a keresztény életformák örökségét és minden hozadékát felülvizsgáljuk.⁴⁵ A felülvizsgálat helyes módszerében, a létről és az Istenről való beszédmódunkban pedig lehet minta számunkra a heideggeri óvatosság és elővigyázatosság is.

„Religionsphilosophie”, in WELTE, B., *Gesammelte Schriften*, Band III/1, Herder, Freiburg in Breisgau 2008, 186. Ezek a gondolkodók és gondolatok tehát egyáltalán nem engedik meg a heideggeri létfelejtés vádjának teljes általánosítását!

44 Hogy Heidegger filozófiája mennyire nagy hatást váltott ki az Istenről való filozofálás területén katolikus gondolkodók körében, azt nagyszerűen szemléltetik olyan írások, mint pl. FABRO, C., „Il problema di Dio nel pensiero di Heidegger”, in *Studi filosofici* (LXVII) 1954, 17–29; CORETH, E., „Auf der Spur entflohenen Götter? M. Heidegger und die Gottesfrage”, in *Wort und Wahrheit* (IX), Wien 1954, 107–125; SEWERTH, G., „Martin Heidegger und die Frage nach Gott”, in *Grundfragen der Philosophie in Horizont der Seins-differenz*, Düsseldorf 1963, 245–259.

45 Vö. WELTE, „Zu Martin Heideggers 70.”, 128–129.

MINCSIK Veronika

**1850 és 1950 között szentelt görögkatolikus papok
gyermekvállalási és keresztnévadási szokásai a
„Görögkatolikus papok történeti névtára”
alapján**

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Életkor a papszenteléskor; 3. Első és utolsó gyermek vállalása; 4. Kitekintés; 5. Gyermek születése közötti időszak; 6. Vállalt gyermeklétszám; 7. Kitekintés; 8. Keresztnevek vizsgálata; 8.1. Férfinevek; 8.2. Női nevek; 9. Történelmi és bibliai keresztnévek; 10. A papság „öröklése” apáról fiúra és az endogámia; 11. Befejezés.

VERONIKA MINCSIK: The Parenting and Naming Habits of Greek Catholic Priests Ordained between 1850 and 1950 on the basis of 'Görögkatolikus papok történeti névtára' (The Historical Catalogue of the Names of Greek Catholic Priests) by Tamás Végheő

The present study was written on the basis of Dr Tamás Végheő's compilation, Volume I of 'Görögkatolikus papok történeti névtára'. The author examines the parenting and naming habits of the Greek Catholic priests of the Eparchy of Hajdúdorog and the Apostolic Exarchate of Miskolc ordained in the period between 1850 and 1950. On the basis of the Catalogue, it is established at what age the priests were ordained, how old they were when their first and last children were born, at what intervals they would have additional children, how many children they had altogether, and what first names they would choose most typically. In addition, allusions are made to the 'transmission' of the priesthood from father to son and endogamy. Based on the statistics and the corresponding figures, it is concluded that, according to the Historical Catalogue of Names, the average Greek Catholic priest's family must have looked like the following at the turn of the century: The father was ordained at the age of 25, and his first child was born within 1 or 2 years from the ordination. Altogether, he would have 4 children, coming after one another at an interval of 2 or 3 years, with the last child born somewhat later. The age difference between his first born and youngest child was 10 years, and he would have his last child at the age of 36. The male children would be called István and Sándor, and the female children would receive the first names Mária and Ilona. It also seems likely that one male and one female child would be named after their parents.

I. Bevezetés

2015 augusztusában jelent meg Véghseő Tamás összeállítása, a *Görögkatolikus papok történeti névtárának* első kötete, mely a Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus felszentelt papjait és azoknak az adatait tartalmazza 1850 és 1950 között.

A 465 felszentelt pap adatain belül megtalálhatjuk – ahol rendelkezésre áll az adat – a születési helyet és pontos időt, a teológiai tanulmányok helyszínét és időpontját, a papszentelés helyét és idejét, a felszentelő püspök nevét, továbbá az állomáshelyeket, ahol papként szolgált, a nyugdíjazás dátumát, a halál helyét és idejét. Mindezek után a könyv feltünteti a feleség nevét és halálozási dátumát, és a gyermekeik nevét és születési idejét is. Több helyen fényképeket is láthatunk a műben.

Bár eddig is jelentek meg sematizmusok, mégis, a felszentelt görögkatolikus papokról ez a kiadvány tartalmazza a legtöbb adatot, hiszen mindeztáig nem volt olyan adatbázis, ahol például a papok gyermekeinek neve és születési ideje is fel lett volna tüntetve, továbbá – ahogy Véghseő Tamás is írta a bevezetőjében – az egyházmegyei sematizmusok „értelemszerűen a megjelenési év aktuális helyzetéről adnak felvilágosítást”.¹

A *Görögkatolikus papok történeti névtárának* megjelenése adott ihletet ahhoz, hogy megvizsgáljam „ezen sajátos társadalmi réteg”² gyermekvállalási és keresztnévadási szokásait.

Sajnos, már sok adat – főként a régebbi időkből – elveszett és feledésbe merült, több papnál kellett kimondani, hogy a papok gyermekeinek neve nem ismert, vagy a gyermekek névsora nem teljes, és sok helyen az utódok születési ideje is hiányos. Mindennek ellenére megközelítőleg optimális eredményeket kapunk, ha a meglévő adatokból megvizsgáljuk ebben az időszakban a görögkatolikus papok és papnék vállalt gyermeklétszámát, a gyermekek közötti korkülönbségeket, a választott keresztnéveket stb.

Tanulmányom 7 fő kérdés alapján épül fel:

1. Hány éves korukban szentelődtek a papok?
2. Hány éves korukban vállalták első és utolsó gyermeküket?
3. Milyen időközönként vállalták újabb gyermekeiket?

1 Véghseő, T. (szerk.), *Görögkatolikus papok történeti névtára. 1. kötet: A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai*, (Collectanea Athanasiana, V. Varia, vol. 1.), Nyíregyháza 2015, 9.

2 Uo.

4. Hány gyermeket vállaltak összesen?
5. Milyen keresztnéveket választottak leggyakrabban gyermekeiknek (szülőkről elnevezés, dupla és többes keresztnévek)?
6. Milyen történelmi és bibliai nevekkal találkozhatunk?
7. A papság „öröklése” apáról fiúra és az endogámia

Elöljáróban nézzük meg a felszentelt görögkatolikus papok adatait számszerűsítve:

1850 és 1950 között

felszentelt papok száma összesen: 465

nőtlenül felszentelt pap: 40

szerzetes: 27

gyermekeikről nincs adat: 67

csak az „ismert” gyermekeiket feltüntető 33

nős, de gyermektelen: 20

pap vagy papné korai halála (mely befolyásolta a gyermekvállalást): 24

2. Életkor a papszenteléskor

A görögkatolikus papok házasságkötését és gyermekvállalását befolyásolja a tanulmányok befejezése és a papszentelés. Fontos megjegyezni, hogy a görögkatolikusoknál nem „papi nősülésről”, hanem „nős papságról” beszélünk.³ Emiatt napjainkban is többször előfordul, hogy egy tanulmányvégzett papnövendék – aki még nem nősült meg –, nem kéri pappá szentelését, hanem halasztást kér.

Mindemellett azonban Véghseő Tamás arra is felhívja a figyelmet, hogy „a 19. században, de még a 20. század első évtizedeiben is gyakori jelenség volt, hogy a tanulmányvégzett és frissen nősült papnövendék hosszabb ideig vá-

3 „A keleti és nyugati kereszténység érintkezési határvonalán kialakult görög katolikus egyház dogmatikailag a római katolikus egyházzal megegyező tanokat vall. Rítusa és egyházjogrendszerének egyes elemei viszont a görögkeleti (ortodox) egyházzal való együttélésére vezethető vissza. Ennek következtében van lehetőségük a katolikus egyházon belül a görög katolikus papoknak a nősülésre.” TELENKÓ, B. M., „A görög katolikus papi dinasztiák kérdéséhez”, in *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8., Kolozsvár 2000, 181–194. – „A Keleti Egyházban évszázados hagyomány a szabad választás. A szentelés előtt megnősülhet, családot alapíthat, és végzi becsülettel a papi munkát. Ez a gyakorlat több mint 1500 éves. Paphnutius volt ennek a szabad választásnak nagy védelmezője. Már a Niceai Zsinaton 325-ben védte a papi nősülést.” KISFALUSI, J., „*Nem ti választottatok engem...*” (magánkiadás), [Viszló] 1996, 79.

rakozni kényszerült, mivel nem volt hely, ahová disponálhatták volna őket. Legtöbbször pappá szentelve várakoztak apjuk vagy apósuk parókiáján.” Feltevése szerint, ha nem volt ilyen lehetőség, akkor a szentelés is csúszott.⁴

A *Keleti Egyházak Kánonjogainak kódexe* kimondja, hogy a szentelendő papnak a 24 életévét be kell töltenie a szenteléshez,⁵ „csak kivételes engedéllyel lehet korábban szentelődni”.⁶ Ez korábban, és római katolikusoknál is a 24, illetve a 25 év volt az 1917-es kódex alapján,⁷ s így maradt 1983 után is.⁸

Napjainkban – ideális esetben – a kispapok többnyire a szemináriumi évek alatt már megkezdik az udvarlást, és mire befejezik tanulmányaikat (ami 7 év, tehát minimum 25 évesek), kapcsolatuk megéri a házasságra, így a júniusi tanévzárás után, a nyáron megtartott esküvő után még ugyanazon a nyáron először diakónussá, majd pappá is szentelődnék. Tehát a nyári házasságkötés után következhet a gyermekvállalás is, ami azt jelenti, hogy a házasságkötés és papszentelés utáni naptári évben nagy valószínűséggel megszületik az első gyermek.

A következő diagram azt mutatja be, hogy a történeti névtárban szereplő, 1850 és 1950 között élt a görögkatolikus papok hány éves korukban szentelődtek. Látható, hogy a legtöbb pap 23 és 27 éves kora között szentelődött fel, ezen belül a 24–25 éves korosztály a leggyakoribb, és csak elvétve találkozhattunk olyannal, aki 22 év alatt szentelődik (a 20–21 évesen felszenteltek mind az 1800-as évek végén szentelődtek fel), és ettől többen ugyan, de viszonylag kevesen vannak azok is, akiket 30 éves kor felett szenteltek fel (ez pedig a vizsgált száz évnek inkább a második felében fordult elő többször).

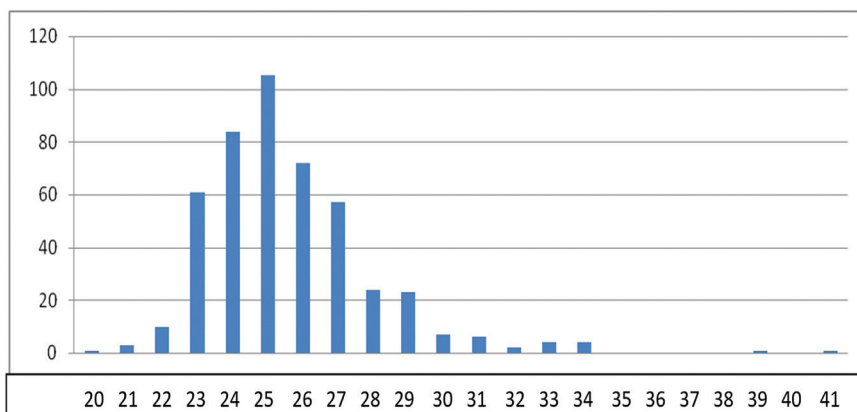
4 Dr. Véghseő Tamás szíves közlése

5 759. kán. 1. §. „A diakonátushoz előírt életkor a betöltött huszadik életév, az áldozópapsághoz a betöltött huszonnegyedik, fenntartva az adott sajátjogú egyház idősebb életkort megkövetelő részleges jogát”. *A keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve*, (Collectanea Athanasiana, II. Textus/Fontes, vol. 1.), Nyíregyháza 2011, 195.

6 Dr. Ivancsó István szíves közlése

7 Can. 975. „Subdiaconatus ne conferatur ante annum vicesimum primam completum; diaconatus ante vicesimum secundum completum; presbyteratus ante vicesimum quartum completum.” – A *CIC* 1917 nem új jogalkotás, hanem „az addig érvényes jog új módon való elrendezése”. ERDŐ P., *Egyházjog*, Budapest 2003, 74. Tehát az általunk vizsgált időszakban ennek tartalmát vehetjük figyelembe.

8 1031. kán. – 1. §. „Az áldozópapságot csakis azoknak adják fel, akik huszonötödik életévüket betöltötték, és kellő érettséggel rendelkeznek”. ERDŐ P. (szerk.), *Codex Iuris Canonici – Az Egyházi Törvénykönyv. Hivatalos latin szöveg magyar fordítással és magyarázattal*, Budapest 2015, 534–535.

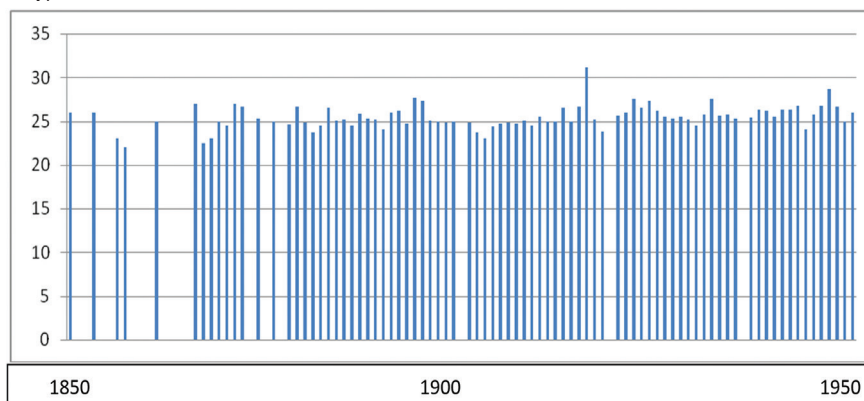
A legfiatalabb korban felszentelt papok a következők:

20 évesen Sándor István (1847–1916), pappá szentelték 1867-ben;
 21 évesen Bokor András (1869–1924), pappá szentelték 1890-ben;
 21 évesen Sándor János (1863–?), pappá szentelték 1884-ben;
 21 évesen Solnay Dénes (1853–1914), pappá szentelték 1874-ben;
 illetve 10 papot 22 évesen szenteltek fel.

A legidősebb korban felszenteltek:

41 évesen Pásztor János (1875–1923), pappá szentelték 1916-ban;
 39 évesen Krivonyák Mihály (1885–1947), pappá szentelték 1924-ben;
 34 évesen Balogh Szilárd (1861–1916), pappá szentelték 1895-ben;
 34 évesen Boér Sándor (1860–1937), pappá szentelték 1894-ben;
 34 évesen Révész Dezső (1897–1961), pappá szentelték 1931-ben;
 34 évesen Gulyássy Emil (1888–1956), pappá szentelték 1922-ben.

A következő diagram bemutatja 1850 és 1950 között a felszentelt papok átlagéletkorát, évenkénti lebontásban:

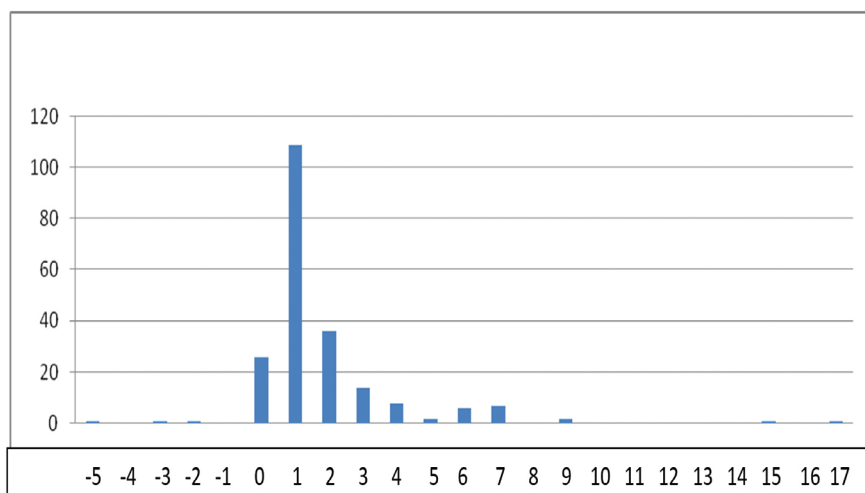
Láthatjuk, hogy a száz év leforgása alatt a szentelési átlagéletkor nem sokat változott, és talán azt figyelhetjük meg, hogy a vizsgált időszak első felében többször voltak fiatalabb korban felszentelt papok, és többször ment 25 év alá a mutató, míg a második felében kicsit megnőtt a szentelési átlagéletkor, és többször ment 25 év felé a diagram mutatója.

3. Első és utolsó gyermek vállalása

Mint a bevezetésben is olvashattuk, az 1850 és 1950 között 465 felszentelt pap közül 40 papot nőtlenül szenteltek fel, 27-en pedig szerzetespapok voltak. 20 családban nem született gyermek, 67 papnál pedig nincs adat arról, hogy hány gyermeke volt. Mindezen felül 33 olyan család van, ahol csak az ún. „ismert gyermekek” vannak feltüntetve, így amikor azt szeretnénk megvizsgálni, hogy a görögkatolikus papok és papnék mikor vállalták az első gyermeküket, a maradék 278 családból is csak azokat a családokat tudjuk figyelembe venni, ahol nemcsak hogy minden gyermek, de minden gyermek születési dátuma ismert, azaz összesen 215 családnál.

Három olyan család van, ahol már a papszentelés előtt gyermek született: Papp Antal, szentelték 1866-ban, első gyermeke pedig 1864-ben született; Takács Péter, szentelték 1879-ben, első gyermeke 1876-ban született; Gyulai János, szentelték 1937-ben, első gyermeke 1932-ben született.

Attól függetlenül, hogy ez gyakorlatilag megengedett, mégis ritkának mondható.

A szentelés évében 26 papnak született gyermeke, és a leggyakoribb (109 esetben) az, amikor a szentelés utáni évben született a papok első gyermeke. Az előbbi diagramon azt láthatjuk, hogy a papszentelés évéhez képest hány év múlva vállalták az első gyermeküket a névtárban szereplő görögkatolikus papi házaspárok.

Arra a kérdésre viszont, hogy hány éves korukban vállalják az utolsó gyermeküket,⁹ szintén csak úgy tudunk optimálisan válaszolni, ha ismét csak azokat a családokat vesszük figyelembe, ahol minden született gyermek, és azoknak a születési dátuma is ismert, továbbá, ha nem vesszük figyelembe azokat a családokat, ahol valamelyik házastárs korai halála megakadályozta a további gyermekek megszületését.

4. Kitekintés

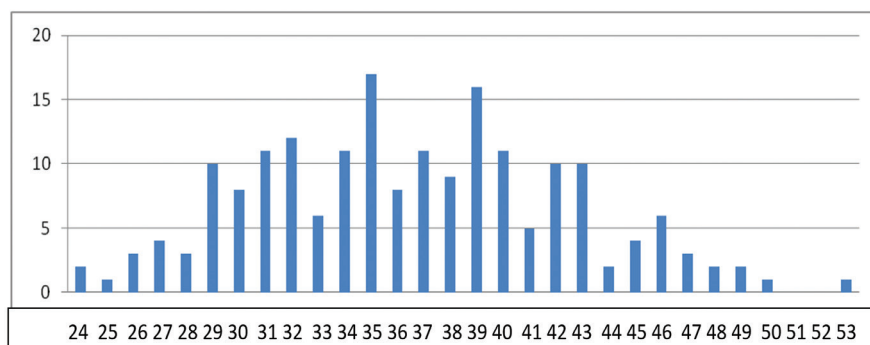
Bár a vizsgált időszak elején több helyen nincs adatunk arról, hogy a pap felesége mikor hunyt el, a meglévő adatok szerint 25 olyan családdal találkozhatunk, ahol vagy a férj, vagy a feleség idő előtt, fiatalon elhunyt, és ez a korai halál meghatározta a gyermekvállalást.

Három esetben az utolsó gyermek születése évében meghal az anya (Puskás Lajos, Tamás János, Rákóczy Ferenc). Hat esetben az utolsó gyermek születése utáni évben meghal a feleség (Jaczkovics Mihály, Bighián Sándor, Tatár Vazul, Orosz János, Fodor István, Kobulinczky László), és egy esetben a gyermek születése utáni évben halálozik el a férj (Gulyás Ágoston). Kettő esetben az utolsó gyermek születése után 2 évvel hal meg az anya, (Volosin János, Damjanovich Ágoston), egy esetben 2 éves árvát hagy itt az apa (Groholy Jenő), három esetben 3 éves árva marad (Kiss Andor, Legeza Sándor, Rogoz György), kettő esetben 4 éves árva (Véghseő István, Fekete Lajos), kettő esetben 5 éves (Szakál János, Tasiedán István), egy esetben pedig 6 éves árva (Sereghy Pál) marad. Mindezen felül három esetben a pap a pappá szentelése után 4 évvel meghal (Szarka András, Gajdos Mihály, Holló Ferenc), egy esetben pedig a feleség hal meg 2 évvel a férje pappá szentelése után (Szteczkovics Miklós).

9 Itt azt is figyelembe kell venni, hogy ha valahol, akkor a görögkatolikus papcsaládokban különösképpen Isten áldásaként fogták és fogják fel a gyermekáldást. Tehát a „késői” gyermek is ennek a mentalitásnak „tudható be”. Ha a szülők már nem is számítottak újabb gyermekekre, de érkezett, elfogadták. – Dr. Ivancsó István szíves közlése.

Mindezt figyelembe véve 189 családot vehetünk számításba, ahol megvizsgálható, hogy a papok hány éves korukban vállalták utolsó gyermeküket. Így azt az eredményt kapjuk, hogy legtöbb esetben 29 és 43 éves kor közé esik az utolsó gyermek vállalása, de ezen túl is előfordult, sőt, akár 53 éves korig is kitolódhatott.

Az adatok összességét tekintve a névtár alapján az átlagéletkor az utolsó gyermek születésére: 36,5 év.

(Azonban meg kell jegyezni, hogy annak a 3 papnak, akik 24, illetve 25 évesen vállalták „utolsó” gyermeküket, valójában csak 1 gyermekük született.)

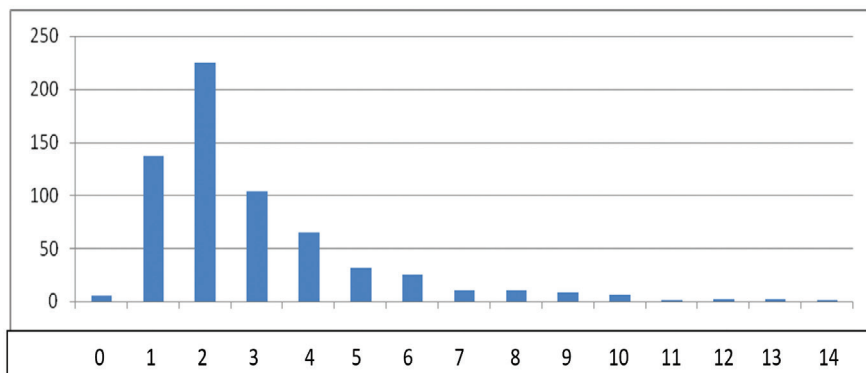
5. Gyermekek születése közötti időszak

Azoknál a többgyermekes papcsaládoknál, ahol minden megszületett gyermek fel van tüntetve, és minden egyes gyermek születési dátuma ismert (összesen 189 családnál), megvizsgálható, hogy a papcsaládokban milyen időközönként születtek a gyermekek.

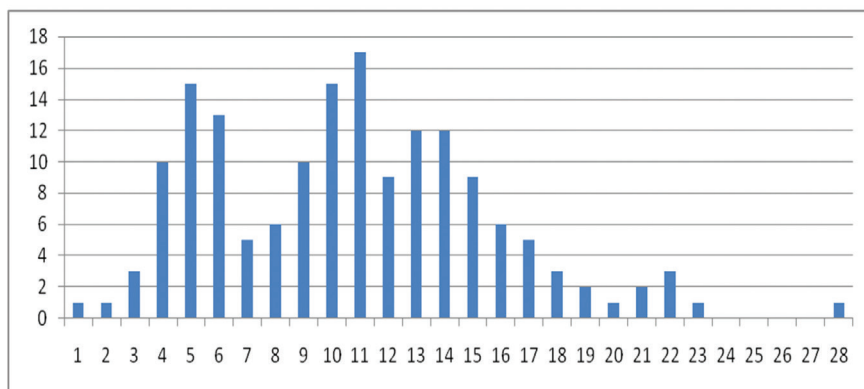
Az egymás után született gyermekek közötti korkülönbség átlaga a névtárban szereplő adatokat tekintve száz év alatt 2,88.

A következő diagramon látszik, hogy legtöbb esetben (225-ször) 2 év korkülönbség van a két egymás után születő gyermek között, majd 1 év (137-szer), majd 3 év (105-ször), és ezután ahogy nő a korkülönbség, úgy csökken annak az előfordulási száma (4 év: 65-ször, 5 év: 31-szer, 6 év: 25-ször, 7 év: 10-szer, 8 év: 10-szer, 9 év: 8-szor, 10 év: 6-szor, valamint 2-szer

12 és 13 év, 1-szer pedig 11 és 14 év). 5 alkalommal *ugyanazon évben* született két testvér, ami jelenthet ikreket is, vagy mint például Bubnó Lászlónál, Ágnes és László fia is 1948-ban született, de az egyikük az év elején, a másikuk pedig az év végén.

Mindezen kívül érdekes megnézni azt is, hogy hány év a korkülönbség az elsőszülött gyermek és az utolsó gyermek között. (Itt csak a 3, vagy annál több gyermekes családokat vesszük figyelembe, ami összesen 162 családot jelent). A diagramon vízszintesen látható a korkülönbség, függőlegesen pedig az, hogy hány családnál fordul elő.

Ha kiszámoljuk, hogy átlagosan hány év a korkülönbség az elsőszülött és az utolsóként megszületett gyermek között, akkor az eredmény: 10,7.

1-2 év korkülönbség csak azért lehetséges a háromgyermekes családoknál, mert ezen családokban ugyanabban az évben született egy-egy gyermek. Mint láthatjuk, nem olyan ritka az a családtípus, ahol az elsőszülött gyermek (vagy gyermekek) már szinte, vagy teljesen felnőttek, és a szülők még az után is vállaltak további gyermeket vagy gyermekeket. Pl. az 1866-ban szentelt Papp Antal és felesége, Karczub Klementia első gyermeke 1864-ben született, de meghalt, és 1867-ben született a később szintén pappá szentelt Antal fiuk. Utolsó, tizenhatodik gyermekük születési éve 1892, tehát mikor Antal 25 éves volt, még kisöccse született. A pappá szenteléskor 1 éves volt Miklós nevű öccse. Az 1939-ben szentelt Krenyiczky István Ágnes és Éva nevű lányai között 23 év a korkülönbség, és 22 év a az 1896-ban szentelt Csopey Gábor és az 1897-ben szentelt Papp János legidősebb és legfiatalabb gyermekei között. Továbbá 21 éves volt az 1920-ban szentelt Bubnó Andor legidősebb fia, amikor György öccse megszületett. Mindezen túl egy családban 20 év, két családban 19 év, további négy családban 18 év, három családban 17 év és négy családban 16 év a korkülönbség a legidősebb és a legfiatalabb gyermek között.

Ezenkívül egy érdekesség figyelhető meg, mégpedig hogy arányában sok, mintegy 40 családnál a gyermekek 1–4 év korkülönbséggel születnek egymás után, majd az utolsó gyermek ettől egy kicsit, vagy jóval később, 6–14 év elteltével születik.

Először illet az 1887-ben szentelt Bisztrán Viktor atyánál láthatunk, kinek gyermekei születési évei: 1888, 1889, 1891, 1894, 1896, 1906 – tehát 1-2-3-2-10 év a gyermekek közötti korkülönbség –, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy az előtte szentelt papoknál ez nem volt jellemző. Ugyanis minél régebbre megyünk vissza az időben, egyrészt annál kevesebb felszentelt pap volt az egyházmegyében, másrészt pedig egyre kevésbé állnak rendelkezésünkre a megfelelő adatok (gyermekek száma, születési idejük). További példa lehet még az 1920-ban szentelt Bubnó Andor, akinek gyermekei 1921, 1922, 1925, 1929, 1942-ben (1-3-4-13 évente) születtek, az 1928-ban szentelt Görögh Péter, akinek gyermekei 1930, 1932, 1934, 1936, 1947-ben, (2-2-2-11 évenként) születtek, az 1938-ban szentelt Kricsfalussy Ferenc, akinek gyermekei 1941, 1942, 1944, 1947, 1957-ben születtek (1-2-3-10 évenként), vagy az 1942-ben szentelt Molnár Antal, akinek gyermekei 1943, 1945, 1948, 1949, 1952, 1954, 1962-ben (2-3-1-3-2-8 évenként) születtek.

6. Vállalt gyermeklétszám

A vállalt gyermeklétszámot csak azoknál a családoknál tudjuk megvizsgálni, ahol minden gyermek ismert, hiszen mint láthattuk, 33 olyan család van, ahol csak az úgynevezett „ismert gyermekek” vannak feltüntetve, tehát valószínűleg született több is, csak nem tudunk róla, így nem tudjuk pontosan hány gyermeket vállaltak. Ezen felül 24 olyan család is van, ahol a pap és/vagy a papné halálozási dátuma arra mutat, hogy az utolsó gyermek születése után nemsokára elhunyt, tehát ha akartak volna még, akkor sem születhetett volna több gyermekük, így ezért ebből a szempontból ők sem vizsgálhatóak. 20 családban nem született gyermek, amit valószínűleg egészségügyi probléma okozhatott. Tehát, ha valóban és optimálisan a *vállalt* gyermeklétszámot szeretnénk kutatni, akkor az imént felsorolt papcsaládokat kihagyva, a maradék 254 családot vesszük számításba. Még így is felmerül a kérdés, hogy mekkora lehetett a gyermekhalandóság.

7. Kitekintés

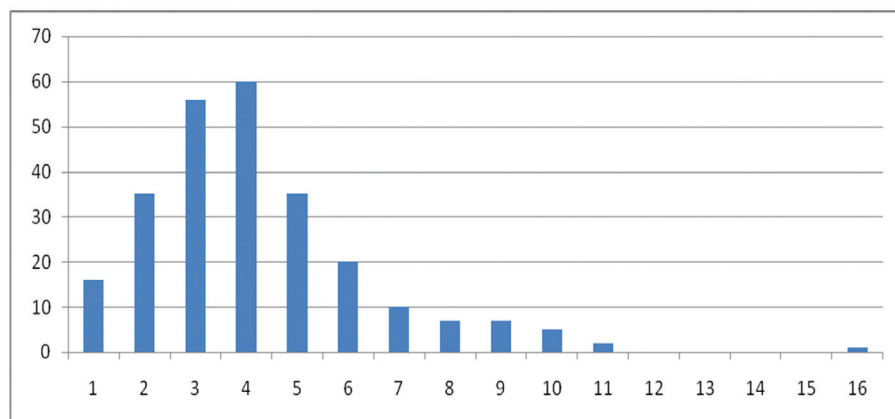
A papcsaládokon belüli gyermekhalandóságot csak ott tudjuk kimutatni, ahol azt látjuk, hogy ugyanazt a keresztnévet kapta egy későbbi gyermek, mint amilyen keresztnévű gyermek már született előtte. Ilyen esetekben feltételezzük, hogy az első gyermek halála után kapta meg a nevét egy későbbi születésű testvére. 8 családnál lehet ilyet észrevenni. Például Papp Antalnak (szentelték 1866-ban) és feleségének, Karczub Klementinának 16 gyermekük született, de 1864-ben és 1879-ben is született Ágoston nevű gyermekük, 1884-ben és 1885-ben is született Anna Amália nevű gyermekük, és 1878-ban és 1886-ban is született Mária nevű gyermekük; vagy: 1902-ben szentelt Bobák János és Chanáth Teodóra 10 gyermeke közül az első kettő, 1904-ben és 1906-ban, mindkétszer a Miklós keresztnévet kapta; további példa az 1950-ben szentelt Ivancsó Tibor és Hódi Mária Magdolna, akiknek a 7 gyermeke közül az első és a negyedik, azaz az első két leány neve 1951-ben és 1954-ben egyaránt Magdolna.¹⁰

¹⁰ Az első Magdolna 1 napos korában meghalt; így kapta a család következő leánygyermeke is a Magdolna nevet. – Anyakönyvi adatok igazolják, hogy nem volt ritka az, hogy két meghalt gyermek után harmadszor is adták a szülők ugyanazt a nevet a gyermeküknek. Sőt – az eddigi kutatások alapján – egy olyan eset is előfordult, hogy negyedszer adták ugyanazt a nevet a szülők az újszülött gyermeküknek. – Dr. Ivancsó István szíves közlése.

Véghseő Tamás azonban azt is megjegyzi, hogy „nagyon sok esetben a családi emlékezet sem őrizte meg a csecsemőkorban elhunyt gyermekek emlékét”. A könyv írásakor az adatok után anyakönyvekben kutatva előfordult, hogy ő volt az, aki az adott családot tájékoztatta az addig ismeretlen gyermekekről. De, mivel a könyvben feltüntetett adatoknak csak kisebb része származik közvetlenül anyakönyvekből, ezért valószínű, hogy a gyermekkorban meghaltak száma jóval nagyobb volt, mint amennyit a könyvben találunk.¹¹

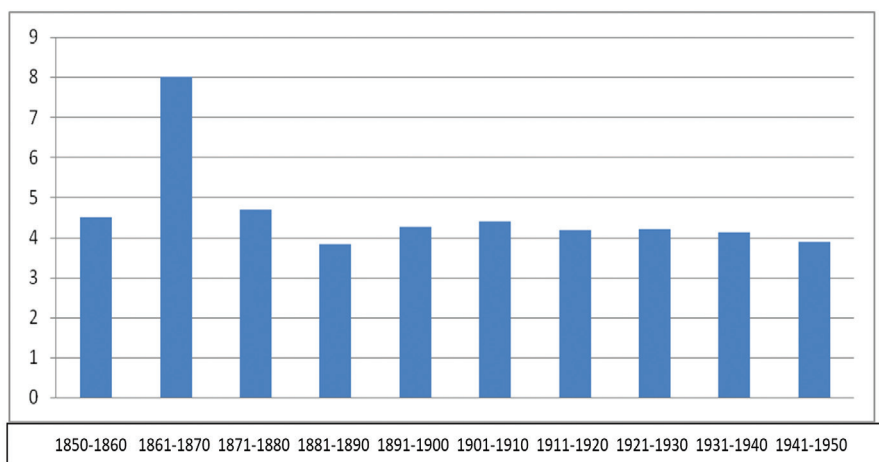
Mindennek fényében a vállalt gyermeklétszám a névtár adatai alapján családonként: 4,19 gyermek.

Grafikonon ábrázolva a következőképpen látszik a gyermekvállalási létszám a családoknál (vízszintesen a gyermekek száma látható, függőlegesen pedig az, hogy hány családnál van annyi gyermek):

Azt is megnézhetjük, hogy az idő előrehaladtával hogyan alakul a vállalt gyermekek száma. A papok felszentelése szerinti dátumok alapján 10 évenkénti felbontásban az átlag gyermeklétszám:

¹¹ Dr. Véghseő Tamás szíves közlése.

Az 1850-1870-ig terjedő időszakot azonban nem szabad mérvadónak vennünk, hiszen 1850-1860-ig ebből a szempontból csak 2, 1861-1870 között pedig csak 3 vizsgálható család van, és az 1866-ban szentelt Papp Antal atya 16 gyermeke megemeli az átlagot. A többi évtizedben 13 és 49 közé esik a vizsgálható családok száma, amelyből már optimális adat számítható.

8. Keresztnevek vizsgálata

A keresztnévadási szokások vizsgálatán belül több dolgot is megnézhetünk. Elsősorban azt, hogy melyek voltak a leggyakrabban, és melyek a ritkábban választott keresztnevek, és melyek azok, amelyeket csak egyszer-egyszer adtak. Továbbá, hogy az egyes keresztnevek gyakorisága hogyan változik az idővel, ezenkívül a szülőkről való elnevezés szokása és gyakorisága, illetve a dupla, tripla vagy többes keresztnévadás szokása.

A *leggyakrabban* választott keresztnevek a férfiaknál az István (55), a Sándor (54) és a Miklós (52), nőknél pedig a Mária (104) és az Ilona vagy Heléna (29).¹² A számokból láthatjuk, hogy férfiaknál a három leggyakoribb név kb.

12 Összehasonlításképpen megemlíthető a hét szatmári településen végzett kutatás, mely 1796 és 1895 között a református keresztelési anyakönyvek alapján vizsgálja a keresztnévadási szokásokat. Eszerint Csengerben a leggyakrabban adott keresztnevek a József, László, Sándor és a Julianna, Zsuzsanna, Eszter; Csengerújfaluban a József, Sándor, János, és az Erzsébet, Eszter, Rozália; Komlódtótfaluban a József, János, Ferenc és a Julianna, Zsuzsanna, Rozália; Nagygécen a József, János, Ferenc és a Julianna, Erzsébet, Mária; Porcsalmán a József, Sándor, István és a Julianna, Eszter, Zsuzsanna; Szamosangyaloson a József, Ferenc, Lajos és a Julianna, Zsuzsanna, Erzsébet; Urában pedig a József, István, Sándor és az Erzsébet, Eszter,

egyforma gyakorisággal jelenik meg, nőknél azonban több, mint kétszer anynyi Mária nevű leány született, mint a második leggyakrabban adott keresztnév, az Ilona.

Nézzük meg, hogy az adattárban szereplő, gyakrabban választott keresztnévek gyakorisága hogyan változik az idő előrehaladtával.

8.1. Férfinevek

István: 1887-től a századfordulóig viszonylag gyakori név (kb. 5 évente 2 fő), majd 1910-ig nem találkozunk vele. Ezután ismét gyakoribbá válik, szinte minden évben megjelenik 1-1 alkalommal. 1918-ban háromszor, 1919-ben kétszer is megjelenik, 1942-től 1947-ig pedig évi 2-3 alkalommal is születik István nevű gyermek. Ehhez képest ezután ismét ritkul, évi 0-2-szer jelenik meg.

Sándor: 1887-től egyenletes a név adásának gyakorisága, azaz kb. évente 1 alkalommal találkozhatunk vele. 1906-ban 3-szor fordul elő, majd 1907-től 1914-ig szünetel, majd gyakoribbá válik, kb. 2-3 évente 1-2 alkalommal jelenik meg.

Miklós: 1884-től jelenik meg, és kb. 5 évente 2-3 fő kapja ezt a nevet. 1917-től sűrűbb és egyenletesebb, 2-3 évente 1-2 alkalommal jelenik meg, átlagban évenként 1 fő.

László: az első dátumos megjelenése 1906 (bár előtte volt egy dátum nélküli!), 1915-ig ritka, csak összesen 3-szor jelenik meg. 1916-ban 4 fő, majd négy év kihagyás után szinte minden évben megjelenik 1-2 alkalommal. 1942-ben szintén négyszer is előfordul, majd utána enyhén ritkul.

János: 1912-ig elég ritka, addig összesen 9 fő jelenik meg, és 1913 után gyakoribb, majd 1916-tól ismét ritkább lesz, de viszonylag egyenletesen, átlagosan 5 évente 2-3 fő.

József: 1884-ben jelenik meg először, de 1917-ig csak 14-szer adják ezt a nevet, 1920-tól lesz gyakrabban előforduló, kb. 10 évente 5 fő.

György: 1887-től 1894-ig csak 5 György születik, majd 1908-tól gyakoribb névvé válik, 1-2 éves kihagyásokkal évi 1-2 alkalommal jelenik meg, 1942-ben pedig háromszor is.

Pál: 1883-tól 1911-ig viszonylag ritka, 1912-től lesz gyakoribb és egyenletesebb.

Béla: a vizsgált időszakban egyenletesen, viszonylag ritkábban jelenik meg, és csak 1916–1926 között válik kissé gyakoribb keresztnévvé.

Zsuzsanna. – Saját kutatás: „A keresztnévadási szokások hét szatmári településen 1796 és 1895 között, a református keresztelési anyakönyvek alapján” (kézirat).

Antal, Gyula: a közel száz év alatt végig egyenletesen viszonylag ritka marad.

Jenő: szintén egyenletesen ritka, és 1935 után már nem találkozunk vele.

Tamás: 1923-ban keresztelnek először Tamás nevű gyermeket, utána 1933-ban, és csak 1939-től válik gyakoribbá, szinte minden évben, esetleg minden második évben megjelenik 1-2 ilyen nevű gyermek.

Gábor: 1915-től jelenik meg, és ezután egyenletessé válik.

András: 1918 előtt csak négyszer találkozunk vele, 1918–1921 között ötször jelenik meg, s ezután ismét ritkává válik.

Mihály: 1924 előtt csak 2 Mihály születik, 1925-től 1941-ig lesz viszonylag több.

Érdekességképpen említhetjük meg, hogy a későbbi időszakokban viszonylag gyakori nevek, mint például a Ferenc és a Lajos alig fordul elő, és a később felkapott nevek, mint például a Zsolt, Róbert, Csaba, Szabolcs, Ákos keresztnevek csak a vizsgált időszak végén jelennek meg.

8.2. Női nevek

Mária: egyenletesen gyakori keresztnév, bár számban eleinte kevesebb van, ez magyarázható a kevesebb adattal és a születési évek hiányával. Szinte minden évben megjelenik, 1-3 alkalommal.

Ilona (vagy Heléna): gyakori megjelenésű név, a századforduló táján kissé gyakoribb, mint addig, és 1908 után egyenletesen gyakorivá válik, ami azt jelenti, hogy kb. 5 évente háromszor adták ezt a nevet. Az 1940-es évektől ismét ritkul.

Anna: egyenletes eloszlású név, megjelenése inkább bokrokban figyelhető meg, az 1890-es évek elején, az 1910-es és az 1930-as években.

Éva: először 1901-ben találkozhatunk vele, majd 1927-ig csak további két alkalommal jelenik meg, és 1928-tól gyakoribb lesz, kb. 5 évente hárman kapják ezt a nevet.

Erzsébet: sokkal gyakoribbnak gondolhatnánk. Csak a század vége felé kezd gyakoribbá válni, viszont 1920–1940 között csak egyszer fordul elő.

Katalin: csak 1910-től találkozunk vele, és onnantól egyenletes megoszlásban van jelen.

Klára: 1918-tól van jelen, de mégis csak 1929-től lesz gyakrabban megjelenő keresztnévvé.

Márta: 1892-es, 1906-os és 1911-es megjelenése után valójában csak az 1920-as években lesz gyakoribb. Míg a harmincas években ismét nem találkozhatunk vele, csak az 1940-es években jön elő újra.

Magdolna: első megjelenése 1915, onnantól kezdve 1929-ig gyakori, majd az 1940-es évekig szünetel, és csak azután fordul elő újra. Négy alkalommal Magda alakban is megjelenik, a század elején.

Irén: a század végétől jelenik meg, eleinte ritkábban, majd egyenletesen ritkává válik.

Margit: egyenletesen ritka.

Érdekességgéppen megemlíthető, hogy találhatunk olyan különleges neveket is, amelyek – mint láthatjuk – akkortájt is ritkaságszámba mentek, és napjainkban is ritkán hallunk ilyen nevű emberekről. Ilyen például az Adeline, Dária, Filoména, Irina vagy az Anisia. A kutatott időszakban csak egyszer-egyszer fordul elő, de később gyakoribbá válnak majd például az Enikő, Tünde, Rita, Nóra, Dorottya stb. nevek.

Összegzésképpen tekintsük át, hogy a választott keresztnemek egymáshoz képest milyen gyakran fordulnak elő a névtárban:

Férfiaknál: István (55), Sándor (54), Miklós (52), László (46), János (39), József (37), György (35), Pál (30), Béla (18), Antal (17), Jenő (16), Gyula (16), Tamás (16), Gábor (15), András (14), Mihály (13), Emil (11), Péter (9), Viktor (9), Andor (9), Elek (9), Tibor (9), Kornél (8), Ágoston (6), Ferenc (6), Géza (6), Dénes (5), Imre (5), Bazil vagy Vazul (5), Zoltán (5), Aladár (5).

Négyyszer fordul elő a Csaba, Ákos, Dezső;

háromszor fordul elő az Ödön, Endre, Dániel, Attila, Iván, Metód, Győző;

kétszer fordul elő a Lajos, Romulus, Bertalan, Róbert, Zsolt, Szabolcs, Tivadar, Cirill, Ervin, Vladimir, Arnold, Ottó, Elemér, Marian;

és mindössze egyszer fordul elő a Rezső, Traján, Adrián, Leó, Emánuel, Gergely, Irén (=Ireneusz), Károly, Kálmán, Albert, Napóleon, Demeter, Tibenius, Aurélius, Nicefor, Valentin, Leontin, Teofil, Flavius, Szabin, Marcell, Mikulás, Árpád, Ede, Vince, Kadosa, Kenese, Kenéz, Miroszlav, Szilárd, Lóránt, Teodor, Teodóz nevek.

Ezen kívül egyszer női névvel is találkozhatunk a férfiaknál, mégpedig negyedik névként: az 1934-ben szentelt Fülöp Miklós (1904–1972) és felesége, Orosz Irén az elsőszülött gyermeküknek a Miklós János Mihály *Mária* nevet adták 1935-ben.

Nőknél: Mária (104), Ilona vagy Heléna (39), Anna (30), Éva (30), Erzsébet (28), Katalin (27), Klára (26), Márta (22), Magdolna (21), Irén vagy Iréné (21), Margit (21), Ágnes (19), Olga (15), Jolán (14), Sarolta (12), Edit (12), Gabriella (11), Terézia (8), Gizella (8), Judit (8), Lenka (6), Valéria (6), Ildikó (6), Amália (5).

Négyszer fordul elő az Etelka, Zsuzsanna, Marianna/e, Magda, Emma; háromszor fordul elő a Hedvig, Stefánia, Szilvia, Ágota, Zsófia, Kornélia, Emília, Eleonóra, Julianna, Beáta, Anasztázia, Angéla, Tertullia, Aurélia, Lívia, Otilia, Györgyi, Eugénia;

kétszer fordul elő a Hilda, Andrea, Sára, Teodóra, Berta, Veturia, Veronika, Blanka, Viktória, Aranka, Júlia, Elza, Laura, Elvira, Adrienne, Cecília, Gyöngyi, Alice, Marietta;

egyszer fordul elő az Ella, Dorottya, Klementina, Georgina, Izabella, Irina, Hermina, Lukrécia, Janka, Ilka, Augusztá, Vilma, Adelina, Rozália, Auróra, Ibolya, Olívia, Letícia, Angyalka, Piroska, Hortenzia, Aloysa, Nagyezsda, Ludmilla, Virginia, Antónia, Jane, Alma, Nóra, Dóra, Dária, Ida, Orsolya, Margaréta, Hajnalka, Anisia, Enikő, Tünde, Filoména, Róza, Rózsa, Eszter, Iringó, Mercédesz, Emese, Tatjana, Borbála, Anikó, Rita.

311 családot tudunk megvizsgálni, ha azt szeretnénk kideríteni, hogy milyen gyakran kapták a gyermekek *a szülők keresztnéveit*.

A néprajzi szakirodalom szerint „az egész nyelvterületen élt szokás szerint az elsőszülött fiúgyermekek rendszerint az apjuk keresztnévét örökölték, és ha apjuk nem volt elsőszülött, tehát nem az édesapja keresztnévét viselte, akkor az első gyermeket rendszerint apai nagyapja nevére keresztelték. (...) Általában minden negyedik fiúgyermek és tizedik leánygyermek viseli apja, ill. anyja nevét.”¹³

A Végheő Tamás könyvében szereplő görögkatolikus papok családjában megállapíthatjuk, hogy több mint a családok felében, azaz összesen 169 családban kapta az egyik fiú az édesapja nevét (ezen belül 127 alkalommal az elsőszülött fiú, 30 alkalommal a második fiú, 6 alkalommal a harmadik fiú, 4 alkalommal a negyedik fiú, és 2 alkalommal a hatodik fiú), és bár ennél kevesebb, de szintén sok családban, összesen 118-szor kapta az egyik lány az édesanyja keresztnévét (ezen belül is 79 alkalommal az elsőszülött leány, 33 alkalommal a második leány, 5 alkalommal a harmadik leány, és 1 alkalommal a negyedik leány). Végeredményben összesen 211 családban nevezték el

13 NÉMETH I. – TÁRKÁNYI SZÜCS E., „keresztnévadás”, in ORTUTAY GY. (szerk.), *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest 1980, III. köt., 160–161.

szülőről valamelyik, vagy mindkét szülőről a gyerekeket, és 100 családban nem, vagy pedig az adatok hiányossága miatt nem tudunk róla. Csak mélyebb kutatás során tudnánk felderíteni a nagyszülők nevének gyakoriságát.

Említést érdemelnek a *kettős vagy többes keresztnévadások*. A névtár adatai szerint a száz év alatt 55 fiú és 50 leány kapott kettős keresztnévet, öt-öt fiú és lány kapott hármas keresztnévet, továbbá 1-1 esetben találkozhatunk 4-es keresztnévadással. Vannak családok, ahol a többes keresztnév adása esetleges (például az 1912-ben szentelt Ulicsák Béla 8 született gyermeke közül hárman kaptak dupla nevet, vagy az 1897-ben szentelt Papp János 5 gyermeke közül csak a negyedik gyermeke kapott dupla nevet stb.), azonban vannak olyanok is, akiknél valamennyi megszületett gyermek dupla vagy több keresztnévet kapott. Például az 1882-ben szentelt Jaczkovics Mihály mind a négy gyermeke kettős keresztnévet kapott, vagy az 1937-ben szentelt Kocsis Péter első gyermeke 3, a többi három gyermeke pedig kettős keresztnévet kapott. További érdekesség, hogy az 1920-ban szentelt Bubnó Andor 5 gyermeke közül az első fia egy, a második, harmadik és ötödik fia kettő, a negyedik fia pedig 3 keresztnévet kapott, és éppen az egy keresztnévet kapott fia, László (szentelték 1946-ban) volt az, akinek 4 gyermeke közül hárman kettős, egy pedig három keresztnévet kapott.

9. Történelmi és bibliai keresztnévek

A választott keresztnévek közül a következő történelmi neveket érdemes kiemelni:

1878-ban szentelték Mihálka Jánost, akinek Sopronyi Ilonával kötött házasságából két ismert gyermekük született, név szerint Ágoston Traján (1883), és Romulus (1897).

1895-ben szentelték Valeán Teofilt, kinek csak egy, 1914-ben született gyermekét ismerjük, aki a Napóleon keresztnévet kapta.

1897-ben szentelték Ditz Sándort, aki feleségével, Szilágyi Veturiával első három gyermeküknek az Auróra, (1899), a Tiberius (1900) és az Aurelius (1904) nevet választották.

Tamás Pompilius Lászlót 1905-ben szentelték, aki feleségével Cherebetz Leontinával az elsőszülött fiuknak a Flavius Romulus nevet adták (1905).

Végheő Tamás szerint ennek az lehet az oka, hogy ebben az időben „a bihari és szatmári román papság egy része már a dákoromán elmélet hatása

alatt állt, s ez a névválasztásban is visszaköszönt: Traján, Pompilius, Veturia, Romulus, Flavius stb.”¹⁴

Továbbá nézzük meg, hogy melyek azok a keresztnemek, amelyek összefüggésbe hozhatóak a vallással.

Férfi nevek közül Szent István király vagy Szent István első vértanú és Szent Miklós püspök keresztnemei a gyakoribbak, az apostolok nevei közül pedig a János a gyakoribb (amely lehet Keresztelő, Aranyszájú, Nepomuki esetleg Kapisztrán Szent Jánosról, vagy a többi, papok által ismert és tisztelt János nevű szentről is), a Tamás, András, Péter pedig ritkább. Jézus nevelőapja, József is viszonylag gyakori keresztnév, úgymint a Szent György vértanúról, Szent Antalról vagy Pál apostolról való elnevezés. Gábor és Mihály angyalok nevei ritkábbak, a Szent Ágostonról és Szent Ferencről való elnevezés pedig még ritkább. Megjelenik néha Nagy Szent Bazil (Vazul) keresztneme, akinek nevéhez – ugyanúgy, mint Aranyszájú Szent Jánoshoz – Szent Liturgia köthető.

A női nevek között, mint láthattuk, kimagaslóan az első helyen szerepel a Mária, Jézus édesanyjának a neve, és harmadik helyen szerepel Jézus nagyanyja, Anna keresztneme. Ugyanennyien adták az első emberpár női tagjáról, Éváról az elnevezést, s nem sokkal kevesebben Keresztelő János anyjáról, Erzsébetről nevezték el lányukat. Két esetben fordul elő a Mária és az Anna, egy esetben pedig a Mária Erzsébet párosítás. Két esetben találkozhatunk Mária Magdolnával, aki szintén szerepel az Újszövetségben. Az Ószövetségben szereplő női nevek közül a Judit, a Zsuzsanna, a Sára jelenik meg, de ritkán.

Görögkatolikus papcsaládok lévén, előfordulnak görög, orosz vagy ószláv eredetű nevek is, mint például Bazil (Vazul), Cirill, Metód, Vladimir, Miroszlav, vagy a Filoména, Nagyezsda, Tatjana. Viszont érdekes, hogy a nagy tiszteletben álló Nazianzi Szent Gergely neve száz év alatt csak egyszer fordul elő a könyv alapján.

10. A papság „öröklése” apáról fiúra és az endogámia

Endogámiáról akkor beszélünk, ha a párválasztás „egy körülhatárolható csoporton belül”¹⁵ történik. Kutatások bizonyítják, hogy a „vallás évszá-

¹⁴ Dr. Véghseő Tamás szíves közlése.

¹⁵ MORVAY J., „endogámia”, in ORTUTAY GY. (szerk.), *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest 1977, I. köt., 688–689.

zadokon át a párválasztás meghatározó szempontja volt”.¹⁶ Mivel „a magyar görögkatolikus papság kapcsolatrendszerének néprajzi feltárása széles körű kutatást igényel”,¹⁷ csupán e történeti névtár nem elég ahhoz, hogy meszszebbmenő következtetéseket vonhassunk le. Csak azt láthatjuk, hogy hány, a névtárban szereplő pap fiúgyermeké lett pap, és hány pap leánygyermeké ment feleségül paphoz.

A vizsgált 100 év leforgása alatt a névtár alapján 1202 ismert gyermekük született a Hajdúdorogi Egyházmegyében és a Miskolci Apostoli Exarchátusban szolgáló papoknak. Ezek közül mintegy 104 fiúból lett pap, és 101 lányból lett papné – ami arányában nem feltétlenül mondható nagy számnak.

Előfordul olyan, hogy a 10-11 megszületett gyermekből egy se lett pap, és egy sem papné (Árkosy István: szentelték 1924-ben, Petrasovszky Leó: szentelték 1892-ben). Azonban előfordulnak olyan családok, ahol mindez halmozottan jelentkezik. Nézzünk néhány példát erre:

Mosolygó Antal (szentelték 1879-ben), 7 gyermeke közül 4 papné, 1 pap;

Kutka Izidor (szentelték 1892) 4 lánya mind papné;

Bobák János (szentelték 1902), 10 gyermek, abból 5 pap;

Véghseő Dániel (szentelték 1907), 9 gyerek, 3 papné, 3 pap;

Mosolygó Sándor (szentelték 1917), 4 gyerek, 3 pap, 1 papné;

Soltész Mihály (szentelték 1942), 7 gyerek, 5 papné, 2 pap.

Ha családfákon szeretnénk ábrázolni a görögkatolikus családokat ebben az időben, akkor egy családfában akár több mint 100 pap és papné szerepelne.

II. Befejezés

Végül megjegyzendő, hogy sok olyan család van, ahol a pap vagy a papné civil családból származott. Ezeket a személyeket mindenképpen – és a papi családból származóakat is nagy valószínűséggel – befolyásolták a családjukból hozott hagyományokon túl a helyi adottságok, földrajzi elhelyezkedésük, lakhelyeik és az adott település (települések) szokásai.

Összegzésképpen pedig nézzük meg, hogy a *Görögkatolikus papok történeti névtárának* 1. kötete alapján hogy nézett ki egy átlagos görögkatolikus papcsalád a századfordulón:

16 BARTHA, E., „Etnikus hagyomány – liturgikus hagyomány”, in *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLVII. Miskolc 2008, 722.

17 TELENKÓ, B. M., „A görög katolikus papi dinasztikiák kérdéséhez”, in *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8., Kolozsvár 2000, 181–194.

A családfőt 25 éves korban szentelték pappá, és a szentelés után 1-2 éven belül megszületett első gyermeke. Összesen 4 gyermeket vállalt, akik 2-3 évenként követték egymást, és az utolsó gyermeke kicsit később született. Az elsőszülött és a legfiatalabb gyermeke között 10 év a korkülönbség, az utolsó gyermekét pedig 36 évesen vállalta. A fiúgyermekek az István és a Sándor, a leánygyermekek pedig a Mária és az Ilona keresztnévet kapták, és valószínűsíthető, hogy 1-1 gyermekük a szülők keresztnévét kapta.

Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata die 1 martii celebrata in Collegio Croatico

PROTOCOLLUM

SESSIO PRIMA

In nomine Santissimae Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti. In obsequium clementissimae dispositionis Regiae mediante gratioso, Excelsae Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae, die 24 Februarii 1773 decreto intimatae, Episcopi ritus graeci uniti Szvidnicensis Basilius Bosicskovics, et electus Munkacsiensis Andreas Bacsinszky, prima Martii, tertia videlicet a tempore accepti ejusdem decreti die, in Collegio Croatico converunt, operationibus benigne praescriptis manus admoturi.

Qua occasione Fogarassiensis etiam graeci ritus Episcopus Gregorius Major, in cujus consortio celebrandos esse Congressus, supra adlatum decretum innueret, praevis utriusque praememorati Episcopi nomine invitatus comparuit, factisque mutuis officiis declaravit, sese a sua competencia, utpote Excelsae Cancellariae Regiae Transylvanicae Aulicae nullum adhuc ejusmodi decretum accepisse, hac proinde de causa

Magyarországi bizánci rítusú püspökök 1773-as bécsi zsinata március elsején a Horváth Kollégiumban

JEGYZŐKÖNYV

ELSŐ ÜLÉS

A Szentháromság, az Atya és Fiú és a Szentlélek nevében. Engedelmeskedve a kegyelmes királyi rendelkezésnek, a fölséges udvari királyi Kancelláriának, 1773. február 24-én kézbesített rendeletére az egyesült görög szertartású püspökök, Bosicskovich Bazil szvidnici és Bacsinszky András választott munkácsi püspök, a rendelkezés vételétől számított harmadik napon a Horváth Kollégiumban összejöttek, hogy dolgozzanak a kegyesen előírt teendőkön.

Ez alkalommal a fogarasi, szintén görög szertartású püspök, Major György, akinek társaságában tartanunk kell ezeket az összejöveteleket a fent említett rendelkezés szerint, miután a két előbb említett püspök nevében meghívást kapott; miután kölcsönösen üdvözöltük egymást, kijelentette, ő a maga felelősségére jött el. Minthogy a főmagasságú Erdélyi Királyi Kancelláriától semmiféle ilyen rendelkezést nem kapott, és

Congressibus interesse eousque non posse donec benignam Suae Majestatis Sacratissimae Caesareo-Regiae dispositionem, sua via perceperit; cujusmodi declaratione intellecta, reliqui duo Episcopi concluderunt, Congressus tantisper differendos, donec nempe ipsi etiam Fogarassiensis Episcopo simile decretum redditum fuerit.

SESSIO SECUNDA

Die 16 Martii 1773 in Collegio Croatico celebrata. Praesentibus Episcopo Szvidnicensi, electo Munkacsiensi, Fogarassiensis.

Episcopis denuo congregatis lectum praeprimis est benignum sub N. 1. Excelsae Cancellarie Regiae Hungarico-Aulicae sub 24 Februarii emanatum et Episcopis Szvidnicensi et Munkacsiensi sonans; deinde vero aliud Excelsae Cancellariae Regiae Transylvanico-Aulicae sub 5 Martii emanatum, decimatertia autem ejusdem Episcopo Fogarassiensis consignatum decretum, quo utroque quidnam his, et secuturis in Congressibus agendum veniat, iisdem plane verbis explanatur.

Prius attamen, quam ad ipsum meritum descenderent, existimabant Episcopi neccessarium esse, ut de modo et ordine servandorum Congressuum quidpiam concluderent, ut hac ratione benignas Suae Majestatis

emiatt az összejöveteleken mindaddig nem tud jelen lenni, míg a császári és királyi felség intézkedését a maga útján meg nem kapja. E nyilatkozatot tudomásul véve, a másik két püspök úgy döntött, hogy a szinódust mindaddig el kell napolni, míg a fogarasi püspöknek hasonló rendelkezést nem kézbesítenek.

MÁSODIK ÜLÉS

A Horváth Kollégiumban március 16-án. Jelen van a szvidnici püspök és a választott munkácsi és fogarasi püspökök.

Miután a püspökök újból összeültek, mindenek előtt felolvastattott 1. szám alatt a főmagasságú Magyar Királyi Udvari Kancelláriának február 24-én kelt, a szvidnici és munkácsi püspökhöz szóló jószágos rendelkezése, utána pedig a főmagasságú Királyi Erdélyi Udvari Kancelláriának március 5-én kelt és 13-án a fogarasi püspöknek kézbesített rendelkezése, amelyben ugyanazon szavakkal kifejtik, hogy a jelen és a következő összejöveteleken mit kell tárgyalni.

Mégis, mielőtt az érdemi résszel foglalkoztak volna, a püspökök szükségesnek vélték, hogy határozatot hozzanak az összejövetelek módjáról és tárgysorozatáról, hogy ezáltal az apostoli felségnek jószágos szándékait

Apostolicae intentiones facilius assequantur. könnyebben megvalósíthassák.

Ordinem quidem negotiorum quod attinet, non alium quam qui in praeaudato decreto conspicitur, sequendum esse unanimiter concluderunt: ita ut Primo de libris in Orientali Typographia Viennensi imprimendis; Secundo de subjectis quibus Orientalium librorum censura in futurum committi posset, candidandis ac proponendis; Tertio de festorum diminutione, et Calendarii pro populis ritum graecum sequentibus deservituri accomodatione; Ultimo de stolarium proventuum ordinatione, aliisque ad bonum ordinem et disciplinam intra Unitos populos introducendam pertinentibus tractetur.

Quod vero ad modum servandarum Sessionum attinet, in eo unanimiter coaluerunt Episcopi, ut Congressibus non Episcopi solum, sed ii etiam, quos unusquisque ad latus Viennae haberet, ecclesiasticis alioquin in dignitatibus constituti sacerdotes, utpote ex dioecesi Szvidniczeni seu Croatica: Josaphat Bastassich, Vicarius Episcopi; ex dioecesi Munkacsensi: Andreas Zsetkey, Canonicus et Archidiaconus Cathedralis, Gregorius Borovszky, Canonicus et Archidiaconus Ugocsensis, Sylvester Kovecsak, Proto-Hegumenus ex Monte Csernek, Martyrius Casper, Hegumenus Pociensis; Ex dioece-

Ami az ügyrendet illeti, egyhangúan úgy határoztak, azt kell követni, ami a dicséretes, fönt említett rendelkezésekből kitűnik; mégpedig, először a Bécsi Keleti Nyomdában kinyomtatandó könyvekről; másodszor azokról a személyekről, akiket a jövőben megbízhatunk a keletiek könyveinek bírálatával, azaz e személyek jelöléséről és felterjesztéséről; harmadszor az ünnepek csökkentéséről és a görög szertartást követő népek naptárának az átalakításáról; végül a stóla-jövedelmek rendezéséről, és a jó rendet és fegyelmet az egyesült népek körében bevezetendő egyetbekekről kell tárgyalni.

Ami pedig az ülések megtartásának módját illeti, abban egyhangúan megegyeztek a püspökök, hogy az összejöveteleken ne csak a püspökök legyenek jelen, hanem azok is, akiket mindegyikük Bécsben tartana, mint egyházi méltóságban lévő áldozópapokat; a szvidnici, vagyis a horváth egyházmegyéből Bastassich Josaphat püspöki helynök, a munkácsi egyházmegyéből Zsetkey András kanonok, székesegyházi főesperes, Borovszky György kanonok, ugocsa-i főesperes, Kovecsak Sylveszter Csernek-hegyi első igumen, Casper Martyrius pócsi igumen; az erdélyi, vagyis a fogarasi egyházmegyéből Caliani Sylvester

Transylvanica seu Fogarassiensis Sylvester Caliani, Consistorialis Balazsfalvensis; Ignatius Darabant, atque Consistorialis, Samuel Klein, atque Consistorialis, omnes Canonici; Augustinus Körösy, professor humaniorum Balasfalvensis, interessent, ut ita auditis plurium sententiis ac opinionibus, Episcopi facilius vota sua depromant, ea praeterea, quae magis delicata sunt, magnamque ad animos cleri populi praeertim rudioris commovendos vim habere possent, non solo Episcoporum arbitratu, sed praesentibus de clero praecipuis, acta conclusaque palam finant.

In eo quoque unamini voto et consilio convenerunt Episcopi, ut Josephus Keresztury, Agens Aulicus, cujus opera in negotiis occurrentibus Episcopi hactenus usi fuissent, in Congressibus munus actuarii sustineat, ut sic capta Ritus Graeci et negotiorum eo influentium uberiore sub decursu Congressum notitia, deinceps ubi Episcopi absentes fuerint, in negotiis sibi committendis certiore, securioreque pede progredi valeat.

Qui omnino factum sibi hoc in merito propositionem, quo vel sic etiam in promotionem altissimi servitii Regii, quantum in se est, conferre aliquid possit, grato paratoque animo accepit.

balázsfalvi szentszéki ülnök, Darabant Ignác, szintén ülnök, Klein Sámuel ugyancsak ülnök, valamenyenien kanonokok, Körösy Ágoston, az ókori nyelvek tanára Balázsfalván, hogy így sokak gondolatainak és véleményeinek meghallgatása után a püspökök könnyebben adják le szavazatukat, kiváltképp azokat, amelyek kényesebb jellegűek és nagyobb erőt képviselnének a papság és különösen a műveletlenebb nép érzületének megmozdítására, hogy ne csupán a püspökök megítélései, hanem a klérus kitünőbbjeinek jelenlétében nyíltan szülessenek a határozatok és döntések.

Abban is egyhangú szavazattal és véleménnyel határoztak a püspökök, hogy Keresztury József udvari ügyvivő, akinek közreműködését eddig is igénybe vették a püspökök az előforduló ügyekben, az összejövetelen töltsen be a jegyzői tiszteket, hogy a görög rítus, és a belőle folyó ügyek bőségesebb ismereteinek birtokában, amelyeket az ülések lefolyása közben szerzett, a jövőben, ha a püspökök távol vannak, a rábízott ügyekben biztosabban és nyugodtabban járhasson el.

Ő az ilyen értelmű előterjesztést, minthogy a legfőbb királyi szolgálatnak is hasznára lehet, amennyire őrajta áll, hálás és készséges lélekkel elfogadta.

Caeterum actuarii munus illud futurum decreverunt, ut singulis Sessionibus intersit, ea, quae acta, tractataque fuerint, fidei calamo excipiat, omnia in formam Protocolli per Episcopos subscribendi Suaeque Majestati Sacratissimae sua via demisse substernendi, redigat; necessarios, qui durantibus Congressibus concinandi essent, Repraesentationum aut Relationum conceptus efformet, et quae his similia occurent.

Postremo Episcopi omnes et singulos qui Congressibus his interfuturi sunt praevis majorem in modum hortandos in se assumpserunt, ne ea, quae in Sessionibus agentur, ante tempus propalent, cum metuendum sit, ne rebus quibusdam, quae de se unice in emolumentum plebis aut Sacrae Unionis firmitatem tendunt quidem, sed in auribus rudium multisque praejudiciis imbutorum in sequiorem partem accipi possunt, Viennae praemature divulgatis, ac ad ipsas quoque diocenses uti velox est fama, et aliter forte, quam in se sint, delatis, fructus illi, qui ex Congressibus his sperari possunt, evertantur.

SESSIO TERTIA

Die 17 mensis Martii loco solito celebrata. Praesentibus: Episcopo Szvidnicensi, electo Munkacsiensi, Fogarassiensis, Josaphat Bastassich,

Egyébként úgy határoztak, hogy a jegyző feladata lesz az, hogy minden ülészákon jelen legyen, azt, amit határoztak és megtárgyaltak, hűséges tollal írásba foglalja, mindent jegyzőkönyv formájában a püspökök számára aláírásra, és ő szent felségének a maga útján történő előterjesztésre szerkessze meg; az összejöveteleken megfogalmazandó nyilatkozatoknak és előterjesztéseknek a fogalmazványait szerkeszti meg, és minden efféle mást is.

Végezetül a püspökök az összejövetel résztvevőit, mindenkit, és egyenként is, igen nyomatékosan biztatták, hogy amikről az üléseken szó van, idő előtt ne hozzák nyilvánosságra, mert attól kell tartani, hogy azokat, amik ugyan csakis a nép javára és a Szent Unió erősítésére szolgálnak, rossz irányba lehet elcsavarni a műveletlenek és mindenféle előítéletekkel telítettek fülében; az összejövetelektől várható gyümölcsök megghiúsulnak, ha valaki Bécsben túl korán nyilvánosságra hozza e híreket, és a gyorsan terjedő hírek másképp elmondva az egyházmegyékbe is eljutnak.

HARMADIK ÜLÉS

Március hónap 17-én, a szokásos helyen tartva. Jelen vannak: a szvidnici püspök, a munkácsi és a fogarasi választott püspökök, Bastassich

Andrea Zsetkey, Gregorio Borovszky, Sylvestro Kovacsek, Martyrio Casper, Sylvestro Caliani, Ignatio Darabant, Samuele Klein, Augustino Körösy, Josepho Keresztury actuario.

Praemissa in sacello Croatico Lyurgia, Episcopi eorumque subalterni considentes, operationibus benigne sibi praescriptis, initium fecerunt. In ordine itaque ad primum decreti punctum, ea fuit quaestio proposita, quinam et quibus linguis, pro parte et usu ritus graeci unitorum, libri imprimendi veniant?

Qua in re discussis ac trutinatis omnibus, unanimi voto ac sententia conclusum est, ut sequentes libri, ut pote prae aliis magis, immo summe necessarii, quo citius imprimantur, et quidem:

Pro juventute

1. Libellus Alphabeticus
2. Catzechismus parvus
3. Cszazlovecz, seu Horologium parvum: libellus precatorius parvae molis

1. Psalterium totum: liber in orientali Ecclesia intra saeculares etiam admodum usitatus, ac ipsis quoque parvulis legere incipientibus instillari solitus.

Pro adultis

2. Molitvoszlov: liber precatorius majoris molis, usui saecularium deserviens.

József, Zsetkey András, Borovszky György, Kovacsák Szilveszter, Casper Martyrio, Caliani Szilveszter, Darabant Ignác, Klein Sámuel, Körösy Ágoston, Keresztury József, jegyzőkönyvvezető.

Előzetesen a horváth kápolnában liturgia, a püspökök és beosztottjaik helyet foglalván elkezdtek a számukra kegyesen előírt ténykedéseket. Tehát a napirend szerint, mint első pontja a rendelkezésnek, az a kérdés merült fel, milyen könyveket kell kinyomtatni és milyen nyelveken az egyesült görög rítusúak részére és használatára.

Ebben a tárgyban, miután meghányták és vetettek mindent, a legteljesebb egyetértésre jutottak, hogy mielőbb ki kell nyomtatni a következő könyveket, amelyek a többieknél inkább, sőt leginkább szükségese-
A fiatalok számára:

A fiatalok számára:

1. ABC-és könyv
2. Kis katekizmus
3. Cszazlovecz, vagyis az imaórák kiskönyve, apró imakönyv

1. Teljes zsoltároskönyv; amely a keleti egyházban a világiak között is szerfölkött használatos, sőt, már a kicsinyekbe is beoltják, amikor olvasni kezdenek.

Felnőtteknek

2. Molitvoszlov; nagyobb alakú imádságoskönyv, világiak használatára való.

Pro ecclesiasticis

3. Csaszoszlov, Horologium majus, seu Breviarium.
4. Trebnik, Euchologium, seu Rituale.
5. Szluzsebnik, Lyturgicon, seu Missale.
6. Hirmologium, seu liber cantus, et notas in ecclesiis Illyricis ac Ruthenicis usitatas comprehendens.
7. Evangelium, quatuor libros Evangeliorum in singulos anni dies distributos continens.
8. Apostolus, seu liber Acta Apostolorum et Epistolas easque in singulos anni dies divisas in se continens.
9. Octoichon, vulgo Octoich: Officium hebdomadale in octo tonos distributum.
10. Triphologion, seu Antologium: Liber officia festorum de praecepto et communi comprehendens.
11. Triodion: Officium quadragesimale, cui adjungi solet et Pentecostarion: Officium a Paschate usque Pentecosten.
12. Menea: id est libri in 12 menses distributi, officia Sanctorum in singulos dies digesta habentes.
13. Archieraticon, seu Pontificale: usui duntaxat Episcoporum ac como-datum.
14. Diaconicon: Libellus ea, quoque diacono sub Sacra dicenda

Egyházi személyek részére

3. Csaszoszlov, azaz imaórák nagy könyve, vagyis Breviarium.
4. Trebnik, Euchologion, azaz Szertartáskönyv.
5. Szluzsebnik, azaz Liturgi-con, vagyis a Szent és Isteni Liturgia.
6. Hirmologium, vagyis énekeskönyv, amely tartalmazza a horvát és rutén egyházakban használatos dallamokat.
7. Evangéliumos könyv, amely tartalmazza a 4 evangélium szövegét az év egyes napjaira szétosztva.
8. Apostolos könyv, mely tartalmazza az Apostolok cselekedeteit és az Apostolok Leveleit, elosztva az év egyes napjaira.
9. Octoichon, népiesen Octoich; Heti szolgálat a 8 hang szerint szétosztva.
10. Triphologion, vagy Antologion: a parancsolt és a közös ünnepek szolgálatai.
11. Triodion: Nagyböjti szolgálatok, amelyhez hozzá szokás kapcsolni a Pentecostariont, a húsvéti szolgálatokat pünkösdig.
12. Menea: Könyvek 12 hónapra elosztva, melyek tartalmazzák a szentek szolgálatait minden egyes napra megszerkesztve.
13. Archeraticon: azaz főpapi szertartáskönyv, csak a püspökök használatára.
14. Diaconicon: egy könyvecske, mely tartalmazza azt, amit a Szent

sunt complectens.

Sunt et alii libri, quorum non modo magna utilitas, sed necessitas quoque esset uti sunt: Concionatorii, Catechismus major, seu Theologia moralis, Biblia Sacra, Lexicon, Grammatica Linguae Litteralis Slavo-Russicae, etc., ac proinde hi quoque dum et quando parati fuerint imprimi poterunt.

Quemadmodum vero omnes hos libros praeprimis lingua Slavo-Russica litterali, ita etiam Valachica et quidem characteribus Cyrillianis imprimendos esse Episcopi animadverterunt, cum tam illyrica et ruthenica Natio, quam valachica etiam ditionibus Caesareo-Regiis amplissime diffusae sint, librorum vero post inhibitam librorum extraneorum inductionem, ambae aequalem experiantur penuriam.

Caeterum, quia de praemissis omnibus libris in Congressu hoc iudicium quoque ferendum esset, ferri autem secus non posset, nisi unum saltem ex singulis exemplar praesto habeatur, idcirco conclusum est, ut Exelsae Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae haec ipsa necessitas detegatur, una vero obsequenter interpelletur, ut cum hujusmodi libros tum in Archivo Caesareo-Regiae Deputationis Illyricae, tum apud Typographum Kurzböck in conserva haberi sciatur, eorundem ipsorum

Liturgián a szerpapnak mondani kell.

Vannak egyéb könyvek is, amelyek nemcsak igen hasznosak, hanem szükséges is volna használni őket: Prédikációs könyv, Nagykatekizmus, azaz erkölcssteológia, Szent Biblia, a szláv-orosz irodalmi nyelv szótára és nyelvtana stb., és ennél fogva, mihelyt elkészülnének, kiadásra kerülhetnének.

Amint ezeket a könyveket elsősorban szláv-orosz irodalmi nyelven kell kiadni úgy oláh nyelven is, mégpedig cirill betűkkel nyomtatva, jegyezték meg a püspökök, hiszen a horvát, a rutén, de még a román nemzet körében is a császári-királyi területeken e könyvek szétében elterjedtek; de mióta a külföldi könyvek behozatala tilos, mindegyikből egyaránt nagy a hiány.

Egyébként, minthogy az előbb említett összes könyvekről ebben a gyűlésben véleményt is kellene nyilvánítanunk, de ezt akkor tehetjük, ha mindegyikből egy példány a kezünkben lenne. Ezért úgy határoztunk, közölni kell e szükséghelyzetet a főmagasságú Magyar Királyi Udvari Kancelláriával. Egyúttal alázatosan kijelentjük, tudomásunk van arról, hogy ilyen könyvek mind a Császári és Királyi Horváth Bizottság Levéltárában, mind pedig a Kurzböck Nyomda raktárában van-

communicationem suo modo gratiose procurare dignetur.

Quem in finem appositus est illico sub Numero 2 ad praeaudatam Cancellariam Regiam Hungarico-Aulicam conceptus: una vero Gregorius Borovszky et Ignatius Darabant deputati, qui Repraesentationem hanc Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Comiti Aulae Cancellario reverentur exhibeant.

SESSIO QUARTA ET QUINTA

Die 18 et 20 Martii loco solito celebrata. Praesentibus: Episcopo Szvidnicensi, electo Munkácsiensi, electo Fogarassienzi, Josaphat Bastassich, Andrea Zsetkey, Georgio Borovszky, Sylvestro Kovacsak, Martyrio Casper, Sylvestro Caliani, Ignatio Darabant, Samuele Klein, Augustino Körösy, Josepho Keresztury actuario.

Postquam in priori Sessione specificatio librorum in Typographia Viennensi typis excudendorum elaborata est, jam nunc singulis libris in trutinam assumi, censurari, et necessitate exposcente purgari oportere, Episcopi congregati sensui praeaudati Decreti insistentes existimarunt. Itaque praepremis de Libello Alphabetico actum est, cujus summam necessitatem in dioecesibus suis Episcopi confessi sunt.

nak. Épp ezért ezeknek a közreadásáról a maga módján kegyesen méltóztassék intézkedni.

E cél érdekében tüstént csatoltunk 2-es szám alatt egy fogalmazványt a fent említett Magyar Királyi Udvari Kancelláriához; egyúttal pedig megbíztuk Borovszky Gergelyt és Darabant Ignácot, hogy e közlésünket a Nagyméltóságú és kitűnő Udvari Kancellár Gróf Úrnak tisztelettel átnyújtsák.

NEGYESEDIK ÉS ÖTÖDIK ÜLÉS

Tartatott március 18-án és 20-án a szokott helyen. Jelen van a szvidnici püspök, a munkácsi és a fogarasi választott püspökök, Bastassich Josephát, Zsetkey András, Borovszky Gergely, Kovacsak Szilveszter, Casper Martyrius, Caliani Szilveszter, Darabant Ignác, Klein Samu, Körösy Ágoston, Keresztury József, jegyzőkönyvvezető.

Miután az előző ülésen kidolgoztuk cím szerint azoknak a könyveknek a felsorolását, amelyeket a bécsi nyomdában ki kell nyomtatni, most át kell térnünk minden egyes könyvnek megbeszélésére, megbírálására és szükség esetén helyesbítésére, így vélték az egybegyűlt püspökök a fent említett rendelkezésre hivatkozva. Ezért mindenekelőtt az ABC-és könyvecskéről tárgyaltunk, mert a püspökök megvallották, egyházmegegyeikben ennek hiánya a legfőbb.

Libellus hujusmodi Alphabeticus jam anno 1770 Viennae Typis Kurzböckianis idiomate Slavo-Russico litterali, caractere autem cyrilliano est editus; in quo cum difficultates nonnullae, ac praesertim ob particulam Filioque ex Symbolo Athanasiano exmissam, obmotae fuerint, Altissimo jussu Regio omnia exemplaria collecta hodiendum clausa servantur. Episcopi parvuis panem quo citius frangere cupientes, ac eo etiam ex motivo, ne Typographus tam grave detrimentum ex detentione tantorum exemplarium patiatur, hoc ipsum Alphabetum publici juris quo celerius faciendum, unanimi consensu definiverunt, ita tamen ut ea quae occasionem, difficultatem ac dissensionum praeberunt, praevis complanentur.

Difficultates hae ad tria puncta reducuntur:

1. Quod in oratione Dominica haec verba in fine addantur?

Jako Tvoje jest czarsztvo / i szila / i szlava etc. Quia tuum est Regnum et Potentia et Gloria in aeternum. Sed cum hae voces contra dogma nihil continerent, immo ex Mathaei capite VI textus graeci excerptae legerentur, Episcopi congregati additionem hanc in praecallato Libello Alphabeticum, pro hic et nunc intacte relinquentiam unanimiter censuerunt.

An autem in futurum in Libellis Alphabeticis haec verba addi debe-

Egy ilyen könyv már 1770-ben Bécsben megjelent a Kurzböck-féle nyomdában szláv-orsz irodalmi nyelven, cirill betűkkel, de sok kifogás volt ellene, különösen az athanási Hitvallásból kimaradt Filioque szócska miatt, fölséges királyi parancsra az összes példányok mindmáig egybegyűjtve, zár alatt tartanak. A püspökök mielőbb szeretnék megtörni a kenyeret a kicsinyek számára, valamint azon indítékból, hogy a nyomdatulajdonos ne szenvedjen ily súlyos kárt ennyi példány visszatartása miatt, egyhangúlag ezt az ABC-és könyvet minél gyorsabban kiadandónak nyilvánították úgy, hogy mindazt, ami nehézségre és ellenkezésre okot adott, előzőleg el kell simítani.

Ezek a nehézségek három pontban vonhatók össze:

1. A Miatyánkban, a végén hozzá kell adni ezeket a szavakat?

Jako Tvoje jest czarsztvo / i szila / i szlava stb. „mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség, mindörökké.” Ezek ugyanis semmi dogma ellensét nem tartalmaznak, sőt a görög szövegben Máté 6. fejezetében olvashatók. Az egybegyűlt püspökök ezt a hozzáadást az említett ABC-és könyvben itt és most egyhangúlag érintetlenül hagyandónak vélték.

Hogy ezután a jövőben e szavakat az ABC-és könyvben hozzá kell-e

ant, Episcopi in diversas sententias iverunt: Episcopus Munkacsiensis affirmativam, reliqui duo negativam amplexi sunt.

Pro his haec pugnabant argumenta: quod in dioecesibus ipsorum haec finalia verba per saeculares dici non soleant, sed unice per sacerdotes rubricis ita praecipientibus pronunciari consueverint.

Pro Episcopo autem Munkacsiensi illud pugnabat, quo din tota dioecesi additio haec non modo per sacerdotes, sed per ipsos etiam saeculares fieri ac recitari consueverit.

Caeteroquin autem in Evangelio Sti Mathaei ubicumque graece inveniretur, inserta conspiciatur, immo in Alphabetis Balasfalvae impressis in quibusdam inserta, ac in specie in Libello anno 1759 impresso legeretur.

Quibus pro et contra disputatis, in eo Episcopi coaluerunt, ut in Alphabetis, quae deinceps seu Viennae seu ubicumque alibi imprimerentur, additamentum hoc omittatur, in aliis autem quibusvis libris pro Ecclesiasticis imprimendis additio haec more hactenus solito inseratur.

2. Altera difficultas erat in eo, quod in salutatione angelica non habeatur: Sancta Maria Mater Dei etc. Sed hanc nullam esse difficultatem unanimiter omnes agnoverunt, cum

adni, a püspökök különböző véleményyt nyilvánítottak. A munkácsi püspök helyeselte, a másik kettő ellenvéleményt nyilvánított.

Erről a következő érvek álltak szemben: Egyházmegyékben ezeket a zárószavakat a világiak nem szokták mondani, csupán a papok szokták hangoztatni, mert a rubrikák így írják elő.

A munkácsi püspök véleményét viszont az támogatta, hogy az egész egyházmegyében e hozzáadást nemcsak a papok, hanem éppen a világiak is teszik és mondani szokták.

Egyébként a Máté-evangéliumban görögül ezek mindig megtalálhatóak, láthatólag beleszótték, sőt, a Balázsfalván nyomtatott ABC-és könyvbe olykor beillesztették, így például az 1759-ben nyomtatott könyvecskébe.

A mindkét oldalról elhangzott érveket megvitattván, a püspökök abban értettek egyet, hogy az ABC-és könyvekben, amelyeket mostantól fogva akár Bécsben, akár másutt nyomtatni fognak, ezt a hozzáadást el kell hagyni, de minden egyéb könyvben, amiket a papok számára nyomtatnak, ezt a hozzáadást az eddig szokásos módon be kell venni.

2. Egy másik nehézség volt, hogy az Angyali Üdvözlésben nincs benne, hogy: Sancta Maria Mater Dei stb. De ez nem nehézség, ezt mindnyájan elismerték, hogy mind a

tam in Graeca salutatione angelica per Theotokos quam in Slavo-Russica per Bogorodica id est Deipara, prima statim in voce tantundem dicatur ac Mater Dei, quamvis in exemplaribus Balasfalvae impressis, ipsa etiam haec additio more apud Latinos usitato inserta legatur.

3 Tertia difficultates erat in eo, quod in eodem Alphabeto in Symbolo Constantinopolitano particula Filioque addita, in Athanasiano autem omissa conspiciatur.

Qua occasione episcopus Munkacsiensis declaravit, nec se, nec praedecessorem suum pia memoriae Episcopum Munkacsiensem Joannem Bradacs, nec clerum, nec populum Munkacsiensem Spiritus Sancti ex Patre Filioque processionem vel negasse, negareve, vel de eo dubitare, dubitassequ, immo id publice in sua dioecesi ubique doceri, publice id omnes profiteri, ac in Symbolo Constantinopolitano, quod omnium manibus teritur, ubique particulam Filioque publice ac privatim, exscriptis Valachicis exemplaribus addi.

Sed e contra in Symbolo Athanasiano particulam Filioque ordinarie addere consuetum non fuisse, idque ex eo accidisse, quia in dioecesi Munkacsiensi nulla existente Typographia, varii libri, in quorum aliquibus haec particula addita, in aliis autem non fuerat, inducebantur.

görög Angyali Üdvözlétben a Theotokosként, mind az ószlávban Bogorodicaként, azaz Istenszüllőként ugyanannyiszor említik, mint Isten anyjának. Már az első hangban így szólítjuk, bár a Balászfalván nyomtatott példányokban ez a hozzáadás a latinok módján olvasható.

3 A harmadik nehézség abban állt, hogy ugyanazon ABC-és könyvben a Filioque a Konstantinápolyi Hitvallásban hozzáadva, az Athanasziban pedig elhagyva található.

Ez alkalommal a munkácsi püspök kijelentette, hogy sem ő sem szent emlékü elődje, Bradács János munkácsi püspök, sem a munkácsi papság vagy a nép a Szentléleknek az Atyától és a Fiútól származását nem tagadták, nem tagadják, ebben nem kételkednek és kételkedtek, sőt az ő egyházmegyéjében ezt mindenütt nyilvánosan tanítják, mindenki vallja a Konstantinápolyi Hitvallásban, ami mindenki kezében használatos egyénileg is, de ez az oláh példányokban hiányzik.

Ellenben az Athanaszi Hitvallásba a Filioque-t általában nem szokás betenni, és ez azért történt, mert a munkácsi egyházmegyébe nyomda hiányában számos könyvet hoztak be, amelyekben ez a szócska hozzá volt adva, másokban pedig nem.

Interim quia attestata quedam Romam missa fuisse observaret, quibus probare contenditur, particulam Filioque in dioecesibus Fogarassiensis, Magno-Varadiensis et Croatica seu Szvidnicensis ubique addi consuevisse, se reluctari nulla modo velle, imo in id consentire, ut in Symbolo Athanasiano, aequae ac Constantinopolitano in futurum semper particula Filioque addatur.

Cum nihilominus populus suae dioecesis cum populis ex dioecesi Fogarassiensis et Magno-Varadiensis etiam in utroque Symbolo hancce particulam expresse addat, palamque ac publice pronuciet, imo si qui libri Balasfalvae impressi absque particula Filioque in Symbolo Constantinopolitano adjecta etiam superessent, eos detrahi aut in publicum venire, Episcopus Fogarassiensis suo modo non permittat.

Caeterum autem idem Episcopus Munkacsiensis declaravit, quod quidem quoad dioecesanos suos Ruthenos nullum habeat timorem, si etiam illa additio facta fuerit, e contra vero ne intra Valachos in sua dioecesi commorantes, inter quos Constantinopolitanum Symbolum absque particula Filioque universaliter recitatur, ob additam hanc particulam in publico perturbatio aliqua exoriat, iustum se omnino metum

Amint megállapította, hogy Rómába bizonyos iratokat küldöttek, hogy a Filioque-t a fogarasi, a nagyváradi, a horváth, vagyis a szvidnici egyházmegyékben mindenütt hozzáadják, ezért ellenkezni semmiképp nem akar, sőt, egyetért azzal, hogy az Athanási Hitvallásba, csakúgy, mint a Konstantinápolyiba, a jövőben mindig adják hozzá a Filioque szócskát.

Minthogy egyházmegyéjének népe, a fogarasi és a nagyváradi egyházmegyékből származókkal együtt, kifejezetten hozzáadja e szócskát mindkét Hiszekegybe, ezt a teljes nyilvánosság előtt ki fogja jelenteni. Sőt, ha némely Balászfalván nyomtatott könyvben, amelyből hiányzik a Filioque szócska a Konstantinápolyi Hitvallásból, amennyiben még mindig léteznek ilyenek, azokat a használatból ki kell vonni, és megjelentetésüket a fogarasi püspök a maga módján ne engedélyezze.

Egyébként ugyancsak a munkácsi püspök jelentette ki, hogy nem fél attól, hogy rutén egyházmegyései részére e hozzáadás megtörténjék, ellenben az ő egyházmegyéjében tartózkodó oláhok részéről mindenképpen félnie kell, akiknél a Konstantinápolyi Hitvallást mindenütt a Filioque szócska nélkül mondják, nehogy a hozzáadás miatt zavar támadjon a nép körében, és ha valami támadna, nem akarja a felelősség ter-

habere, neque onus responsionis si quid oriretur in se assumere velle.

Ad hoc Episcopus Fogarassiensis reposuit: in dioecesi sua Symbolum Athanasianum numquam sine particula Filioque recitatum fuisse. E converso autem in Symbolo Constantinopolitano eandem particulam addi minus consuevisse. Interim tamen licet et ipse numquam metum futurae perturbationis diffiteri non possit, si repente in his rerum circumstantiis particula Filioque sensim introducatur; et si Vienne editum taliter fuiret, sese non futurum contrarium, quominus sua in dioecesi recepiatur.

Quibus pro et contra declaratis, unanimi consensu conclusum est, ut praefatus Libellus Alphabeticus, addita particula Filioque, publici juris quo citius fiat, eoque fine Excelsae Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae sub Nr 3 supplicetur, ut opportuna quo citius circa Libelli huius praevis corrigendi evulgationem gratiose disponere dignaretur. In futuram autem quotiescumque seu Constantinopolitanus seu Athanasium Symbolum editum fuerit, semper particula Filioque addatur.

hét magára vállalni.

Erre a fogarasi püspök kijelentette: egyházmegyéjében az Athanázi Hitvallást a Filioque szócska nélkül nem mondták. Ezzel ellentétben a Konstantinápolyi Hitvallásban ugyanezt a szócskát kevésbé szokás hozzáadni. Bár neki is félnie lehet, ha hirtelen, idő előtt vezetik be, bár abban az esetben nem, ha jelen körülmények miatt a Filioque szócskát feltűnés nélkül vezetik be; és ha Bécsben így adnák ki, neki nem lenne ellenvetése, egyházmegyéjében el is fogadnák.

Ezeket mindkét oldalról meghányták, vetették, és közmegegyezéssel úgy döntöttek, hogy az említett ABC-és könyv a Filioque szócska hozzáadásával mielőbb megjelenjék, és évégett a Főmagasságú Udvari Kancelláriához 3. szám alatt kérést intézzenek, hogy kegyesen intézkedni méltóztassék e könyvecske megjelenéséről, amelyet előzőleg ki kell javítani. A jövőben pedig, valahányszor kiadják a Konstantinápolyi vagy az Athanázi Hitvallást, mindig hozzáadassék a Filioque szócska.

Közreadja: *Melles Tivadar*

A munkácsi egyházmegye elhunyt papjai a sematizmusok alapján (1814–1915)

	Név	hely	halál	év	p	ok
1.	Alexovics Mihály esperes	Bodzásújlak	1868. febr. 28.	66	41	vízibetegség
2.	Anderkó István	Bikszád	1855. júl. 14.	41	16	kolera
3.	Anderkó Péter külhelynök	Sziget	1869. jún. 2.	92	67	tabe
4.	Andrejczó Mihály	ny.	1847. ápr. 25.	50	25	belső gyulladás
5.	Andruchovics István	Oroszmokra	1877. febr. 14.	83	52	tabe
6.	Andruchovics István	örkanonok	1840. okt. 19.	68	42	apoplexia
7.	Andruchovics Jakab	Alsókörösmező	1838. jún. 22.	75	49	köszvény
8.	Andruchovics János	Tiszabogdány	1840. márc. 22.	66	37	tabe
9.	Andruchovics János esperes	Trebusa	1892. júl. 31.	83	59	?
10.	Andruchovics Mihály	Taracköz	1851. okt. 30.	60	30	heruia
11.	Andruchovics Péter	Uglya	1834. okt. 11.	?	?	?
12.	Andruchovics Simon	Aknarahó	1834. ápr. 3.	?	?	?
13.	Antal Gábor	Batár	1847. máj. 20.	66	40	?
14.	Antalóczy András	ny.	1889. szept. 29.	93	66	?
15.	Azary András	Falkus	1849. febr. 25.	46	15	apoplexia
16.	Azary Antal	def.	1841. nov. 19.	66	40	bénulás
17.	Azary József esperes	Makkosjánosi	1886. júl. 6.	70	43	?
18.	Azary Péter	tanár	1874. ápr. 17.	29	2	érszakadás
19.	Babics Gábor	Alsóvíssó	1839. márc. 6.	41	15	idegláz
20.	Bacsinaí Bacsinszky Irén	nagyprépost	1885. szept. 23.	70	46	?
21.	Bacsinszky András	Tiha	1894. ápr. 15.	68	42	?
22.	Bacsinszky János esperes	def.	1839. okt. 10.	93	62	öregség
23.	Bacsinszky Jenő	Havasköz	1898. szept. 27.	80	56	?
24.	Bacsinszky Mihály	Drugetháza	1847. máj. 8.	71	46	idegláz
25.	Bacsinszky Mihály	Kisolon	1884. szept. 16.	30	5	?
26.	Bacsinszky Miklós esperes	Egres	1893. febr. 6.	75	51	?
27.	Bacsinszky Miklós esperes	Rákos	1853. nov. 23.	67	42	idegláz
28.	Bacsinszky Viktor	Bedőháza	1909. jan. 24.	62	34	?

29.	BacsKay Ágoston	Alsóhalas	1854. máj. 6.	26	3	idegláz
30.	BacsKay Sándor	Agárd	1876. jún. 10.	44	10	tífusz
31.	Bacsóvszky Bazil esperes	Örmező	1883. febr. 20.	48	19	?
32.	Balázs Illés	ny.	1832. ápr. 25.	?	?	?
33.	Balogh Bazil	Cselej	1855. aug. 14.	57	29	kolera
34.	Balogh Bazil	Felsőhalas	1874. okt. 24.	40	15	erőszakos halál
35.	Balogh Béla	Turjavágás	1909. jún. 8.	71	46	?
36.	Balogh János	ny.	1850. aug. 29.	56	29	tabe
37.	Balogh József	Rákóc	1876. ápr. 25.	43	19	torokbetegség
38.	Balogh Mihály	Nagyláz	1858. ápr. 4.	45	22	?
39.	Balogh Mihály	tanv. pn.	1886. szept. 6.	26	?	?
40.	Balogh Miklós esperes	Klokocsó	1889. aug. 31.	58	33	?
41.	Balogh Miklós id.	Klokocsó	1870. aug. 31.	65	40	tabe
42.	Baltovics József esperes	Sámogy	1894. dec. 9.	74	46	?
43.	Balugyánszky András	kanonok	1853. febr. 12.	47	23	hektika
44.	Balugyánszky István	Hegygyombás	1848. márc. 27.	37	13	phtysi
45.	Balugyánszky János	Vécse	1837. jan. 29.	61	38	apoplexia
46.	Balugyánszky József	Nagykomját	1849. jún. 12.	31	9	phtysi
47.	Balugyánszky József	tanár	1882. ápr. 2.	59	30	idegláz
48.	Bányay János	Balsa	1846. jún. 12.	59	34	tüdőgyulladás
49.	Bányay Mihály	ny.	1893.	79	55	?
50.	Barankovics András dr.	Nagypásztély	1842. ápr. 10.	44	21	tüdőgyulladás
51.	Barna András	Oros	1858. márc. 10.	76	52	?
52.	Barna András esperes	Kisléta	1868. szept. 29.	63	37	apoplexia
53.	Barna Mihály esperes	Nyíresfalva	1857. júl. 19.	40	16	?
54.	Barna Miklós	Oros	1891. jan. 18.	62	35	?
55.	Batis János	ny.	1853. szept. 24.	73	44	tabe
56.	Batskay Mihály	Beregsárrét	1840. júl. 21.	36	13	idegláz
57.	Bedői Markos Mihály	kanonok	1885. jún. 29.	62	38	?
58.	Bendász Antal	Horlyó	1865. febr. 21.	39	14	vízibetegség
59.	Bendász Bazil	Keselymező	1850. szept. 1.	35	1	tüdőgyulladás
60.	Bendász Elek	Maszárfalva	1886. júl. 14.	41	13	?
61.	Bendász József	Kereknye	1837. jan. 9.	55	28	phtysi
62.	Beniczky Gergely esperes	Ungvár	1866. aug. 13.	46	21	hektika
63.	Beöthy József	Bastyaháza	1846. nov. 20.	53	29	skorbut
64.	Berecz György	Palágy	1879. okt. 16.	57	31	tüdőgyulladás
65.	Bereghy András	Orlya	1844. márc. 10.	51	24	vérömlés
66.	Berende Gábor	Bujánháza	1855. aug. 30.	38	12	belső gyulladás

67.	Berlányi Bazil	Batár	1855. márc. 28.	29	4	phtysi
68.	Berlányi György	Lonka	1853. szept. 16.	74	40	tabe
69.	Berlányi István esperes	Bilke	1895. júl. 20.	63	39	?
70.	Berlányi Sándor	Husztköz	1847. dec. 31.	33	7	phtysi
71.	Berle Péter	Budfalva	1830. febr. 19.	61	37	?
72.	Bezegovics András	Nagyrosztoka	1838. szept. 13.	63	37	bénulás
73.	Bilkei Gorzó Kálmán titkár	Ungvár	1876. ápr. 30.	38	8	phtysi
74.	Bilz Bazil	Kisbánya	1845. ápr. 28.	71	47	öregség
75.	Bistey Jakab	Szemerekő	1830. márc. 19.	46	21	?
76.	Boksay Antal főesperes	Szatmárnémeti	1898. aug. 13.	79	55	?
77.	Boksay János	ny. Horlyó	1878. nov. 2.	88	64	tabe
78.	Boksay János id.	Nevicke	1835. márc. 12. ?	?	?	?
79.	Boksay Mihály	Nagylucska	1883. aug. 3.	60	36	?
80.	Boksay Mihály	Nevicke	1857. nov. 26.	58	36	?
81.	Boksay Teodor	Petrik	1837. dec. 19.	48	24	apoplexia
82.	Bondor Simeon	Felsőszelistye	1838. máj. 28.	58	31	epilepszia
83.	Bónyi Antal esperes	Karász	1850. márc. 12.	62	36	erőszakos halál
84.	Bónyi Bazil esperes	Nyíregyháza	1830. szept. 22.	65	37	?
85.	Bónyi János	Nyírbakta	1877. márc. 25.	58	32	tüdőgyulladás
86.	Bovánkovics János	Gálszécs	1883. máj. 1.	76	51	?
87.	Bovánkovics János	Pazon	1878. aug. 23.	36	6	hektika
88.	Bovánkovits Jakab	OSBM	1854. febr. 17.	66	34	tabe
89.	Boythor János	def.	1841. ápr. 29.	65	44	öregség
90.	Bőthy Antal	újszentelt	1875. okt. 2.	30	1	hektika
91.	Brenzovics István	Kisberezna	1843. jún. 20.	73	48	tabe
92.	Brilla András	Horlyó	1848. júl. 12.	53	28	dysenteria
93.	Bubrják Bazil	Verebes	1876. jan. 19.	56	22	apoplexia
94.	Buchoveczky Ágoston	OSBM	1890. jún. 11.	74	42	?
95.	Buday János esperes	Turca	1842. okt. 1.	51	26	vízibetegség
96.	Bukószky József	Árok	1855. nov. 22.	78	51	tabe
97.	Bukovszky Artemiusz	OSBM	1860. márc. 19.	45	18	?
98.	Bukovszky György	Felsőpásztély	1849. okt. 11.	64	40	láz
99.	Bukovszky György esperes	ny.	1890. aug. 21.	79	54	?
100.	Bukószky Mihály	Lipcse	1873. júl. 21.	61	36	kolera
101.	Bumba Mihály	Orlya	1839. márc. 14.	28	4	agyhártyagyull.
102.	Chácsay Illés esperes	Szentmiklós	1856. dec. 21.	65	39	?
103.	Chira Ágoston	Utcás	1884. szept. 20.	54	29	?
104.	Chira Mihály	Zbora	1852. jún. 12.	46	22	phtysi

105.	Chira Miklós	Gézsény	1844. jan. 22.	47	18	tüdőgyulladás
106.	Chnatizsák János	Porosztó	1838. dec. 25.	56	30	idegláz
107.	Czuprák Mihály	Alsódomonya	1847. nov. 25.	46	20	idegláz
108.	Csanda Emmánuel	OSBM	1870. febr. 8.	61	37	hektika
109.	Csaszin József	Sóhát	1882. febr. 12.	49	24	tífusz
110.	Csépes János	Hátmeg	1845. febr. 22.	40	15	tüdőgyulladás
111.	Cserba György	Duszina	1870. febr. 19.	51	23	bénulás
112.	Csernek János	Alsórahó	1855. jan. 21.	64	40	apoplexia
113.	Csernek János	Bedő	1870. júl. 5.	47	23	agyvérzés
114.	Csernek János	Márk	1884. júl. 6.	27	3	?
115.	Csernek Sándor	Felsőapsa	1896. febr. 19.	65	41	?
116.	Cserszky Sándor	Alsóremete	1893. dec. 2.	32	7	?
117.	Cservenyák János	Hardics	1844. aug. 18.	61	35	vízibetegség
118.	Csobály Bazil	ny.	1853. ápr. 23.	51	27	tüdőgyulladás
119.	Csopey Antal	apátkanonok	1877. szept. 10.	61	39	apoplexia
120.	Csopey Bazil	Batár	1849. nov. 16.	32	8	angina
121.	Csopey Dénes esperes	Ökörmező	1888. ápr. 2.	75	52	?
122.	Csopey Kornél	Huszt	1842. jan. 6.	24	1	phtysi
123.	Csopey Oresztész esperes	Felsőkőrösm.	1897. máj. 8.	58	33	?
124.	Csopey Teodor	kanonok	1852. jan. 17.	68	40	tabe
125.	Csorbay János	Bikszád	1849. aug. 3.	57	27	láz
126.	Csucska András	Beregszöllős	1879. dec. 17.	63	35	apoplexia
127.	Csucska Antal	Jánk	1885. okt. 11.	32	9	?
128.	Csucska Péter	Beregszöllős	1889. márc. 17.	41	16	?
129.	Csurgó György	Sósújfalu	1863. jún. 16.	37	9	koponyatörés
130.	Csurgovich Bazil	Nagyláz	1845. ápr. 22.	59	33	phtysi
131.	Csurgovics András	tanár	1879. ápr. 28.	63	39	apoplexia
132.	Csurgovics János	Csicser	1885. máj. 7.	57	32	?
133.	Csurgovics János	prépost	1862. okt. 2.	72	45	apoplexia
134.	Csurgovics Mihály	ny.	1862. júl. 18.	60	37	fulladás
135.	Damjanovics Demeter	Topolyán	1834. szept. 1.	?	?	?
136.	Damjanovics Ignác	ny.	1882. aug. 27.	66	41	apoplexia
137.	Damjanovics József	Tokaj	1874. okt. 19.	65	39	tabe
138.	Damjanovics Mihály	Alsóhunkóc	1846. nov. 11.	74	47	tabe
139.	Danielovics Ágoston	Árdánháza	1890. márc. 8.	33	11	?
140.	Danielovics Ágoston esperes	Drágabártfalva	1877. márc. 8.	51	22	apoplexia
141.	Danilovics Antal esperes	Töketerebes	1867. okt. 18.	75	52	tabe
142.	Danilovics István	Ignéc	1887. máj. 2.	48	23	?

143.	Danilovics János	apátkanonok	1895. okt. 21.	60	33	?
144.	Danilovics János	Daróc	1873. máj. 7.	67	43	apoplexia
145.	Danilovics János id.	ny. Solymos	1880. aug. 29.	83	56	tüdőgyulladás
146.	Danilovics József	Beregszilvás	1868. dec. 27.	42	17	tüdőgyulladás
147.	Danilovics József ifj.	Ignéc	1880. márc. 4.	70	46	tabe
148.	Danilovics Miklós	Nagypásztély	1883. febr. 7.	42	18	?
149.	Danilovics Miklós esperes	Berezna	1839. ápr. 22.	58	31	idegláz
150.	Danilovics Pál	Ókomoróc	1864. jan. 15.	48	20	hektika
151.	Danilovics Sándor	Csontos	1853. okt. 5.	38	14	phtysi
152.	Danilovits György	Rákóc	1849. máj. 30.	75	48	tabe
153.	Danilovits János	Felsősárad	1835. febr. 7.	?	?	?
154.	Demjanovics János esperes	Tímár	1850. szept. 20.	60	36	repertina
155.	Demjánovics János esperes	Nagyberezna	1893. máj. 25.	64	40	?
156.	Demjánovics József	Kelecsény	1868. ápr. 25.	39	13	tífusz
157.	Demjanovics Pál	Tibaváralja	1863. ápr. 6.	56	30	erőszakos halál
158.	Demjánovics Sándor	Fenyvestölgy	1881. nov. 7.	31	6	idegláz
159.	Demjanovics Sándor esperes	Nagyberezna	1874. dec. 29.	50	26	vízbefulladás
160.	Demkó Sándor	István	1869. márc. 23.	59	29	scrophula
161.	Deskó Péter	Nagylucska	1865. ?	85	54	tabe
162.	Dobé János esperes	Szerednye	1874. febr. 18.	65	38	torokbetegség
163.	Dobos János	3. é. pn.	1879. jan. 6.	25	0	hektika
164.	Dobra György	Husztköz	1885. szept. 16.	62	37	?
165.	Dobra Gyula	Csománfalva	1884. febr. 6.	28	3	?
166.	Dobra János	Kovácsrét	1845. márc. 2.	42	14	idegláz
167.	Dobra Sándor	2. é. pn.	1874. jan. 14.	24	0	hektika
168.	Dohovics Antal	Száldobos	1858. júl. 15.	38	11	?
169.	Dohovics Bazil esperes	Huszt	1849. dec. 13.	68	38	apoplexia
170.	Dóhovics Nesztón	OSBM	1888. aug. 17.	32	7	?
171.	Dolinay Emil	Szeklence	1891. febr. 15.	54	30	?
172.	Dolinay Mihály	Nagyberezna	1854. máj. 6.	58	30	tüdőgyulladás
173.	Dolinay Péter	Hosszúmező	1896. ápr. 6.	38	15	?
174.	Dolinay Péter	Lipcse	1893.	60	37	?
175.	Dolinay Sándor esperes	Szászfalu	1874. ápr. 10.	62	37	vízibetegség
176.	Dragus Mátyás	Budfalva	1839. jún. 23.	66	42	idegláz
177.	Dragus Mózes	Alsófernezelye	1842. márc. 26.	50	26	apoplexia
178.	Drohobeczky János	Gánya	1866. ápr. 12.	43	15	tüdőgyulladás
179.	Dubay György	Szacsur	1855. máj. 17.	49	22	idegláz
180.	Dubay István	Agárd	1878. jún. 28.	47	21	apoplexia

181.	Dubay János	def.	1855. ápr. 4.	66	40	vízibetegség
182.	Dudinszky Antal	Bodrogsz.hely	1849. máj. 1.	58	29	phtysi
183.	Dudinszky Bazil	def.	1837. dec. 27.	84	55	tabe
184.	Dudinszky Bazil Lajos esperes	Laborcfalva	1882. dec. 2.	58	32	tüdőgyulladás
185.	Duliskovics András	tanv. pn.	1851. dec. 19.	24	0	tüdőgyulladás
186.	Duliskovics Bazil	Vezérszállás	1844. ápr. 23.	49	20	?
187.	Duliskovics Elek	Poroskó	1895. ápr. 8.	46	21	?
188.	Duliskovics János	Csuszka	1851. márc. 10.	66	40	phtysi
189.	Duliskovics János esperes	Szentmiklós	1883. márc. 5.	68	42	?
190.	Duliskovics Mihály esperes	Bustyaháza	1870. márc. 26.	56	32	hektika
191.	Duliskovics Péter	Szeklence	1870. szept. 28.	47	23	hektika
192.	Durányi György	kanonok	1834. dec. 29.	?	?	?
193.	Durcsák András	4. é. pn.	1892. szept. 14.	23	0	?
194.	Durnevics János	ny.	1847. ápr. 17.	69	45	tüdőgyulladás
195.	Dzubay István esperes	Szerednye	1909. aug. 20.	84	54	?
196.	Egressy Bazil	Berezna	1885. márc. 25.	62	37	?
197.	Egressy Mihály	ny.	1872. márc. 29.	82	54	tabe
198.	Eötvös György	újszentelt	1851. júl. 3.	30	1	phtysi
199.	Erdey Antal	Ruszkopolyána	1839. nov. 14.	45	21	apoplexia
200.	Ernöi János tb. esperes	Jósza	1915. júl. 12.	59	33	?
201.	Facsek József	Sürgefalva	1852. ápr. 23.	48	23	vízibetegség
202.	Faliznyó Ambrus esperes	Nyírlugos	1898. márc. 10.	80	54	?
203.	Faliznyó Elek	ny.	1888. márc. 9.	73	49	?
204.	Faliznyó Teodor	Batár	1832. ápr. 4.	?	?	?
205.	Fankovics István	Bustyaháza	1877. nov. 15.	68	45	vízibetegség
206.	Fankovics Sándor külhelynök	Máramarossz.	1896. nov. 29.	79	56	?
207.	Fankovits Bazil	Turjaremete	1830. márc. 4.	27	2	?
208.	Farkas József	ny.	1853. dec. 31.	?	?	?
209.	Farkas Miklós	Z. Vásárhely	1895. ápr. 2.	41	16	?
210.	Farkas Teodor	Hugyaj	1891. okt. 11.	41	16	?
211.	Farkas Teodor esperes	Fábiánháza	1873. aug. 29.	59	37	kolera
212.	Fazekas János	Szolocsin	1849. máj. 14.	34	7	phtysi
213.	Fázsy János esperes	Nagybánya	1855. szept. 1.	58	33	láz
214.	Fedák András	Szécskeresztúr	1909. jún. 8.	58	33	?
215.	Fedák Mihály	3. é. pn.	1875.	26	0	hektika
216.	Fejér János	Császári	1879. aug. 8.	79	51	tabe
217.	Fejér János	def.	1837. dec. 12.	87	58	0
218.	Fejér János	ny.	1845. dec. 25.	71	46	tabe

219.	Fejér János	ny.	1851. ápr. 4.	66	40	vízibetegség
220.	Fenczik András	Alsókaraszló	1890. szept. 27.	70	47	?
221.	Ferencsik András	Ladomér	1898. dec. 24.	66	40	?
222.	Ferencsik János	Tibaváralja	1897. okt. 15.	60	35	?
223.	Ferencsik Mihály esperes	Nagyturjaszög	1884. jún. 13.	82	55	?
224.	Fesztóry István esperes	Istáncs	1889. szept. 11.	69	43	?
225.	Fesztóry Mihály	ny.	1873. nov. 3.	88	62	tabe
226.	Fesztóry Tamás esperes	Sátoraljaújhely	1885. okt. 20.	67	43	?
227.	Fircák Bazil esperes	Alsókaraszló	1887. márc. 19.	78	54	?
228.	Fircák András	Csepe	1838. ápr. 4.	48	22	skarlát
229.	Fircák Bazil	Kapuszög	1861. jún. 5.	67	42	tüdőgyulladás
230.	Fircák Emil	tanv. pn.	1895. márc. 29.	24	0	?
231.	Fircák János	Alsókálfalva	1878. febr. 25.	46	22	vízibetegség
232.	Fodorovszky József	Karász	1881. márc. 17.	46	22	apoplexia
233.	Fundanits János	Szerednye	1845. aug. 24.	56	32	vérömlés
234.	Furmán Ince	Végardó	1851. szept. 2.	37	12	phtysi
235.	Fülep János	Bereznék	1833. ápr. 25.	?	?	?
236.	Fülepp György	Holya	1832. nov. 6. ?	?	?	?
237.	Füzér Teodor	újszentelt	1830. jan. 18.	25	0	?
238.	Gebé Ágoston	?	1892. nov. 30.	31	3	?
239.	Gebe András	Felsőverecke	1864. júl. 25.	36	11	hektika
240.	Gebé András	Borhalom	1862. aug. 23.	52	24	vízibetegség
241.	Gebe Antal	Sztan	1860. máj. 8.	41	17	hektika
242.	Gebé Mihály	Beregsárrét	1873. jan. 3.	49	25	singultu
243.	Gebé Mihály	Turjavágás	1898. jan. 12.	26	2	?
244.	Gebé Viktor	nagyprépost	1897. máj. 26.	59	35	?
245.	Gerbery György	Márcsemerny.	1871. dec. 4.	42	17	hektika
246.	Gerbery János	def.	1838. dec. 8.	61	36	phtysi
247.	Gerbery Sándor	tanv. pn.	1856. júl. 31.	23	0	?
248.	Gerevics Antal esperes	Polyánka	1895. dec. 11.	59	34	?
249.	Gerevics János	Tiszaújhely	1870. jún. 27.	46	22	vízibetegség
250.	Gerevics Teodor	Polyánka	1869. szept. 11.	61	35	vízibetegség
251.	Gerzanics Bazil esperes	ny.	1870. jún. 27.	78	53	tabe
252.	Gerzanics Gábor	tanv. pn.	1859. nov. 3.	24	0	hektika
253.	Gerzánics János	Malmos	1884. nov. 13.	55	29	?
254.	Gerzánics József	Csontos	1890. aug. 20.	65	40	?
255.	Gerzanics Péter	kántor	1870. aug. 6.	72	?	?
256.	Gerzánits János	Hrabóc	1835. dec. 24.	?	?	?

257.	Glagola Lukács esperes	Bedő	1862. aug. 31.	64	39	bénulás
258.	Goics Atanáz	Bodrogolaszi	1854. okt. 7.	59	20	ismeretlen b.
259.	Gorzó András	Szajkófalva	1908. ápr. 16.	84	55	?
260.	Gorzó Dénes esperes	Kökényes	1884. dec. 11.	68	44	?
261.	Gorzó Péter esperes	Bocskó	1841. máj. 15.	52	26	vízibetegség
262.	Gorzó Sándor	Misztice	1861. márc. 25.	51	26	tüdőgyulladás
263.	Gorzó Sándor	Parasznya	1909. jún. 19.	38	13	?
264.	Gönczy Pál	Veresmart	1894. dec. 26.	28	2	?
265.	Gregorovics Mihály	olvasókanonok	1834. szept. 19.	?	?	?
266.	Gregorovits Damján	Sófalva	1863. máj. 24.	48	19	idegláz
267.	Gregorovits József esperes	Gyulaj	1853. ápr. 25.	66	41	tüdőgyulladás
268.	Gribovszky András	ny.	1848. márc. 29.	86	57	apoplexia
269.	Gribovszky Bazil	Ilonca	1847. nov. 7.	50	24	phtysi
270.	Gribovszky Elek	Őrhegyalja	1893. jan. 21.	62	37	?
271.	Gribovszky György	Zárnya	1910. jún. 27.	86	60	?
272.	Gribovszky János	Vencsellő	1855. okt. 29.	58	32	májgyulladás
273.	Gribovszky Kornél	Lipcsemező	1910. ápr. 15.	70	43	?
274.	Gribovszky Péter	Ilonca	1842. máj. 2.	28	3	idegláz
275.	Gribovszky Sándor	Nagyleányfalva	1877. jún. 29.	50	25	hektika
276.	Grigássy Bazil	ny.	1848. okt. 25.	54	30	phtysi
277.	Grigássy János	Makarja	1843. márc. 25.	57	32	tüdőgyulladás
278.	Grigássy János	Nagymogyorós	1837. dec. 28.	32	6	phtysi
279.	Grigássy Mihály	Tokaj	1909. okt. 30.	62	35	?
280.	Grigásy György	Felsőróna	1871. ápr. 27.	58	34	aranyér
281.	Grigásy Mihály	Dávidfalva	1856. máj. 17.	37	13	?
282.	Grigásy Péter	Csuszka	1882. febr. 26.	58	30	hektika
283.	Gulovics Ágoston	Alsódomonya	1887. febr. 21.	49	25	?
284.	Gulovics Antal	Szerencs	1867. dec. 4.	39	15	tabe
285.	Gulovics György esperes	Vécse	1873. aug. 6.	68	45	kolera
286.	Gulovics János	Orlyova	1848. dec. 23.	29	5	phtysi
287.	Gulovics József	Bodzásújlak	1851. febr. 3.	67	40	tabe
288.	Gulovics József	Nagyurszka	1881. jún. 15.	55	29	láz
289.	Gulovics Miklós	Rákóc	1887. márc. 28.	45	15	?
290.	Guthy Elek	Pazony	1910. jan. 24.	61	35	?
291.	Guthy Teodor	Alsóverecke	1876. aug. 4.	59	28	apoplexia
292.	Gyidik István	Bereznek	1866. jún. 25.	52	28	hektika
293.	Gyurkó Gyula	Fülöpfalva	1896. nov. 21.	40	14	?
294.	Hacsakjló Mihály	Cselej	1884. jan. 31.	57	34	?

295.	Hacska János	Dorog	1849. ápr. 15.	29	6	idegláz
296.	Hadzsega Bazil	nagyprépost	1880. szept. 15.	67	42	tabe
297.	Hadzsega János	ny.	1888. jún. 14.	56	30	?
298.	Hadzsega János esperes	Magyarkomját	1845. dec. 24.	64	36	tüdőgyulladás
299.	Hafinecz István	Rosztoka	1866. máj. 25.	76	44	apoplexia
300.	Hajdú Jeromos esperes	Munkács	1855. ápr. 1.	43	20	phtysi
301.	Hajdú Mihály	Penészlek	1882. jan. 23.	78	48	tabe
302.	Hajducán Bazil	Farkasrév	1852. febr. 27.	63	35	apoplexia
303.	Halaktovics János	Iglince	1850. márc. 24.	32	8	láz
304.	Halaktovics Kornél	4. é. pn.	1891. nov. 28.	25	0	?
305.	Halász Mihály	Vulsinka	1834. febr. 23.	?	?	?
306.	Halecskovics Elek	OSBM	1871.	?	?	?
307.	Haluska József esperes	Kricsfalva	1908. nov. 25.	70	43	?
308.	Hauris Teodóz	OSBM	1864. jan. 30.	?	?	?
309.	Hegedűs János	Dávidvágása	1885. nov. 7.	69	43	?
310.	Helaktovics János	Iványi	1854. jan. 4.	61	35	vérfolyás
311.	Hladonik Gyula	Bányapataka	1893. ápr. 2.	31	7	?
312.	Hlinka Bazil	Gernyész	1836. dec. 4.	70	42	tüdőgyulladás
313.	Hlyudz János	Szarvasrét	1855. márc. 5.	52	28	tüdőgyulladás
314.	Hlyudz Mihály	Repede	1853. nov. 3.	63	37	phtysi
315.	Hodinka Mihály	Majdánka	1881. ápr. 26.	83	49	tabe
316.	Holis Bazil	Gorond	1857. dec. 17.	52	22	?
317.	Holosnyai Antal	Orlyova	1873. máj. 22.	36	11	hektika
318.	Holosnyai Antal	Zemplén	1853. nov. 15.	42	16	dysenteria
319.	Holosnyay András esperes	Sátoraljaújhely	1848. jan. 26.	48	24	májgyulladás
320.	Holovács János	Talaborfalva	1897. dec. 8.	65	42	?
321.	Holovács Sándor	Ugar	1874. márc. 30.	34	8	hektika
322.	Holovács Teodor	Gorond	1853. dec. 23.	52	27	láz
323.	Holovácskó Emil	Vezérszállás	1886. febr. 16.	39	11	?
324.	Holovácskó János	Gombás	1873. aug. 15.	53	28	apoplexia
325.	Holub Mihály	Hodász	1852. szept. 9.	37	12	tüdőgyulladás
326.	Homicskó András	Sztánfalva	1873. jan. 15.	40	18	apoplexia
327.	Homicskó Elek esperes	Nagylucska	1891. máj. 14.	50	26	?
328.	Homicskó György esperes	Turjavágás	1868. jan. 30.	63	39	szívrepedés
329.	Homicskó György tb. esperes	Alsókaraszló	1915. jún. 8.	57	32	?
330.	Homicskó István	ny. Bustyánh.	1896. febr. 9.	54	30	?
331.	Homicskó Miklós dr.	tanár	1886. ápr. 28.	54	29	?
332.	Hozsda Tim.	Sugathag	1836. júl. 10.	?	?	?

333.	Hrabár Ágoston	Kökényes	1887. jún. 28.	27	2	?
334.	Hrabár András	Rakasz	1894. okt. 1.	73	47	?
335.	Hrabár Antal	Széleslonka	1896. nov. 1.	71	44	?
336.	Hrabár Bazil	Kismártinka	1881. ápr. 20.	57	27	bélgyulladás
337.	Hrabár Bazil	Magyarkomját	1855. aug. 2.	46	21	kolera
338.	Hrabár Bazil	ny.	1868. jan. 4.	84	58	tabe
339.	Hrabár István	Nyíregyháza	1873. nov. 25.	63	38	tabe
340.	Hrabár János	Duszina	1844. jún. 14.	67	43	?
341.	Hrabár János	Örkörmező	1846. ápr. 29.	45	22	idegláz
342.	Hrabár János	Örhegyalja	1830. jan. 1.	60	35	?
343.	Hrabár Teodor	Martinka	1833. ápr. 9.	?	?	?
344.	Hrehovcsák András esperes	Oroszvég	1895. dec. 3.	76	52	?
345.	Hubán János	Zaplonec	1856. júl. 8.	62	40	?
346.	Hudáky János	Rudabányácska	1865. febr. 2.	52	25	bénulás
347.	Hvozdivics Péter	spirituális	1854. márc. 25.	35	11	idegláz
348.	Ighnátovics György	Radvánc	1841. ápr. 24.	48	31	idegláz
349.	Ihnát György	Nagyrosztoka	1845. júl. 18.	50	26	idegláz
350.	Ihnátkó György esperes	Nagymihályi	1863. aug. 13.	56	34	apoplexia
351.	Ihnátkó Mihály	Pósa	1877. jún. 27.	53	28	tüdőgyulladás
352.	Ihnátovics Mihály	ny. Nagymogy.	1880. ápr. 18.	44	19	kolera
353.	Illniczky János	def.	1844. szept. 12.	86	54	öregség
354.	Illiczky Bazil	Körtvélyes	1889. jan. 15.	86	61	?
355.	Illiczky Bazil	ny.	1852. nov. 1.	75	51	tabe
356.	Illiczky György	Uglya	1888. dec. 27.	74	50	?
357.	Illiczky István	Duszina	1873. márc. 11.	42	16	apoplexia
358.	Illiczky István	Ilonca	1896. nov. 9.	88	59	?
359.	Ilitzky János	ny.	1833. febr. 27.	?	?	?
360.	Ilyasevics András	ny.	1848. nov. 15.	41	18	láz
361.	Ilyasevics György esperes	Nagybocskó	1875. márc. 4.	64	39	gyomor
362.	Ilyasevics Antal esperes	Örvösfalva	1895. szept. 27.	78	53	?
363.	Ilyasevics Teodor	Iza	1837. dec. 18.	62	37	bénulás
364.	Ilykó György	Nagymád	1859. nov. 15.	41	17	apoplexia
365.	Ilyasevics Bazil	Kricsfalva	1843. dec. 25.	39	15	vízibetegség
366.	Iváncsik András	ny.	1876. márc. 15.	52	26	delírium
367.	Ivancsó Bazil	Királyháza	1886. jan. 2.	63	37	?
368.	Jácencsák János	Csillagfalva	1840. okt. 22.	58	32	tüdőgyulladás
369.	Jaczkovics András	Kisszolyva	1837. jan. 20.	58	34	phtysi
370.	Jaczkovics András	Ladomér	1873. júl. 19.	64	39	kolera

371.	Jaczkovics András	Selesztó	1863. jún. 15.	40	16	hektika
372.	Jaczkovics Bazil	Malmos	1848. dec. 1.	39	14	tüdőgyulladás
373.	Jaczkovics Bazil esperes	Utcás	1868. máj. 11.	59	33	apoplexia
374.	Jaczkovics Gábor esperes	Kökényesd	1892. szept. 3.	45	19	?
375.	Jaczkovics János	Sztánfalva	1843. jún. 20.	39	14	tüdőgyulladás
376.	Jaczkovics János	Ungvár-Cehol.	1897. ápr. 5.	28	2	?
377.	Jaczkovics Mihály	def.	1842. márc. 16.	51	24	apoplexia
378.	Jaczkovics Sándor esperes	Alsódomonya	1882. aug. 14.	50	27	vízibetegség
379.	Jaczkovics Teodor	Latorcaő	1838. jún. 21.	42	17	phtysi
380.	Jakab Mihály	Újbárd	1847. nov. 14.	57	8	lázás gyulladás
381.	Jámbor Antal	nagyprépost	1898. aug. 6.	83	58	?
382.	Jaromisz Ambrus	Sóhát	1858. febr. 4.	72	37	?
383.	Jaromisz Bazil	Hidegpatak	1854. jún. 11.	44	20	?
384.	Jaromisz István	Havasköz	1832. nov. 6. ?	?	?	?
385.	Jaromisz János	2. é. pn.	1859. aug. 25.	23	0	hektika
386.	Jaromisz Miklós	Toronya	1870. jan. 23.	46	22	bénulás
387.	Jaszencsák Ágoston id.	Hegygyombás	1891. nov. 17.	64	39	?
388.	Jaszencsák Sándor	Kráska	1888. júl. 20.	74	48	?
389.	Jeles Péter	Kállósemjén	1889. szept. 27.	65	38	?
390.	Jenkóvszky Ágoston	4. é. pn.	1884. júl. 4.	24	0	?
391.	Juga Benedek	Glood	1849. szept. 9.	35	9	erőszakos halál
392.	Juga Kozma	Bocskó	1834. júl. 21.	?	?	?
393.	Juhász János	ny.	1848. jún. 17.	49	25	apoplexia
394.	Juhászovics Antal esperes	Ökörmező	1908. szept. 22.	74	47	?
395.	Juhászovics György esperes	Nyírvasvári	1877. jún. 21.	73	46	tabe
396.	Kacsanovszky András	ny.	1889. júl. 17.	73	49	?
397.	Kaibás Péter	Sebesfalva	1875. szept. 4.	63	35	tabe
398.	Kállók Pál	2. é. pn.	1881. ápr. 28.	21	0	phtysi
399.	Kállók Pál	Rákóc	1878. nov. 27.	46	19	hektika
400.	Kály Bertalan	OSBM	1891. okt. 3.	58	35	?
401.	Kaminszky Antal	Orosztelek	1853. febr. 9.	42	17	vízibetegség
402.	Kaminszky János	Orosztelek	1893. ápr. 2.	71	44	?
403.	Kaminszky József	Lakárd	1887. jan. 31.	70	47	?
404.	Kaminszky Mihály	Orosztelek	1855. jan. 30.	70	45	tabe
405.	Kapisinszky István	Szécsudvar	1873. szept. 24.	41	16	hektika
406.	Karczub András esperes	Nagykálló	1877. máj. 22.	69	44	tabe
407.	Kardos János	def.	1838. febr. 23.	48	15	tabe
408.	Kecskés Antal	Petrik	1873. júl. 1.	50	24	kolera

409.	Kecskovszky Mihály esperes	Daróc	1857. febr. 12.	67	43	?
410.	Kéla Antal id.	Lugos	1844. febr. 6.	51	28	phtysi
411.	Kéla Antal esperes	Zombor	1877. aug. 24.	62	37	phtysi
412.	Kéla Sándor	Derzs	1832. dec. 25.	?	?	?
413.	Kelemen Jakab	Bujánháza	1835. márc. 12. ?	?	?	?
414.	Keményessy István	Vencsellő	1862. ápr. 25.	64	39	hektika
415.	Kerekes András	Kisléta	1836. márc. 8.	?	?	?
416.	Kerekes Demeter esperes	Dorog	1836. jún. 13.	?	?	?
417.	Kerticza Tamás	Felsőújfalu	1835. aug. 10.	?	?	?
418.	Kimák Antal	Ökörmező	1892. nov. 7.	49	23	?
419.	Kimák Mihály	Széleslonka	1844. febr. 2.	32	7	vízibetegség
420.	Kimák Teodor	Felsőpásztély	1874. márc. 16.	62	36	tüdőgyulladás
421.	Kimpan Bazil	Laposbánya	1846. nov. 20. ?	?	?	?
422.	Kispásztélyi Kovács András e.	Szobránc	1885. aug. 4.	71	46	?
423.	Kiss András	Végardó	1871. márc. 31.	59	33	hektika
424.	Kiss Dániel	Végardó	1897. szept. 5.	59	35	?
425.	Kiss János	1. é. pn.	1878. febr. 15.	20	0	tífusz
426.	Kiss János esperes	Volóc	1883. okt. 2.	63	37	?
427.	Kiss Jenő	Nyírmada	1897. ápr. 21.	29	4	?
428.	Kiss Konstantin	def.	1839. aug. 6.	73	47	apoplexia
429.	Klempus János	ny.	1834. szept. 17.	?	?	?
430.	Kobrin Bazil	Tekeháza	1855. febr. 12.	45	18	tüdőgyulladás
431.	Koczákovics Antal esperes	Makarja	1877. aug. 10.	66	39	torokbetegség
432.	Koczákovits András	Selesztó	1837. máj. 14.	56	28	phtysi
433.	Koflanovics András	Herincse	1843. jan. 25.	39	14	apoplexia
434.	Koflanovics János	2. é. pn.	1857. aug. 26.	22	0	?
435.	Koflanovics János	Kisalmás	1841. máj. 29.	39	16	phtysi
436.	Koflanovics Mihály	Falucska	1840. jan. 8.	65	39	praecip. casu
437.	Koflanovics Mihály	Felsőapsa	1855. okt. 22.	55	31	delírium
438.	Koflanovics Mihály id. esperes	Dávidfalva	1832. nov. 6.	?	?	?
439.	Koflanovics Miklós	Árdánháza	1845. ápr. 26.	36	10	idegláz
440.	Kohács Bazil	Szolocsin	1862. febr. 4.	42	13	hektika
441.	Kohárszky Pál	prefektus	1870. ápr. 25.	42	18	gerinc
442.	Kolbasovszky Péter esperes	Topolyán	1875. dec. 17.	51	25	agyhártyagyull.
443.	Komlóssy János	Kolbása	1854. márc. 10.	71	45	tabe
444.	Komlóssy József esperes	Ópályi	1874. aug. 6.	50	30	torokbetegség
445.	Komlósy Sándor	Minaj	1857. febr. 9.	77	52	?
446.	Kontratovics János	Havasköz	1848. jan. 27.	67	41	láz

447.	Konratovics Péter	ny.	1893. szept. 17.	80	57	?
448.	Kopik András esperes	Técső	1890. febr. 28.	53	24	?
449.	Korolovics Elek	Nyírbakta	1858. jún. 30.	38	12	?
450.	Korpos István	4. é. pn.	1892. márc. 19.	25	0	?
451.	Kossey Antal esperes	ny.	1894. dec. 14.	64	37	?
452.	Kosztovics János esperes	Dombó	1832. okt. 26.	?	?	?
453.	Kovács András	Dubróka	1863. ápr. 23.	38	11	tüdőgyulladás
454.	Kovács Bazil esperes	Csománfalva	1870. okt. 21.	70	46	tabe
455.	Kovács Gyula	2. é. pn.	1883. márc. 24.	21	0	?
456.	Kovács János	Szécstarnóka	1855. dec. 13.	74	50	tüdőgyulladás
457.	Kovács József	ny.	1843. márc. 22.	61	38	tüdőgyulladás
458.	Kovács Pál	Unggesztenyész	1886. febr. 11.	60	30	?
459.	Kovács Teodor	Porosztó	1896. jan. 29.	47	21	?
460.	Kovordányi János	Keselymező	1868. ápr. 30.	75	50	tabe
461.	Kovordányi Sándor esperes	Szinevér	1896. aug. 29.	77	53	?
462.	Kozsanovics Atanáz	Kisanna	1858. febr. 10.	55	27	?
463.	Körtvélyes Pál	Sófalva	1855. jan. 26.	53	28	tüdőgyulladás
464.	Kövér György	Hársfalva	1889. dec. 4.	84	54	?
465.	Kremniczky József	István	1847. okt. 15.	71	44	tabe
466.	Krivánszky András	Vulsink	1858. jan. 28.	68	38	?
467.	Kubek József	Csicser	1881. nov. 5.	62	38	tífusz
468.	Kulimán János	ny. Újdávidh.	1879. dec. 8.	75	51	tabe
469.	Kupár Bazil	Zárnya	1830. ápr. 15.	43	9	?
470.	Kustán József	Perecseny	1866. febr. 18.	50	25	hektika
471.	Kutka Antal	Sárkőújlak	1845. aug. 19.	32	8	?
472.	Kutka Bazil	Rákos	1859. jún. 3.	54	30	apoplexia
473.	Kutka György esperes	Tímár	1871. ápr. 4.	60	36	tífusz
474.	Kutka Sándor	Királyháza	1860. febr. 4.	44	19	apoplexia
475.	Labanc Antal esperes	Nagyberezna	1843. jún. 7.	40	15	apoplexia
476.	Labancz János	Görbeszeg	1850. ápr. 11.	37	11	hektika
477.	Labancz Sándor	apátkanonok	1877. ápr. 21.	74	50	tabe
478.	Lachovics Mihály	Ruszkó	1841. febr. 21.	52	28	idegláz
479.	Ladizinszky Sándor	örkanonok	1866. máj. 31.	70	44	apoplexia
480.	Lakatos György	Böszörmény	1848. nov. 9.	52	24	láz
481.	Lámfalussy János	Buly	1830. máj. 12.	56	31	?
482.	Lámfalussy János	ny. Buly	1875. dec. 25.	70	46	tabe
483.	Lauran Antal	Petőháza	1845. márc. 8.	43	18	hektika
484.	Laurisin János	Visk	1842. nov. 10.	40	12	tüdőgyulladás

485.	Lázár Ádám	Dorog	1843. márc. 23.	46	23	tüdőgyulladás
486.	Lázár Flórián	Brebe	1847. máj. 23.	73	45	tabe
487.	Lázár Mihály	Pazony	1869. máj. 13.	42	18	agyhártyagyull.
488.	Lázár Sándor	Bocskórahó	1874. márc. 5.	48	23	vízibetegség
489.	Lazarisinetz Elek	ny.	1832. jan. 18.	?	?	?
490.	Legény János	Nagydobos	1847. máj. 3.	28	3	phtysi
491.	Legeza András	ny.	1874. márc. 31.	78	53	tabe
492.	Legeza Atanáz	Ladomér	1839. szept. 4.	64	39	idegláz
493.	Legeza Atanáz	Nelipin	1866. febr. 17.	55	29	vízibetegség
494.	Legeza Bazil	Csontos	1873. máj. 4.	55	30	köszvény
495.	Legeza Gergely	Kisberezna	1870. máj. 23.	64	40	vízibetegség
496.	Legeza György	ny.	1856. ápr. 16.	64	37	?
497.	Legeza János	ny.	1834. okt. 6.	?	?	?
498.	Legeza János	Tiha	1840. szept. 27.	57	31	tabe
499.	Legeza József	Turjavágás	1890. júl. 3.	70	45	?
500.	Legeza Mihály	ny.	1869. dec. 4.	49	24	gyengeség
501.	Legeza Mihály	OSBM	1890. ápr. 8.	39	11	?
502.	Legeza Sándor	Bácsaranyos	1897. júl. 28.	71	46	?
503.	Legeza Sándor	Nagypásztély	1870. márc. 14.	39	9	tífusz
504.	Legeza Teodor	Papfalva	1908. júl. 13.	63	38	?
505.	Lejtkó György	Izsép	1850. ápr. 22.	50	25	repertina
506.	Lengyel András	külhelynök	1909. dec. 6.	65	38	?
507.	Lengyel Bazil	ny.	1834. febr. 4.	?	?	?
508.	Lengyel János	Avasújfalu	1847. ápr. 7.	42	16	tüdőgyulladás
509.	Lengyel János	Újfehértó	1909. okt. 31.	75	48	?
510.	Lengyel Teodor	Gebe	1862. febr. 20.	53	29	tüdőgyulladás
511.	Leskovics Demeter	Vucskómező	1856. márc. 20.	72	41	?
512.	Leskovics János	def.	1844. nov.15.	70	41	tüdőgyulladás
513.	Leykó András	Palágy	1856. júl. 13.	38	13	?
514.	Lichvárcsik Bazil	Rudabányácska	1849. jan. 18.	54	25	tüdőgyulladás
515.	Likovics János	def.	1854. okt. 24.	62	31	tüdőgyulladás
516.	Lipcsey Antal	Rónaszék	1846. febr. 14.	55	31	skorbut
517.	Lipezky András esperes	Száldobos	1880. jan. 28.	60	36	hektika
518.	Lipezky János esperes	Szolyva	1847. márc. 10.	63	35	tüdőgyulladás
519.	Lipezky Sándor	tan. v. papnöv.	1850. máj. 29.	24	0	erőszakos halál
520.	Lomej György	Krácsfalva	1842. márc. 18.	67	45	vízibetegség
521.	Lucskay Mihály prépost	Ungvár	1843. dec. 3.	54	23	krónikus bet.
522.	Lukács Bazil	Koromlak	1853. dec. 18.	46	20	tüdőgyulladás

523.	Lupes János	Tornyospálca	1835. márc. 12.	?	?	?
524.	Lupes József	Beregszöllős	1850. ápr. 7.	43	18	phtysi
525.	Lupess István esperes	Tímár	1833. márc. 7.	0	0	?
526.	Lyachovics Bazil	professzor	1870. okt. 23.	50	25	tüdőgyulladás
527.	Lyachovics Bazil esperes	Szinevér	1859. márc. 28.	66	43	rák
528.	Lyachovics János	Gánya	1850. márc. 9.	55	31	dissenteria
529.	Lyachovics János	Repenye	1871. szept. 14.	76	52	tabe
530.	Lyachovics János esperes	Ungvár	1849. nov. 4.	60	35	láz
531.	Lyachovics Sándor	Balsa	1858. szept. 4.	45	19	?
532.	Lyachovics Viktor esperes	ny.	1894. jan. 11.	71	47	?
533.	Lyahovics Bazil	Felsőapsa	1863. dec. 27.	43	16	tüdőgyulladás
534.	Madarászi János	Nagytarna	1847. jan. 4.	61	33	?
535.	Maitzsák János	def.	1837. ápr. 19.	72	48	láz
536.	Majoros András	Oroszvég	1876. márc. 27.	62	38	tüdőgyulladás
537.	Makarovics György	Bányapataka	1876. ápr. 22.	39	8	vízibetegség
538.	Maltzovszky János	ny. Zúgó	1893.	81	56	?
539.	Manajló András	ny.	1872. febr. 4.	59	31	vízibetegség
540.	Manajló Bazil	Dávidfalva	1866. febr. 19.	45	19	hektika
541.	Manajló Bazil	Szajkófalva	1840. máj. 12.	50	23	phtysi
542.	Manajló Teodor	Cselej	1908. júl. 30.	50	25	?
543.	Mann János	Szurdok	1855. okt. 2.	54	30	kolera
544.	Markos Mihály	Keselymező	1838. márc. 1.	45	21	indr. vent.
545.	Markovics János	Cséke	1850. márc. 24.	65	40	tabe
546.	Markovics János	Dámóc	1886. szept. 1.	71	47	?
547.	Markovics József	Sárosreviscse	1893. júl. 13.	70	42	?
548.	Maruczanics János	ny.	1847. máj. 3.	78	51	tabe
549.	Maruczanics Teodor	Nagyrákóc	1854. jún. 2.	54	27	apoplexia
550.	Maruszánics Bazil	Galambos	1874. okt. 15.	47	23	hektika
551.	Máthé Mihály	Borhalom	1890. ápr. 16.	56	29	?
552.	Mattus Ágoston	Ör	1895. ápr. 26.	34	9	?
553.	Mattus János	Borhalom	1873. febr. 21.	53	25	hektika
554.	Mattus János	Ör	1881. febr. 25.	31	3	phtysi
555.	Matuska Teodor	tanv. pn.	1887.	22	?	?
556.	Matyaczko Ananiás	Hársfalva	1882. márc. 1.	60	34	tabe
557.	Matyaczko György	Dombostelek	1883. máj. 5.	51	20	?
558.	Matyaczko Mihály	Derzs	1857. jún. 6.	40	14	?
559.	Medveczky András	spirituális	1865. jan. 18.	29	4	hektika
560.	Medveczky András	Sárkőzújlak	1909. márc. 8.	73	48	?

561.	Medveczky Bazil	rektor	1872. dec. 14.	55	30	?
562.	Medveczky Bazil	Kaszómező	1910. ápr. 4.	50	26	?
563.	Medveczky Bazil jegyző	Szászfalu	1837. ápr. 19.	47	22	tüdőgyulladás
564.	Medveczky Mihály esperes	Dolha	1867. ápr. 18.	?	?	tabe
565.	Medveczky Pál	Sófalva	1892. febr. 24.	56	28	?
566.	Medveczky Péter esperes	Dombó	1878. szept. 2.	74	47	vízibetegség
567.	Medveczky Teodor	Makkosjánosi	1842. jan. 8.	41	16	tüdőgyulladás
568.	Megela András	Mátyóc	1874. ápr. 11.	42	17	hektika
569.	Megéla Antal	Mezőterebes	1886. nov. 19.	68	44	?
570.	Megéla Mihály	Mezőterebes	1897. szept. 15.	39	13	?
571.	Melles Demeter	Herincse	1832. máj. 7.	?	?	?
572.	Melles Sándor	Hugyaj	1878. máj. 9.	44	19	vízibetegség
573.	Meskó Bazil	Felsőneresznice	1887. szept. 4.	70	46	?
574.	Meskó Bazil	ny.	1868. okt. 30.	85	54	tabe
575.	Meskó János	Beregbárdos	1865. aug. 7.	48	22	hektika
576.	Mhléj Jakab	OSBM	1890. ápr. 24.	41	18	?
577.	Mihalics János esperes	?	1833. jan. 19.	?	?	?
578.	Mihalics Sándor	Ilonca	1852. aug. 28.	52	27	apoplexia
579.	Mihálits Jákob	Lipcse	1837. febr. 28.	31	7	idegláz
580.	Mihálka János	Sajó	1855. aug. 25.	33	7	kolera
581.	Mihalkovics András esperes	Száldobos	1858. jan. 23.	62	38	?
582.	Mihálkovics Eusztáchius	Irholc	1842. szept. 14.	77	49	tabe
583.	Mihálovics Dániel	Dobra	1881. nov. 18.	52	24	bélgyladás
584.	Mihalovics János esperes	Topolyán	1888. okt. 25.	56	33	?
585.	Mihály Bazil	Gyulaf.	1834. jan. 13.	?	?	?
586.	Mihályi György	Alsóapsa	1852. ápr. 13.	64	39	idegláz
587.	Mihályi György	def.	1855. márc. 21.	73	48	vízibetegség
588.	Mihályi István	Alsóbors	1846. júl. 18.	72	41	phtysi
589.	Mihályi János	szsz. jegyző	1851. jan. 9.	34	10	phtysi
590.	Mikita József	Alsóhalas	1885. jún. 3.	58	32	?
591.	Mikita Máté	OSBM	1885. márc. 18.	83	59	?
592.	Mikita Sándor prépost	Ungvár	1910. máj. 27.	55	30	?
593.	Miklós János	újszentelt	1860. febr. 6.	26	2	hektika
594.	Mikovszky János	Bodrogsz.hely	1890. nov. 27.	68	42	?
595.	Mikulcsó György	Jeszenő	1867. júl 15.	37	11	hektika
596.	Mikulics Cirill	OSBM	1910. jan. 3.	68	45	?
597.	Miladinovics Konstantin	Márkcscherny.	1871. máj. 13.	61	37	vízibetegség
598.	Missinszky Bazil	Kislonka	1871. ápr. 27.	75	50	tabe

599.	Mitrák András	Dombostelek	1841. febr. 12.	33	6	vízibetegség
600.	Mitró János esperes	Antalóc	1860. ápr. 10.	62	36	öregség
601.	Mitrovics András esperes	Ungvár	1870. ápr. 6.	49	25	üdöbetegeég
602.	Mitrovics János	Agárd	1850. aug. 23.	65	35	tabe
603.	Molnár András	ny.	1870. máj. 28.	90	66	tabe
604.	Molnár Antal	ny.	1850. febr. 22.	66	40	tabe
605.	Molnár Bazil	Pilis	1853. febr. 22.	50	26	hektika
606.	Molnár Demeter	Gyulaj	1887. márc. 7.	80	54	?
607.	Molnár Illés	Nagyarna	1850. szept. 25.	40	16	tüdőgyulladás
608.	Molnár János	Béltek	1833. dec. 13.	?	?	?
609.	Molnár József	Nagypásztély	1834. okt. 11.	?	?	?
610.	Mondok János	apátkanonok	1886. júl. 24.	63	38	?
611.	Mozsa Elek esperes	Bán	1830. aug. 3.	69	43	?
612.	Mucha Bazil	Dombostelek	1863. máj. 6.	43	16	apoplexia
613.	Musztjanovics András	Serbóc	1849. máj. 30.	32	7	vízibetegség
614.	Musztjánovics György	Tarújfalu	1869. nov. 6.	38	13	tüdőgyulladás
615.	Musztjánovics Gyula	Szacsur	1878. máj. 14.	39	13	tüdőgyulladás
616.	Musztjánovics István esperes	Fülöpfalva	1865. máj. 10.	58	34	vénás
617.	Musztjanovics Mihály	Sebesfalva	1845. júl. 29.	34	7	tüdőgyulladás
618.	Musztjánovits János	Dorog	1853. nov. 1.	39	5	láz
619.	Nagy Mihály	Árdánháza	1888. márc. 6.	56	31	?
620.	Nagy Miklós	bécsi rektor	1862. jún. 11.	44	19	hektika
621.	Nátolya András	Bökény	1864. nov. 1.	40	13	idegláz
622.	Nátolya Bazil	Hidegpatak	1837. júl. 27.	51	18	vérmegezés
623.	Nátolya Mihály esperes	Turjaremete	1879. aug. 6.	52	26	tüdőgyulladás
624.	Nehrebeczky András	Tiszabüd	1864. máj. 19.	68	42	agyhártyagyull.
625.	Nehrebeczky György esperes	Ajak	1861. nov. 15.	59	33	gyomor
626.	Nehrebeczky János	Alsóapsa	1852. márc. 7.	64	40	dysproea
627.	Nehrebeczky Pál	Nyírbéltek	1860. ápr. 17.	34	11	vízibetegség
628.	Németh András	Bereznék	1872. márc. 11.	44	20	tífusz
629.	Neviczky György	Remete	1854. máj. 19.	63	32	tüdőgyulladás
630.	Nitzás Illés	Kányaháza	1838. márc. 2.	53	27	phtysi
631.	Nizsalovszky Illés	Iza	1843. máj. 3.	62	37	idegláz
632.	Nizsalovszky János id. esperes	Nagybocskó	1896. nov. 6.	83	58	?
633.	Nizsalovszky József esperes	Kökényesd	1857. márc. 8.	49	26	?
634.	Nosza Teodor	Petrovabisztra	1879. aug. 11.	26	2	tüdőgyulladás
635.	Novák Mihály esperes	Dubróka	1885. ápr. 6.	69	44	?
636.	Novák Sándor	Gorond	1881. okt. 1.	58	35	apoplexia

637.	Nyegre Antal	Újbárd	1845. ápr. 27.	51	27	letargia
638.	Nyisztor József	Százazberek	1893. aug. 31.	72	47	?
639.	Oprics György	Felsőhalas	1893.	33	7	?
640.	Opris Ignác	Felsőújfalú	1836. okt. 25.	?	?	?
641.	Opriss Péter	def.	1841. okt. 23.	62	41	öregség
642.	Orincsay Mihály	Szeklence	1841. ápr. 13.	61	34	eldugulás
643.	Orincsay Mihály	Uglya	1848. febr. 20.	36	12	láz
644.	Orosz Antal	Gorond	1835. nov. 7.	?	?	?
645.	Orosz Gyula esperes	Hajdúböször.	1889. ápr. 18.	53	27	?
646.	Orosz János	ny.	1851. okt. 25.	65	39	phtysi
647.	Orosz János	Újfehértó	1873. aug. 24.	62	38	kolera
648.	Orosz János ifj.	Napkor	1838. ápr. 8.	45	18	phtysi
649.	Orosz Teofil	OSBM	1890. jún. 3.	53	29	?
650.	Ortutay Gyula	Jeszenő	1879. dec. 31.	26	2	tüdőgyulladás
651.	Ortutay János	Dombó	1840. márc. 26.	45	19	phtysi
652.	Ortutay János	Nevicke	1874. dec. 12.	75	51	tabe
653.	Ortutay Mihály	Dombostelek	1830. máj. 27.	61	36	?
654.	Ortutay Miklós	Nevicke	1887. okt. 15.	56	31	?
655.	Ortutay Pál	pn.	1880. szept. 19.	20	0	hektika
656.	Ortutay Sándor esperes	Misztice	1897. nov. 19.	84	55	?
657.	Örmezey János	Vajnágy	1866. márc. 14.	45	19	hektika
658.	Pajkosy Emmánuel	missionarius	1908. jan. 2.	54	28	?
659.	Pajkosy József	Nagyrákóc	1866. aug. 14.	52	27	hektika
660.	Pák István	Parasznya	1843. dec. 26.	40	14	phtysi
661.	Palkovics János	Nagypeleske	1847. márc. 2.	50	26	tüdőgyulladás
662.	Palkovics Mihály	ny.	1848. ápr. 24.	65	41	tüdőgyulladás
663.	Palkovics Teodor	Kállósemjén	1854. júl. 26.	31	5	phtysi
664.	Palkovits András	Parasznya	1830. febr. 7.	34	10	?
665.	Pankovics István	megyéspüspök	1874. aug. 29.	54	23	vízibetegség
666.	Papp András	Herincse	1883. márc. 15.	63	40	?
667.	Papp András	Tartóc	1850. márc. 12.	62	38	tabe
668.	Papp Bazil	Alsóapsa	1853. ápr. 21.	38	14	vízibetegség
669.	Papp Bazil	def.	1854. dec. 16.	77	53	tabe
670.	Papp Bazil	Gyulafalva	1843. dec. 10.	33	7	phtysi
671.	Papp Bazil kanonok	?	1832. jan. 26.	?	?	?
672.	Papp Dániel	Batizvásárhely	1852. dec. 21.	73	48	tabe
673.	Papp Emil id.	Felsősárad	1898. ápr. 23.	55	28	?
674.	Papp György	Barcánfalva	1855. aug. 12.	50	21	kolera

675.	Papp György	Misztótfalu	1855. jan. 28.	30	6	sérv
676.	Papp György esperes	Szatmár	1837. febr. 23.	?	32	phtysi
677.	Papp János	Kisgérc	1843. dec. 26.	49	25	tüdőgyulladás
678.	Papp János	Veresmart	1835. febr. 25.	?	?	?
679.	Papp János	Zárnya	1869. jún. 3.	66	31	apoplexia
680.	Papp János	Tiszaújhely	1908. nov. 11.	54	31	?
681.	Papp János esperes	Felsőf.	1830. ápr. 26.	45	18	?
682.	Papp János esperes	Felsőfalva	1839. nov. 11.	42	17	tüdőgyulladás
683.	Papp Teodor	papnöv.	1853. márc. 4.	23	0	tüdőgyulladás
684.	Papp Viktor	OSBM	1893.	75	48	?
685.	Pásztélyi András esperes	Drágabártfalva	1855. nov. 18.	52	28	tüdőgyulladás
686.	Pásztélyi Bazil	Bacskó	1889. júl. 13.	52	27	?
687.	Pásztélyi Kovács Viktor	Felsőhalas	1877. máj. 14.	30	2	tífusz
688.	Pásztor István	Dobra	1863. szept. 11.	80	54	öregség
689.	Paulovics Lázár	tanár	1879. márc. 27.	64	40	?
690.	Paulovics Mihály	Kolbása	1841. júl. 14.	53	31	phtysi
691.	Paulovics Mihály	Márk	1848. szept. 5.	40	15	phtysi
692.	Paulovics Mihály	Márkcscherny.	1846. febr. 27.	69	45	tabe
693.	Paulovics Sándor	Márkcscherny.	1855. júl. 27.	38	13	phtysi
694.	Paulovits András	Klokocsó	1838. ápr. 5.	30	6	tüdőgyulladás
695.	Paulovits János	Túrterebes	1830. aug. 16.	69	37	?
696.	Pekári János	tan. v. pn.	1855. ápr. 25.	28	0	tüdőgyulladás
697.	Perempovics Mihály	Tiszaújlak	1847. jan. 3.	65	38	idegláz
698.	Petrásovics János	Rudabányácska	1884. febr. 28.	61	34	?
699.	Petrásovics János	Vencsellő	1833. ápr. 20.	?	?	?
700.	Petrásy Illés OSBM	Nyíregyháza	1882. márc. 10.	46	18	apoplexia
701.	Petreczky Péter ny. esperes	Munkács	1830. okt. 6.	46	21	?
702.	Petrovay Kozma	Barcánfalva	1838. jan. 28.	45	21	apoplexia
703.	Petrovics Cirill esperes	Lengyelszállás	1881. dec. 18.	58	33	végtagkifordul.
704.	Petrovics János	Tarújfalu	1839. ápr. 10.	46	19	tüdőgyulladás
705.	Petrovics János ny.	ny.	1832. jan. 13.	?	?	?
706.	Petrus Antal	Parasznya	1853. máj. 2.	38	8	tüdőgyulladás
707.	Polyánkay Mihály	ny.	1846. ápr. 30.	75	47	öregség
708.	Polyánszky János	Kövesliget	1870. jún. 3.	70	46	tabe
709.	Polyánszky János	Nagyrákóc	1830. jún. 13.	55	30	?
710.	Popovics András	Bedő	1848. ápr. 28.	36	12	phtysi
711.	Popovics András	Veresmart	1898. dec. 16.	89	64	?
712.	Popovics András id. esperes	Talaborfalva	1866. júl. 12.	75	47	apoplexia

713.	Popovics Arnold	Volóc	1886. dec. 6.	30	6	?
714.	Popovics Bazil	Tiszakirva	1873. júl. 12.	51	23	apoplexia
715.	Popovics György	Patakos	1856. dec. 24.	42	15	?
716.	Popovics István	Mezőterebes	1833. febr. 6.	?	?	?
717.	Popovics János	Hugyaj	1884. jún. 11.	56	30	?
718.	Popovics János	órkanonok	1857. ápr. 25.	64	39	?
719.	Popovics Mihály	Béltek	1852. szept. 3.	50	25	hektika
720.	Popovics Mihály	Beregbárdos	1863. ápr. 21.	70	42	öregség
721.	Popovics Mihály	Kisalmás	1851. jún. 26.	38	9	phtysi
722.	Popovics Teodóz	Cserhalom	1868. ápr. 6.	48	23	hektika
723.	Prámer Ambrus	Oroszvég	1874. jún. 25.	62	32	tífusz
724.	Prescsák Mihály	Sámogy	1846. ápr. 18.	53	48	vízibetegség
725.	Primics György	Zsukó	1893. jan. 18.	69	43	?
726.	Prodán Péter esperes	ny.	1853. szept. 19.	76	48	tabe
727.	Prodán Sándor	Árdánháza	1837. nov. 10.	27	3	tífusz
728.	Pukán János	Lehóc	1882. márc. 29.	37	10	phtysi
729.	Pulszky János esperes	Alsószelistye	1870. máj. 21.	67	38	vízibetegség
730.	Puza Antal	Hajasd	1859. máj. 27.	68	34	leesés
731.	Puza József	Csillagfalva	1836. dec. 12.	?	?	?
732.	Puza Sándor	Patakos	1867. okt. 13.	38	14	agyhártyagyull.
733.	Rácz Antal	Oroszvég	1836. szept. 18.	?	?	?
734.	Rácz György	ny.	1871. ápr. 27.	59	35	folyadékvesztés
735.	Rácz Péter	Duszina	1865. márc. 2.	45	21	gyengeség
736.	Rácz Viktor	Szolocsin	1888. júl. 1.	40	14	?
737.	Rákószky Bazil	FElsőverecke	1848. jún. 27.	57	27	lázas betegség
738.	Rakovszky János	Iza	1885. dec. 3.	71	47	?
739.	Rakovszky Sándor	Szolyva	1877. szept. 7.	53	29	apoplexia
740.	Rakovszky Teodóz	ny.	1896. nov. 18.	41	16	?
741.	Reóthy János	Orosztelek	1866. aug. 7.	60	30	hektika
742.	Répa Miklós	3. é. pn.	1857. jún. 11.	24	0	?
743.	Répássy András	ny.	1852. okt. 29.	56	31	hektika
744.	Riskó György	Gelse	1830. jún. 9.	53	26	?
745.	Riskó Mihály esperes	Kövesliget	1875. jan. 25.	51	26	hektika
746.	Románecz Mihály	Kőrösmező	1851.	?	?	?
747.	Romanovics András	Bodrogolaszi	1849. febr. 3.	53	29	vízibetegség
748.	Romanovics András	Zemplén	1869. máj. 16.	39	14	erőszakos halál
749.	Rományi Illés	Úrmező	1881. jún. 16.	67	37	tabe
750.	Romza István esperes	Nagyrákóc	1892. júl. 6.	53	30	?

751.	Romza János	Csepe	1876. dec. 6.	52	28	apoplexia
752.	Romza Mihály	Sárospatak	1844. febr. 25.	31	6	tüdővész
753.	Roska Bazil	Felsővisó	1836. szept. 24.	47	22	phtysi
754.	Roska Teodor	Polyán	1835. dec. 22.	?	?	?
755.	Roskovics Ignác	nagyprépost	1895. febr. 15.	73	47	?
756.	Ruszin Bazil	Mihálka	1873. júl. 24.	61	36	kolera
757.	Rutkay Jenő	Tiszaújhely	1880. aug. 8.	29	5	tüdőgyulladás
758.	Rutkay János	Dávidfalva	1850. nov. 28.	61	37	tabe
759.	Safrankovics Kornél	OSBM	1871.	?	?	?
760.	Salamon János	Bező	1848. dec. 23.	59	35	tüdőgyulladás
761.	Salamon József	Bező	1881. máj. 30.	58	33	tabe
762.	Sándor János	Róna	1844. ápr. 12.	58	34	idegláz
763.	Sárady Bazil	Rónaszék	1884. jún. 6.	27	3	?
764.	Schavnitzky Antal	Gézsény	1832. ápr. 12.	?	?	?
765.	Schivulszky Illés	ny.	1874. ápr. 17.	88	60	tabe
766.	Schivulszky János esperes	Bilke	1893. jún. 17.	71	47	?
767.	Seján Teodor	Szeklence	1855. jún. 26.	46	22	kolera
768.	Selesztay Demeter	ny.	1873. máj. 8.	58	33	tabe
769.	Selesztay Mihály	Dobos	1852. nov. 30.	34	6	phtysi
770.	Seregély Antal	Utcás	1876. máj. 5.	37	12	tífusz
771.	Seregély Emil	?	1910. ápr. 22.	43	18	?
772.	Seregély József	Ökörmező	1862. márc. 8.	57	33	vízibetegség
773.	Seregély József	Sárkőzújlak	1896. ápr. 6.	80	55	?
774.	Seregély Sándor	apátkanonok	1875. júl. 12.	70	46	apoplexia
775.	Seregély Sándor	Medence	1891. jan. 28.	55	30	?
776.	Sereghi Bazil	Kövesd	1855. máj. 28.	58	32	tüdőgyulladás
777.	Sereghi János	ny.	1846. ápr. 24.	69	45	tabe
778.	Sereghy Bazil	Alsókalocsa	1891. márc. 25.	60	35	?
779.	Sereghy Bazil	Nagydobos	1897. dec. 25.	39	14	?
780.	Sereghy István	Kökényes	1849. júl. 30.	44	20	tüdőgyulladás
781.	Sereghy István esperes	Beregszász	1853. jún. 14.	47	22	vízibetegség
782.	Sereghy János	Fancsika	1830. máj. 10.	64	33	?
783.	Sereghy János	Kerecke	1840. márc. 19.	38	12	vérmergezés
784.	Sereghy Pál	Fancsika	1870. jan. 21.	39	15	hektika
785.	Seszták András	tanv. pn.	1864. máj. 23.	24	0	hektika
786.	Severa Pál	Keselymező	1842. márc. 27.	54	28	vízibetegség
787.	Simkó Mihály	papnöv.	1852. febr. 18.	24	0	phtysi
788.	Simon Bazil	Vissó	1849. máj. 28.	39	13	tüdőgyulladás

789.	Simon István id.	Középvissó	1838. nov. 14.	67	44	idegláz
790.	Simonszky János	Visk	1837. jún. 22.	58	34	phtysi
791.	Simonyi György	Pósa	1868. jún. 6.	72	46	vízibetegség
792.	Simovics Mihály	Bánszék	1868. márc. 3.	72	38	vízibetegség
793.	Simsa Mihály	Komoróc	1850. márc. 17.	38	12	láz
794.	Simsa Sándor	Majdánka	1894. ápr. 8.	56	29	?
795.	Sipos Antal kanonok	?	1833. febr. 24.	?	?	?
796.	Sipos Bazil	Hugyaj	1879. szept. 9.	86	55	tabe
797.	Sipos Teodor	szsz. jegyző	1860. ápr. 12.	63	?	hektika
798.	Soltész Antal	Mátyóc	1862. okt. 31.	32	7	tífusz
799.	Soltész János	ny.	1866. dec. 15.	67	43	tabe
800.	Soltész Sándor	Drugetháza	1884. ápr. 12.	66	43	?
801.	Stecz György	Komoróc	1852. ápr. 20.	71	47	tabe
802.	Stéfán Antal	Pisztraháza	1888. júl. 24.	63	35	?
803.	Stefurószky János	Horlyó	1854. dec. 28.	42	16	dysenteria
804.	Szabad Antal	Szolyva	1882. szept. 15.	64	39	torokbetegség
805.	Szabad Teodor	Sebesfalva	1895. máj. 2.	46	20	?
806.	Szabados Antal	ny.	1849. máj. 19.	37	13	vízibetegség
807.	Szabados János esperes	Verecke	1889. aug. 31.	51	28	?
808.	Szabó András esperes	Nagyrákóc	1888. okt. 24.	66	42	?
809.	Szabó Antal	Salánk	1878. nov. 12.	62	37	asztma
810.	Szabó Antal esperes	Szatmárnémeti	1853. okt. 22.	48	24	tüdőgyulladás
811.	Szabó Bazil esperes	Bocskórahó	1895. márc. 6.	60	31	?
812.	Szabó György	Biri	1835. szept. 14.	?	?	?
813.	Szabó György főesperes	Hajdúdorog	1876. dec. 9.	67	42	apoplexia
814.	Szabó Izidor	Királyháza	1893. aug. 1.	45	20	?
815.	Szabó János	3. é. pn.	1874. júl. 26.	25	0	vízibetegség
816.	Szabó János	Bököny	1862. máj. 26.	76	52	öregség
817.	Szabó János	Iványi	1878. júl. 26.	44	19	tífusz
818.	Szabó János id.	Ignéc	1844. febr. 6.	67	43	vízibetegség
819.	Szabó Mihály	Vulsinka	1878. nov. 3.	47	23	tüdőgyulladás
820.	Szabó Miklós	Latorcafo	1844. jún. 18.	43	17	hektika
821.	Szabó Román	Úrmező	1889. okt. 25.	34	10	?
822.	Szamovolszky Antal	Kisanna	1879. nov. 19.	32	3	hektika
823.	Szánics Jusztin OSBM	Pazon	1881. júl. 13.	76	50	tabe
824.	Szaxun Antal	Újdávidháza	1898. ápr. 8.	68	45	?
825.	Szaxun Sándor	Köblér	1888. jún. 28.	65	42	?
826.	Szaxun Teodor	Turjasebes	1846. okt. 26.	47	20	idegláz

827.	Szemán Mihály	Gelse	1887. ápr. 29.	38	11	?
828.	Szerbák Mihály	Nagygérc	1845. aug. 7.	41	19	?
829.	Szikora József	Bercsényifalva	1848. jún. 29.	54	28	phtysi
830.	Szikora Mihály	Koromlak	1873. júl. 20.	67	41	kolera
831.	Szilágyi Bazil	Szinyérváralja	1841. júl. 5.	47	20	apoplexia
832.	Szilágyi Mihály	Újfehértó	1851. szept. 3.	71	4	vízibetegség
833.	Szilvay Antal	Bányafalu	1871. jan. 1.	67	43	tabe
834.	Szilvay János	Domonya	1836. ápr. 20.	?	?	?
835.	Szkundzevics Cirill	Sziget	1845. júl. 21.	28	3	hektika
836.	Szkunzevics János esperes	Radvánc	1890. jan. 29.	62	35	?
837.	Szlávik Mihály	3. é. pn.	1857. máj. 22.	22	0	?
838.	Szlávik Miklós	Zboja	1876. júl. 17.	36	1	phtysi
839.	Szlávik Pál	ny. Ignéc	1878. jún. 18.	75	49	apoplexia
840.	Szluk András	Beregszilvás	1883. máj. 15.	51	26	?
841.	Szluk János	Ignéc	1855. febr. 13.	49	25	vízibetegség
842.	Szmerekovszky András	Sámogy	1881. febr. 25.	52	27	tüdőgyulladás
843.	Szmerekovszky Elek	Nyírpilis	1894. máj. 7.	37	14	?
844.	Szmerekovszky János	Jeszenő	1895. dec. 1.	41	16	?
845.	Szoták György	ny.	1887. nov. 29.	68	34	?
846.	Szoták János	def.	1854. febr. 22.	70	44	tabe
847.	Szoták Pál	Lengyelszállás	1884. ápr. 6.	63	38	?
848.	Sztankovics János	Dubróka	1856. jan. 19.	46	21	?
849.	Sztankovics János	ny.	1851. okt. 22.	73	40	tabe
850.	Sztareczky Miklós	Újkemence	1879. szept. 5.	29	3	delírium
851.	Sztász Péter	Karácsfalva	1851. okt. 3.	64	36	láz
852.	Sztecovics Sándor	Daróc	1886. jún. 17.	67	40	?
853.	Sztecovics Atanáz	Királyháza	1847. júl. 4.	46	19	idegláz
854.	Sztecovics Bazil	Orosztelek	1850. júl. 23.	60	34	tabe
855.	Sztecovics János	Cserhalom	1863. jan. 5.	72	46	tüdőgyulladás
856.	Sztecovics Teodor	Borhalom	1851. júl. 20.	85	57	tabe
857.	Sztégura Bazil	Talaborfalva	1843. júl. 27.	63	36	tabe
858.	Sztripszky János esperes	Galambos	1895. jan. 14.	61	39	?
859.	Sztripszky Mihály	Ungvár	1880. nov. 16.	49	24	hektika
860.	Sztripszky Mihály id.	Repede	1865. júl. 27.	70	42	szívrepedés
861.	Sztupkay Mihály	Szécsudvar	1836. júl. 23.	?	?	?
862.	Szuchy Gyula	Pazon	1898. ápr. 1.	31	2	?
863.	Tabakovics Bazil	Poroskó	1855. júl. 21.	55	31	kolera
864.	Tabakovics János	3. é. pn.	1876. aug. 1.	21	0	tífusz

865.	Tabakovics János esperes	Perecseny	1843. ápr. 19.	71	48	vérmérgezés
866.	Tabakovics Mihály	Irhóc	1909. jan. 23.	80	56	?
867.	Takács Antal	Turjasebes	1885. nov. 30.	62	36	?
868.	Takács Bazil	Alsósárad	1894. nov. 30.	43	17	?
869.	Takács Gyula	4. é. pn.	1872. aug. 13.	24	0	hektika
870.	Takács Mihály	Bodrogsz.hely	1872. nov. 7.	59	32	hasmenés
871.	Talapkovics Bazil	Bilke	1888. jún. 23.	82	57	?
872.	Talapkovics Demeter	ny.	1843. júl. 29.	79	50	öregség
873.	Talapkovics Emil	ny.	1889. szept. 29.	54	21	?
874.	Telepianovics Antal	Gebe	1836. dec. 19.	58	32	apoplexia
875.	Telesnyitzky Mihály	Hugyaj	1848. okt. 27.	69	46	öregség
876.	Telmányi Mihály	Hátmeg	1880. okt. 7.	60	25	vízibetegség
877.	Terebessy Sándor	Nagybánya	1837. aug. 1.	45	21	láz
878.	Ternay András	Kapuszög	1848. szept. 22.	62	35	dysenteria
879.	Tibolt Auxentius	OSBM	1874. márc. 24.	75	38	tabe
880.	Tivadar András	Kőrösmező	1873. aug. 13.	80	52	apoplexia
881.	Tivadar András esperes	Fábiánháza	1893.	70	46	?
882.	Toma János	ny.	1883. dec. 27.	63	40	?
883.	Torma János	Felsőviznice	1875. márc. 2.	57	33	apoplexia
884.	Tóth János	Felsőpásztély	1882. febr. 19.	27	3	tífusz
885.	Tóth János	Lask	1847. dec. 27.	37	8	lázas gyulladás
886.	Török György	ny.	1883. nov. 1.	63	?	?
887.	Trifoj Bazil	def.	1836. nov. 21.	?	?	?
888.	Turok János	ny.	1868. jan. 4.	80	50	idegláz
889.	Turzó Demeter	Sófalva	1839. okt. 24.	47	21	apoplexia
890.	Újhelyi Jakab	ny.	1881. dec. 18.	75	50	tabe
891.	Újhelyi Mihály esperes	Bilke	1851. okt. 5.	58	33	apoplexia
892.	Újhelyi Sándor	Szolyva	1858. febr. 7.	30	6	?
893.	Unghváry József	Koromlak	1845. aug. 30.	48	23	vízibetegség
894.	Vajda Bazil	Fábiánháza	1849. aug. 22.	61	29	láz
895.	Vajda János	Petrik	1883. jún. 26.	48	21	?
896.	Vajda Mihály	Pilis	1866. máj. 9.	68	36	tabe
897.	Vakky István	Felsőnereznice	1842. dec. 30.	63	39	phtysi
898.	Valkószky Bazil esperes	Szatmár	1851. nov. 6.	66	42	rák
899.	Valkószky János	Dubróka	1852. febr. 2.	60	35	apoplexia
900.	Valkószky András esperes	Kövesliget	1843. márc. 7.	62	34	köszvény
901.	Valkószky Bazil	Napkor	1846. jan. 27.	27	4	hektika
902.	Valkószky János	Felsőapsa	1873. szept. 7.	64	42	kolera

903.	Valkovszky János esperes	Jósza	1860. márc. 21.	47	24	torokbetegség
904.	Valkovszky Miklós esperes	Ungvár-Cehol.	1894. febr. 27.	76	52	?
905.	Valkovszky Sándor	Bodzásújlak	1873. máj. 27.	45	18	gyilkosság
906.	Valkovszky Teodóz	ny.	1888. jún. 11.	36	11	?
907.	Vályi János	ny.	1884. máj. 11.	85	60	?
908.	Varga Antal id.	Irholc	1870. ápr. 15.	48	24	hektika
909.	Varga János	Bodzásújlak	1894. febr. 2.	75	50	?
910.	Varga János	Lask	1838. máj. 12.	41	16	phtysi
911.	Vaskó István	Dámóc	1896. febr. 28.	28	1	?
912.	Vaszkó Ágoston	tanv. pn.	1857. márc. 27.	24	0	?
913.	Vaszkó Bazil esperes	Ilosva	1867. ápr. 9.	65	42	vízibetegség
914.	Vaszkó Elek ércl. esperes	Tárcaújfalu	1915. jún. 13.	57	29	?
915.	Vaszkó János	Huszt	1909. okt. 14.	80	53	?
916.	Vaszkó János ifj.	Hátmeg	1881. márc. 27.	27	4	tífusz
917.	Vaszcók Teodóz	Kövesd	1870. ápr. 6.	51	28	agyhártyagyull.
918.	Vászony Teodor	ny.	1845. szept. 11.	72	45	tabe
919.	Véghseő Sándor	Újfehértó	1895. szept. 9.	68	40	?
920.	Velejthy János	Biri	1848. jún. 23.	32	7	láz
921.	Velyáczky Mihály esperes	ny.	1893. júl. 14.	79	54	?
922.	Verges Péter	Deszen	1838. febr. 1.	67	42	székrekedés
923.	Viscsák András	ny.	1877. jan. 13.	79	55	tabe
924.	Vissoványi János	Felsőapsa	1840. júl. 8.	61	37	apoplexia
925.	Volenszky András	Repede	1873. máj. 22.	34	9	tífusz
926.	Volenszky Bazil	Nagyleányfalva	1849. márc. 24.	46	21	phtysi
927.	Volenszky Tamás esperes	Nagycsongova	1896. jún. 14.	62	38	?
928.	Volfgh János	Tibaváralja	1835. márc. 8.	?	?	?
929.	Volkay András	ny. Szimirke	1870. aug. 6.	70	46	tabe
930.	Volkay András	Újszemere	1874. jún. 22.	43	19	agyhártyagyull.
931.	Volkay Márton	ny.	1861. ?	35	11	hektika
932.	Volkay Miklós	Levelek	1849. dec. 25.	29	6	erőszakos halál
933.	Voloscuc János	Ruszkopolyána	1848. jún. 28.	56	28	idegláz
934.	Volosin András	Feketepatak	1869. máj. 24.	48	23	apoplexia
935.	Volosin János	Kelecsény	1894. júl. 8.	58	32	?
936.	Volosin János	Kerecke	1852. ápr. 16.	40	15	apoplexia
937.	Volosán Bazil dr.	levéltáros	1841. febr. 14.	24	1	idegláz
938.	Volosán Bazil esperes	Szlatina	1837. nov. 22.	55	31	apoplexia
939.	Vultur Demeter	Középpapsa	1841. febr. 26.	55	31	apoplexia
940.	Zabava Mihály	Jeszenő	1877. ápr. 3.	36	11	torokbetegség

941.	Zavadszky Péter	OSBM	1889. ápr. 19.	82	57	?
942.	Zékány Bazil	Penészlek	1847. aug. 13.	67	45	idegláz
943.	Zékány György	Misztice	1832. nov. 6. ?	?	?	?
944.	Zékány Miklós	Sárközüjlak	1859. aug. 14.	67	42	kolera
945.	Zichor Pál id.	Csongova	1883. júl. 4.	69	45	?
946.	Zloczky Ágoston	Jánk	1878. okt. 10.	34	8	köszvény
947.	Zloczky András	Kislonka	1878. dec. 19.	43	19	vízibetegség
948.	Zloczky Antal	Ölyves	1879. dec. 14.	67	43	tífusz
949.	Zloczky János esperes	Beregszász	1835. márc. 12. ?	?	?	?
950.	Zloczky János esperes	Nagybocskó	1886. febr. 27.	57	34	?
951.	Zloczky János id. esperes	Aknarahó	1881. okt. 16.	79	55	tabe
952.	Zloczky Kornél	Alsódomonya	1909. jún. 26.	68	44	?
953.	Zloczky Mihály	Ölyves	1854. márc. 3.	72	49	vízibetegség
954.	Zombory András	Makkosjánosi	1865. febr. 11.	66	36	apoplexia
955.	Zombory György esperes	Iza	1858. jan. 10.	63	40	?
956.	Zombory János	nagyprépost	1866. jún. 21.	76	52	tabe
957.	Zsidovics János	Kisléta	1878. márc. 11.	59	35	tüdőgyulladás
958.	Zsiga Bazil esperes	Bocskórahó	1860. júl. 23.	70	46	apoplexia
959.	Zsiga György	pomolatus	1844. febr. 5.	38	13	téli

NYIRÁN János

Az elveszettnek hitt Roskovics-féle liturgiafordítás

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Roskovics Ignác személye; 3. Roskovics szempontjai a magyar nyelvű liturgiafordításához; 3.1. Kiindulási alap; 3.2. Szempontok a többnyelvű liturgikon kiadásához; 3.3. Értékelés; 4. A Roskovics-féle liturgiafordítás átírása; 5. Összefoglalás.

1. Bevezetés

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola kiadásában nemrégiben megjelent egy forrásgyűjtemény *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez*¹ címmel. A kötetben több mint 250 dokumentum kapott helyet, amelyek segítségével bepillantást nyerhetünk abba a folyamatba (1778-tól 1905-ig), amelyet görögkatolikus őseink folytattak a magyar görögkatolikus egyházmegye felállítása és a magyar nyelv liturgikus nyelvként való használata érdekében. Ez utóbbi miatt a kiadvány nem csupán a magyar egyháztörténelem, hanem a magyar liturgiátörténet számára is fontos adalékokat szolgáltat.

A forráskiadványban több liturgiafordításra is találunk utalásokat, amelyek között vannak ismertek és teljes mértékben ismeretlenek. Az ismeretlenek között tarthatjuk számon Roskovics Ignác liturgiafordítását, amelyről – a forrásjegyzékben a 40. és a 40a. számú iratok alapján – maga Roskovics Ignác számol be, az elsőben Simor János hercegprímásnak a fordítás tényéről, a másodikban pedig a fordítás szempontjairól.²

Jelen tanulmány célja ennek az elveszettnek hitt liturgiafordításnak a bemutatása, amelynek kéziratára a fentebb említett levél mellékleteként talált rá Végheő Tamás főiskolai rektor, akinek köszönettel tartozom, hogy megosztotta velem ezt az igen értékes liturgiátörténeti forrásanyagot.

1 VÉGHSEŐ TAMÁS – KATKÓ MÁRTON ÁRON, *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez*, 1. kötet 1778–1905, (Collectanea Athanasiana II/4/1.), Nyíregyháza 2014.

2 *Ibidem* 110–114.

2. Roskovics Ignác személye

Roskovics Ignác 1822. július 11-én született Tokajban. Érettségi után kispapnak jelentkezett, de nem vették fel. Jogi tanulmányokat folytatott Egerben és Nagyváradon, amelyek elvégeztével 1843-ban ismét jelentkezett, és ezúttal felvételt is nyert. Teológiai tanulmányait Pesten kezdte meg, és Ungváron fejezte be. 1848-ban Popovics Bazil püspök szentelte őt pappá. Lelkipásztori szolgálatát Szalókon, Karászbán, Hajdúböszörményben és Nyírpilisen végezte. 1875-ben az ungvári szemináriumban spirituális, 1877-ben teológiai tanár, 1878-ban székesegyházi kanonok és egyházmegyei tanfelügyelő, 1892-ben pesti nagyrépost lett.³

Roskovics papként jól ismerte azokat a problémákat, amelyek a többnyelvű és nemzetiségű görögkatolikus hívek között léteztek. Evidens volt számára a magyarok legfőbb vágya a magyar liturgikus nyelv bevezetését illetően, ugyanakkor a hívek hitbeli hiányosságait is tapasztalta, amelyeket szeretett volna pótolni. Ezek voltak azok a felhajtóerők, amelyek magyar nyelvű fordításait és tanításait ihlették. Számos könyvet és füzetet adott ki ezen indíttatásból,⁴ amely könyvek jelentős mértékben hozzájárultak a magyar liturgikus nyelv fejlődéséhez. Liturgikus szempontból az egyik legjelentősebb műve az *Ó-hitű imádságos és énekes könyv*, amivel lehetővé tette, hogy a templomi szertartások során a vecsernyét és az utrenyét is teljesen magyarul végezhessek, természetesen a Szent Liturgia nyilvános részeit is (az Alapítás szavait kivéve).

Majdnem ugyanebben az időben készítette el Roskovics az Aranyszájú Szent Jánosnak tulajdonított Szent és Isteni Liturgia fordítását is, ami azonban nyomtatott formában sohasem jelent meg.

3 Vö. IVANCSÓ ISTVÁN, *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiai füzetek 1.), Nyíregyháza 1999, 13–14; <http://byzantinohungarica.hu/node/347>; PIRIGYI ISTVÁN, *Görögkatolikus életsorok*, Debrecen 1998; „Roskovics Ignác” in DIÓSI ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon XI.*, Budapest 2006, 710–711.

4 ROSKOVICS IGNÁC, *Ó-hitű imádságos és énekeskönyv. Az egy szent közös apostoli anyaszent-egyház napkeleti, vagyis görög rendje szerint*, Debrecen 1862; ID., *Görög kath. katekizmus, vagyis a keresztény tanítás elemei. A munkácsi és egri megyei katekizmusok után a kath. egyház görög rendjéhez alkalmazva*, Debrecen 1864; ID., *A magyar királyság földirata népiskolák számára*, Debrecen 1866; ID., *Ó-hitű kis imádságos és énekeskönyv* (3. kiadás), Debrecen 1873; ID., *Görög szertartású kath. keresztény tanítás elemei*, Debrecen 1873; ID., *Moralis*, Ungvár 1877; ID., *Görög. szert. katolikus kis káté, a népiskolák I. és II. oszt. számára*, Budapest 1881. (magyar és rutén nyelven is); ID., *Zbornik* (Egyházi szláv énekeskönyv), Budapest 1887. Ezeken kívül számos vallásos ismereteket nyújtó füzetkét adott még ki, sok fordítása, liturgikus tanulmánya és más munkája azonban csak kéziratban maradt fent.

3. Roskovics szempontjai a magyar nyelvű liturgiafordításához

3.1. Kiindulási alap

1868-ban Roskovics Ignác Simor János esztergomi érsekhez címzett levelében liturgiafordítását terjeszti fel, amely saját bevallása szerint már a második verzió, mivel nem a korábban készített teljes fordítását, hanem csak a nyilvánosan mondott részeket nyújtja be. Hasonlóképpen cselekedett 1863-ban püspökének, Popovics Vazulnak (1837–1864) a felkérésére is, annak ellenére, hogy a levelében név szerint idézett Csopey Antal kanonok a teljes liturgiafordítását bemutatja.⁵ Rövidítését Roskovics azzal indokolja, hogy szerinte elegendő a Szent Liturgia nyilvános részeit magyarul végezni, a csendes részeket a pap nyugodtan mondhatja görögül, amely által az ősi görög (liturgikus) nyelv tiszteletét is vissza lehet állítani. Ezt az elvét az összes nemzeti liturgikonra kiterjesztené.

A liturgikonok egységesítésére vonatkozóan Roskovics kész tervet prezentált a leveléhez csatolt egyik mellékletben, amit egy A/4-es oldalon dolgozott ki a kezdő áldástól egészen az első kis ekténia végéig. Elvének megfelelően a cím (Szentek között élő Aranyszájú János atyánk Isteni Liturgiája), a csendes ima, a rubrikák és a kis ekténia csakis görög nyelven található meg.⁶ A nagy ekténiát viszont öt nyelven (öt oszlopban, piros vonalakkal szétválasztva) teszi közzé Roskovics, melyeknek a sorrendje balról jobbra haladva a következő: görög, ószláv, magyar, román, latin.

3.2. Szempontok a többnyelvű liturgikon kiadásához

Roskovics egy másik mellékletben bőségesen kifejti, mi vezette őt abban a szándékában, hogy ötnyelvű liturgikon kinyomtatását szorgalmazza. Indokait tíz pontba rendezve sorolja fel.

Az *első* pontban Keletet és Nyugatot hasonlítja össze, kiemelve a nemzeti egyházak pozitívumait (pl. hogy a protestantizmus nem tudott terjedni területeiken), ám a latin nyelv egységesítő erejét különösképpen is előtérbe helyezi, mert szerinte ez az alapja annak, hogy a nyugati egyház jóval erősebb a „külön nyelvekre szakadozott” keletinél. A latin nyelv mintájára

⁵ Csopey kanonok fordításának szövege egyelőre ismeretlen.

⁶ Roskovics a kis ekténiát a nem nyilvános részek közé sorolja, így kétségtelen, hogy abban az időben nem végezték hangosan.

gondolja el az ősi görög nyelv visszavezetését, amelytől egységességet és megerősödést is vár.

A *második* pont az első megvalósításának alapjául szolgál, mivel immár lehetőség van a gimnáziumokban tanórai keretek között tanulni a görög nyelvet, amit egyébként a magyar papok esetében szinte kötelezőnek tart. Segítségképpen szükségesnek tartja egy görög liturgikus szótár elkészítését, amely nemcsak a papok, hanem a hívek okulására is szolgálna. Azon papok számára, akik mégsem tudják, vagy nem is akarják elsajátítani a görög nyelvet, elképzelhetőnek tartja, hogy továbbra is a megszokott formában, a saját nyelvükön végezzék a Szent Liturgia nem nyilvános részeit.

A görög szöveg azonban – ahogy azt már fentebb is konstatáltuk – nem csupán a csendes részeknél van jelen, hanem a nyilvános részeknél is, ami azt a célt szolgálja a *harmadik* indok szerint, hogy mintául szolgáljon, sőt „őrt álljon” a különböző fordítások mellett.

A *negyedik* pontban a testvéries egyesítés gondolata mellett Roskovics egy igen fontos problémára hívja fel a figyelmet. Sokak számára ismert a történelmi tanulmányok alapján az a tény, hogy a XIX. században a Magyarország területén élő bizánci rítusú katolikusok több nemzethez tartozóak voltak. Az is tudvalévő, hogy legtöbb esetben a liturgikus nyelv parókiáról parókiára és parókusról parókusra változott. A nyelvi problémák okozta konfliktusok élcelődései is fel-felbukkannak egyes dokumentumokban.⁷ A Roskovics által leírt esemény azonban nem mindennapi, legalábbis abban az értelmében, hogy maguk a papok versengnek egymással azért, hogy kinek a liturgikonja kerüljön fel az oltárra. Mindez nem túl megtisztelő sem az oltárra, sem a papokra nézve. Erre mintegy békítő megoldásként ajánlja Roskovics a többnyelvű liturgikon használatát, amellyel teljes mértékben kiküszöbölhető lenne e méltatlan viselkedés.

Az *ötödik* pontban azt állítja Roskovics, hogy a teljesen magyar nyelvű liturgia bevezetése (a dorogiak kivételével) még a magyar ajkúak között is tiltakozást váltana ki.

A *hatodik* pontban a görög és a latin nyelv együttes szerepeltetésével a bizánci és latin rítusúak közeledését is el tudná képzelni Roskovics, és

7 Vö. PETRUS JENŐ, *A magyarság önvédelme a keleti rítusú egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen*, Debrecen 1897, 24; B. PAPP JÁNOS, *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Hajdúdorog 1996, 24.

külön felhívja a figyelmet, hogy a húsvéti Szent Liturgián a görög nyelv mellett latinul is felolvassák a papok az ún. János proológust.⁸

Hetedikként Roskovics Szent Teodózt állítja elének példaként, aki három nyelven végezte az istentiszteleteket.⁹

A *nyolcadik* indoka az egyszerűsítésen alapszik. Ha csak a nyilvánosan mondandó részeket kell lefordítani magyar nyelvre, akkor már szinte teljesen késznek tekinthető a munka, mivel az Aranyszájú Szent János Szent és Isteni Liturgiájának ekténiái szerepelnek úgy a Bazil Liturgiában, mint az Előremegszentelt Áldozatok Liturgiájában, sőt még a vecsernyén és az utrenyén is. Ennek alapján elégséges az Előszenteltek Liturgiájában a fölvilágosulandók (vagyis a keresztségre készülők) ekténiáját és az egyéb alkalmi könyörgéseket lefordítani, mivel a nem nyilvánosan végzett részek maradhatnak görög nyelven.

A *kilencedik* pontban a teljesen népnyelven végzett liturgiát illetően a Tridenti Zsinat nemleges határozatát idézi. Javaslatként azt fogalmazza meg, hogy az elítélés veszélyének elhárítása végett olykor az egész liturgiát eredeti egyházi nyelven kell végezni. Mindemellett az egészében magyar nyelvű liturgikonok bevezetésében a nemzeti ellenségeskedés elmélyülését is vélelmezi, amely egyszerűen kivédhető a többnyelvű liturgikkal.

Az utolsó, vagyis a *tizedik* pontban levelének címzettjét kedves szavakkal kecsegteti, azaz arra utal, hogy Simor János hercegprímásnak a többnyelvű liturgikon bevezetésével könnyebb lesz a három nemzet híveit kezelni, sőt egységesíteni (akár a pesti templomépítő görögkatolikus közösség körében, akár a Központi Szeminárium görögkatolikus növendékei esetében), amelyben pedig nagy erő rejlik.

3.3. Értékelés

Roskovics Ignác gondolatmenete – amely fennmaradt a Simor János hercegprímás és metropolitához címzett levelében és annak mellékleteiben – fölöttébb érdekes, mondhatni korszakalkotó. Nagyon logikusan érvel a

⁸ Jn 1,1–17

⁹ Érvelésének igazolásául Allatiust idézi: LEO ALLATIUS, *De libro graecorum*, Paris 1695, 24. Szent Teodórról (Theodosziosz) valóban megjegyzik a források, hogy több nyelven is végezte a szertartásokat a hozzá érkező zarándokok jelenlétében. Vö. „Teodósiosz”, in DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon XIII.*, Budapest 2008, 842; „Theodosios the Koinobiarches”, in ALEXANDER KAZHDAN (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium Vol. 3*, New York/Oxford 1991, 2053.

többsz nyelvű liturgikon bevezetése mellett, és egyházpolitikailag egyértelműen a béketeremtés útját járja, úgy a bizánci és latin rítus, mint a különböző nemzetiségű görögkatolikusok között.

Roskovics egységesítő törekvése mégsem érte el célját, és nem csupán az egyházfők (hercegprímás vagy a saját püspöke) komolyabb támogatásának hiánya, hanem valószínűleg a ruszin és a román nemzetiségűek határozott állásfoglalása miatt sem. A többsz nyelvű liturgikon kidolgozása meglátásunk szerint mindenképpen kettős hatású lett volna. A magyar ajkúak számára természetesen előrelépést jelentett volna, mivel az öt nyelv egyikeként legalizálva lett volna a magyar nyelv bevezetése. A nem nyilvános részekbe visszavezetett görög nyelv viszont a ruszinok és a románok biztos tiltakozását váltotta volna ki, mivel az esetükben inkább visszalépés lett volna, hiszen egyszer már sikerült elérniük a nemzeti nyelvük liturgikus használatát.

Roskovics a későbbiekben – belátva ötletének sikertelenségét – felhagy a többsz nyelvű, rendkívüli terveivel, és beáll a 1879-es kilenctagú fordítóbizottság tagjai közé. A fordítóbizottság már egészen más elveket vallva és követve kezdi meg munkáját. Nehéz megérteni, hogy Roskovics miként képes ekkora fordulatot venni, hiszen immár az elejétől a végéig magyarul végzett Szent Liturgia és egyéb szertartások teljes magyar nyelvre való átültetése a cél.¹⁰ A Roskovics által hön óhajtott ősi görög nyelv teljesen kiszorul, sőt az ún. „ör” szerepe is elvész, ami a fordítás hitelességéül szolgált volna. Pontosan emiatt egyszerűen megmagyarázhatatlan az a tény, hogy Roskovics miként asszisztálhatott pl. a kisbemenet során felhangzó „Bölcsesség, igazhívők!” terjesztésében, amely mind a mai napig létezik liturgikus szövegeinkben, hiszen ő maga a fordításában egy rövid és egy hosszabb formulával adja vissza a görög szavak helyes jelentését. Röviden így fordítja: „Bölcsesség. Egyenest!”, amelyet részletesen így magyaráz: „Íme, az Istentől kinyilatkoztatott Bölcsesség, az Ő Szent Evangéliuma, melyet egyenest állva, és egyenes szívvel s lélekkel tisztelve fogadjunk”. Ez utóbbi, hosszas magyarázat idegen a liturgikus szövegekben, talán szerencsésebb lett volna magyarázatként lábjegyzetbe helyezni, de ez még mindig elfogadhatóbb

¹⁰ Vö. Aranyzáru Szent János atya Szent és Isteni Liturgiája vagyis az ujszövetségi vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészítve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarraírt görög szertartásu katolikusok lelki épülésére, Debrecen 1882; *Görög katolikus egyházi szerkönyv* (Euchologion), Debrecen 1883; *Szent Nagy Bazil atya Szent és Isteni Liturgiája továbbá az Előszenteltek Isteni Liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katolikusok lelki hasznára*, Debrecen 1889.

Roskovics részéről, mint a rossz fordításhoz való (1879 körüli) hozzájárulás – nemcsak az idézett, hanem egyéb helyeken is –, ami továbbra is rejtély liturgiátörténeti szempontból.

4. A Roskovics-féle liturgiafordítás átírása

A kézirat átírásakor a következő jeleket használok:

⁵ = a szavak mellett a bal felső indexben elhelyezett szám a kéziratban lévő sorokat jelöli, amelyeket ötösével jelölök meg minden oldalon,

I - XXVII = a fordító által készített magyarázó végjegyzetek,

() = a rövidítések feloldása,

[] = hiányzó, vagy olvashatatlan szöveg,

< > = a szövegben nem szereplő, de értelmileg hozzá tartozó betű vagy szó,

» « = őrszó.

[indorza] Ar(anyszájú) sz(ent) János, sz(ent) Vazúl,¹¹ és az Előszenteltek¹² Liturgiájában¹³ foglalt papi és diakonusi¹⁴ nyilvánosan mondandók¹⁵ magyarítása¹⁶ a fordítási¹⁷ jegyzetekkel.

B(oldog) e(mlékű) Popovics Vazúl¹⁸ munkácsi püspök fölhívása¹⁹ következtében készült, s bemutatott 1863^{ik} évben. ·/·

¹¹ *Vazul* vagy *Bazil*. A törzsszövegben a szerző által írt szöveget betűhíven másolom át, a helyesírási hibákat a lábjegyzetekben kurzív betűtípussal feltüntetve javítom.

¹² *Előszenteltek*

¹³ A fordító megnevezi a görögkatolikus egyházban jól ismert Szent Liturgiákat, vagyis Arany-szájú Szent János, Nagy Szent Bazil és az Előremegszentelt Áldozatok (röviden: Előszenteltek) Liturgiáit. Szent Jakab Liturgiáját nem említi meg, mivel azt 1863-ban nem végezték a Munkácsi Egyházmegyében, hivatalos magyar nyelvű fordítása mind a mai napig nem létezik a Hajdúdorogi Egyházmegyében sem. Szent Jakab Liturgiájával Békés Géza atya foglalkozott doktori disszertációjában: BÉKÉS GÉZA, *Szent Jakab Liturgiája*, (disszertáció), Budapest 1949.

¹⁴ Roskovics a *diakónus* szót kétféle módon alkalmazza fordításában: *diakonus* vagy rövidítettebb formájában *diakon*.

¹⁵ *mondandók*

¹⁶ *magyarítása*

¹⁷ *a fordítási*

¹⁸ *Vazul* - Popovics Vazul 1837–1864 között volt munkácsi püspök.

¹⁹ *fölhívása*

[I. oldal]

Áldozványi Isteni Szolgálat /Liturgia/ nyilvános részei²⁰**Ar(anyszájú) sz(ent) János szerint²¹**Diakonus:²² Adj áldást Uram!²³Áldozár:²⁴ Áldott az ATYÁNAK, FIÚNAK és SZENTLÉLEKNEK²⁵ úrszága¹
s'most és mindenkor, és mindörök<k>ön örökké.Nép: Ámen.Békes<s>égi ektenia, ²⁶ mondja a diakonus, vagy ha ez nincs, az áldozár.Békével^{II} imádjuk az ISTENT, a mindenek Urát!^{III}Nép: Urunk irgalmaz^{IV}!²⁷A felülről jövő békes<s>égért, és lelkünk üdvösségeért²⁸ imádjuk Urunkat!Az egész világnak békes<s>égért;²⁹ az ISTEN szentegyházainak jóléte-
ért,³⁰ s' mind¹⁰nyájoknak egyesítéséért,³¹ imádjuk Urunkat!

20 Roskovics 10 pontba szedve indokolja a címben is kifejezett szándékát, miszerint a Szent Liturgiának csak a nyilvános részeit terjeszti föl jóváhagyásra, mivel véleménye szerint csak azokat kellene magyarul végezni, a csendes részeket viszont görög nyelven, esetleg óslávul vagy románul.

21 A címet piros színű kettős aláhúzással emelte ki a szerző. A piros színnel való aláhúzással a címeket, a leglényegesebb mondanivalókat akarta kiemelni a szerző, fekete színnel pedig a szolgálattevőket igyekezett megjelölni. Mindezt azonban a mű teljes egészében nem sikerült következetes módon végrehajtania.

22 *Diakónus* - A rubrikákat Roskovics kisebb betűkkel írta, mint a liturgikus szövegeket – még ha nem is mindig következetesen –, amely elvet az átírásban az eredeti szándéknak megfelelően kisebb betűmérettel jelölve követek.

23 Az írásjeleket a fordítás szövegéhez ragaszkodva írom át, módosításokat csak a legszükségesebb esetekben végzek.

24 Egyes dokumentumokban (mint jelen esetben is) a *pap* vagy *áldozópap* megnevezés helyett az *áldozár* szó szerepel, amely formát azonban a nyomtatott liturgikonok nem vették át.

25 A Szentháromság személyeit és az Isten szót a szerző kiskapitálissal írja, ám a hozzá tartozó ragokat már kisbetűkkel, az egységesebb írásképp miatt viszont az adott szavakat ragjaikkal együtt kiskapitálissal írom át.

26 Roskovics következetesen használja az *ektenia* szót, a mai használatban viszont inkább az *ekténia* forma terjedt el.

27 Az *Urunk irgalmaz!* a jobb oldali margón kapott helyet a Békességi ekténia könyörgéseire merőlegesen elhelyezve.

28 *üdvösségéért*

29 *békességéért*

30 *jólétéért*

31 *egyesítéséért*

Ezen szent hajlékért s mindazokért, a kik³² ide hittel, ajtatosan³³ és Istennifélelemmel³⁴ járnak, imádjuk Urunkat!

Istenszerető püspökünkért N-ért, a tisztas áldozárokért, Krisztusban fölszentelt szolgálókért, az egész választott egyházi rendért, és a népért imádjuk Urunkat!

³⁵Jóhitű apostoli^V királyunkért N-ért az ő tisztviselőiért,^{VI} hadiseregéért, s hazánknak minden népeért^{VII³⁵} s ezeknek képviselőiért imádjuk Urunkat.

Hogy adjon nekik tehetséget, s hódítsa³⁶ királyunk hatalma alá hazánknak minden ellenségét, és lázadót, imádjuk Urunkat.

Ezen városért, /:helységért:/ és minden városért és helységért, a bennök²⁰lakozó hivekért³⁷ imádjuk Urunkat.

A vizen³⁸ és szárazon utazókért,^{VIII} betegekért, munkában fáradozókéért,^{IX} rabságban szenvedőkért s az ő szabadulásukért, imádjuk Urunkat.

Hogy mentsen meg minket minden nyomoruságtól,³⁹ haragtól, veszedelemtől^X és inségtől⁴⁰ imádjuk Urunkat.⁴¹

Védelmezz, üdvözíts,⁴² könyörülj és őrizz meg minket ISTEN a te kegyelmeddel.

²⁵A teremtvények közt legszentebb, legtisztább legáldottabb dicső asszonyunkat, az Istenszülő mindenkorszűz Máriát, minden szentekkel együtt tisztelve említvén,⁴³ minmagunkat és egymást, és egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.

Nép: Neked Urunk!

(vagy: Minmagunkat és egymást és egész életünket neked ajánljuk föl Urunk!)⁴⁴

³⁰Áldozár fölkiáltva: Mert Téged illet minden dicsőség, tisztelet és leborulva-imádás ATYA- FIÚ- és SZENTLELKET, most és mindenkor és mind-

32 *akik*

33 *ajtatosan*

34 *isteni félelemmel vagy istenfélelemmel*

35 *népéért*

36 *hódítsa*

37 *hivekért*

38 *vízen*

39 *nyomoruságtól*

40 *inségtől*

41 Ez az ektenia kimaradhatott, mert jóval kisebb méretű betűkkel a sorok közé szúrta be Roskovics.

42 *üdvözíts*

43 *említvén*

44 Meglehetősen furcsa változat, mivel a nép válaszát (*Neked, Urunk!*) is magában foglalja.

örök<k>ön örökké.

Nép: Ámen.

Ezután az 1^{ső} Antifonát énekli a kántor, az áldozár pedig titkosan mondja az illető imát. – Aztán a diakonus a kis ekteniát mondja görögül magában,⁴⁵ az éneklő kar pedig énekli: Κύριε ελεησον.² Σοι Κυριε. Αμην.⁴⁶

Aztán a 2^{ik} Antifonát éneklik, az áldozár pedig az alatt titkosan mondja az illető imát. – Aztán a diakonus ismét a kis ³⁵ekteniát mondja magában görögül, s az éneklő kar ismét: Κύριε ελεησον.² Σοι Κυριε. Αμην.⁴⁷

Népének: Dicsőség. Mostés.⁴⁸ ISTENNEK egyszülött fia sat. mit az áldozár is⁴⁹ kiterjesztett kezekkel halkán énekel. Aztán a kar⁵⁰ a 3^{ik} Antifonát énekelvén, vagy a nyolc boldogságokat mondván az éneklész, az áldozár az alatt mondja csendesen a maga imáját.

Az evangeliummal⁵¹ való körmenetben a Diakonus az Evangeliumos⁵² könyvet fölmutatván, kiáltja:

⁴⁰Íme az Istentől kinyilatkoztatott Bölcses<s>ég, az Ő Szent evangéliuma,⁵³ melyet „Egyenest” állva, és egyenes szívvel⁵⁴ és lélekkel tisztelve fogadjunk.⁵⁵

Vagy csak röviden:

Bölcses<s>ég. Egyenest! – s a nép föllálva és meghajolva énekli: Jertek imádjuk Krisztust sat. és a tropár énekeket, az áldozár pedig az alatt magában imádkozza: Ὁ Θεός⁵⁶ ὁ ἅγιος sat. s a végén fölkiált:

45 A rubrikális előírás hűen szemlélteti Roskovics (már korábban ismertetett) szándékát, mivel a hangosan elhangzó részek esetében a magyar nyelvet preferálja, a csendes résznél azonban a görög nyelvet írja elő.

46 Κύριε, ἐλεῆσον. (kétszer). Σοί, Κύριε. Ἀμήν.

47 *Ibidem.*

48 *Most és.*

49 A sor fölött beszúrva található.

50 A sor fölött beszúrva található.

51 *evangéliummal*

52 *Evangéliumos*

53 *evangéliuma*

54 *szívvel*

55 A fordító teljes magyarázatot ad a Σοφία, Ὁρθοί-nak, amelynek jelentése röviden (ahogy Roskovics írja): *Bölcsesség! Egyenest!* A két szó együtt valóban nehezen értelmezhető, de a fentihez hasonló hosszú körülírás nem megszokott a liturgikus szövegekben. Az Ὁρθοί egy katonai vezényszó, amely a felállásra utal. Éppen ezért elterjedt a *Bölcsesség, álljunk fel!* fordítás az ortodoxnál az imakönyvük és liturgikonok alapján. A teljesen helytelen megoldás a görögkatolikus liturgikonokban használatos verzió: *Bölcsesség, igazhívők!* – ami valószínűleg az Σοφία, Ὁρθοδοί fordítása lenne. Az első liturgiafordításokban viszont jól szerepelt.

56 Θεός - Szent Isten, ki a szentekben nyugszol kezdetű imádság.

Mert szent vagy te ISTENÜNK! és neked dicsőítést⁵⁷ küldünk föl, ⁴⁵ΑΤΥΑ-
ΝΑΚ, ΦΙÚΝΑΚ és ΣΖΕΝΤΛΕΚΝΕΚ,⁵⁸ most és mindenkor és mindörök<k>ön
örökké.

Nép: Ámen.

[2. oldal]

Ezután a Hármasszent⁵⁹ éneket éneklik, aztán a Diakon: Figyelmezzünk!

Áldozár: Békés<s>ég mindenkinek.

Diakon: Istentől az ó szövetségben⁶⁰ kinyilatkoztatott Bölcses<s>égre
figyelmezzünk!⁶¹ –

⁵⁷Erre az éneklész a prokiment vagyis a zsoltárból⁶² illető verset énekli.

Diakon: Istentől az új szövetségben⁶³ az apostolok által kinyilatkoztatott
Bölcses<s>ég!⁶⁴

Éneklész: Szent N. apostolnak az N-iekhez írt⁶⁵ leveléből olvasás.

Diakon: Figyelmezzünk!

Éneklész: Atyámfiak! satb. elvégezvén az olvasást, az Áldozár⁶⁶ az olvasóra kereszt-
jelezve mondja:

Békés<s>ég neked, a Diakonus pedig: Az evangéliumi Isteni Bölcses<s>ég-
re figyelmezzünk!⁶⁷

Az éneklő kar: Allelujah³ dicsőség neked Urunk!⁶⁸

Diakon: Adj áldást Uram! szent N. apostol és evangélista szerint a mi
Urunk Jézus Krisz¹⁰tus szent evangéliomának⁶⁹ méltó hirdetésére.

Áldozár: Isten az Ő szent és dicsőséges apostola- és evangelistájának⁷⁰
szent N-nek esedezésével adjon neked tehetséget⁷¹ az Ő kedves Fia a mi

⁵⁷ dicsőítést

⁵⁸ Szentléleknek

⁵⁹ Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan...

⁶⁰ Ószövetségben

⁶¹ A Bölcsesség! Figyelmezzünk! helyett ismét egy körülírást találunk, ami idegen elem a liturgi-
kus fordításokban, ha magyarázatként szerepelne a végjegyzetek között, akkor elfogadhatóbb
lenne.

⁶² zsoltárból

⁶³ Újszövetségben

⁶⁴ Ismét egy magyarázó körülírás, amely az előzőhöz hasonlóan az olvasmányok származási
helyét is indikálja.

⁶⁵ írt vagy írott a régiesebb forma szerint.

⁶⁶ Áldozár

⁶⁷ Az Evangélium előtt is a körülíró formát találjuk.

⁶⁸ Allelujah (háromszor), dicsőség...

⁶⁹ Az eddigiekben az *evangelium* forma volt az általánosabb használat.

⁷⁰ evangelistájának

⁷¹ δῶη σοι ὅμη τῷ εὐαγγελιζομένῳ δυνάμει πολλῇ, ami a mai gyakorlatban így hangzik: *ad-*

Urunk Jézus Krisztus evangéliumának hathatós hirdetésére.

Diakon: Egyenest hallgassuk az evangéliumban⁷² nyilatkozó Isteni Bölcses<=>éget!

¹⁵²ik Diakon:⁷³ Szent N. szerint az evangélion⁷⁴ olvasását.

Kar: Dicsőség neked Urunk!

Diakon: Figyelmezzünk! Azon időben sat. az evangélion végén a kar: Dicsőség neked Urunk!

Ektenia.

Mondjuk mindnyájan, egész lelkünkől minden gondolattal és érzéssel^{XI} mondjuk mindnyájan.

Urunk irgalmazz.

²⁰Mindenható Uralkodónk! atyáinknak Istene! kérünk téged hallgass meg, és könyörülj.

Urunk irgalmazz.

Könyörülj rajtunk Isten! a te nagy irgalmasságod szerint, kérünk téged hallgass meg és könyörülj.

Urunk irgalmazz. 3^{SZOL75}

Ismét esedezzünk az egész Anyaszentegyháznak első szenteléseért^{XII76}
²⁵N-ért s mind a többi igazhitű püspökök közönségeért,⁷⁷ lelkiatyáinkért, s Krisztusban minden atyánkfiáért.

Urunk irgalmazz.³

Ismét esedezzünk az igazhitű és Istentől rendelt királyokért, fejedelmekért s minden hatalomban lévőkért, az ő birodalmukért, győzedelmükért,⁷⁸ békes<=>égben és egészségben maradásukért^{XIII} és üdvösségükért és hogy a mi Urunk Istenünk adjon ³⁰nekik tehetséget minden jóban, s hódítsa⁷⁹

jon neked örömhirdetőnek nagyerejű szót. Ez a fordítás sokkal közelebb áll az eredetihez, mint az *adjon neked tehetséget*. Mindemellett Roskovics az *örömhirdető* szót ki is hagyja.

⁷² *evangéliumban*

⁷³ Az eddigiekben még nem szerepelt a második diakónus, amely megnevezés egyébként is ritka a liturgikus szövegekben, elterjedtebb az általánosítás, vagyis csupán az egyházi rend fokozatait jelölik meg – *pap* (itt *áldozár*), *diakónus* –, és nem specifikálják a résztvevők számát.

⁷⁴ Az evangélium szó leírásában nem következetes Roskovics, amit az előzőekben csupán az ékezetek elhelyezésében, illetve elhagyásában figyelhettünk meg, itt viszont az eddigiektől eltérően a görögös átírást alkalmazza.

⁷⁵ Az *Urunk irgalmazz* háromszori ismétlését a későbbiekben csak a jobb felső indexben elhelyezett 3 számmal jelöli a fordító.

⁷⁶ *szentelésért*

⁷⁷ *közönségeért*

⁷⁸ *győzedelmükért*

⁷⁹ *hódítsa*

hatalmuk alá a kereszténységnek minden ellenségét, s minden törvényes hatalom ellen lázadót.

Urunk irgalmazz.³

Ismét esedezzünk azokért, kik ezen szent hajlékba ajánlatokat hoznak,^{XIV} irgalmasságot cselekeszenek, a közjóra fáradoznak, ajtatosan⁸⁰ énekelnek, s a jelenálló népért, kik tőled várják a te nagy és dús kegyelmedet, minden jötevőinkért, s minden ³⁵igazhitű keresztényekért.

Urunk irgalmazz.³

Az Áldozár fölkiált: Mert irgalmas, és emberszerető ISTEN vagy, és neked dicsőítést⁸¹ küldünk fel! Atyának Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor, és mindörök<k>ön örökké.

Ámen.

Katekumenekért ekténia.

Megtérendők!^{XV} esedeztetek az Úrnak!

⁴⁰Hívek! a megtérendőkért (pogányokért eretnekekért, szakadárokért s halálos bűnbe esettekért)⁸² könyörögjünk, hogy Isten könyörüljön rajtok.

Oktassa őket az igazság igéivel.

Nyilatkoztassa ki nekik az evangéliomi⁸³ igazságokat.

Egyesítse⁸⁴ őket az Ő szent közönséges⁸⁵ apostoli anyaszentegyházába.

Üdvözítsd⁸⁶ őket ISTEN! és könyörülj rajtok, védelmezd és őrizd meg őket a te kegyelmeddel.

⁴⁵Megtérendők! fejeteket az Urnak⁸⁷ hajlítsátok⁸⁸ meg!

Nép: Fejet hajtunk Neked Urunk!

Az Áldozár fölkiált: Hogy ők is velünk együtt dicsőítsék⁸⁹ a te imádandó^{X-}
^{VI} fölséges nevedet ATYA, FIÚ és SZENTLÉLEK ISTEN! most és mindenkor és mind örök<k>ön örökké.

80 *ajtatosan*

81 *dicsőítést*

82 A zárójelben található rész kisebb betűmérettel készült (két részletben, minthogy a *halálos bűnbe esettekért* egyértelműen későbbi betoldás, mivel csak a zárójeles rész alatt kapott helyet), ami a fordító kiegészítése arra vonatkozóan, hogy kik a megtérendők. A magyarázó rész idegen elemnek tűnik ezen a helyen.

83 *evangéliumi*

84 *Egyesítse*

85 A Καθολικῇ szót általában *katolikusnak* vagy *egyetemesnek* szokták fordítani, de semmiképpen sem *közönségesnek*, amelynek a jelentése leginkább negatív tartalmat hordoz.

86 *Üdvözítsd*

87 *Úrnak*

88 *hajlítsátok*

89 *dicsőítsék*

Ámen.

Diakonus: Megtérendők! mindnyájan távozzatok. – Megtérendők távozzatok. Senki a ki⁹⁰ méltatlan a szentségekre, (hitetlenségben, vagy halálos bűnben van,)⁹¹ bent ne maradjon.

[3. oldal]

A hívek liturgiája.

Diakon: Hívek!⁹² mindnyájan ismét és ismét békével imádjuk Urunkat!

Védeldmezz üdvözits⁹³ könyörülj és őrizd meg minket ISTEN! a te kegyelmeddel.

Áldozár fölkiált: Mert téged illet minden dicsőség, tisztelet és leborulva-imádás, ATYÁT FIUT⁹⁴ és SZENT⁹⁵LELKET, most és mindenkor és mindörök⁹⁶ön örökké.

Diakon: Ismét és ismét békével imádjuk Urunkat! – Védeldmezz üdvözits⁹⁵ sat.

Áldozár fölkiált: Hogy a te hatalmad által mindenkor megóalmaztatván, neked dicsőítést⁹⁶ küldjünk föl, ATYÁNAK FIUNAK⁹⁷ és SZENTLELEKNEK, most és mindenkor és mindörök⁹⁸ön örökké. Ámen.

A kheruv éneket énekli a nép, az alatt a diakonus az 50^{ik} zsoltárt mondva, körül füstölök az oltárt, s a közéapajtón kifelé; az áldozár pe¹⁰dig Ουδεις αξιος⁹⁸ sat. imát halkan mondja, aztán ΟΙ ΤΑ ΧΕΡΟΥΒΙΜ⁹⁹ sat 3szor, aztán az Előkészülethez megy, s megfüstölven az ajánlatokat, és fölvenvén, indul a körmenetre és mondja:

Nagy Bemenet^{XVII100}

Az egész anyaszentegyháznak fölszentelését N., mind a többi püspökkel és az egész egyházi renddel egyetemben. – A mi jóhitű apostoli királyunkat ...-et és az ő Krisztus szerető tisztviselőit és vitézeit hazánknak minden képviselőivel egyetemben. ¹⁵– Istenszerető püspökünket ... áldo-

90 *aki*

91 Ismét egy magyarázó rész a fordítótól, ami a törzsszövegben teljesen fölösleges.

92 *Hívek*

93 *üdvözits*

94 *Fiút*

95 *üdvözits*

96 *dicsőítést*

97 *Fiúnak*

98 *Ουδεις αξιος*

99 *ΟΙ ΤΑ ΧΕΡΟΥΒΙΜ*

100 A *Nagy Bemenet*-et Roskovics nem a többi címnek megfelelően helyezte el, vagyis új sorban középre igazítva, hanem szinte az előtte lévő rubrikával folytatólagosan, ami arra enged következtetni, hogy valószínűleg kimaradt, és csak a későbbiekben pótolta azt, de immár nemcsak piros színnel aláhúzza, hanem magát a szöveget is piros tintával írva.

záraival s diakonusaival egyetemben. – Ezen szent hajléknak alapítóit¹⁰¹ és jótevőit és titeket mindnyájatokat igazhitű keresztények! említsen¹⁰² meg Isten az ő úrságában minden időben, most és mindenkor és mind örök<k>ön¹⁰³ örökké.

Nép: Amen.¹⁰⁴ Hogy a mindenek királyát sat. Ámen.

Ektenia.

²⁰Teljesítsük¹⁰⁵ imádságinkat Istennek!

Ezen az oltárra föltett tisztas ajánlatokért, hogy azokra adja az ő megszentelő áldását, imádjuk Urunkat.

Hogy minden napot tökéletesen, békes<s>égben, és bűn nélkül végezzünk, kérjük a mi Urunktól.

A békes<s>ég angyalát hív oktatóul, lelkünknek és testünknek megőrzéseül¹⁰⁶ kérjük a mi Urunktól.

Bűneinknek bocsánatát és vétkezéseinknek elengedését kérjük a mi Urunktól.

²⁵Mind azt a mi¹⁰⁷ jó és hasznos a mi lelkünknek, és békes<s>éget a világnak, kérjük a mi Urunktól.

Hogy életünknek hátralévő napjait békes<s>égben és bűnbánatban tölthessük, kérjük a mi Urunktól.

Hogy életünket keresztény módon, fájdalom nélkül, s megszégyeníthetetlen hitben, és békes<s>égben végezvén, jó feleletet adhassunk a Krisztusnak rettentő ítélő széke¹⁰⁸ előtt, kérjük <a mi Urunktól>.

A teremtvények közt legszentebb legtisztább legáldottabb dicső asszonyunkat az Istenszülő minden³⁰kor-szűz Máriát minden szentekkel együtt tisztelve emlitvén,¹⁰⁹ minmagunkat és egymást és egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.

Neked Urunk!

Fölkialtás: A te egyszülött Fiadnak irgalmassága által, kivel, és a te jószágos elevenítő Szentlelkeddel együtt áldott vagy Atyánk! most és minden-

¹⁰¹ alapítóit

¹⁰² említsen

¹⁰³ mindörökkön

¹⁰⁴ Ámen

¹⁰⁵ Teljesítsük

¹⁰⁶ megőrzéseül

¹⁰⁷ Mindazt, ami

¹⁰⁸ ítélőszéke

¹⁰⁹ emlitvén

kor és mindörök<k>ön örökké. Ámen.

Aldozár:¹¹⁰ Békes<s>ég mindenkinek.

Nép: És a te lelkednek.

³⁵Aldozár: Szeressük egymást, hogy egy értelemmel valljuk meg.

Nép: Az ATYÁT, a FIÚT és a SZENTLELKET, az egyvalóságu megoszthatatlan Szentháromságot.

^{XVIII}Diakon: Nyiltan¹¹¹ és nyilvánosan valljuk meg az igaz hitet, és az abban nyilatkozó isteni^{XIX} bölcses<s>égre figyelmezzünk!¹¹²

A kar vagy a nép vagy egyes.¹¹³ Hiszek egy Istenben sat.

⁴⁰Diakon: Álljunk e hitben rendületlenül,¹¹⁴ álljunk istenífélelemmel¹¹⁵ és vigyázva, hogy a szentáldozatot békes<s>égben ajánluk föl.

Nép: A békes<s>ég irgalmát a dicséret áldozatát.^{XX} – (vagy: Az egymás iránti szeretetből fakadó békes<s>éget, és irgalmas cselekedeteinket – s az Isten szeretetéből származó dicséretet áldozatul ajánljuk föl.)¹¹⁶

Aldozár: A mi URUNK JÉZUS KRISZTUSNAK malasztja, és az ATYÁNAK^{XXI} az ISTENNEK szeretete, s a SZENTLÉLEK közöltetése legyen veletek mindnyájotokkal.

Nép: És a te lelkeddel.

⁴⁵Áld(ozár): Emeljük föl szívünket!¹¹⁷

Nép: Fön<n> van szívünk¹¹⁸ az Úrhoz.

Áld(ozár): És adjunk hálát Istennek!

Nép: Méltó és igazságos sat.

Áld(ozár): Az agyalok diadalmi éneket énekelnek, kiáltoznak, harsognak és zengedeznek.

¹¹⁰ *Aldozár*

¹¹¹ *Nyiltan*

¹¹² A megszokott formula itt: *Az ajtókat, az ajtókat! Bölcsességben figyelmezzünk.* Bővebben lásd a XVIII-XIX. végjegyzetnél.

¹¹³ Az *egyes* szó arra utal, hogy a görög bizánci hagyomány szerint a Hiszekegyet egyetlen ember is recitálhatja, a magyarországi görögkatolikus hagyományban azonban ez nem releváns.

¹¹⁴ *rendületlenül*

¹¹⁵ *istenti félelemmel* vagy *istenfélelemmel*

¹¹⁶ Az *Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως* mondat nehezen értelmezhető, melynek magyar fordítása a nyomtatott liturgikonokban is: *A békeség irgalmát, a dicséret áldozatát.* A Roskovics által felkínált hosszabb, magyarázó szöveget nem adoptálta egyetlen liturgikon sem. Erre a helyre vonatkozóan a liturgiatudósok a *textus receptus* hibás voltát feltételezik, és a mondatot a következőképpen javítják: *Ἐλεον, εἰρήνην, θυσίαν αἰνέσεως*, melynek fordítása: a *Dicséret irgalmát, békeségét, áldozatát.*

¹¹⁷ *szívünket*

¹¹⁸ *szívünk*

Kar: Szent, sz(ent), szent.

Átváltozás.¹¹⁹

Á(ldozár):^{XXII} Vegyétek, egyétek EZ AZ ÉN TESTEM, mely érettetek megtöretik a bűnök bocsánatára. Ámen.

⁵⁰Á(ldozár):^{XXIII} Igyatok ebből mindnyájan, EZ AZ ÉN VÉREM az uj¹²⁰ szövetségé, mely érettetek kiontatik a bűnök bocsánatára. Ámen.

Á(ldozár): Tieidet a tieidből áldozatúl¹²¹ ajánljuk föl neked mindnyájunkért és mindenekért.

Nép: Téged éneklünk sat.

Á(ldozár):^{XXIV} Fogadd mennyei Atyánk! ezen áldozat hálaadásul minden szentekért, különösen a teremtvényeid közt legszentebb legtisztább legáldottabb dicső asszonyunkért, az Istenszülő mindenkor Szűz Máriáért.

Nép: Méltó és igazságos sat.¹²²

Á(ldozár):^{XXV} Fogadd mennyei Atyánk ezen áldozatot engesztelésül minden igaz hitben elhunytakért különösen N-ért és az ő boldog nyugalmaért.

⁵⁵Á(ldozár):^{XXVI} Fogadd mennyei Atyánk! Ezen áldozatot engesztelésül, hálául¹²³ és kérelmül¹²⁴ minden élő hivekért,¹²⁵ s elöljáróinkért, s Mindenek előtt a mi Istenszerető püspökünkre N-re¹²⁶ (emlékezzél, és add hogy a te egyházaidat békes<s>égben egészségben, tisztos és hos<s>zu¹²⁷ életben jól igazgassa a te igazságod igéivel.

Nép:^{XXVII} Fogadd ezen áldozatot mennyei Atyánk! mindnyájunkért és mindenekért.

»Á(ldozár): És add«

[4. oldal]

Á(ldozár): És add hogy egy ajakkal és egy szívvel dicsőítsük¹²⁸ és dicsérjük a te imádandó fölséges nevedet ATYA FIÚ és SZENTLÉLEKÉT, most és min-

¹¹⁹ A szerző az átváltozás címszó kiemelésére ezúttal nemcsak a piros színnel való aláhúzással utal, hanem magát a szót is piros betűkkel írja.

¹²⁰ új

¹²¹ áldozatul

¹²² A *Méltó és igazságos...* kezdetű ének az anafora elején található, itt a *Valóban méltó...* himnusz következik.

¹²³ hálául

¹²⁴ sérelmül

¹²⁵ hivekért

¹²⁶ A sor fölött beszúrva található.

¹²⁷ hosszú

¹²⁸ dicsőítsük

denkor és mind örök<k>ön¹²⁹ örökké. Ámen.

Á(ldozár): És legyen a mi nagy ISTENÜNK- és Üdvözítőnknek¹³⁰ a JÉZUS KRISZTUSNAK irgalmassága veletek mindnyájotokkal.

<Nép:> És a te lelkeddel.

Ektenia.

Minden szenteket tisztelve említvén,¹³¹ ismét és ismét békével imádjuk Urunkat.

Urunk irg(almazz).

Az oltárra föltett és megszenteltetett drága ajánlatokért imádjuk Urunkat.

Urunk irg(almazz).

Hogy a mi emberszerető ISTENÜNK, azokat az Ő mennyei eszményi szent oltárára kedves illatú lelki áldozatul¹³² fogadván, küldje le nekünk az Ő Szentlelkének isteni malasztját és ¹⁰ajándékát, imádjuk Urunkat.

Urunk irg(almazz).

A hitben való egyességet és a Szentlélek közöltetését kérvén, minmagunkat és egymást és egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.

Neked Urunk!

Áldozár: És tégy méltóvá minket URUNK! hogy bizodalommal és kárhóztatás nélkül merjünk tégedet, egeknek URÁT ISTENÉT ATYÁNKNAK nevezni és mondani: Miatyánk sat.

¹⁵Á(ldozár): Mert tied az úrszág, a hatalom és a dicsőség, ATYA FIÚ¹³³ és SZENTLÉKEK ISTEN, most és mindenkor, és mindörök<k>ön örökké. Ámen.

Á(ldozár): Békes<s>ég mindenkinek.

Nép: És a te lelkednek.

Diakon: Fejeteket az Urnak¹³⁴ hajlitsátok¹³⁵ meg.

Nép: Neked Urunk!

Á(ldozár): A Te egyszülött Fiadnak kegyelme, irgalma és emberszeretősége által, kivel és a te jószágos ²⁰elevenítő¹³⁶ Szentlelkeddel együtt áldott vagy (mennyei Atyánk) most és mindenkor és mindörök<k>ön örökké. Ámen.

¹²⁹ mindörökkön

¹³⁰ Üdvözítőnknek

¹³¹ említvén

¹³² áldozatul

¹³³ Fiú

¹³⁴ Urnak

¹³⁵ hajlitsátok

¹³⁶ elevenítő

Diakon: Figyelmezzünk!

Áld(ozár): Szentség a szenteknek.

Nép: Egy a Szent egy az ÚR: Jézus Krisztus az Atya Istennek dicsőségében. Ámen. (a kar énekli az illető áldozó verset.)

Diakon: Isteni félelemmel hittel és szeretettel közeledjete!

Nép: Áldott aki¹³⁷ az Ur¹³⁸ nevében jó, Isten az Úr ki megjelent nekünk.

²⁵Az áldoztatás után az áldozár: Üdvözítsd¹³⁹ ISTEN! a te nepedet,¹⁴⁰ és áldd meg örököseidet.

Nép: Sok esztendőkre Uram! Láttuk az igazi világosságot sat.

Áld(ozár): Áldott a mi Istenünk minden időben, most és mindenkor és mind örök<k>ön¹⁴¹ örökké.

Nép: Ámen. Teljenek be ajkaink. sat.

Áld(ozár): Békével távozzunk, hálát mondván Istennek!

Nép: Az Ur¹⁴² Jézus nevében Urunk irgalmaz!

³⁰Áld(ozár): Mindható Urunk! ki megáldod azokat, kik téged áldanak, és megszenved azokat, kik tebenned biznak.¹⁴³ Üdvözítsd¹⁴⁴ a te nepedet és áldd meg örököseidet, a te szentegyházadnak teljességét őrizd meg, szenteld meg azokat kik a te házadnak díszességét, és¹⁴⁵ tisztaságát szeretik, dicsőítsd¹⁴⁶ meg őket a te isteni erőddel, és ne hagyj el minket kik benned bizunk.¹⁴⁷ Adj békes<s>éget a világnak egyházaidnak, főlshentelt szolgáidnak, királyainknak, az ő ³⁵tisztviselőiknek, hadiseregeiknek és minden népnek. Mert minden jó adomány és minden tökéletes¹⁴⁸ ajándék felülről van, tőled, a világosság Atyjától, és azért neked dicsőítést,¹⁴⁹ hálaadást és leborulva imádást küldünk föl: Atyának, Fiúnak¹⁵⁰ és Szentléleknek most mindenkor és mindörök<k>ön örökké.

¹³⁷ A sor fölött beszúrva található.

¹³⁸ Úr

¹³⁹ Üdvözítsd

¹⁴⁰ népedet

¹⁴¹ mindörökkön

¹⁴² Úr

¹⁴³ biznak

¹⁴⁴ Üdvözítsd

¹⁴⁵ A sor fölött beszúrva található.

¹⁴⁶ dicsőítsd

¹⁴⁷ bizunk

¹⁴⁸ tökéletes

¹⁴⁹ dicsőítést

¹⁵⁰ Fiúnak

Nép: Amen.¹⁵¹ Áldott legyen az UR¹⁵² neve mostantól mind örökké.¹⁵³

⁴⁰Diakonus: Σοφία.¹⁵⁴

Kar: Την τιμιωτεραν¹⁵⁵ sat.

Áld(ozár): Δόξα σοι Χριστέ¹⁵⁶ sat.

Kar: Δόξα. Νυν καὶ. Κυριε ελεησον.³ Κυριε ευλογησον!¹⁵⁷

Áld(ozár): Χριστος ὁ ἀληθινος¹⁵⁸ etc.

Kar: Ἀμήν.¹⁵⁹

Áld(ozár): Az UR¹⁶⁰ Jézusnak áldása reátok az ő malasztjával és szeretetével most és mindenkor, és mindörökön örökké.

Kar: Ἄμεν.

Szent Vazul szerénti és az Előszentelt liturgiában ugyanazon nyilvánosan mondandók vannak, ⁴⁵csak a nagybőjt közepén szeredától¹⁶¹ nagyheti szerdáig a keresztelendőkérti ektenia hozzájárul.

Keresztelkedésre készülők közeledjetek!

Hívek!¹⁶² a keresztséghez készülőkért, s az ő üdvökért könyörögjünk!

Hogy az Uristen¹⁶³ erősítse¹⁶⁴ meg őket és szilárdítsa.¹⁶⁵

Világosítsa¹⁶⁶ meg őket az¹⁶⁷ értelmesség és ajtatosság¹⁶⁸ fényével.

⁵⁰Méltassa őket annak idejében az ujjászületés¹⁶⁹ fürdőjére, bűneiknek

¹⁵¹ Ἄμεν

¹⁵² Ὑρ

¹⁵³ mindörökké

¹⁵⁴ Jelentése: *Bölcsesség!* A szerző az elbocsátó esetében a görög nyelvet írja elő, annak ellenére, hogy az a Szent Liturgia nyilvános részéhez tartozik.

¹⁵⁵ Την τιμιωτεραν... Jelentése: *Ki a (keruboknál) tiszteltebb...*

¹⁵⁶ Δόξα σοι, Χριστέ... Jelentése: *Dicsőség néked, Krisztus (Istenünk)...*

¹⁵⁷ Δόξα. Καὶ νυν. Κύριε, ἐλέησον.³ Κύριε ἐυλόγησον! Jelentése: *Dicsőség. Most és. Uram, irgalmazz! Adj áldást, Uram!* A görög nyelvű liturgikonokban a Κύριε ἐυλόγησον! helyett a Δέσποτα ἅγιε, ἐυλόγησον! az elterjedebb használat, melynek jelentése: *Adj áldást, szent Uram!* (vagy: *Uralkodóm*).

¹⁵⁸ Χριστὸς ὁ ἀληθινός... Jelentése: *Krisztus, igaz (Istenünk)...*

¹⁵⁹ Ἀμήν.

¹⁶⁰ Ὑρ

¹⁶¹ Érdekes, hogy egy mondaton belül a szerda régiesebb és újabb formáját is használja a fordító.

¹⁶² *Hívek*

¹⁶³ *Úristen*

¹⁶⁴ *erősítse*

¹⁶⁵ *szilárdítsa*

¹⁶⁶ *Világosítsa*

¹⁶⁷ A sor fölött beszúrva található.

¹⁶⁸ *ajtatosság*

¹⁶⁹ *újjászületés*

bocsánatára, és az ártatlanság ruházatára.

Szülje őket újra¹⁷⁰ vízzel¹⁷¹ és Szentlélekkel.

Ájándékozza nekik a hitben való tökéletesedést.

Számitsa¹⁷² őket az ő választott szent nyájába.

⁵⁵Üdvözítsd¹⁷³ őket Isten! könyörülj rajtok, védelmezd és őrizd meg őket a te kegyelmeddel.

Keresztelendők! fejet hajsatok az Úrnak.

Áldozári fölkiáltás: Mert te vagy a mi fölvilágosodásunk, és neked dicsőítést¹⁷⁴ küldünk fel, Atyá⁶⁰nak és Fiúnak¹⁷⁵ és Szentléleknek most és mindenkor és mind örök<k>ön¹⁷⁶ örökké.

Ámen.

[5. oldal]

Liturgia fuditási¹⁷⁷ jegyzetek.

I. Urszág és nem ország mert a) gyökszó Ur=dominus, és nem or=оръ, fut. – mert b) a legelső Rituale maradványaiban is, a régi halottas beszédben „möny-urszagbele” van, és c) a Jernei kártyán is „zent urzagunc” azért tehát úrszág = uralom, uralkodás = dominium regnum, csak később elfajult országra = zsványságra.

II. „Békével imádjuk”, inkább mint békes<s>égben, – az oláhban is „кy паче Домнудуй съне ругъмь”¹⁷⁸ és az officium divinumban procedamus in pace = induljunk békével.¹⁷⁹

III. Imádjuk az Urat van a görögben csak,¹⁸⁰ de a magyarban szokatlan

¹⁷⁰ újra

¹⁷¹ vízzel

¹⁷² Számitsa

¹⁷³ Üdvözítsd

¹⁷⁴ dicsőítést

¹⁷⁵ Fiúnak

¹⁷⁶ mindörökkön

¹⁷⁷ fuditási

¹⁷⁸ A korabeli román nyelvű kiadásoknak megfelelően a román karaktereket cirill betűkkel írja át a szerző, korunk kiadványaiban azonban már ezt találjuk: *Cu pace Domnului să ne rugăm.*

¹⁷⁹ Mindkét esetben lehet a jelentés békességben, amely mellett a példaként idézett két nyelv egyike sincs szoros kapcsolatban a bizánci rítus két nagy nyelvcsaládjával, a göröggel, illetve az egyházi szlávval.

¹⁸⁰ A δεηθῶμεν igealak a δέομαι igéből származik, amelynek jelentése: kérni, kérlelni, könyörögni, imdákozni.

az Ur¹⁸¹ szavat magában használni, amen<n>yiben az uriemberekre¹⁸² is érthető, azért jobb teljesíteni ¹⁰az értelmet „Imádjuk Istent a mindenek Urát” kivált itt az elején e rövid fölhívásban.¹⁸³ Ugyanis a magyarban hozzá szokták mondani Ur¹⁸⁴ Isten, v(agy) a mindenség Ura, v(agy) mindenható Ur¹⁸⁵ sat. – és viszont az Istenszóhoz¹⁸⁶ az Ur¹⁸⁷ jelzőt a magyar gyakrabban használja, kivált a kezdő megszólításban¹⁸⁸ így¹⁸⁹ például az Officium Divinum 2^{dik} lapján is: Deus qui per resurrectionem sat imádság kezdete így¹⁹⁰ van fordítva¹⁹¹ = Ur¹⁹² Isten ki Fiadnak, ¹⁵sat. holott a Dominus szó az eredetiben nincs. – Így¹⁹³ a keresztségben is ámbár sem a latinba sem az oroszban nincs hozzátéve az Isten szó, a magyarban hozzá szokták tenni: „A(tya) F(iú) és Szentlélek Istennek nevében Amen.

IV. Κύριε ἐλεῆσον¹⁹⁴ = Urunk irgalmaz¹⁹⁵ többes számu¹⁹⁵ birtokos raggal, mert α) nem mondjuk Krisztus Uram, hanem Kris(ztus) Urunk. – β) mert különösen a ²⁰templomi imádságban nem mint egyes, kiki¹⁹⁶ magának imádkozik, hanem mindenütt többes számban szólítjuk¹⁹⁷ az Istent, „Urunk Istenünk” sat. Valamint többes számban említjük¹⁹⁸ magunkat mindenütt, /p(éldának) o(káért): „kik a kheruvokat¹⁹⁹ képviseljük” „Tieidet Tieidből bemutatjuk” „És imádunk téged Istenünk” sat/ úgy következetes többes számu²⁰⁰ birtokos raggal szólítani²⁰¹ az Istent, a mint²⁰² az oroszban

¹⁸¹ Úr

¹⁸² úriemberekre

¹⁸³ fölhívásban

¹⁸⁴ Úr

¹⁸⁵ Úr

¹⁸⁶ Isten szóhoz

¹⁸⁷ Úr

¹⁸⁸ megszólításban

¹⁸⁹ így

¹⁹⁰ így

¹⁹¹ fordítva

¹⁹² Úr

¹⁹³ Így

¹⁹⁴ Κύριε ἐλεῆσον

¹⁹⁵ számu

¹⁹⁶ ki-ki

¹⁹⁷ szólítjuk

¹⁹⁸ említjük

¹⁹⁹ Az átirásban itt nem az ógörög, hanem a bizánci görög elvet követi, vagyis nem k(h)erubokat, hanem kheruvokat.

²⁰⁰ számu

²⁰¹ szólítani

²⁰² amint

görögben oláhban is a hol²⁰³ bir²⁵tokos névmással jön elő az Isten megszólítása,²⁰⁴ többes számu²⁰⁵ birtokos névmással jön elő Θεος ἡμῶν²⁰⁶ Боже нашъ sat – de γ) az Ur²⁰⁷ Jézus is nem ugy²⁰⁸ tanított²⁰⁹ imádkozni: „Én Atyám ki a mennyekben vagy” hanem „mi Atyánk” tehát nem én Uram v(agy) Uram irgalmaz, hanem Urunk mindnyájunknak Ura irgalmaz nekünk.

³⁰V. A királyokérti imára fölhívás²¹⁰ az illető nemzet politikai állapotához szokott alkalmaztatni, így²¹¹ a görögben εὐσεβεστατῶν καὶ θεοφυλακτῶν βασιλεῶν,²¹² van. – az oláhban „пентру крединчосуль ши юбиторул де Хр(исто)с Импаратуль ностру”²¹³

a szerb liturgikonban: „О всепресвѣтлѣйшомѣ Императорѣ и Воеводѣ нашому.”²¹⁴

a lengyelországi liturgikonban nemcsak a királyért hanem az aristocratiáért is ³⁵volt említés:²¹⁵ „О Панѣа и Господарехъ нашихъ.”²¹⁶ – az oroszban pedig itt mondjuk: О благоѣрномъ царѣ нашомъ,²¹⁷ azaz: jóhitű királyunkért, de Magyarországon hozzá kell tenni az apostoli címet²¹⁸ is.

b) „Παντος του παλατιου”²¹⁹ az ő egész házáért²²⁰ v(agy) házanépeért²²¹ fordítják;²²² de ugy²²³ vélem hogy itt Sz(ent) Pál apostol íTim 2,2 szavaival sokkal egyezőbb, ha a királyi ⁴⁰palotában lenni szokott tisztviselőkért kik békés eszközökkel kormányoznak tétetik említés, mint Malinovsz-

²⁰³ ahol

²⁰⁴ megszólítása

²⁰⁵ számu

²⁰⁶ Θεὸς ἡμῶν

²⁰⁷ Úr

²⁰⁸ úgy

²⁰⁹ tanított

²¹⁰ fölhívás

²¹¹ így

²¹² εὐσεβεστατῶν καὶ θεοφυλακτῶν βασιλεῶν

²¹³ Pentru dreptcredinciosul Și iubitorul de Hristos Împăratul Și Regele nostru...

²¹⁴ Legtisztebb császárról, a mi uralkodónkról.

²¹⁵ említés

²¹⁶ Uralkodónőink és uralkodóink.

²¹⁷ нашемо

²¹⁸ címet

²¹⁹ παντός τοῦ παλατίου

²²⁰ házáért

²²¹ házanépeért

²²² fordítják

²²³ úgy

ky is „Изясненіе на бож(ественную) Литургію 1845. 73. lapon mondja: всей палатѣ т(ак) (ж)е: не ино родинѣ Императорской але и о свѣтском правительствѣ, по елику оно раздѣллетъ Императорское о нас попечение.²²⁴

VII. Hazánknek minden népeiért s képviselőiért im(ádjuk) Urunkat!” hozzáteendőnek vélem, mert hazánkban nemcsak a királynak van hatalma, de a népképviselők is törvényhozási hatalommal birnak.²²⁵

VIII. ὑπὲρ πλεοντων ὁδοιποροῦντων²²⁶ = a hajózókért és utazókért, de az „utazó” szóban ben<n>foglaltatnak a hajózók is, mert a magyarban mondják: Tengeren vizen utaz[ók] habár azon ut²²⁷ nincs, azért tán jobb lesz: a vizen és szárazon utazókért sat.

IX. καμνοντων²²⁸ = munkában fáradozókért mert καμνω καμῶ κεκμηκα = lassesco, fatigor deficio laboro, vagyis a ki fáradásig²²⁹ munkálkodik.

X. κινδυνου²³⁰ az oroszban és oláhban nincs, de a görögben van = veszedelemtől.

XI. Εξ ὅλης της διανοιας²³¹ = minden gondolattal és érzéssel, mert διανοεομαι, δυμαι = ῥatiocinor és sentio. διανοια ας = cogitatio, sensus. Lexicon Schrevelii, tehát mind a kettőt ki kell tenni, annál inkább mert b) ezt kívánja az Εξ ὅλης της ψυχης²³² mondat részletezése is, mert a lélek működése az észleli gondolkodásra és szívvel²³³ érzésre oszlik. – Különben a részletezés nem lenne teljes csak fél, s oly formán jönne ki, mintha, azt mondanók hogy imádkozzunk egész lélekkel és annak fele működésével a gon¹⁰dolattal.

XII. a görögben ugyan nincs a pápáról sem a papi rendről itt említés,²³⁴ de a következetesség kívánja.²³⁵ In Sacrificio Missae scribit Arcudius libr. 3. Cap. 93. fit mentis antistitum a Graecis hoc ordine: Presbyter supplicat pro suo Episcopo, hic pro suo Archiepiscopo, et metropolita, is vero pro Patriarcha. Inferiores itaque superiorum agunt in precibus ¹⁵memoriam quam-

224 Az egész uralkodóházról megemlékezik, azaz nemcsak a cár vagy a császár rokonságáról, hanem a világi uralkodókról is.

225 *birnak*

226 Ὑπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων...

227 *út*

228 καμνόντων

229 *kifáradásig*

230 κινδύνου

231 ἐξ ὅλης τῆς διανοίας

232 ψυχῆς

233 *szívvel*

234 *említés*

235 *kívánja*

vis supremum omnium Pontificem nullibi publice de nomine celebrent. Primum proprerea praecipuumque reparata cum Romana Ecclesia unionis symbolum experebat a Michaelae Paleologo Urbanus quartus Pontifex, εν ταις ιεραϊς ὑμνοδίαϊς τον παπαν εις τα δίπτυχα μνημονευεσθαι ὁμου τοῖς ἑτέροις τετρασι πατριαρχαις.²³⁶ ait Nicetas libro 5. lásd Goar pag. 124. nota 149.

²⁰XIII. az orosz- és oláhban „bűneinek bocsánatáért” is van, a görögben nincs.

XIV. ὑπερ καρποφορούντων²³⁷ némely görög kiadásban nincs, de az orosz és oláhban megvan. Lásd Goar pagina 74.

XV. Κατηχούμενοι²³⁸ = megtérendők. Szóértelemben ugyan = oktatan-dók, tanítandók, de ez az iskolás gyermekeket sőt minden hiveket²³⁹ is jelentene, mert egyházilag mind tanítandók,²⁴⁰ azért ez igen tág értelmű lenne. – az officium divinum hitujoncoknak²⁴¹ fordítja²⁴² 638 lapon „ore-mus pro Catechumenis = imádkozzunk a hitujoncokért”²⁴³ És az ott jó lehet, de itt ²⁵ezen szövegben a hitujoncok²⁴⁴ vagyis a hitetlenségből az igaz hitre megtérendők csak egy része a katechumenusoknak, mert ezen szóval a bűnös életből az életre megterendők²⁴⁵ is kihajtottak. Mint ezt apostoli rendelet 8 k 5 f. jeruzsalemi²⁴⁶ Cyrill, Theodorit, a karthago 4^{ik} és a laodikeai gyülekezet is tanították²⁴⁷ és rendelték. Tehát katechumenus teljes értelemben = /hitre v(agy) igaz életre/ Megtérendő.

XVI. παντιμον²⁴⁸ = mindenekfelett tisztelendő azaz imádandó, és μεγαλοπρεπες²⁴⁹ = fölséges.

³⁰XVII. A görögben az előjáróságokról nincs említés²⁵⁰ a nagy Beme-neten csak: Μνησθείη Κύριος ὁ Θεος παντῶν ἡμῶν εν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ,

236 ἐν ταῖς ἱεραῖς ὑμνοδίαϊς τὸν Πάπαν εἰς τὰ δίπτυχα μνημονεύεσθαι ὁμοῦ τοῖς ἑτέροις τετρασι πατριαρχαῖς

237 ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων

238 Κατηχούμενοι

239 hiveket

240 tanítandók

241 hitujoncoknak

242 fordítja

243 hitujoncokért

244 hitujoncok

245 megtérendők

246 jeruzsalemi

247 tanították

248 παντιμον

249 μεγαλοπρεπες

250 említés

πάντοτε²⁵¹ etc.

XVIII. és XIX. Képletes szállásmódok²⁵² teljes értelemben fordítvák²⁵³ szóról szóra ugyanis: „ajtót, ajtót.”²⁵⁴ Bölcses<s>ég Figyelmezzünk kellene fordítani.²⁵⁵ De az ajtó nyitása nyíltságot²⁵⁶ és nyílványságot jelent, melynek, valamint a bölcses<s>ég szónak is értelme a következő hitvallásra vonatkozik.²⁵⁷

³⁵XX. „a dicséret áldozatát” Zsid 13:15 vagyis Isten nevéért vallást tevő ajkak gyümölcsét, azaz: hogy folytonosan megvalljuk ajakainkkal, hogy ő a megváltó és hogy csak tőle várjuk üdvösségünket.

XXI. 2Kor 13:13 „az Atyának” szó nincs a Szentírásban.²⁵⁸

XXII. kenyér feletti szavak Máté 26:26 „Vegyétek egyétek ez az én testem” többi ott nincs.

XXIII. A bor feletti szavak Máté 26:27 ép<p>en úgy;²⁵⁹ csak a Szentírásban²⁶⁰ lévő „mert” szó a liturgiában nincs.

⁴⁰XXIV. Az imák végei vagyis az áldozári fölkiáltások önmagukban nem mindenütt érthetők, és így²⁶¹ a nép felelete reá értelmetlen; azért a megelőző imákból azoknak rövid tartalma zár<ó>jelben hozzá csatolandó az áldozári fölkiáltásokhoz. Mint itt az *ετι προσφερωμεν σοι την αγιαν ταυτη λατρειαν*²⁶² etc.

XXV. A holtakérti offertoriumi említés²⁶³ nyilván nem hangoztatik, de halottas szolgálatokon tán következetes lenne.

⁴⁵XXVI. A püspökért való felajánlás is csak úgy érthető ha az előtte lévő ima tartalma röviden előadatik.

XXVII. A nép felelete, και παντων και πασων²⁶⁴ Egy velencei latin for-

251 Πάντων ὑμῶν, μνησθείη Κύριος ὁ Θεός ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε...

252 szállásmódok

253 fordítják

254 A görögben többes szám tárgyeset van, vagyis: *Az ajtókat, az ajtókat...*

255 fordítani vagy fordítani

256 nyíltságot

257 Nem a kinyitásra, hanem a bezárásra vonatkozik a felszólítás. Eredeti értelmében a katekumének távozása után a templom ajtajainak bezárására a későbbiekben az ikonosztázion királyi (szép) ajtajának a bezárása utal.

258 Szentírásban

259 úgy

260 Szentírásban

261 így

262 Ἐτι προσφερομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν.

263 említés

264 και παντων και πασων

ditásban²⁶⁵ = et omnium, et cunctorum. Goárban = et cunctorum et cunctorum értetődik: μνησθητι. Lásd Goár pag. 124. nota 148.

5. Összefoglalás

Jelen tanulmány célja az elveszettnek hitt, Roskovics Ignác kanonoknak tulajdonított liturgiafordítás ismertetése. Roskovics személyének bemutatása után liturgiafordításának szempontjait összegzem, amelyekben részletesen kifejti a magyar nyelvű fordítás szükségességét, ugyanakkor az ősi nyelvek alkalmazásának fontosságát is. Ez utóbbi gondolatmenetét továbbfejlesztve egy többnyelvű liturgikon kiadását szorgalmazza, amelynek bevezető munkáit ő maga kezdi el. Roskovics fordítói aktivitásának és gondolatainak értékelése után liturgiafordítási szövegének átírása található, valamint az annak végéhez fűzött fordítási jegyzetek, amelyek nagymértékben hozzásegítenek ahhoz, hogy a kanonok liturgikus törekvései mellett filológiai tevékenységét is egzakt módon megismerhessük.

²⁶⁵ fordításban

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára 2015-ben

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Könyvtárunk feladata, gyűjteménye; 3. Az antikva gyűjtemény; 4. Állományvédelem; 5. A könyvtár használata; 6. Összegzés.

1. Bevezetés

Az 1950-ben alapított főiskolánk életre hívója, *dr. Dudás Miklós* hajdúdorogi püspök úr jól tudta, hogy a képzés nem létezhet szakirodalom nélkül, ezért intézményünkben a kezdetektől fogva létezett könyvtár is. A kialakítása az ötvenes években nem volt könnyű feladat, hiszen az egyházi könyvkiadást korlátozták, és az egyetlen lehetőség az ajándékok, hagyatékok útján történő gyarapítás volt. Az állomány alapját a parókiák ajándékai jelentették, és így került hozzánk *dr. Timkó Imre* püspök úr hagyatéka is. Ennek köszönhetően tizenöt év alatt mintegy 10.000 kötet könyv és folyóirat gyűlt össze a polcokon. A gyarapítás a rendszerváltoztatást követően vált egyszerűbbé. A jelenlegi fél százezret meghaladó állomány 65 év szorgos gyűjtőmunkája révén alakult ki, szem előtt tartva azt az elvet, hogy az megfeleljen a képzés igényeinek, segítse a kutató munkát és megőrizze a görögkatolikus írott múlt emlékeit.

2. Könyvtárunk feladata, gyűjteménye

A főiskola könyvtára felsőoktatási szakkönyvtár és értékes egyházmegyei könyvgyűjtemény is egyben. Ez a kettősség különböző feladatokat ró mind a fenntartóra, mind a könyvtárosokra, továbbá meghatározza az állománygyarapítási politikát, és más megközelítést követel a szolgáltatások terén is.

Felsőoktatási könyvtárként ki kell szolgálnia a képzéshez fűződő oktatói, hallgatói igényeket. Biztosítani kell a tanulmányokhoz szükséges irodalmat a szükséges példányszámban (jegyzeteket, kézikönyveket, folyóiratokat stb.),

hogyan azt bármikor helyben tanulmányozhassák, vagy – igény esetén – kölcsönözhessek a hallgatók.

Szakkönyvtárként a lehető legmélyebben kell gyűjteni a szakterület irodalmát. Mivel a bibliotéka hazánk egyetlen görögkatolikus könyvtára, küldetése, hogy gyűjtsön és megőrizzen minden magyarországi kiadású vagy határainkon túl megjelent magyar vonatkozású magyar vagy idegen nyelvű, a görögkatolikus kapcsolatos kiadványt, legyenek azok liturgikus művek vagy történeti, néprajzi, képzőművészeti, zenei stb. kötetek, formai szempontból pedig könyvek, periodikák, aprónyomtatványok vagy akár digitalizált dokumentumok. A gyarapításban kiemelt szerepe van a kiadók és szerzők kötelezpéldány beszolgáltatásainak.

Könyvtárunk állományát a soknyelvűség jellemzi. A modern világnyelveken íródott dokumentumok mellett bekerülnek a könyvtár falai közé a holt nyelveken, a szláv, görög és egyéb kuriózumnak számító nyelveken íródott művek is.

Megtalálhatóak itt görögkatolikus kötődésű szerzők nem teológiai tárgyú művei is, melyek leginkább hagyatékozás vagy ajándékozás útján kerültek hozzánk. Esetünkben különös értéket képvisel *Katona Béla* Krúdy- és irodalomtörténeti hagyatéka, melynek rendezését a közelmúltban végeztük el.

3. Az antikva gyűjtemény

A főiskolai könyvtár tudományos szempontból legértékesebb különgyűjteménye a mintegy 1,580 kötetnyi antikva együttes, mely számos olyan unikumot tartalmaz, ami hazánkban csak néhány példányban van meg, vagy egyedül csak a nyíregyházi könyvtárban lelhető fel. Ez az egyház- és kultúrtörténeti szempontból figyelmet érdemlő együttes 2015. év végén bekerült a Nyíregyházi Települési Értéktárba. A tartalmi és történeti értékein túl nem elhanyagolhatók az egyes kötetek esztétikai, művészettörténeti aspektusai sem. Számos példány őriz értékes illusztrációkat, iniciálékat, exlibriseket, sokuk kötése ipartörténeti érdekesség, előállításuk nyomdászattörténetileg figyelemre méltó (pl. tipográfia, vízjelek). A gyűjtemény egyes darabjainak jelentős helytörténeti értéke van. A kötetek provenienciájuk és possessoruk révén kötődnek vidékünkhez. Itt található például az ötvenes években felosztatott máriapócsi monostor könyvtárának egy része, vagy számos helyi kiadású, pl. a Jóba nyomdában a két világháború között készült kiadvány is.

Ez az 1850 előtt keletkezett dokumentumokat tartalmazó kollekciónak 3 nagy egységre tagolható.

1. Legismertebb, nemzetközileg is számon tartott és legjobban feldolgozott, publikált része az egyházi szláv gyűjtemény, melyben 476 egyháztörténeti jelentőségű 16-18. századi cirill betűs egyházi szláv kötet található.

2. Igazi kuriózumokat tartogat a nem szláv nyelvű régi anyag is, mely többségében latin, magyar, román, német nyelvű könyvekből és kéziratokból áll, köztük egy 1481-ből származó ősnymtatvánnyal. A tematikailag sokszínű, a teológiai műveken túl számos világi írást rejtő együttesben fellelhetők olyan klasszikus szerzők, mint Cicero, Vergilius, Josephus Flavius művei, de megbújnak köztük olyan érdekességek is, mint Bajza József verseinek 1835-es kiadása, vagy Megyeri Károly egyfelvonásos vígjátéka a „Nyelvprity vagy az új magyar író mint kérés” 1833-ból. A kollekcióban lappangó művek mindenképpen kultúrtörténeti értéket jelentenek, példányainak egyediség megállapítása jelenleg is folyik.

3. Az antikva különgyűjtemény legújabb egysége a régi folyóirat gyűjtemény, melynek tagjai 1950 előtti, tematikailag sokféle, sok esetben nagyon megviselt állapotú folyóiratok. Mivel a folyamatos magyar nyelvű újságkiadás csak 1780-tól létezik, nagy jelentőségű, hogy könyvtárunk tulajdonában vannak pl. a Tudományos Gyűjtemény 1819-es kötetei és még kb. 10-féle folyóirat a kiegyezés előtti időkből. A periodikagyűjtemény feldolgozása jövőbeli feladataink közé tartozik.

4. Állományvédelem

E régi, néha több száz éves dokumentumok sok viszontagság után kerültek penészes pincékből, madár lakta tornyokból, egérfészek mellől könyvtárunkba. Kulcsfontosságú feladatunk ezért az állományvédelem, melyhez pályázati forrásokat is igénybe veszünk. Meg kell előznünk a fertőzések behurcolását az újonnan bekerülő antik példányok esetében, és el kell végeztetnünk a rongálódott darabok állagmegóvását, ami újrakötést vagy adott esetben restaurálást jelent. 1988–2015 között 52 db kötet újult meg. Az állományvédelem egyik formája a digitalizálás, aminek folytatása fontos jövőbeli feladat.

Az antikva gyűjteményünk szigorú feltételek mellett kutatható. Emellett célunk, hogy egyház- és kultúrtörténeti értékeinket kiállításokon megismertessük a nagyközönséggel.

5. A könyvtár használata

Könyvtárunk közel 600 m² alapterületű, melynek kétharmadát az olvasóterem foglalja el. Ennek szabadpolcai között önállóan válogathatnak olvasóink a leginkább használatos teológiai szakirodalomból. De itt találhatók a lexikonok, kézikönyvek, képzőművészeti és zenei dokumentumok, a 133-féle kurrens folyóirat és az elmúlt korok hagyatékaiból kialakított helyismereti gyűjtemény is. Külön polcfelületen található az általános műveltséget és kapcsolódást szolgáló szépirodalom. Az olvasóterem polcain speciális szakrendben található a szakirodalom, melynek finomítása a közeljövő nagy feladata lesz.

Felsőoktatási könyvtári létből adódóan legfontosabb feladatunk az oktatás támogatása. Más-más elvárásai vannak azonban a tanároknak és mások a hallgatóknak a könyvtárral szemben. Míg az oktatók munkáját könyvtárközi kölcsönzéssel, vagy az MTMT-felületük gondozásával tudjuk segíteni, addig a hallgatókat kézen fogva kell bevezetni a tudomány világába. Míg a profi könyvtárhasználó oktatók esetében az igények elé igyekszünk menni, addig a tétova hallgatók esetében a könyvtár használatának megtanítása a feladatunk, ezért esetükben fontos a használóképzések megszervezése.

A használói szokások szemmel láthatóan sokat változtak az utóbbi években. Egyre jobban terjed a távhasználat. A teológiai információszerzésben is egyre elfogadottabb az adatbázisok és digitalizált források használata. Ez a trend könyvtárunk számára is feladatokat jelent. Szükségessé válik honlapunk frissítése, megújítása, amely több tartalom közlését jelenti. Az informatika könyvtári megjelenése idején 16 számítógépes helyet alakítottak ki a könyvtárban. Ma már azonban egyre több használó lép be hozzánk saját laptoppal a hóna alatt. Ez az új szokás azt jelenti számunkra, hogy nem feltétlen szükséges az elavult gépeinket újakra cserélnünk. Az így felszabaduló helyet más célra lehet hasznosítani.

6. A könyvtár használata számokban

A könyvtárba beiratkozottak száma 2015-ben 255 fő volt, ami 4 fővel több, mint egy évvel korábban, de jelentősen nagyobb volt az újonnan beiratkozottak köre, mintegy 182 olvasó. A könyvtár használata az elmúlt évben sokkal intenzívebb volt, mint 2014-ben. A használati alkalmak szám szerint ugyan

némileg csökkentek, a kölcsönzések száma ezzel szemben 427-tel, a helyben használat pedig 515-tel nőtt, előbbi 1265, utóbbi 4045 kötetet tett ki.

Az előző évhez képest új szolgáltatásként jelent meg félévtől a könyvtárközi kölcsönzés, melynek keretében 10 dokumentumot kaptunk és 18-at küldtünk más intézményeknek. A könyvtárközi kölcsönzések lebonyolítása ma már többnyire digitális másolatok formájában történik. A 21. század megváltozott könyvtárhasználati szokásainak megfelelően 3,5 ezerrel többen keresték fel a könyvtár honlapját, ami azt jelenti, hogy 2015-ben 18.862 fő lépett be internet segítségével könyvtárunkba.

2015 őszétől több rendezvény lebonyolítására is sor került könyvtárunk közreműködésével. A megyei levéltárral közösen szervezett könyvbemutatón dr. Véghseő Tamás és dr. Terdik Szilveszter új műveit ismerhette meg a több mint 100 fős hallgatóság. Három kiállításunkkal különböző témákat járunk körül; megemlékeztünk a malenkij robotról, bemutattuk a Katona-kölöngyűjtemény érdekességeit és képeslap kiállítással készültünk a karácsonyra. Ezeket a kiállításainkat közel ezer látogató kereste fel.

7. Összegzés

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára hazánk egyik kitűnő feltételek között működő, széles szolgáltatásspektrummal rendelkező egyházi könyvtára, melynek elkötelezett könyvtárosai tovább szeretnék vinni jól bevált hagyományaikat, de készek a szakma és az élet által megkívánt megújulásra is.

Az emberi személy teológiai megközelítésből¹

Minden ember személy, és személy mivoltában személyiséggé akar kibontakozni – s a mai kultúra egyik szembetűnő tulajdonsága, hogy a személyiséget egyre nagyobbra becsüli, miközben a személyt gyakran háttérbe szorítja.² A legismertebb és legelterjedtebb definíciók szerint: A személy a szellemi természet, az értelmes természet egy egyede, aki soha sem tárgyiasítható, közölhetetlenségében reprodukálhatatlanul egyedi tulajdonságok hordozó alanya. Szellemi mivoltában öntudattal rendelkező lény, aki szabadon dönthet önmagáról, önmaga megvalósításáról. A személyiség fogalmát nehéz pontosan meghatározni. Szorosan kapcsolódik a személyhez, hiszen azt értjük alatta, hogy az ember testi-lelki mivoltában a benne zajló folyamatokat, állapotokat, tudatos és tudattalan cselekvéseket mind-mind egy individuális énrre, egy dinamikus egészre vonatkoztatja, melyek egésze így sajátos karakterré, jellemmé áll össze. Emberi személyek, s emberi személyek csoportjai között nagy különbségek figyelhetők meg, hiszen eltérő temperamentummal, különböző pszichés karakterrel, kulturális beállítódással, egyedi érzelemstruktúrával, más-más szellemi és érzelmi fogékonysággal rendelkeznek.³ A személy és személyiség között egyértelmű egymásrautaltság van, s a keresztény filozófia tükrében a személyiséggént élő ember ontológiai alapjának a személy mivoltot tekintjük.

Európában a kereszténység volt az, ami leginkább a személyes halhatatlanság és az emberi szabad akarat hangsúlyozása által határozta meg a személyi létezés tartalmát, felbecsülhetetlen értékét, s így az emberi létezőt a legnemesebb létezőként pozícionálta. A szellemtörténetben természetesen egészen ellenkező irányzatok is megjelentek a kereszténység személyfelfogásával szemben. *Arthur Schopenhauer* – a buddhizmus hatására – a sze-

¹ Az előadás elhangzott 2014.10.15-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Karának *Dies Academicus II.* Konferenciáján.

² Vö. CASADO, A. L., „Személyiségképzés”, in *Családlelexikon. A családdal és az élettel kapcsolatos vitatott fogalmakról és etikai kérdésekről*, A Család Pápai Tanácsa, SZIT 2012, 659–661

³ Vö. „Person, Persönlichkeit”, in BRUGGER, W. (Hrsg), *Philosophisches Wörterbuch*, Herder 1976, 285–289.

mélyi, az egyedi létben, a *principium individuationis*-ban vélte felfedezni a szenvedés ősoát. Úgy vélte, ezt feloldani csak a világot megalapozó vak akaratba történő visszatérés által lehetséges. A *Parmenidésztől, Platóntól* megihletett hegeli filozófián azt vesszük észre, hogy az egyént csak az abszolútum fejlődésben megjelenő átmeneti mozzanatként ismeri el. *Hegelt* követően indulnak el azok a kollektivizálási törekvések, melyek az egészért, az egészre való tekintettel egyértelműen hajlandóak az egyént feláldozni. Ha pedig ezzel szemben minden mást háttérbe szorítva csak az emberi egyén önmagára vonatkozását emeljük ki, olyan filozófiai talajon mozgunk, ami a korlátlan individualizmushoz vezethet. *S. Kierkegaard, M. Scheler* filozófiája – a nietzschei individualizmussal, a hegeli idealizmussal szemben állva – azt emelik ki az emberi személyt tanulmányozva, hogy az ember maga dönt a magához való viszonyulásról, s így nyitva áll előtte az autentikus vagy az inautentikus létezés lehetősége.

A mai szellemi környezetben komoly problémát jelent egyrészt az, hogy a személyiséget a személlyel, az emberi személyi léttel szemben túlhangsúlyozzák. Talán ez az egyik legfőbb oka annak, hogy ma komoly morális válság jegyeit állapíthatjuk meg.

Szellemi környezetünk másik komoly problémája az a fajta hiányos személyfogalom, ami a kereszténység által adott vagy támogatott személyfogalom-komponenseket ki akarja teljesen zárni. *John Leslie Pollock* amerikai filozófus a mesterséges intelligenciákról gondolkodva arra a következtetésre jut, hogy egy gép akkor válhat személlyé, ha olyan állapotai lesznek, mint amilyen a mi racionális architektúránk. Úgy véli, hogy a mentális események csak fizikai események, s így a gépek személlyé való átalakítása nem lehetetlen. A gép, a gépiség az újkortól fogva az emberi test elszegényítő metaforájává lett, sajnos ez a metafora átkerült aztán a mentális, a szellemi képességeinkre is. *Hogyan lehet személyt építeni?*⁴ – így hangzik *Pollock* egyik írásának a címe, s elmélete szerint „a gondolkodásunk semmi más, csak mentális események felett zajló kiszámítható ténykedés”⁵. *Derek Parfit* brit filozófus azon a véleményen van, hogy a személy, a személyi lét jelentősége egyáltalán nem alapvető. A személyes identitás, a személyi ön-

4 POLLOCK, J. L., *Howtobuild a Person: A Prolegomenon*, London 1989, A könyv egyik kulcsmondata: „My claim is that constructing a person is the something as constructing an accurate computer model of human rational architecture” (112. old.).

5 KRÄMER, S., „Geist ohne Bewusstsein? Über einen Wandel in den Theorien vom Geist”, in S. KRÄMER (Hg.), *Geist – Gehirn – künstliche Intelligenz*, Berlin/New York 1994, 88–110, 103.

azonosság problémájához szőtt gondolatai addig a szélsőséges álláspontig vezetnek el, melyben kijelenti, hogy a valóságot megragadó teljes igazság személytelen leírással is kifejezhető, anélkül, hogy bármilyen személyekre való vonatkozást kellene megtenni.⁶ *Theo Kobusch* szerint⁷ ez nem más, mint az európai hagyományban formálódott és gondolkodásunkban paradigmává lett személyfogalomhoz intézett végső búcsú! *Charles Taylor*, *Paul Ricoeur*, *Robert Spaemann* azok a mai gondolkodók, akik egyértelműen arra figyelmeztetnek – a két előbb említett gondolkodóval szemben állva – hogy a személyi voltuk nemcsak az intellektualitás adja kritériumát, hanem az is, hogy erkölcsi lények vagyunk, az is, hogy kapcsolatokban, relációkban alakuló és egzisztáló lények vagyunk.

Egyáltalán nem *Hegel* az egyetlen olyan filozófus, aki felfigyelt arra, hogy az embernek kijáró végtelen értékűség a kereszténységen keresztül, azon belül pedig kifejezetten a krisztológia tükrében vált alaptétellé. Az emberi személyi létet leíró terminológia, amit ma is használunk, s ami az európai kultúránkat sajátossá teszi, az mind a krisztológiai viták folyamán alakult ki. Az első évszázadok kereszténységében a teológiának azt kellett fogalmilag kifejeznie, hogy Jézus Krisztus hogyan lehet egyszerre az emberi és isteni természet hordozója, s milyen viszony van közöttük és a Szentháromság másik két személye között. Ezen teológiai gondolatok folyamában, s a belőlük megszületett dogmák tükrében az emberi személyről a következő fontos megállapítások születtek meg a keresztény filozófia keretében. A személy szubsztancia. Ez azt jelenti, hogy önmagában fennáll, járulékos jegyek, változások, változó megnyilvánulások hordozója. (Természetesen ennek hátterében ott áll az arisztotelészi metafizika.) A személy másrészt individuum, tehát feloszthatatlan, részeire nem bontható egység. Olyan integritása van, ami egyértelműen megkülönbözteti őt az élettelen, a növényi és állati létezőktől. Harmadsorban a személy az „értelmes természet” egyede *Boethius* nyomán is. Az értelmes természet, a *ratio* azonban nemcsak az intelligenciát jelenti, hanem minden magasabb rendű emberi képességet magában foglal. Magasabb rendű képességünk az uralt vagy ápolat érzélem, a szeretet, a moralitás és a vallásosság is, hiszen ezek utalnak a lét teljességére, a lét felé való alapvető nyitottságunkra is. Negyedsorban a személy relacionális létező, vagy másképpen mondván minden esetben közösségnek,

6 Vö. KOBUSCH, T., *Die Entdeckung der Person. Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*, Darmstadt 1997, 267–271.

7 Vö. Uo.

kapcsolatoknak alanya. Ez azért nagyon fontos, mert egyáltalán nem gondolhatjuk azt, hogy önállóságunkban, személyes önazonosságunkban a saját magunk létezése elégséges lenne számunkra. Az önállóságunk, az önazonosságunk nem csak, hogy nem akadályozza a relacionalitást, hanem azok egyenesen csak a szeretet kapcsolatban valósulhatnak meg. Építő eleme tehát minden személynek a kölcsönösség, a más személyekkel folytatott dialógus, az interperszonálisan megosztott élettér.⁸

A 20. században nagy visszhangja volt teológiában és filozófiában egyaránt annak, hogy az arisztotelészi kategóriatan egyfajta aránytalanságot mutat, hiszen első helyen a kategóriák között a szubsztancia szerepel, amíg a relációt maga *Arisztotelész* a legkisebb, a legjelentéktelenebb járulékként jelöli meg, ami a legmesszebb van attól, hogy természet vagy szubsztancia lenne.⁹ Az egzisztencializmust és perszonalizmust talán azért lehet kiemelni, mert ezek az irányzatok a relációontológiáját kísérlik meg felépíteni. Ugyanakkor a személy relacionális mivolta az, ami kifejezetten a három személyű egy Isten lényére konnotál. 1969-ben jelent meg *Joseph Ratzinger* (XVI. Benedek pápa) tollából a „Bevezetés a kereszténységbe” című írás, melyben a szerző így fogalmaz: „A keresztény hit Istene lényegileg a reláció kategóriájába ágyazódik be” – ebből következőleg – „a létező legmagasabb rendű lehetősége nem a szubjektum önmaga számára elégséges abszolút szabadsága. Épp ellenkezőleg, a létezés legmagasabb rendű módja a relacionalitás.” *H. de Lubac* egyik írásában a következőt olvashatjuk: „ebben a világban a legkisebb kategória a relatio, de a kegyelem világában a leghatalmasabb és legfontosabb: ez abból a tényből fakad, hogy a Háromságban, a viszonyok konstitutívak és az isteni személyek eredései.” A személy tehát relacionális lény, olyan valóság, mely más személyekre vonatkoztatva létezik. Ez nem veszi el a személy autonómiáját, nem is süpped emiatt a személy bele a Te gravitációs mezejébe. Erre vonatkozik a kinyilatkoztatás alapvető igazsága is, mely szerint az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett. Ez azt jelenti, hogy az ember mint létező alapvetően Istennel relacionalitásban álló létező.

Végezetül a személy erkölcsi lény, azaz felelős tetteiért, jogai és kötelességei vannak.¹⁰ A középkori filozófus *Alexander Halensis* Krisztus életét és ál-

8 Vö. *Lucas, L. R., Antropologia e problemi bioetici*, San Paolo 2001, 90–118.

9 Vö. *ARISZTOTELESZ, Metafizika XIV*, 1088a.

10 Vö. *DENNET, D. C., Conditions of Personhood in The Identities of Persons*, 1976, 175–196, 194. (Idézi: *Kobusch, T., Die Entdeckung der Person*, 17.)

dozatát tanulmányozva arra a megállapításra jut, hogy az ember annyiban személy, amennyiben szabadság birtokosa. Krisztus engedelmes Fiúként vállalta az áldozatot, s ez a tett implikálja azt is, hogy az ember szabadsága folytán többféleképpen is dönthet. Minden ember szabad akarattal rendelkezik, e szabadság okán illeti őt meg méltósága. Ez az a méltóság, ami abszolút és elidegeníthetetlen. Ezen a méltóságán keresztül lesz az ember azzá a lényé, aki pótolhatatlan, megismételhetetlen, és minden dologiasítás vagy eszköz jellegű szemléletmóddal szemben álló. A méltóság etikai fogalom, de eredése metafizikai, az az emberi személyi léten keresztül adatik.

Az első két egyetemes zsinat, a niceai és a konstantinápolyi volt az, ahol az egy Isten és három isteni személy fogalmi tisztázására definitív módon került sor. A görög *homouszia* fogalom Isten egységét volt hivatott kifejezni, ami arra utalt, hogy egylényegű Krisztus és az Atya Isten, tehát Krisztus isteni természettel is bír. A Fiú esetében pedig, ami megkülönböztető az Atyához mérten, az a nemzettség, a szellemi nemzés útján történő eredés. Ennek az időszaknak kiemelkedő keresztény gondolkodói a kappadóciai atyák, akik lerakták a későbbi immanens szentháromságtan alapjait. *Nüszsai Gergely* már kifejezetten így fogalmaz: Isten az, aki egy lényeg – három személy. (A latin formula: *una substantia – tres personae*). Ez az a latin *persona* szó, ami szentháromságtani, krisztológiai dogmák kulcsfogalma lett, s amit kifejezetten a személy szóval adunk vissza. A *persona* etimológiáját tekintve három magyarázata ismeretes ennek a terminusnak. A *persona* mindenekelőtt azt az álarcot jelentette, melyet a színészek hordtak magukon a színdarabok idején. A viselt maszk alapján lehetett a színészeket beazonosítani, a maszk mutatta, hogy melyik szerepet, melyik szereplőt is alakítják pontosan a színjátékosok. A drámai történetekben minden maszk egy egyedien bejárat életutat jelentett, kifejezte azt is, ki hogyan járult hozzá az emberi közösség sorsának alakításához. Másrészt a *persona* kifejezés arra is utalt még, hogy emberként élni azt jelenti, hogy egy érző, egy gondolkodó emberi szellem az, akinek belső gondolatai a szavakon keresztül áthangzanak, áthallatszódnak (*per-sonare*). Az ember test és lélek egysége. Amikor a szavaink elhangzanak, amikor beszélünk, akkor a kimondott szavaink hallhatóak. Minden kiadott emberi hang fizikai jelenség, amely azonban az anyagtalan gondolatokból ered, a testetlen, a nem fizikai belső, személyes világból fakad. Minden emberi hang arra utal, hogy a lelki történéseink a testiben kifejeződhetnek, hogy lelkünk és testünk egységében

létezőnk. A szavaink az anyagtalan lélek gondolataiból kialakuló finom anyagok, melyek így a lelki és a testi világ közötti hidat alkotják. Harmad-sorban a *persona* utal arra, hogy minden ember egy, önmagában egységes (*per-se-una*) létező, aki elkülöníti magát a világ dolgaitól, aki elkülönítetten szemléli magát a többi embertől. A csecsemők kezdetben szimbiózisban élnek anyjukkal, majd lassan megtanulják, hogy saját testüknek határa van, rájönnek, hogy a világban úgy vannak jelen, hogy a saját testük öleli őket körül. Nemcsak testében különíti el magát azonban az ember a világtól, hanem ezzel párhuzamosan alakul ki szellemi öntudata, éntudata is. Ez az éntudat különíti el az emberi bensőt és a rajta kívül eső külvilágot. Ez az öntudat továbbá azt is jelenti, hogy mindenki saját névvel rendelkezik; mindenki tudja, hogy milyen tulajdonságoknak a hordozója; tudja, hogy egyszeri sorsa van; tudja, hogy az emberi történelemben egyedi életcélja, az emberi közösségben pedig egyedüli helye és szerepe van.

Ezen gondolatok tükrében látjuk, hogy létünk foglalatának, a személyi mivoltunknak nem adható két-három soros egzakt meghatározás, illetve a meghatározások mögött mindig mélyrétegű tartalmak húzódnak meg. Hétköznapi általános tapasztalatunk, hogy különbséget teszünk személyes és személytelen bánásmód és viselkedés között – s mindannyian az első, azaz a személyeset részesítjük előnyben. Ha nem is tudjuk tehát egészen finoman, pontosan és ugyanakkor röviden definiálni a személy szót, egyfajta lényegszemléleten keresztül mégiscsak érezzük a tartalmát. Azt hiszem – a személyfogalom esetében – ez éppen így van rendjén! A definíciós készségünket párosítani kell a szemléléssel is. A szakrális művészetben vannak olyan festmények, melyek a keresztre feszítése előtt álló Krisztust ábrázolják, s azt a címet viselik: *Ecce Homo!* – *Íme, az ember!* Ha a személyfogalmat, személyi mivoltunkat jobban akarjuk érteni, akkor bizony rá kell mutatnunk Jézus Krisztusra, arra, aki Istenként mutatta meg sokszor csak egészen nehezen érthető és értelmezhető embervoltunkat.

Könyvajánló

IVANCSÓ ISTVÁN: *A magyar görög katolikus papság szentelési emlékképeinek gyűjteménye (1914–2007)*, Nyíregyháza, 2016. Collectanea Athanasiana, V. Varia, vol. 2. ISBN 978-615-5073-36-6

A Collectanea Athanasiana sorozat újabb köteteként jelent meg A magyar görög katolikus papság szentelési emlékképeinek gyűjteménye (1914–2007) című kiadvány, mely kötet a magyar görög katolikus papságnak úgy állít emléket, hogy összesíti, illetve másolatban bemutatja a primíciás, ezüst-, arany-, gyémánt-, vas- és rubinmisés emlékképeket.

A kötet alapját az 1912-ben alapított hajdúdorogi egyházmegye papszentelési anyakönyve képezi. Az első (1914-es) papszenteléstől kezdve az utolsó (2007-es) bejegyzésig 488 személy anyagát tartalmazza a könyv: mindazokat, akik az anyakönyvbe kerültek.

Ez a kötet egyrészt úttörő, másrészt hiánypótló munka!

A kötet kapható és megrendelhető a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán (Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13–19., atanaz@atanaz.hu, 42/597-600). Kereskedelmi forgalmazója a Szent Atanáz bolt (Nyíregyháza Bethlen G. u. 5.).

VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA (közreadók): *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 1. Szabolcs, Bereg, Szatmár, Ugocsa vármegyék és a hajdúvárosok*, (Collectanea Athanasiana, II. Textus/Fontes, vol. 8/1.), Nyíregyháza, 2016. ISBN 978-615-5073-37-3

A „Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez” című sorozatunk legújabb köteteként a munkácsi és nagyváradai egyházmegyek parókiáinak 1774 és 1782 között lezajlott összeírását adjuk közre két alkötetben.

Az első alkötet négy vármegye, Szabolcs, Bereg, Szatmár és Ugocsa, illetve a hajdúvárosok parókiáinak adatait tartalmazza.

A bécsi udvar a görögkatolikus püspökök 1773-ban Bécsben megrendezett értekezlete után, az ott felvetett, a bizánci szertartású katolikus klérus anyagi viszonyaira és az oktatásügy helyzetére vonatkozó problémák orvoslása érdekében döntött az összeírás elrendelése mellett. Az adatfelvételtől a döntésho-

zók a kánonilag néhány évvel korábban felállított Munkácsi Egyházmegye dotációjával kapcsolatban reméltek pontosabb képet. Ez utóbbi előmozdította a teréziánus egyház- és társadalompolitika fontos törekvésének, a görögkatolikus népesség társadalmi integrációjának ügyét.

Megjelent az *Eastern Theological Journal* legújabb száma

A 2016/1 szám tartalma:

Contributors of this volume – Vít Hušek: Models of Faith: Women in Mark's Gospel Interpreted by Jerome, Ambrose and Ambrosiaster – David Vopřada: Ambrose's Mother and Her Son's Theological Views – Elvira Patiki: L'éloge d'une mère. Innovation poétique dans les épigrammes de Saint Grégoire de Nazianze sur Nonna – István Ivancsó: La Madre di Dio nei dogmatika della Chiesa bizantina – Peter Dufka: La pace interiore nell'Oriente cristiano – Tamás Végheő: 'Gravis quaestio exsurrexit' – An Unsuccessful Attempt at Establishing a Hungarian Greek Catholic Bishopric in 1881 – Book Reviews.

A folyóirat megrendelhető a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Tanulmányi Osztályán: atanaz@atanaz.hu

NIN, MANUEL OSB: *Uno sguardo orientale a Roma. Parole sparse su eventi della chiesa*, Libreria Editrice Vaticana 2015, p. 146.

Manuel Nin bencés montserrati szerzetes 1988-ban szentelődött pappá, s ebben az évben szentelődött püspökké (2016. április 15-én). A Pápai Görög Kollégium (Pontificio Collegio Greco) rektori tisztjét 1999-től 2016-ig töltötte be, s így a magyar görögkatolikus egyház több papja is rektorsága alatt készülhetett fel hivatására. Tanulmányait korábban az Augustinianum Patrisztikus Intézetben (Istituto Patristico Augustinianum) végezte, s oktató tevékenysége révén kapcsolódott a Szent Anzelm Egyetemhez (Pontificio Ateneo Sant'Anselmo), a Szent Kereszt Egyetemhez (Università della Santa Croce) és természetesen a Keleti Intézethez (Pontificio Istituto Orientale) is. Publikációinak nagy része a patológia, a keleti liturgia és a szír kereszténység tárgykörében íródtak.

Jelen kötet megjelenése egybeesik a Szent II. János Pál pápa által kiadott „Orientale Lumen” apostoli levél kiadásának 20. évfordulójával, melynek előszavát *Leonardo Sandri*, a Keleti Egyházak Kongregációjának prefektusa írja. Az előszó röviden idézi az „Orientale Lumen” sorait, melyek a római katolikus egyház tagjait a keleti katolikus egyházak hagyományának, teoló-

giai, spirituális, liturgikus és egyházjogi örökségének megismerésére ösztönzik, hogy ezeken keresztül nyilvánulhasson meg teljesen az egyház katolicitása. Ennek hordozója ugyanis nem csak egy-egy hagyomány, még kevésbé egyik vagy másik keresztény közösség a másik ellenében, hanem az egyetemes egyház. Amikor II. János Pál pápa azt mondta, hogy az „egyház két tüdővel lélegzik”, akkor a nyugati és a keleti egyházak hagyományainak gazdagságára gondolt, s Manuel Nin könyve éppen az együttes lélegzés hatékonyságát célozza meg, hiszen e kötetben összegyűjtött írásai a keleti kereszténység megismerésében való elmélyülést teszik lehetővé, rámutatnak továbbá Kelet-Európa és Közel-Kelet keleti egyházainak jelenére, történeteire, örömeire és komoly nehézségeire.

Manuel Nin írásai 2008 óta jelentek meg az *Osservatore Romano*-ban, melyek nagy része a bizánci liturgikus év, a szír liturgikus év és a keleti ikonográfia és himnológia tárgykörében íródott meg. A kötet e cikkek válogatottjainak gyűjteménye, amelyek nem kronológiai, hanem tematikai elrendezés szerint csoportosulnak öt különböző fejezetbe.

Az első fejezet patrisztikus és liturgikus szövegekhez íródott kommentárokat foglal magában, melyek sokszor a liturgikus év egy-egy fontosabb eseményének tükrében nyerték el aktualitásukat. Itt található az a cikk, amely a legelső volt az *Osservatore Romano*-ban megjelentek közül, s amely egy szír liturgikus mozzanatra utal. Két diakónus húsvétvasárnap (vagy húsvéthétfőn) azt a jelenetet idézi meg és „játssza el”, amikor a jobb lator az általa hordott és hozott kereszt segítségével beléphet a kerub által korábban őrzött és elzárt Paradicsomba, hiszen a krisztusi megváltás és ígéret nyomán ő az első, aki Ádám kiűzése után oda először visszatérhet. A kerubot megjelenítő diakónus a kereszt láttán a jobb latorral nem vitatkozik, hanem enged neki, s együtt belépve a szentélybe azt fejezik ki, hogy az ember számára immár szabad az út az Édenbe, nincs többé tehát az utat elzáró kerub tiltó ereje! A szír hagyomány szerint továbbá azóta a jobb lator áll a Paradicsom bejáratánál, s akik elköltöznek a földi világból, azok ott nem is Péter apostollal találkoznak először, hanem a kereszten Krisztussal egy időben szenvedő jobb latorral. A cikk ezen a liturgikus jeleneten keresztül arra hívja fel a figyelmet, hogy a keresztény Keleten nincsenek elválasztó élvonalak teológia, liturgia és spiritualitás között. A liturgia egyértelműen kifejez teológiai tanítást, amely így közvetlenül alakítja a hívők lelki életét. Irakban olyan kedvelt ez a mozzanat, hogy a liturgikus év folyamán többször is felelevenítésre kerül (nem csak húsvétkor), s ezen keresztül imádkoznak a halottaikért az ottani keresztények. A

következő írás a keleti egyházak nagybőjti liturgiavégzést illető keretek kialakulását mutatja be. Egészen a 4. évszázadig visszavezetve követhetjük az eseményeket és megszülető dokumentumokat, amelyek az aliturgikus napok kialakulását, továbbá az Aranyszájú Szent János és a Nagy Szent Bazil anafóráival végzett liturgiák rendjét szabják meg. Külön cikkek vázolják fel a szír aszketikus-monasztikus exegézis gazdagságát, a beavató szentségek logikáját, Péter hitének és szolgálatának szeretetre épülését, Aranyszájúnak a papságról szóló prédikációját és dialógusát, Szent Ágoston nyomán az ember és a Szent-háromság kapcsolatát.

A második fejezet nyolc cikke egyrészt a Közel-Kelet drámai eseményeire és az ott élő keresztények vértanúságára koncentrál; másrészt bemutatja a római Görög Kollégium múltját és életét, és a 20 évesse lett Orientale Lument. A 2013. szeptember 25-én megjelent cikk Szent Tekla nagyvértanún keresztül panaszkodik a szíriai Maaloula-ban élő keresztényeket érő szenvedésekről, megpróbáltatásokról és vértanúságról. A 2014. július 30-i cikk a mosuli keresztényeket ért iszlám erőszak eseményeit mutatja be, visszhangozva a szír katolikus patriarcha segélykérését is. A 2014. december 27-i cikk a „vérökumenizmusát” említi, amikor a különböző rítusú és különböző felekezetű keresztények együttes szenvedéseire fordítja az olvasó figyelmét.

A harmadik fejezet XVI. Benedek pápa egy-egy kiemelt tevékenységére fordítja figyelmünket: mint pl. a Lefebvre érsek által okozott problémákra adott reakciók vagy a pápa visszavonulásának bejelentése.

A negyedik fejezet az európai keleti egyházak egy-egy jubileumi ünnepségét mutatja be, felelevenít püspöki találkozókat és püspökszenteléseket, melyek az elmúlt évek legfontosabb eseményei az európai keleti egyházak történetében. 2009-ben *Cyrl Vasil* püspökké szentelése történik meg – ezt emeli ki az egyik cikk; bemutatásra kerülnek ezt követően Calabriát és Bulgáriát érintő egyházi események is. Egyik írásban említésre kerül, hogy 1997-ben elsőként Nyíregyháza adott otthont az európai keleti katolikus püspökök találkozójának; egy másik írás pedig a Magyar Görögkatolikus Egyház történetét vázolja fel a *Christifideles graeci* bulla 100. évfordulójának tükrében, röviden utal a centenáriumi kiemelkedő liturgikus ünnepségekre, az ahhoz kötődő a Szent Atanáz Hittudományi Főiskolán rendezett konferenciára. Nin szerint a Magyar Görögkatolikus Egyház egyike az Európa szívében élő keleti katolikus egyházaknak, s ennek megfelelően „Kelet és Nyugat teljes egységének (piena comunione) hídja és tere”.

Végül az ötödik fejezetben két nekrológot olvashatunk, melyek a Görög Kollégium két jelentős személyére, *msgr. Eleuterio Fortino*-ra és *Olivier Raquez* archimandritára emlékeznek.

Amikor Manuel Nin Aranyszájú Szent Jánosnak a papságról szóló prédikációjára és dialógusára utal, akkor azt emeli ki, hogy a feltámadás után a Jézus és Péter között zajló beszélgetés veleje az, hogy a szolgálat és a szeretet közötti kötelék a legfontosabb. Krisztus ebben a párbeszédben nem azt kéri Pétertől, hogy tegyen csodát vagy hogy támasszon fel halottakat, hanem azt, hogy szeresse őt mindenkinél jobban. Amikor erre igent mond (még ha bátoratlanul is) Péter, akkor szólítja fel őt Krisztus: „Legeltesd az én juhaimat” (Jn 21,15–17). Ez azt jelenti, hogy a Krisztus iránt érzett szeretetből fakad minden szolgálat, minden papi, püspöki szolgálat. Úgy gondolom, hogy a könyv szerzője maga ezt mindig is hitelesen tükrözte gesztusain, megnyilvánulásain – és természetesen – írásain keresztül is. Köszönet neki most elsősorban azért, mert éveken keresztül cikkei által lehetővé tette a Róma és Kelet közötti tisztább láthatóságot.

Vincze Krisztián

FRENYÓ ZOLTÁN: *A filozófia tankönyve*, Szent István Társulat 2016, pp. 446.

Bármilyen tudománnyal kezd el ma foglalkozni az ember, rögtön nehéz dolga akad akkor, amikor ahhoz keres megfelelő könyvet, hogy azon keresztül a lehetőségekhez mérten mégiscsak átfogó és teljes képet nyerjen az érintett tudományról. Iskolai éveink alatt mindig tankönyveket használunk, s legyen szó középiskolai vagy éppen a felsőoktatásban használt tankönyveinkről, egyesek közülük képesek teljesen a szívünkhöz nőni. Ez akkor történik meg, ha olyan alaptudást adnak nekünk, amely tényleg nélkülözhetetlennek bizonyul minden későbbi elmélyültebb tudományos tevékenységünket illetően, másrészt pedig eleve csak egy jó tankönyv képes arra, hogy egyáltalán érdeklődést ébresszen, s akár elköteleződést is kiváltson valakiben tartalma és témái iránt.

Ha a filozófia kifejezést halljuk, rögtön tudjuk, hogy a filozófia nem pusztán tudomány, hiszen még ha természetesen tudományos eszközökkel rendszerez, érvel, tudományos módon definiál s gyakorol is kritikát, nem csak objektív, hasznos, jól alkalmazható, kifejezetten tudományos válaszokat akar adni. (Éppen ezért is lehetséges, hogy a filozófia magát a tudományt, a tudományokat is tanulmányozza, amikor tudományfilozófiaként azok alapjait,

határait és összefüggéseit firtatja, tehát természetét tekintve a filozófia nem egy a többi tudomány között.) A filozófia által keresett és szeretett bölcsesség ugyanis több mint tudományos ismeret, az általa vizsgált emberi egzisztencia mélyebb valóság, mint pl. a szaktudományos antropológiák embert jellemző megállapításainak összessége, s a céljának tekintett igazság pedig nem pusztán a világot alkotó helyes tényállások megfogalmazása. Ennek alapján a filozófia legfőbb célja, hogy az „igazságot szemlélje” (Aquinoi Szent Tamás), hogy az által „valódi emberré váljunk” (Karl Jaspers), sőt egyenesen az, hogy az „igazsággal azonosuljunk” (Sören Kierkegaard).

Egyáltalán nem véletlen, hogy Frenyó Zoltán könyvének legelső és legutolsó mondata is az igazság szót tartalmazza. Filozófia tankönyvének az az alapvető meggyőződése, hogy csak az igazság keretébe helyezkedve töltheti be a filozófia igazi hivatását. A tankönyv arra az izgalmas kalandra hívja meg így olvasóját, hogy a filozófiának mint igazságkeresésnek a történetét tekintse át. A könyv történeti rendben kidolgozva ismerteti meg bennünket a filozófusokkal, gondolatvilágukkal és eszmerendszerükkel, s mindezt úgy teszi, hogy szóhoz juttatja magukat a gondolkodókat is. A harmonikus arányt megtartja minden fejezet, amennyiben a bölcsek áttekintő bemutatása és elemzése egyharmad részét adja a fejezetnek, a fennmaradó kétharmad rész pedig gondosan kiválogatott szövegeket foglal magában, amelyeken keresztül az olvasó közvetlen viszonyba kerülhet a különböző filozófusokkal. Nemcsak a filozófusokról szerzünk tehát ismerteket a különböző fejezetekben, hanem ők maguk vonnak be bennünket gondolatvilágukba saját szövegeik által. A bölcelet kezdeteitől egészen a 20. századig tartó filozófiatörténet áttekintését könnyítik meg azok a táblázatok és ábrák is, melyek egy-egy fejezetben vagy pedig összességként a könyv utolsó részében kapnak helyet. A tankönyv következő nagy érdeme még, hogy a gondolkodókat a kozmocentrikus, a theocentrikus vagy az anthropocentrikus gondolkodásmódok mezsgyéin próbálja meg elhelyezni, amin keresztül az olvasó számára érzékelhetővé válik a gondolkodók közötti hasonlóság vagy éppen a köztük fennálló radikális különbség is.

Ha egy áttekintő tankönyvet veszünk a kezünkbe, akkor olvasói igényünk egyértelműen az is, hogy az teljes képet nyújtson tárgyáról. E könyvben szóhoz jutnak azok a bölcselők is, akiket sokszor esetleg méltatlanul háttérbe szorítanak más, azonos műfajú könyvek. Aránytalanságokat vagy éppen „elhallgatásokat” kikerülve Frenyó Zoltán külön fejezetet szentel a 20. századi keresztény bölceletnek (akár egy-egy pápai enciklika szövegének a tükrében

is), kitér az újkori konzervativizmus eszmevilágára, és külön, önálló fejezetben taglalja a magyar filozófusokat, akiknek értékes filozófiai örökségéről semmiképpen sem szabad lemondanunk.

Mivel a filozófiának nem csak múltja, története és a jelent illető reflexiója van, így a könyv kitekintéssel zárul, amelyben a filozófia jövőjének kérdéseivel foglalkozik a szerző. Ebben hangsúlyozza a metafizika megbecsülését, nyíltan szónvá meri tenni a filozófiát (s a filozófia művelőit) esetenként jellemző téveszméket, s komoly problémának tekinti, hogy sokszor akár tömegek és nemzedékek is áldozatul eshetnek tévutakat kijelölő gondolkodók örökségének. Ebből kifolyólag a saját válságjegyeit szemlélve újból meg kell erősödnie a filozófia hivatástudatának, amely az igazság útján való járást jelenti.

A könyvet a művelt, az érdeklődő nagyközönségnek, filozófia iránt nyitott embereknek, filozófia szakos hallgatóknak egyaránt ajánljuk azzal a tudattal, hogy a tankönyvek is képesek az ember szívéhez nőni!

Vincze Krisztián

Krónika

Kottás kiadványok kiállítása

Hittudományi főiskolánkon ez év január 4-én nyílt meg a magyar nyelvű, kottás, nyomtatásban megjelent, liturgikus kiadványainkat bemutató kiállítás. Az anyagot hat tárlóban, impozáns módon sikerült elhelyezni.

A kiállítást *Szocska Antal Ábel* OSBM apostoli kormányzó nyitotta meg, miután a kispapok kórusa egy szép éneket énekelt, a 103. zsol-tár feldolgozását.

„Megköszönve ezt a szép egyházi éneket, sok szeretettel köszöntöm a kedves jelenlévőket. Talán nem csak én gondolom úgy, hogy nem csupán a történelem, hanem az életünk is gyakran olyan, mint egy kottás füzet, mert sokszor érezzük magunkat a magasban, és sokszor érezzük magunkat a mélyponton. Előfordulhat, hogy ismétlődnek az életünkben dolgok, és előfordulhat, hogy más hangnemben értékelünk dolgokat.

Most olyan történelmi korszakban élünk, amikor felfigyelhetünk arra, hogy nemcsak az egyházi zene, de úgy általában a komolyzene, akár a közmédiában, akár az általános érdeklődésben egy picit a háttérbe szorult, és egyre ritkábban

lehet hallani a nagy zeneszerzőkről és az ő műveikről: Mozarttól, Bachról, Rossiniról vagy Csajkovszkijról. Modern korszakot élünk: az élet kottáján most egy ilyen hangnem van megütve, és szomorúan tapasztalom, hogy most már – sajnos – az egyházunk életében is elindult egy az egyházi énekre vonatkozó érdeklődésnek a hiánya. Vannak felvirágzások, de ha úgy nagy általánosságban megkérdeznénk, hogy vajon kik azok, akik hallottak *Krajnyák Gáborról*, *Boksay Jánosról* vagy *Bubnó Lászlóról*, akkor (mint szegyeszemre én magam is felolvasom a nevüket), kevesen lennének.

Fontosnak tartom, hogy a pilanatot ragadjuk meg, mert az a feladatunk, hogy ebben a nehéz történelmi időszakban, ami folyton változik, figyeljünk a feladatunkra, hogy ezeket az értékeket megőrizzük; amennyire tudjuk, próbáljuk meg továbbadni, próbáljuk meg értékelni. És hátha lesz a történelemnek majd egy olyan korszaka, amikor ezek ismét fölemelkednek és szárnyalni fognak. Az egyházi zenével kapcsolatban, vagy általában az egyház dolgaival kapcsolatban olvastam *Germanosz* konstantinápolyi pátriárkának a gondolatát, aki azt mondja, hogy az egyház olyan

földi mennyország, ahol az ég feletti Isten lakik, és körüljár. S ezt jeleníti meg egyházunkban nemcsak az egyház építészete, az egyház festésze, az egyház ikonográfiája vagy szobrászata, hanem legfőképpen ezt jeleníti meg az egyházi ének. Hogy az Isten mint földi mennyországban jár körül közöttünk, s ez talán az egyházi éneknek a legkifejezőbb formája. Ez az első és legfontosabb egyházi művészet, ha mondhatnánk: az egyházi ének, ami egyedülállóan közösségformáló. Nemcsak azért, mert embereket tud együtt megszólaltatni egy helyen, hanem azért is, mert – gondoljunk csak bele – hány nemzedéken át adják tovább ezeket az egyházi énekeket. A régiek emlékeznek rá, hogy nagyon sokszor kotta nélkül örökölték át generációról generációra ezeket a dallamokat, ezeket az énekeket, aztán a hozzáértők ezeket kottára, papírra vetették.

Ahogy a kiállítás anyagát néztem, örömmel láttam, hogy nemcsak generációkat, nem csak nemzedékeket, hanem kontinenseket is összeköt, összekapcsol az egyházi ének. Látok közöttük egy kis kiadványt, amit a rendünkből Amerikába menekült szerzeteseink gyűjtöttek össze, hiszen az ő számukra a hazával való kapcsolatot, az egyházukkal való kapcsolatot az Újvilágban, Amerikában az jelentette,

hogy ugyanolyan dallamon ugyanolyan szertartásokat, ugyanolyan énekeket énekeltek.

Bele se gondolunk, hogy az egyházi éneknek – mint olyannak – milyen fontos jelentősége van az életünkben. Megkérdezhetnénk teljesen profán módon is, hogy miért is járunk mi templomba. Azért, hogy imádkozzunk. Megkérdezhetnénk, hogy miért járunk operába, koncertekre, hangversenyekre. Azért, hogy jól érezzük magunkat, hogy feltöltődjük, hogy kikapcsolódjunk. Milyen szép lenne, ha ez a kettő összekapcsolódna: az imádság és a szépség. S tulajdonképpen az egyházi éneknek ezt kellene tükröznie: az imádságnak és a szépségnek az egységét.

Mikor 2014-ben a Szent Efrém Napokat tartották itt, Nyíregyházán, az akkori vendégelőadónak, *Nektaria Karantzinak* volt egy nagyon szép gondolata, ami azóta is visszacseng a fülemben. Arról nyilatkozott egy riportban, hogy milyen sajátos az egyházi ének. Az ő meglátása szerint vannak olyan egyházi énekek, énekkarok, énekvezető személyek, akik nem biztos, hogy mindig a legszebb hangon, a legszebb formában tudnak előadni egy művet, de megfigyelhető mögötte az imádság. Arra hívja fel a figyelmünket, hogy nem elegendő valakinek csak szépen énekelni, fontosabb

a szép imádság. Azt mondja, látott ő már olyan szép előadást, egyházi éneket, amely kifelé nagyon szépen csengett, de valójában nem tudott benne imádságot felfedezni.

Ezért fontos, hogy a mai napon egy picit mi is elmélyüljünk abban, hogy egyházunkban az egyházi ének és az imádság mennyire összetartozik, s hogy milyen fontos lenne, ha ez valóban szép lenne, felemelő lenne, és valóban imádság lenne. Ezért tartom fontosnak, és hálás köszönettel tartozom *Ivancsó István* atyának, hogy a liturgikus gyűjteményéből itt nagyon értékes dolgokat állít elénk: a magyar görögkatolikus egyház kottás kiadványait. Ezek ezt segítik, ezt szolgálják, vagy inkább úgy mondanám: ezt segítették és ezt szolgálták. Nemzedékről nemzedékre, generációkról generációkra, és egyik kontinensről a másira átívelően.

Egyházi énekeinknek, ha belenézünk ezekbe a kottákba, két nagy csoportját fedezzük fel. Én legalábbis kettőre figyeltem fel. Az egyik, amelyik kimondottan a templomi liturgikus énekekre vonatkozik: Szent Liturgia, zsoltosma. A másik pedig a templomon kívüli, de mégis egyházi énekekre, melyek szépek, akár Mária-énekek; gondoljunk akár Máriapócsra. Vagy most voltunk a karácsonyi ünnepkörben, amikor nagyon szép imádságok fo-

galmazódnak meg kántálás formájában, amikor a karácsonyi születést énekeljük. Ezek a paraliturgikus (ami azt jelenti, hogy a »mellette lévő«, a liturgia mellett lévő) egyházi énekek.

A megnyitónak és ennek a köszönetnyilvánításnak a szavait *Kodály Zoltánnak* az 1944-ben mondott – szerintem mindannyiunk által nagyon jól ismert – beszédéből vett szavakkal szeretném zárni, aki azt mondta: »A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.« Ha Kodály Zoltán azt mondta, hogy a zene a lélek tápláléka, akkor mi azt mondhatnánk, hogy ezek a kották a mi lelki »szakácskönyveink«. Én pedig nagy szeretettel kívánom, hogy mindannyian, akik megtekintik, akik lapozgatják, ne csak nézzék, hanem gyakorolják, ízlelgessék, és válják mindannyiunknak kedves lelki egészségére! Köszönöm szépen a figyelmet.”

A kiállítás anyagában való eligazodást szakszerű katalógus segítette. Ez azzal együtt is hasznos volt, hogy minden kiállított dokumentum külön számot kapott, s a szám mellett rövid ismertetés szerepelt a tárlókban. A katalógus viszont bővebb információkkal is szolgált.

A kiállítás a hónap végéig, január 30-áig volt látható, és viszonylag sok látogatót vonzott.

I. I.

Nyílt nap a főiskolánkon

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola nyílt napot szervezett 2016. február 9-én, kedden. Az érdeklődők információt kaptak meglévő képzéseinkről (osztatlan teológus szak, osztatlan hittanár-nevelő tanár szak, kántor alapszak, ill. hittanár-nevelő tanár mesterszak). Feltehették kérdéseiket többek között a szakpárosítás lehetőségéről (magyar, történelem, ének, rajz szak), az ösztöndíjakról, a kollégiumi elhelyezésről és mindenről, ami segíthet a döntésük meghozatalában. A délelőtti folyamán óralátogatási lehetőséget is biztosítottunk az érdeklődők számára. – A papi hivatás iránt érdeklődőknek lehetőséget biztosítottunk arra, hogy bepillantást nyerjenek a Papnevelő Intézet életébe.

Főiskolai honlap

Kárpátaljai kiállítás

„25 éve szabadon. A kárpátaljai görögkatolikus egyház helytállása és tanúságtétele” címmel nyílt kiállítás a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi

Főiskolán február 15-én. A kiállítás február 29-ig tekinthető meg.

A tárlat a negyven évig illegálisban élő kárpátaljai görögkatolikus egyház betiltását, mindennapjait, útkeresését és huszonöt éve történt legalizációját mutatja be.

A rendezvényen köszöntőt mondott *Kocsis Fülöp* metropolita, *Brenzovics László*, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke és *Orosz Ildikó*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora. A kiállítást *Janka György*, a Szent Atanáz Főiskola tanszékvezető tanára nyitotta meg, a tárlat anyagát pedig *Marosi István*, a beregszászi főiskola lelkésze ismertette. A rendezvényen közreműködött a Szent Atanáz kórus is.

A II. világháború után Kárpátalja a Szovjetunióhoz került, és gyakorlatilag azonnal elkezdődött a görögkatolikus egyház üldözése. A megsemmisítési folyamat végén, 1949-ben beszüntették a görögkatolikus egyházat, s arra akarták kényszeríteni a görögkatolikus papokat, hogy csatlakozzanak az ortodox egyházhoz. Ezt a papok többsége megtagadta, aminek a következménye börtön vagy kényszermunka lett. Az otthon maradt papok lelkipásztori működését ellehetlenítették. Három görögkatolikus papot ki is végeztek. Romzsa Tódor püspök ellen 1947-ben merényle-

tet követtek el sikertelenül, de pár nap múlva meggyilkolták. Az egyház élete az illegalitásban tovább folytatódott. Az egyházüldözésnek 1989-ben lett vége, ettől kezdve, a hosszú küzdelem és bujkálás után, újra nyilvánosan működhetett a görögkatolikus egyház Kárpátalján. 1989-ben született erről rendelet, de Kárpátaljára csak 1990-ben érkezett el ennek hatása.

Beregszászban 1990. május 13-án végezték az üldöztetés után az első görögkatolikus Szent Liturgiát. A beregszászi templomot akkor még nem kapták vissza a hívek, ezért a liturgiát *Szabó Konstantin* vezetésével, *Bendász István* egyháztörténész, kanonok és *Vaszócsik Miklós* részvételével a környékbeli falvak híveivel a helyi temetőben tartották meg.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Beregszászi Magyar Esperesi Kerületének papsága a hívekkel együtt 2015-ben ünnepelte a kárpátaljai görögkatolikus egyház jogaiba való visszahelyezésének 25. évfordulóját, s emlékezett az üldöztetés éveire.

Főiskolai honlap

Konferencia Pannonhalmán

„Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején” címmel rendezett kétnapos tudományos konferenciát a Pannonhalmi

Főapátsági Levéltár 2016. február 18-én és 19-én Pannonhalmán. A rendezvény apropóját az adta, hogy a Főapátság 2015-ben együttműködési szerződést kötött a Magyar Nemzeti Levéltárral és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárával a bencés rend 1945 utáni történetének feltárásáról. A konferencia egyéves kutatómunka gyümölcseit kívánta bemutatni a történészek, levéltárosok és érdeklődők számára.

Bevezető előadásában *Várszegi Asztrik* püspök főapát a 20. századi főapátválasztások viharaiába avatta be a hallgatóságot. Sárközy Pál, Legányi Norbert és Szennay András főapátok választása, illetve szolgálata a diktatúra évtizedeinek lenyomatát is viselte. *Mikó Zsuzsanna* a bencések elleni népbíróági eljárásokról szólva kiemelte a gyorsított eljárások embertelenségét, s a későbbi „látszólagos” változásokat. *Rétfalvi Balázs* Sárközy Pál főapáti működését vette górcső alá, s rámutatott az 1950-es feloszlást követő, kereten kívüliek drámájára. *Soós Viktor Attila* egy pincérből avanszált ávós tisztt, majd egyházügyi titkár „karrierjét” mutatta be. *Vörös Géza* a bencés nővérek sorsát kísértc nyomon az illegalitás éveiben.

Boros Zoltán a Katolikus Középiskolai Főhatóság szerepét elemezte a bencés gimnáziumok vonatkozása-

sában. *Bandi István* a bencések oktató-nevelő szerepét követte 1945-től 1957-ig, rámutatva, hogy egy rövid együttműködés után a sorvasztás, majd felszámolás évei következtek, két iskola kivételével. *Ring Orsolya* a győri bencés gimnáziumot az egyházügyi iratok fényében láttatta, hogyan próbálták a sorozatos ellenőrzésekkel, az egyetemi felvételik megakadályozásával ellehetetleníteni a munkát, és elriasztani a diákokat. *Keresztes Csaba* a bencés írott és tárgyi műkincsek sorsát követte 1945-től 1951-ig.

Dénesi Tamás a kereten kívül rekedt, „kincések” túlélési stratégiáit a visszaemlékezések, a lelkipásztori munkába menekülések fényében mutatta be. *Wirthné Diera Bernadett* Szűnyogh Xavér esetében illusztrálta, hogy a kiváló liturgikus, a miszszále kiadója, az oblatások alapítója, hogyan kapott öt évet egy ezekhez képest marginális ügyben a Mária Légióban vitt szerepe miatt. *Petes Róbert* katonaviselt bencésekkel készített interjúk alapján számolt be a bencések sorsáról a Magyar Néphadseregben. *Szabó Csaba* a Pannonhalmi Szociális Otthon lakóira irányította a figyelmet, akik között kiváló jezsuiták (Csávossy, Kerkai, Kardos, Tüll) mellett Bőhle Kornél és Mécs László is helyet kapott. Valamint Endrédy Vendel

zirci főapát, akinek pannonhalmi éveit *Cúthné Gyóni Eszter* mutatta be.

Az előadásokat élénk hozzászólások, kérdések és kiegészítések követték, rendkívül pezsgő szakmai légkört teremtve, és új impulzusokat nyújtva a részt vevő többi kutató, római és görögkatolikus egyháztörténészek, valamint protestáns kollégák számára. A Főapátsági Levéltár az elhangzott előadásokat kötetben kívánja megjelentetni, és bejelentette, hogy egy év múlva Budapesten kerül sor egy újabb, közelmúlttal foglalkozó bencés rendtörténeti konferenciára. Főiskolánkat *Janka György* képviselte, akinek részvételét az OTKA K 108780 program tette lehetővé.

Janka György

XVII. Liturgikus Szimpozion

Március 17-én délután hittudományi főiskolánk liturgikus tanszéke immár a 17. liturgikus szimpozion-t tartotta. Ennek a rendezvénynek témáját az irgalmasság rendkívüli szentéve szolgáltatta. Ferenc pápa ugyanis 2015. december 8-tól 2016. november 20-ig tartó szentévet hirdetett meg. Az egyházunkban oly gyakori liturgikus fohász, az „Uram, irgalmazz” sokszínű bemutatása történt az egy délutános eseményen. Igyekeztünk a témát komplex mó-

don körüljárni, hogy a résztvevők szellemileg és lelkileg minél gazdagabban távozhassanak.

Egyházmegyénk jelenlegi apostoli adminisztrátora, *Szocska Antal Ábel* OSBM atya mondta az előadások előtt a köszöntőt. Kiemelte, hogy most mennyivel könnyebb helyzetben van, mint a legutóbbi ilyen alkalommal, amikor neki is előadást kellett tartania.

Majd a rendezvény szervezőjének megnyitója után következtek az előadások, melyek biblikus, erkölcszociológiai, liturgikus, lelkeségi, művészettörténeti és egyházzenei szempontból mutatták be a témát. Rendezvényünk nemzetközi jelleggel rendelkezett, ugyanis nemcsak „hazai” (saját intézményünkéből) területről kerültek ki az előadók, hanem Szlovákiából és Kárpátaljáról is hallgathattunk egy-egy előadót.

A sort *Gáncz Endre* nyitotta meg. Biblikus tanárunk előadásának címe: „Az irgalmas Jézus az evangéliumban, liturgiánk tükrében”. Az előadó a tőle megszokott precíz alaposággal állította elének az irgalmas Jézust. Előadásában nemcsak magát a szót, illetve a Szentírásban való előfordulási helyeit vizsgálta, hanem tágabb perspektívába tekintve, a fogalomra koncentrált. Témájának feldolgozásához nem pusztán az evangéliumokat vette alapul, hanem visszanyúlt az Ószövetségbe

is, különösen a zsoltárok irányába. De aztán – címének megfelelően – Jézus személyére fókuszált, s hozta közelebb hallgatóságához – mint egy ikonon – az irgalmas Jézust. A liturgiára való utalásaival pedig igazolta, hogy helye van témájának a liturgikus szimpozionon.

Másodikként *Soltész János* erkölcszociológiai tanárunk – „Az irgalmasság erénye és liturgikus vonatkozásai” című előadásában – a szeretetbe ágyazva tárgyalta az irgalmasság erényét. Előadásának elején leszögezte, hogy valójában nem is külön erényről van szó, mert a szeretet magába foglalja az irgalmasságot is. Előadásának négy része a szeretetbe foglalva tárgyalta először a szentírási részt, különösen felhasználva a zsoltárokat; majd érintve bizonyos mértékben a patrisztikus témát; aztán a teológiai-lelkeségi szempontokat; végül a liturgikus utalásokat. Itt már bizonyos átfedés, illetve átirányulás történt a következő előadásra, mely teljes egészében a liturgiáról szólt.

A harmadik előadó *Bohács Béla* eperjesi liturgikus tanár volt „Az »Uram, irgalmazz« a görög katolikus egyház liturgiájában” című előadásával. Témája tehát az „Uram, irgalmazz!” énekünk (illetve könyörgésre adott válaszuk) előfordulásainak feldolgozása és bemutatása volt. Mondanivalóját azzal

kezdte, hogy igen gazdag a téma, mert szinte megszámlálhatatlanul sokszor és sokféle módon elhangzik szertartásainkban ez a könyörgés. Ő maga is visszament egészen a zsoltárokig az „Uram, irgalmazz!” megalapozásához. Aztán már a liturgiát szemlélve mutatta be ennek előfordulásait. Ha az előadások összességére érvényes a kaleidoszkóphasonlat, akkor erre az egy előadásra különösképpen is igaz. Az apró részletekből szép, színes összképet kaptunk.

A negyedik előadást *Szolánszky Ágoston* ungvári liturgikus tanár tartotta „A Jézus-ima” címmel. Olyan téma ez, amelyről nem lehet eleget hallani, nem lehet eleget tudni. Igaz, hogy hazánkban és anyanyelvünkön is már egyre bőségebb irodalma van a Jézus-imának, de a „repetitio est mater studiorum” elv alapján mindig lehet gazdagodni. Mint ahogy ez az előadás is nyújtott újabb ismereteket is, a már tudottak mellett. A Jézus-ima joker-szerepéről pedig minden bizonnyal sok hallgatónak adott új ismereteket. Ugyanis ószláv nyelven olvasható – a Rómában kiadott papi zsoltosmáskönyvben –, hogy a napi zsoltosma egyes részeit helyettesíteni lehet megfelelő mennyiségű Jézus-imával (és leborulással); ami hasonló a római katolikus egyházban lévő rendelkezéssel: a breviári-

umot „ki lehet váltani” a rózsafüzér imádkozásával.

Az ötödik előadásban – „A krakói Isteni Irgalmasság-bazilika magyar kápolnájának mozaikjai” – *Puskás Bernadett* művészettörténész, főiskolánkon is tanító egyetemi tanár valóban látványosan mutatta be témáját. Előadását végig vetítéssel kísérte. Kezdetként egy 5. századi kódex képén mutatta meg az irgalmas samaritánusnak, majd pedig ugyanennek az evangéliumi jelenetnek ikonon való ábrázolását az 1700-as évekből, a Kárpát-vidékéről. Ezzel igazolta a téma művészettörténeti jelenlétét, megadva előadásához az alapot. Aztán személyes utalásokkal is kísérve adott részletes ismertetőt a kápolna mozaikjairól, hiszen készítőjük édesapja, Puskás László görög katolikus pap volt. Láthattuk-hallhattuk, hogy a magyar kápolna hogyan lett a készítés folyamatában egyúttal lengyel is, majd kelet-európai, nyugat-európai, európai, sőt bizonyos mértékig öku-menikus is (a mi Szent Piroskánk – Szent Eirénénk révén). Az előadásban olyan ismeretek hangzottak el, amelyek talán elvesztek volna a történelem süllyesztőjében, ha most nem történik meg összegyűjtésük és feldolgozásuk.

Végül a hatodik előadást *Gebri József* karnagy, tanár tartotta „Az »Uram, irgalmazz« éneklésének kü-

lönböző változatai” címmel. Előadásának elején sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy mára milyen kevés változat maradt használatban ennek az éneknek a dallamából. A Boksay János és Malinics József által összeállított, 1906-ban Ungváron (ószláv és magyar nyelven) kiadott „Irmologionban” még sokkal több található. Végig énekléssel is kísérté az előadását, így különösen illusztratív volt a különböző változatok együttese. Szakszerű magyarázatot is hallgatóság a dallam fölfelé ívelő, vagy lefelé hajló értelméről; oly aprólékosan, hogy maradandónak kell lennie. Az előszenteltek liturgiájában énekelt „Uram, irgalmazz!” dallamívének megváltoztatásáról kifejtette kritikáját. Nem érthető, hogy miért kellett – szerinte – rosszabbra változtatni. Ha az előadás alapján legalább egy kicsit figyelmesebben és jobban odafigyelve fogjuk énekelni ezt az egyszerű liturgikus válaszungkat, előadónk elérte a célját.

Az előadások után az összefoglalót és zárszót a szimpozion szervezője tartotta, a záró éneket pedig mindannyian énekelték a jelenlévők, az „Uram, irgalmazz” legünneplényesebb változatát.

Ezzel a szimpozionnal hittudományi főiskolánk bekapcsolódhatott a világegyház eseményeinek sorába. Az irgalmasság rendkívüli

szentéve kapcsán számtalan rendezvényt tartanak a világon, s ez is ezek egyike volt.

I. I.

A könyvtárosok ünnepe a főiskolánkon

Április 14. a Könyvtárosok Világnapja. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) Sz-Sz-B. megyei Szervezete ez évben április 18-án a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán tartotta világnapi ünnepségét, mely keretében szakmai előadásokra, egy könyves kiállítás megnyitására és az MKE megyei szervezete által 2008-ban alapított könyvtáros kitüntetések átadására került sor.

Az ünnepi ülés szakmai programja keretében a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára mutatkozott be. *Véghseő Tamás*, a hittudományi főiskola rektora Bacsinszky András munkácsi püspök 18. századi könyvtárát ismertette meg a hallgatósággal.

Mártonné Gebri Lucia könyvtáros, a főiskola könyvtárának régi szláv gyűjteményéről beszélt illusztrációkban gazdag előadásában.

Kührner Éva főkönyvtáros a SzAGKHF könyvtárának sokrétű szolgáltatásait mutatta be. Az előadások után a vendégek megtekinthették a 2003-ban épült főiskola

épületének második emeletén elhelyezett impozáns könyvtárat.

Az ünnepi rendezvényen került sor „A szép könyv” című kiállítás megnyitására is, amely a hittudományi főiskola gyűjteményében található különleges esztétikai értéket jelentő köteteket tárja a nagyközönség elé. A tárlatot *Vadné Kokovay Zsuzsanna*, a Nyíregyházi Egyetem Központi Könyvtárának igazgató-nője nyitotta meg, aki előadásában részletesen bemutatta a könyvművészeti mozgalom törekvéseit.

A kiállítás első tárlójában a könyvművészet első remekeit, a kódexeket mutatták be a rendezők a könyvtár tulajdonában lévő hasonló kiadványok segítségével. Ezek díszes iniciáléi, szövegkeret-díszítményei és miniatúrái a látogatók őszinte csodálatát váltották ki. A könyvnyomtatás első éveiből kiállításra került egy 1481-es ősnymtatvány és a nyomdászat kezdeti fénykorából származó, az antverpeni Plantin nyomdában 1623-ban készült könyv is. Látható néhány kötet nyomtatott cirill betűs könyv is a könyvtárunkban őrzött kincsek közül. A kiállítás gerincét a 19. századi túldíszített historizáló stílust megújító könyvművészeti mozgalom áramlatában keletkezett szép, bibliofil könyvek képviselik. A tárlókban látható William Morris stílusában nyomtatott kötet, a német

Insel Verlag kiadványai és a hazai bibliofil kiadók munkái is, köztük a Kner, a Tevan, a Nyugat, a Singer és Wolfner, az Erdélyi Szépművészeti Céh grafikusok, iparművészek által terveztetett kötetei.

A kiállítás a megnyitás óta is sok látogatót vonz. Megtekintették a Krúdy Gimnázium diákjai, a Kodály Társaság és a Dialóg Nyugdíjas Klub tagjai és számos egyéni látogató is.

A tárlat május 13-ig tart nyitva az érdeklődő nagyközönség előtt.

Dr. Kührner Éva főkönyvtáros

Tudományos konferencia Eperjesen

Figyelembe véve az aktuális szentév témáját, az Eperjesi Egyetem Görög Katolikus Teológiai Kara, a Nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és a Komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Kara társrendezésében 2016. április 26-án „Eltévelyedtem, mint az elveszett juh” címmel rendezett konferenciát az isteni irgalomról. A rendezést *Bohács Béla* és *Marcel Mojzeš* vállalták. A konferencia megnyitó imádságát akonferencia résztvevői ószláv, szlovák, magyar és lengyel nyelven énekelték a temetési szertartásból megszokott dallamon: „Eltévelyedtem, mint az elveszett juh, keresd

fel a te szolgádat, mert parancsaidat nem feledtem el”.

Az ima után a konferenciát a kar dékánja, *Peter Šturák* nyitotta meg. A délelőtti előadás-sorozatot a kedves külföldi előadóink tartották.

Mivel a konferencia az isteni irgalmat tárgyalta, a résztvevők saját maguk választhattak témát a Biblia, az Atyák, a második Vatikáni Zsinat világából, vagy az irgalmasságnak az ökumenikus párbeszédben ajánlott területéről.

A konferencia nemzetközi jelleggel bírt, így az előadások is különböző nyelveken hangzottak el.

A sorozatot *Bernhard Kaiser* a Komáromi Református Teológiai Karról a „Jesus – der gute Hirte. Dogmatische Reflexionen über das Werk Christi” (Jézus a jó Pásztor – Dogmatikai megfontolások Krisztus művéről) német nyelvű előadása nyitotta meg.

Utána *Ivancsó István* professzor az „Il Pastore »misericordioso« – Investigazione nei testi liturgici della Chiesa bizantina” (Az »irgalmas« Pásztor – Vizsgálódás a bizánci egyház liturgikus szövegeiben) címmel olasz nyelven tartotta meg a liturgikus szövegekre épített előadását.

A Katowicei Egyetem docense, *Marek Remberz* a „Kształtowanie wyobraźni miłosierdzia i otwieranie na wartość miłosierdzia. Pedagogia miłosierdzia papieża Franciszka”

címmel Ferenc pápa irgalmassági pedagógiájáról tartotta lengyel nyelvű érdekes előadását.

Szintén lengyel nyelven hangzott el *Szymon Drzyzdzyk* krakkói vendégünk a „Boze miłosierdzie w sakramencie namaszczenia chorych” (Az Isteni irgalom a betegek kenetében) című előadása.

Ezzel zárult külföldi előadóink előadásainak sora.

Hazai előadóink közül *Štefan Šrobár* volt az első, aki „Az isteni irgalom kiválasztott bibliai szövegek alapján” címmel mutatta be az irgalom bibliai alapjait. Szorosan kötődött e témához *Marcel Mojzeš* előadása, „Az Atyának lenni azt jelenti: előbb a fiúnak lenni”. A homília éltető küldetéséről beszélt *Lubomír Petrík* „Hogy a holtak feltámadjanak és az elveszettek megtaláltassanak” című tartalmas előadásában. *Peter Tirpák* „A katekézis helye és jelentősége az örömhír terjesztésében” című előadásával szélesítette ki az új evangelizáció lehetőségeit. *Bohács Béla* „Az Uram, irgalmazz gyökerei a bizánci liturgiában” című előadása előzte meg a doktorandusz hallgatók előadásait.

Előbb *Jaromíra Sedláková* előadása „Az új evangelizáció mint az irgalmasság eszköze az igazságot keresők felé” címmel hangzott el. Majd pedig *Zuzana Čandová* az elváltak figyelmét irányította „Az

egyház(ra) mint az isteni irgalom eszköze (ére) az elváltak felé”.

A konferencia *Bohács Béla* zárásával fejeződött be.

Mind a külföldi, mind a hazai előadók az isteni irgalom sokszínűségének a bemutatásával gazdagították úgy a konferencia résztvevőit, mint magát a konferenciát is. A sok és érdekes új impulzust – az isteni irgalom évében – saját lelki előrehaladásuk érdekében is felhasználhatják a résztvevők. De ugyanezt megtehetik majd a hamarosan megjelenő konferenciakötet beszerzésével más érdeklődők is.

Bohács Béla

Michel van Parys atya előadása a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán

Michel van Parys bencés szerzetes, a Chevetogne-i monostor egykori apátja, a Grottaferrata-i Szent Nílus-monostor jelenlegi előjárója tisztelte meg jelenlétével a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola közösségét 2016. május 2-án. Főiskolánk védőszentjének ünnepén immár hagyományosan összekapcsolódik az egyház életének liturgikus és teológiai dimenziója. Ennek jegyében az Atanáz-kápolnában bemutatott püspöki Szent Liturgiát követően Michel atya a délelőtt folyamán két előadás

keretében vezette hallgatóságát az egyházatyák teológiájának mélyebb megértése felé. Előadásában konkrét idézetek segítségével világított rá arra a sajátos „módszerre”, amellyel az egyházatyák a teológiát, az Istenről szóló beszédet mint Isten és ember találkozásának lehetőségét értelmezték és gyakorolták. Előadásának egyik fontos üzenete volt, hogy a keleti teológiát a maga sokszínűségében érdemes tekinteni, nem csupán a bizánci hagyományra koncentrálva, hanem megismerve más keleti egyházak és rítusok gazdagságát is. Michel atya bátorította a jelenlévőket, hogy görögkatolikusként teológiával foglalkozva keressék és vállalják sajátos küldetésüket az egyházban.

Verdes Miklós

Erőszak és kereszténység

Robert Dodaro, OSA, S. E. R. Mons. Enrico dal Covolo, SDB és Emanuela Prinzivalli vezetésével nyitották meg Rómában az immár 44. nemzetközi patrisztikus konferenciát, mely 2016. május 5. és 7. között az ókeresztény világ kutatói számára lehetőséget adott arra, hogy eszmecserét folytassanak az egyházatyák erőszakkal kapcsolatos nézeteiről.

A kereszténység és az erőszak témája egy olyan aktuális téma,

amiről ma Európában beszélnünk kell, mondta köszöntésében *Enrico dal Covolo*. A Szentírásban számos helyen találkozunk az erőszak és a vérengzés témájával is. Hol áldozatként jelenik meg az istenfélő ember, hol pedig az erőszak elkövetőjeként. Vajon az egyházatyák szándékosan elhallgatták az erőszakra szóló részleteket, vagy netán erőszakra buzdítottak? Mikor és milyen körülmények között beszéltek a késő-antik világban „legitim erőszakról”? Ezeket kérdezte *Emanuela Prinzivalli*, aki az erőszakot tartalmazó szentírási szövegek „hatástalanításának” az egzisztenciális technikájáról beszélt, vagyis arról, hogy meglátása szerint, a keresztény prédikátorok és szentírásmagyarázók az erőszakot tartalmazó szövegek agresszióra buzdító értelmét „lefejezték”, és helyette a béke üzenetét domborították ki belőlük. A három nap előadói az Ószövetség féltékeny, bosszúálló istenképének az értelmezése mellett a kardot és szakadást hozó krisztusi kijelentéseket is részletesen átvizsgálták. A kutatók relációiban bemutatták, hogy az ószövetségi alakok harcairól és vitáiról szóló elbeszéléseket hogyan is értelmezték az ókeresztény világban. Továbbá a történelmi jellegű előadások rámutattak a megbocsátást, illetve az irgalmas büntetést követelő vértanúk magatartására is. Az erőszakot értelme-

ző keresztény lelkületre szép példa a Santa Maria Maggiore-bazilika ikonográfiája, mely nem a csatajelenetek ábrázolására összpontosít, hanem a csatát megelőző pillanatokra, amikor a keresztény harcos Istent hívja segítségül, mivel ő maga kicsi és törékeny. Jerikó falai valós harc nélkül dőlnek le, Mózes kitárt kezei által vész el az ellenség, a nap és a tőr megállnak az égen József harcában és Ábrahám áldozatában, mert a kereszténység nem a vérengzést hirdeti, hanem az igaz hit erejét. Ezekre a gondolatokra *Margherita Cecchelli* és *Alessandra Milella* közös előadása alatt kivetített képi ábrázolások hívták fel a hallgatók figyelmét. E sorok írója pedig Sára és Hágár viszálya kapcsán az alexandriai atyák egzisztenciális interpretációjáról tartott előadást.

Gyurkovics Miklós

Értéktár Emléklap

2016. május 6-án a Városházán rendezvénysorozat első programján vette át a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola képviselője a Nyíregyházi Települési Értéktár emléklapját a városháza Krúdy-termében.

A díszes dokumentum arról tanúskodik, hogy a főiskola könyvtárának régi kézirat és nyomtatványgyűjteménye egyike lett azon

nemzeti értékeknek, amelyekre büszkék városunk lakói.

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény lehetőséget biztosít nemzeti értékeink felkutatására, dokumentálására, rendszerezésére és népszerűsítésére.

Dr. Kührner Éva főkönyvtáros

Egyháztörténeti konferencia Egerben

Május 5-én, „Legújabb kutatások az egri egyházmegye történetéből” címmel rendezett az egri főegyházmegye konferenciát az egri hittudományi főiskolán.

A konferencián intézményünk-ből részt vett *Véghseő Tamás* rektor és *Janka György*.

A megnyitóbeszédet a konferencia fővédnöke, *Ternyák Csaba* egri érsek mondta.

Ezt követte három fő előadás.

Adriányi Gábor: Az 1850-es esztergomi püspökkari konferencia;

Véghseő Tamás: Lippay György egri érsek és a görögkatolikus egyház kezdetei Északkelet-Magyarországon;

Janka György: Görögkatolikus kispapok Egerben a 18. században.

A szünetet követően két-két szekcióban folytak a délelőtti, illetve délutáni előadások, illetve még késő délután is.

A délelőtti első szekció előadásai:

Buzás Gergely: A középkori egri székesegyház rekonstrukciója;

Kristóf Ilona: Az egri püspöki udvar a 15-16. sz. fordulóján;

Sudár Balázs: Újabb adatok az egri dzsámik történetéhez.

A délelőtti második szekció előadásai:

Kis Csaba: Telekesy István egri püspöki működése és szerepe a Rákóczi-szabadságharc eseményeiben;

B. Gál Edit: Orczy István Telekesy püspök jószágigazgatója;

Mihalik Béla Vilmos: Szentszéki források az egri püspökség első felosztási kísérletének történetéhez (1773–1837).

A délutáni első szekció előadásai:

Dóbék Ágnes: Könyvek Barkóczy Ferenc püspök egri gyűjteményéből;

Szelestei Nagy László: Eszterházy Károly püspöki beiktatása;

Bitskey István: Pázmány Péter tisztelete Egerben Eszterházy Károly püspöksége alatt;

Bujdosné Pap Györgyi: Eszterházy Károly árvédelmi építkezései.

A délutáni második szekció előadásai:

Tengely Adrienn: A hitbuzgalmi társulatok az egri egyházmegyében, az 1930-as években;

Kárbin Ákos: Az Egri Egyházmegyei Takarékpénztár;

Klestenitz Tibor: Az egri katolikus sajtó a két világháború között.

A késő délutáni első szekció előadásai:

Mózesy Gergely: Egy elfeledett vértanú, Bozsik Pál egri egyházmegyei pap halála;

Szabó Csaba: Bánk József egri érsek működése az ÁEH iratok tükrében.

A késő délutáni második szekció előadásai:

Vámosi Katalin: A Miskolc-Mindszenti Római Katolikus Plébánia festményei;

H. Szilasi Ágota: Arcok a múltból – Püspökfőispán portrék a Dobó István Vármúzeum gyűjteményében;

Nemesné Kis Tímea: Mimézis egri módra, avagy a szubjektíven értelmezett történeti hűség negyenhat püspök portréjánál.

Az előadások végén csaknem egy óra időtartamban vitára volt lehetőség. Majd a rendezvény az Egri Érseki Palotában való látogatással zárult.

Internet

Véradás

A 2015/2016. tanév 2. félévében intézményünkben két alkalommal volt lehetősége oktatóinknak, hallgatóinknak, hogy a 10. Országos Felsőoktatási Vérdóversenyhez való csatlakozás keretében segítsék a Vöröskereszt munkáját. A két al-

kalommal megrendezett véradáson résztvevők hozzájárultak a Vöröskereszt szlogenjében is megfogalmazott felhíváshoz: „Adj vért, s ments meg három életet”.

Riczuné Vadász Csilla

Tanári kirándulás a Felvidéken

Tanári összetartozásunk egyik fontos építőeleme az a közös kirándulás, melynek intézményünkben immár több évtizedes hagyománya van.

Az idei utazási célunk – május 17-én – Kassa és a felvidéki magyar esperesi kerület meglátogatása volt. A napunk eredményességéhez, melyet a kirándulás zárásaként mindannyian elégedetten konstatáltunk, nagyban hozzájárult *Gyurkovics Miklós* kollégánk személyes elkötelezettsége és baráti kapcsolatainak „kiaknázása”. Köszönjük neki a szervezést!

A napot Kassán kezdtük, ahol lehetőségünk volt találkozni *Milan Chatur* püspök atyával, aki bemutatta nekünk a Kassai Görögkatolikus Egyházmegyet és püspökségének munkáját. A személyes hangvételű találkozáson jó és érdekes volt szembesülni azzal, hogy egyházmegyéje és hivatala egészen a mieinkhez hasonló örömmel és nehézségekkel találkozik nap mint nap. Egészen otthon érezhettük magunkat!

A városban található rodostói ház és Szent Erzsébet-székesegyház megtekintése között egy igen jó hangulatú ebédet fogyasztottunk el a város egyik híres sörkifőzdéjében. A délutáni program során a Paraklisz imádságában is találkozhattunk a perbenyiki hívekkel, a velük való beszélgetést követően pedig egy „szerény vacsorával” fejeztük be a felvidéki kirándulásunkat.

A tanári összetartozás és csapatépítés igazi öröme volt az egész nap!

Seszták István

Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2015-2016

- BAÁN ISTVÁN: „Hogyan értékelték Palamasz Szent Gergelyt és tanítását Nyugaton, és miképp hatott ez a bizánci szertartású egyházak liturgikus könyveire?”, in *Athanasiana* 41 (2015) 117–136.
- BÁNKUTI GÁBOR: „A szerzetesrendek szétszórátása Romániában”, in *Egyháztörténeti Szemle* 1 (2016), 41–52.
- CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR: „A pócsi Mária-énekek”, in *Magyar Egyházzene* 4 (2014/2015) 403–411.
- GOLUB XÉNIA: „A grábóci szerb orthodox monostortemplom kántorpadjai”, in *Magyar Egyházzene* 3 (2014/2015) 301–316.
- GUZSIK TAMÁS: „Egyházi rend, egyházi hierarchia – I.”, in *Magyar Egyházzene* 3 (2014/2015) 317–318.
- GUZSIK TAMÁS: „Egyházi rend, egyházi hierarchia – II.”, in *Magyar Egyházzene* 4 (2014/2015) 423–424.
- GUZSIK TAMÁS: „Nagyböjt”, in *Magyar Egyházzene* 2 (2014/2015) 199–200.
- GYURKOVICS MIKLÓS: „A Protevangelium Jacobi teológiája a szűzi születésről”, in *Athanasiana* 41 (2015) 95–116.
- IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.): *A rendalapítókról a „megszentelt élet” évében 2015. október 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XVI.), Nyíregyháza 2015, 125 p. ISBN 978-615-5073-35-9 ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722
- IVANCSÓ ISTVÁN: „Nagy Szent Bazil alakja a bizánci egyház liturgikus szövegeiben”, in Ivancsó István (szerk.): *A rendalapítókról a „megszentelt élet” évében 2015. október 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XVI.), Nyíregyháza 2015, 95–112.
- IVANCSÓ ISTVÁN: *A magyar görög katolikus papság szentelési emlékképeinek gyűjteménye (1914–2007)*, (Collectanea Athanasiana V. Varia vol. 2.), Nyíregyháza 2016, 322 p. ISBN 978-615-5073-36-6 ISSN 2416-1799

- IVANCSÓ ISTVÁN: *Szent Illés próféta*, (Ikon és Liturgia II/17.), Nyíregyháza 2016, 64 p. ISSN 1418-5121
- KATKÓ MÁRTON ÁRON: „Méröldkő a magyar és román görögkatolikusok egyháztörténet-írásában”, in *Egyháztörténeti Szemle* 3 (2015) 54–72.
- KERESZTES SAROLTA BAZÍLIA: „Szent Makrina anyánk élete és zsolozsmája”, in Ivancsó István (szerk.): *A rendalapítókról a „megszentelt élet” évében 2015. október 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XVI.), Nyíregyháza 2015, 9–18.
- KOCSIS FÜLÖP: „A sajtójogú metropolita. A hivatalhoz kötődő fontosabb jogok és kötelezettségek áttekintése”, in *Athanasiana* 41 (2015) 31–47.
- MÁRIAPÓCSI BAZILITA MONOSTOR (kiad.): *Az Istenszüdő képének második, 1715-ös csodás pócsi könnyezésének leírása. Az igazoló tanúk vallomásai, bizonyoságtétel, imádság és ének*, Budapest 2015, 23 p. ISBN 978-963-12-3325-4
- NAGY SZENT BAZIL: „A zsoltárok imádkozása”, in *Magyar Egyházzene* 3 (2014/2015) 226.
- SZABÓ PÉTER: „A Hajdúdorogi Eparchia metropolitai rangra emelésének hátteréhez”, in *Athanasiana* 41 (2015) 48–65.
- VAKLES ATTILA: „Az isteni igazság megismerése a keleti szláv egyházban Tomas Spidlik teológiai kutatása alapján”, in *Theológiai Szemle* 1 (2015) 58–60.
- VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER – SIMON KATALIN – MAJCHRICS TIBORNÉ – FÖLDVÁRI KATALIN – VARGA ANETT – LÁGLER ÉVA (közreadók): *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között I. Szabolcs, Bereg, Szatmár, Ugocsa vármegyék és a hajdúvárosok*, (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes vol. 8/1.), Nyíregyháza 2016, 583 p. ISBN 978-615-5073-37-3 ISSN 2063-0433